Martyria

Revistă de teologie și spiritualîtate ortodoxă

Martyria. Revistă de teologie și spiritualitate ortodoxă
editată de Arhiepiscopia Râmnicului

Redacția: str. Arhiepiscopiei nr. 1,
240178, Râmnicu Vâlcea.
Telefon: 0722 691 506.
E-mail: editurapraxis@gmail.com.

Colegiul Director:
ÎPS Dr. Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului,
Președinte fondator
Pr. Constantin Olariu, Consilier cultural,
Arhiepiscopia Râmnicului

Colegiul de redacție (în ordine alfabetică):
Prof. univ. dr. **Marius Andruh**, Președintele Academiei Române
Acad. prof. univ. dr. **Ilie Bădescu**, Academia Română
Prof. **Irakli Brachuli**, Departamentul de Etică și Filozofie a Religiilor, Universitatea de Stat „Ivane Javakhishvili" din Tbilisi, Georgia
Pr. dr. **Bogdan Tătaru-Cazaban**, Cercetător la Institutul de Istorie a Religiilor, Academia Română
Prof. **Maximos Constas**, Școala de Teologie Ortodoxă Greacă „Sfânta Cruce", Brookline, Massachusetts, SUA
Dan Ciachir, scriitor, București
Prof. univ. dr. habil. **Ion Marian Croitoru**, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea Valahia din Târgoviște
Prof. univ. dr. **Nicolae Georgescu**, membru asociat al Academiei Oamenilor de Știință din România, București
Lector univ. dr. **Octavian Gordon**, Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul", Universitatea din București
Prof. univ. dr. **Marina Kolovopúlu**, Facultatea de Teologie, Universitatea Națională și Capodistriană din Atena, Grecia
Prof. Univ. Dr. **Giorgi Kvesitadze**, Președintele Academiei Naționale de Științe a Georgiei
Prof. **Bassam A. Nassif**, Institutul de Teologie „Sfântul Ioan Damaschin", Universitatea din Balamand, Liban
Prof. univ. dr. **Ioan-Aurel Pop**, Academia Română
Conf. univ. dr. **Svetoslav Ribolov**, Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Sofia, Bulgaria
Prof. univ. dr. **Ioan Scurtu**, membru titular fondator al Academiei Oamenilor de Știință din România, București
Conf. univ. dr. **Nicolae Xionis**, Facultatea de Teologie, Universitatea Națională și Kapodistriană din Atena, Grecia
Prof. **Anastasia Zakariadze**, Centrul Științific „Antim Ivireanul" pentru Studierea Filosofiei și Teologiei, Universitatea de Stat „Ivane Javakhishvili" din Tbilisi, Georgia

Redactori:
Pr. Constantin Olariu
Maria-Magdalena Manea

Concept grafic, tehnoredactare:
Atelierul de grafică
Litere:
Calluna, Alegreya Sans

Revista poate fi consultată în format electronic, în limba română și în limba engleză, pe site-ul www.revistamartyria.ro.

An XI, Nr. 1 (XXI) ianuarie – iunie 2026

Sumar

STUDIA THEOLOGICA

Lucrarea milosteniei ca expresie a vieții în Dumnezeu 5
ÎPS Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului

„Viața în Hristos", potrivit învățăturii Sfântului Nicolae Cabasila 13
Prof. dr. Maria Carábelia

„A învăța să te dezveți": Bazele educației creștin-ortodoxe 28
Arhimandrit Maximos Constas

Transfigurarea omului prin lucrarea harică a luminii dumnezeiești, prefigurare a transfigurării din veacul viitor 39
Pr. dr. Mercurie Daniel Apostol

VITA SANCTORUM

Viața Cuviosului Ioan din Rila, Făcătorul de minuni, scrisă de Sfântul Eftimie, patriarh de Târnovo 47
Valentin Petre Lică

Testamentul Sfântului Ioan din Rila 61
Valentin Petre Lică

STUDIA HUMANITATIS

Motive zoomorfe și fantastice în decorația hrisoavelor brâncovenești (I) 69
Dr. Oana-Mădălina Popescu
Prof. Univ. Dr. Habil. Ion Marian Croitoru

Cuviosul Sava Iezereanul – studiu istorico-teologic asupra sfințeniei vieții și lucrării sale 98
Prof. Dr. Florin Epure

Episcopul Atanasie Mironescu (1898–1909) (II) 108
Pr. dr. Laurențiu Rădoi

Procesiunea cu sfintele moaște ale Sfântului Cuvios Grigorie Decapolitul, București, 1765 130
Pr. Nicolae Moga

Faraonul eretic, faraonul evreu și faraonul femeie – o istorie (ne)știută 134
Maria Anastasiu

VERBA PATRUM

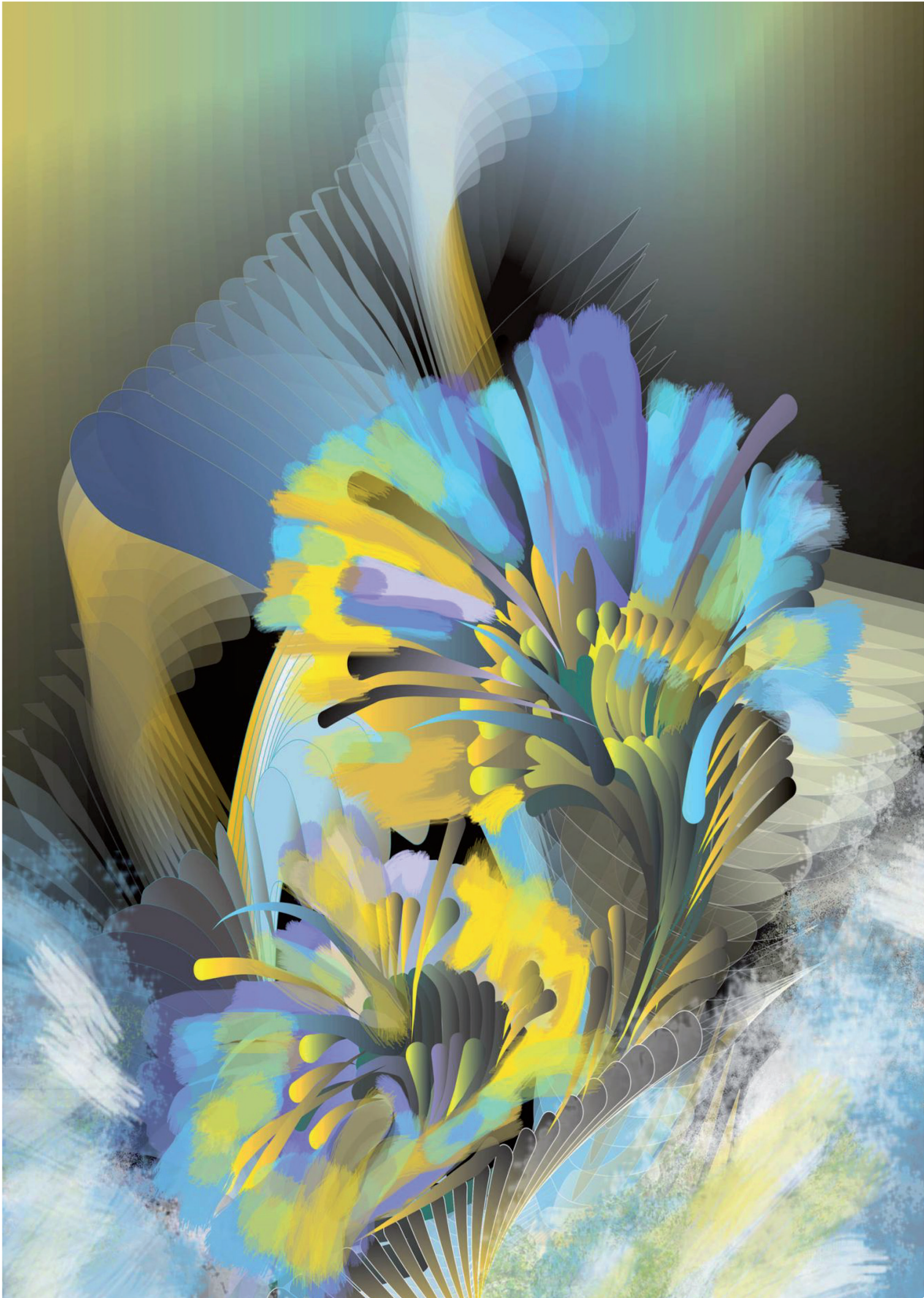
Cuvânt panegiric la Marele Constantin, cel întocmai cu apostolii 149
Traducere de Ierom. dr. Hariton Popescu

ARS CHRISTIANA

„Prințul" In memoriam Costion Nicolescu (I) 161
Conf. Elena Dulgheru

VIA PEREGRINA

Nazaret – Cetatea Bunei Vestiri 167
Stavrofora Theodora Videscu

† VARSANUFIE,
Arhiepiscopul Râmnicului

Lucrarea milosteniei ca expresie a vieții în Dumnezeu

Lumea contemporană vorbește mult despre solidaritate și despre drepturile omului, însă rămâne adesea incapabilă să răspundă singurătății profunde în care trăiesc anumite persoane. Există o sărăcie care nu poate fi vindecată prin bunuri materiale, după cum există o bogăție care ascunde o mare lipsă de sens. Omul are nevoie să descopere că este iubit înainte de a fi folositor, că este primit înainte de a demonstra ceva și că valoarea lui nu depinde de succesul său. Tocmai aici milostenia creștină își descoperă actualitatea. Ea nu oferă numai ajutor, ci comuniune; nu rezolvă doar o nevoie, ci mărturisește că fiecare om este chemat la viața lui Dumnezeu.

Există și un adevăr pe care omul îl descoperă numai atunci când începe să dăruiască. Crede că pierde, dar învață că se îmbogățește. Crede că renunță la ceva al său, dar descoperă că ceea ce păstrează numai pentru sine sfârșește prin a-l sărăci. Împărăția lui Dumnezeu are o logică diferită de logica lumii. În ea, omul se găsește pe sine tocmai atunci când încetează să se pună în centrul existenței. Iubirea nu micșorează persoana, ci o face mai încăpătoare, mai liberă și mai vie.

De aceea, milostenia nu este o lucrare rezervată celor care au multe bunuri. Uneori, cea mai mare milostenie este răbdarea față de slăbiciunea celuilalt, iertarea unei nedreptăți, un cuvânt care ridică, o prezență tăcută lângă omul aflat în suferință sau rugăciunea făcută pentru cel care nici măcar nu știe că este purtat în inima altcuiva.

Milostenia constituie una dintre expresiile cele mai profunde ale procesului de îndumnezeire (θέωσις), întrucât prin ea omul participă în mod concret la iubirea și lucrarea lui Dumnezeu în lume. Îndumnezeirea nu reprezintă o transformare a ființei umane în ființă divină, ci participarea, prin Harul necreat al lui Dumnezeu, la viața dumnezeiască, fără confundarea firii create cu cea necreată. Astfel, întreaga iconomie a mântuirii este orientată spre restaurarea comuniunii dintre Dumnezeu și om și spre ridicarea omului la participarea la viața Sfintei Treimi. În această perspectivă, milostenia nu este doar o virtute morală sau o datorie socială, ci una

dintre energiile prin care omul își actualizează vocația de a deveni asemenea lui Dumnezeu.

Temeiul dogmatic al acestei înțelegeri se află în revelația Dumnezeului treimic, a Cărui existență este comuniune deplină de iubire. Dumnezeu nu există în izolare, ci ca unitate de Persoane care Se dăruiesc reciproc într-o comuniune desăvârșită. Fiind creat după chipul lui Dumnezeu, omul poartă în însăși structura sa ontologică vocația comuniunii și a iubirii. Îndumnezeirea înseamnă tocmai participarea tot mai deplină la acest mod de existență al lui Dumnezeu, iar milostenia constituie una dintre manifestările concrete ale acestei participări. Omul care iubește și se dăruiește aproapelui începe să trăiască, încă din această viață, modul de existență al iubirii dumnezeiești.

Omul care iubește și se dăruiește aproapelui începe să trăiască, încă din această viață, modul de existență al iubirii dumnezeiești.

Sfântul Maxim Mărturisitorul învață că scopul vieții duhovnicești este depășirea iubirii egoiste de sine (*philautia*), rădăcina tuturor patimilor[1]. Atunci când omul este dominat de această iubire dezordonată, el transformă lumea și pe semenii săi în obiecte ale propriei satisfacții. În schimb, Harul lui Dumnezeu îl conduce spre iubirea autentică, dezinteresată, care nu urmărește folosul propriu, ci binele celuilalt[2]. Milostenia reprezintă una dintre formele cele mai evidente ale acestei transformări interioare. Prin dăruire, omul își învinge egoismul, își curățește inima și dobândește libertatea iubirii. Astfel, actul milosteniei nu schimbă doar situația celui care primește ajutor, ci îl transfigurează și pe cel care oferă, făcându-l părtaș lucrării dumnezeiești.

Milostenia devine astfel o formă concretă a asemănării cu Dumnezeu, deoarece omul participă la însăși dinamica iubirii divine, care se caracterizează prin dăruire, compasiune și jertfelnicie. Fiecare gest autentic de milostenie reprezintă o ieșire din închiderea egoistă și o intrare în logica existenței treimice, în care persoana se împlinește prin comuniune și dăruire. Pentru aceasta, virtutea trebuie să fie continuă și constantă, întrucât, „cel ce a săvârșit o dată o faptă bună nu este virtuos”[3], precum „nu este milostiv cel ce s-a îndeletnicit puțin cu milostenia, ci cel ce s-a îndeletnicit cât mai mult și toată viața lui cu această virtute”[4].

1 Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Capetele despre dragoste”, în *Filocalia*, vol. II, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1981.

2 *Filocalia*, vol. III, p. 487, nota 344. „Iubirea și bunătatea unui om se reflectă pe fața lui ca lumină” (Sfântul Dumitru Stăniloae, *Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, 1993, p. 45). Virtuțile sunt darul lui Dumnezeu făcut celor ce se nevoiesc toată viața spre ele, de aceea „chipul lui Dumnezeu strălucește pe chipurile sfinților Săi” (Paul Evdokimov, *Femeia și mântuirea lumii*, Traducere Gabriela Moldoveanu, Editura Christiana, București, 1995, p.101).

3 *Filocalia*, vol. IX, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 594.

4 *Filocalia*, vol. IV, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 212.

Dimensiunea ascetică a milosteniei este, de asemenea, esențială pentru procesul îndumnezeirii. În tradiția filocalică, eliberarea de patimi nu se realizează exclusiv prin nevoințe personale, ci și prin cultivarea iubirii active față de aproapele. Milostenia combate avariția, mândria, indiferența și autosuficiența, deschizând inima spre compasiune și solidaritate. Ea devine astfel o adevărată asceză a iubirii, prin care omul își disciplinează voința și își orientează libertatea către binele celuilalt. În acest sens, Sfântul Isaac Sirul afirmă că semnul omului ajuns la desăvârșire este „inima milostivă", capabilă să cuprindă întreaga creație în iubirea sa și să sufere împreună cu toate făpturile. Astfel, „virtutea sădește în suflet deprinderea, prin faptul că este lucrată continuu, și, la urmă, însăși deprinderea îi procură omului odihna în Dumnezeu"[5], căci „deprinderea virtuții ne mișcă să gândim, să grăim sau să săvârșim cele bune"[6].

Milostenia combate avariția, mândria, indiferența și autosuficiența, deschizând inima spre compasiune și solidaritate. Ea devine astfel o adevărată asceză a iubirii, prin care omul își disciplinează voința și își orientează libertatea către binele celuilalt.

Fiecare gest autentic de milostenie reprezintă o ieșire din închiderea egoistă și o intrare în logica existenței treimice, în care persoana se împlinește prin comuniune și dăruire.

Observăm, așadar, că relația dintre milostenie și îndumnezeire este una inseparabilă. Îndumnezeirea nu se realizează în afara iubirii concrete față de aproapele, iar milostenia nu poate fi redusă la un simplu act filantropic lipsit de dimensiune spirituală. Ea reprezintă participarea omului la iubirea milostivă a lui Dumnezeu, depășirea egoismului prin Har și anticiparea comuniunii veșnice cu Sfânta Treime. În această lumină, milostenia apare ca unul dintre cele mai autentice semne ale omului transfigurat de Har și ca una dintre căile fundamentale prin care chipul lui Dumnezeu din om înaintează spre asemănarea cu Creatorul său. Astfel, omul nu doar împlinește o poruncă morală, ci își realizează vocația ultimă: aceea de a deveni, prin Har, părtaș vieții și iubirii dumnezeiești.

În măsura în care omul se unește cu Dumnezeu prin Har, el devine capabil să transforme iubirea primită în iubire dăruită, făcând din existența sa un spațiu al comuniunii și al slujirii aproapelui.

Temeiul dogmatic al milosteniei se află în însăși taina Sfintei Treimi. Persoanele dumnezeiești există într-o deplină comuniune de iubire, fiecare dăruindu-Se celeilalte fără diminuare și fără pierderea identității pro-

5 *Filocalia*, vol. IX, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 594.

6 *Filocalia*, vol. IV, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 32.

prii. Această iubire perihoretică devine modelul suprem al relațiilor umane, întrucât omul, creat după chipul lui Dumnezeu (*Facerea* I, 26), poartă în însăși structura ființei sale vocația comuniunii. Dacă păcatul a introdus izolarea, egoismul și închiderea în sine, Harul a restaurat deschiderea către Dumnezeu și către aproapele, iar milostenia reprezintă una dintre cele mai concrete forme ale acestei restaurări.

De aceea, Dumnezeu Se arată lui Moise ca fiind „milostiv și îndurat, îndelung-răbdător și mult-milostiv" (*Ieșirea* XXXIV, 6). Aceasta nu este doar o veste despre Dumnezeu, ci o descoperire a slavei Sale, prin care omul este chemat la asemănare. În Sfânta Scriptură, milostenia nu apare mai întâi ca o poruncă morală printre altele, ci ca o descoperire a chipului lui Dumnezeu. Omul învață ce este milostenia nu printr-o definiție, ci prin întâlnirea cu Dumnezeu Cel viu, Care Se apleacă asupra omului nu pentru că acesta ar merita, ci pentru că Dumnezeu este bun. „Milostiv și îndurat este Domnul" (*Psalmul* CII, 8).

Omul învață ce este milostenia nu printr-o definiție, ci prin întâlnirea cu Dumnezeu Cel viu, Care Se apleacă asupra omului nu pentru că acesta ar merita, ci pentru că Dumnezeu este bun.

Când Scriptura vorbește despre milostenie, ea nu descrie doar o faptă bună, ci o mișcare a inimii care izvorăște din Dumnezeu și se întoarce la Dumnezeu prin om. Milostenia este, în acest sens, o formă de viață. Nu este ceva adăugat omului, ci ceva ce se trezește în el atunci când începe să vadă lumea așa cum o vede Dumnezeu.

În Vechiul Testament, milostenia lui Dumnezeu se arată mai întâi ca răbdare. Poporul cade și se ridică, uită și îi este adusă aminte iubirea milostivă a lui Dumnezeu, greșește și este chemat înapoi. De altfel, toate lucrările lui Dumnezeu în Vechiul Testament sunt iconomii ale milei: izbăvirea din robie, purtarea de grijă în pustie, iar Legea dată nu a fost străină de milă, ci călăuză spre ea. Proorocul Isaia a arătat că jertfa fără milă este neprimită înaintea lui Dumnezeu, căci postul adevărat este ruperea pâinii pentru cel flămând (*Isaia* LVIII, 7), iar proorocul Miheia, adunând în cuvânt scurt toată învățătura Legii, a vestit că binele omului este: „a iubi mila și a umbla smerit cu Dumnezeul tău" (*Miheia* VI, 8). Mila, însă, nu a fost o adăugire, ci o împlinire a Legii.

În vremurile din urmă (*Evrei* I, 1), Cuvântul lui Dumnezeu S-a făcut trup (*Ioan* I, 14) și a arătat în Sine plinătatea milei dumnezeiești, căci Domnul Hristos nu doar a poruncit milostenia, ci El Însuși S-a făcut milă pentru lume. Astfel, Întruparea Fiului lui Dumnezeu a fost actul care a oferit fundamentul hristologic al lucrării milosteniei. Prin asumarea firii omenești, Mântuitorul Hristos nu doar S-a apropiat de om, ci a făcut din întreaga existență umană loc al prezenței și lucrării dumnezeiești. El S-a identificat în mod tainic cu cel sărac, bolnav, flămând sau întemnițat, după cuvântul

Evangheliei: „Întrucât ați făcut unuia dintre acești frați ai Mei prea mici, Mie Mi-ați făcut" (*Matei* XXV, 40). Astfel, actul milosteniei depășește dimensiunea filantropică și dobândește caracter sacramental, deoarece întâlnirea cu aproapele devine întâlnire cu Hristos Însuși. Cel care oferă milostenie nu face un gest unilateral, ci răspunde iubirii lui Dumnezeu și intră într-o relație vie cu Persoana Mântuitorului Hristos. Pentru aceasta îi fericește Domnul nostru Iisus Hristos pe cei ce arată milă: „Fericiți cei milostivi, că aceia se vor milui" (*Matei* V, 7), arătând lucrarea duhovnicească a împreună-lucrării dintre Harul dumnezeiesc și voința omului. Căci ceea ce omul dăruiește, aceea primește de la Dumnezeu cu măsură mai mare, fără să ceară răsplată. În același timp, milostenia lasă libertatea celuilalt neatinsă și îi redă încrederea că este iubit pentru că este chip al lui Dumnezeu.

Actul milosteniei depășește dimensiunea filantropică și dobândește caracter sacramental, deoarece întâlnirea cu aproapele devine întâlnire cu Hristos Însuși.

În Pilda Samarineanului milostiv (*Luca* X, 25–37), se descoperă taina aproapelui: nu prin fire, ci prin lucrare devine omul aproapele celuilalt. Iar mila este legătura care unește pe cel rănit cu cel ce vindecă, arătând că iubirea nu are hotare de neam sau lege. Astfel, relația cu Dumnezeu nu poate fi despărțită de relația cu aproapele, întrucât aceeași iubire dumnezeiască se revarsă asupra tuturor oamenilor. De aceea, Sfântul Ioan Evanghelistul afirmă: „Dacă zice cineva: «Iubesc pe Dumnezeu», iar pe fratele său îl urăște, mincinos este»" (*I Ioan* IV, 20). „Dacă cineva are bogățiile lumii și vede pe fratele său în nevoie și își închide inima, cum rămâne în el iubirea lui Dumnezeu?" (*I Ioan* III, 17). Aici se vede ceva esențial: milostenia nu este doar pentru cel care primește, ci este adevărul celui care iubește pe Dumnezeu.

Iubirea față de aproapele devine criteriul concret al autenticității comuniunii cu Dumnezeu, după cum ne încredințează Sfântul Apostol Iacov, pentru care „credința fără fapte este moartă" (*Iacov* II, 17), nefiind cu putință despărțirea între credință și lucrare. Această unitate dintre mărturisire și milostenie a fost prezentă încă din viața Bisericii apostolice. Comunitatea din Ierusalim trăia într-o comuniune deplină, în care participarea la „frângerea pâinii" era însoțită de împărțirea bunurilor și de grija față de cei lipsiți (*Faptele Apostolilor* II, 42–47; IV, 32–35). Alegerea celor șapte diaconi (*Faptele Apostolilor* VI, 1–6) ilustrează faptul că slujirea liturgică și slujirea caritativă nu erau considerate activități separate, ci expresii diferite ale aceleiași misiuni eclesiale. Diaconia a luat naștere tocmai din necesitatea organizării iubirii concrete în cadrul comunității liturgice, arătând că filantropia aparține structurii constitutive a Bisericii, care recunoaște întotdeauna valoarea infinită a persoanei. Persoana nu poate fi niciodată

tratată ca obiect sau instrument, deoarece fiecare om poartă chipul lui Dumnezeu, indiferent de condiția socială sau materială, și este destinat comuniunii veșnice cu El, după cum arată Sfântul Grigorie de Nyssa în tratatul Despre iubirea față de săraci și în omiliile dedicate Fericirilor. Din această perspectivă, săracul nu trebuie privit prin prisma neputințelor sale, ci ca purtător al aceleiași demnități ontologice. Milostenia reprezintă recunoașterea practică a chipului dumnezeiesc din aproapele. Refuzul ajutorului înseamnă, implicit, refuzul respectului datorat chipului lui Dumnezeu. Dumnezeu nu are nevoie de darurile omului, însă primește milostenia deoarece aceasta transformă inima celui care oferă. Actul dăruirii devine astfel o lucrare de restaurare spirituală, prin care omul își recapătă asemănarea cu Dumnezeu. Astfel, iubirea față de aproapele constituie o participare la însăși iubirea infinită a lui Dumnezeu, iar milostenia devine o etapă a urcușului spiritual spre desăvârșire, prin smerenia și curăția inimii, căci „cel ce dă milostenie să nu creadă că face ceva mare, ci să se smerească, căci primește mai mult decât dă", învață Sfântul Marcu Ascetul[7].

Omul nu poate pretinde că Îl iubește pe Dumnezeu dacă rămâne indiferent față de suferința celui de lângă el, întrucât iubirea de Dumnezeu și iubirea aproapelui constituie două dimensiuni inseparabile ale aceleiași realități spirituale.

Dăruirea fără smerenie și fără iubire autentică riscă să devină simplă afirmare de sine. Numai atunci când izvorăște din comuniunea cu Dumnezeu, milostenia dobândește valoare mântuitoare și contribuie la transfigurarea persoanei, întrucât „virtutea este largă și lărgește firea fiecăruia din noi, scoțându-ne din egoism"[8].

În acest sens, Sfântul Vasile cel Mare[9] învață că bunurile materiale nu constituie proprietate absolută, ci daruri primite spre administrare responsabilă în folosul întregii comunități. Reținerea egoistă a acestora echivalează cu lipsirea celui sărac de ceea ce i se cuvine prin voia lui Dumnezeu. Și Sfântul Ioan Gură de Aur afirmă că milostenia nu este doar o manifestare a generozității personale, ci o datorie a dreptății, întemeiată pe solidaritatea ontologică dintre toți oamenii. Omul nu poate pretinde că Îl iubește pe Dumnezeu dacă rămâne indiferent față de suferința celui de lângă el, întrucât iubirea de Dumnezeu și iubirea aproapelui constituie două dimensiuni inseparabile ale aceleiași realități spirituale.

7 Sfântul Marcu Ascetul, „Despre legea duhovnicească", în *Filocalia*, vol. I, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979.

8 Sfântul Maxim Mărturisitorul, „Răspunsuri către Talasie", în *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți care arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, vol. III, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 502, nota 559.

9 Sfântul Vasile cel Mare, „Omilia către cei bogați; Despre lăcomie; Voi strica hambarele mele", în PSB 17, traducere de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1986.

Sfântul Maxim Mărturisitorul a aprofundat și mai mult această înțelegere atunci când a arătat că iubirea reprezintă energia prin care omul depășește fragmentarea introdusă de păcat și restaurează unitatea creației în Hristos. Milostenia devine, astfel, o lucrare ascetică și eclesială în același timp: ea nu urmărește doar alinarea unei nevoi materiale, ci contribuie la refacerea comuniunii dintre persoane și la anticiparea Împărăției lui Dumnezeu. În măsura în care omul se eliberează de patima posesivității, el dobândește libertatea iubirii adevărate și participă la lucrarea restauratoare a lui Dumnezeu.

Milostenia apare ca o lucrare sinergică între Harul dumnezeiesc și libertatea omului. Dumnezeu este Cel Care dăruiește puterea iubirii, însă omul este chemat să răspundă prin fapte concrete, devenind împreună-lucrător cu El în transfigurarea lumii.

Biserica nu este doar comunitatea celor care mărturisesc aceeași credință, ci Trupul tainic al lui Hristos, în care fiecare mădular poartă responsabilitatea celuilalt. De aceea, diaconia și filantropia nu reprezintă activități periferice ale vieții bisericești, ci expresii ale însăși naturii eclesiale. Participarea la Sfânta Liturghie și împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos au drept scop transformarea întregii existențe a credinciosului într-o liturghie a iubirii. Harul primit în Sfintele Taine rodește în fapte de milostenie, de iertare și de solidaritate, iar comuniunea euharistică se prelungește în comuniunea cu cei aflați în nevoie. Încă din epoca apostolică, slujirea săracilor a fost integrată în viața liturgică și comunitară, arătând că Euharistia și milostenia se presupun reciproc. Împărtășirea cu Trupul și Sângele lui Hristos cere prelungirea comuniunii liturgice în comuniunea concretă a iubirii față de aproapele și față de întreaga creație a lui Dumnezeu, pentru că „inima milostivă arde pentru toată făptura, pentru oameni, pentru păsări, pentru dobitoace și pentru demoni, și pentru tot ce este zidit", spune Sfântul Isaac Sirul[10].

În această lumină, milostenia apare ca o lucrare sinergică între Harul dumnezeiesc și libertatea omului. Dumnezeu este Cel Care dăruiește puterea iubirii, însă omul este chemat să răspundă prin fapte concrete, devenind împreună-lucrător cu El în transfigurarea lumii. Fiecare act autentic de milostenie constituie o mărturie că egoismul poate fi învins prin milostenie și că omul își împlinește adevărata sa vocație numai în măsura în care trăiește pentru Dumnezeu și pentru aproapele. În această perspectivă, milostenia devine respirația însăși a vieții în Dumnezeu. De altfel, „nu poate omul să ajungă la iubirea de Dumnezeu dacă nu se milostivește de toată făptura"[11]. Ea este semnul că Harul a început să prefacă inima omu-

10 Sfântul Isaac Sirul, „Cuvinte despre nevoință", în Filocalia, vol. X, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București.

11 *Ibidem*.

lui, pentru că „Harul îl face pe om milostiv și blând, iar fără har inima rămâne împietrită”[12].

Astfel, milostenia relevă faptul că iubirea Mântuitorului Hristos a devenit viața lui și că Împărăția lui Dumnezeu nu mai este doar o făgăduință a viitorului, ci o realitate care începe să lumineze încă de aici existența lumii.

Milostenia devine expresia concretă a îndumnezeirii omului, manifestarea vizibilă a comuniunii cu Dumnezeu și anticiparea vieții veșnice, în care iubirea va constitui deplina și neîntrerupta existență a tuturor în Dumnezeu.

Prin urmare, fundamentele lucrării milosteniei evidențiază faptul că aceasta nu poate fi redusă la un act filantropic sau la o obligație etică. Ea izvorăște din taina iubirii treimice, se întemeiază pe Întruparea și jertfa Mântuitorului Hristos, este însuflețită de Harul Duhului Sfânt și se realizează în comuniunea Bisericii. În această perspectivă, milostenia devine expresia concretă a îndumnezeirii omului, manifestarea vizibilă a comuniunii cu Dumnezeu și anticiparea vieții veșnice, în care iubirea va constitui deplina și neîntrerupta existență a tuturor în Dumnezeu.

Judecata universală, descrisă în Evanghelia după Matei (XXV, 31–46) evidențiază faptul că iubirea concretizată în faptele milei reprezintă criteriul întâlnirii definitive cu Dumnezeu. Aceasta nu înseamnă că mântuirea este dobândită prin meritele faptelor, ci că faptele milosteniei constituie manifestarea exterioară a unirii omului cu Dumnezeu și a lucrării Harului în viața sa. Ele sunt roadele unei existențe transfigurate și semnele participării reale la iubirea dumnezeiască. Toate faptele omului vor fi aduse la lumină în ziua descoperirii Domnului. Și atunci se va arăta că nu bogăția, nici puterea, nici știința nu vor rămâne, ci numai iubirea lucrătoare. Căci ceea ce se dă celui lipsit se adună în vistieriile cerului. Astfel, cel milostiv devine, încet, asemenea Celui Care „dă tuturor viață, și suflare, și toate” (*Faptele Apostolilor* XVII, 25), iar milostenia este începutul veșniciei încă din vremea aceasta, căci ea unește pe om cu Dumnezeu, Cel Care este veșnic iubitor.

12 Sfântul Diadoh al Foticeii, „Capete despre cunoaștere și discernământ”, în *Filocalia*, vol. I, traducere, introducere și note de Sfântul Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1979.

Prof. dr.
Maria Carábelia*

„Viața în Hristos", potrivit învățăturii Sfântului Nicolae Cabasila

1. Motivele alegerii temei

Pentru paginile revistei *Martyria*, am considerat de cuviință să fac referință la trăitorul mirean Nicolae Cabasila, Sfânt Părinte al Bisericii noastre[1], născut la Tesalonic, în secolul al XIV-lea, și a cărui pomenire a fost rânduită la 20 iunie[2]. Alegerea nu este întâmplătoare. Tesalonicul nu este doar locul său de origine, ci și locul activității sale, într-o perioadă, după cum se va vedea, foarte dificilă pentru Imperiul Bizantin.

Un motiv suplimentar este faptul că Părintele[3] Ene Branișteа (1913–1984), renumit teolog român, a tradus din limba greacă, însoțind-o de un studiu introductiv, lucrarea Sfântului Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieștii Liturghii*[4]. De asemenea, el a elaborat și o teză de doctorat pe această temă, intitulată *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*[5]. Reeditarea ei a devenit posibilă în 1997. De precizat că, în prima parte [a acestei reeditări], a fost inclusă chiar și traducerea în limba română a *Tâlcuirii Dumnezeieștii Liturghii*, așa cum fusese realizată, în 1946, de către Părintele Ene Branișteа.

O prezentare amănunțită a tezei de doctorat, adăugarea de date biografice și o bibliografie completă a lucrărilor Părintelui Ene Branișteа se găsesc în lucrarea Protopresbiterului Constantin Caraisarídis, „Economul Ene Branișteа (1913–1984), un mare liturgist ortodox român"[6].

*Doctor în Teologie al Universității „Aristotel" din Salonic, cu specializare în Teologie Dogmatică și Simbolică. În prezent, Maria Carábelia (Μαρία Καράμπελια) face parte din personalul didactic al Academiei Eclesiastice Superioare din Atena, după o îndelungată activitate în învățământul secundar și universitar. Cercetările sale sunt consacrate îndeosebi gnoseologiei teologice din monahismul secolelor al IV-lea și al V-lea, cu accent pe scrierile Sfinților Diadoh al Foticeei și Macarie Egipteanul, precum și ale scriitorului bisericesc Evagrie Ponticul. Este autoarea mai multor studii de specialitate, precum și a volumelor *Trăirea empirică a cunoașterii dumnezeiești* (*Ἐμπειρικὴ βίωση τῆς θείας γνώσης, Εκδόσεις Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη*, 2013) și *Identitatea culturală a Ortodoxiei* (*Ἡ πολιτισμικὴ ταυτότητα τῆς Ὀρθοδοξίας, Ἐκδόσεις Αντ. Σταμούλη, Θεσσαλονίκη*, 2014) (n. trad.).

1 Am readus textul la contextul găzduirii lui, cu acordul autoarei, în paginile revistei *Martyria*. O primă prezentare a acestui studiu a făcut-o autoarea (5 aprilie 2024), cu ocazia prezenței sale la Facultatea de Teologie Ortodoxă și Științele Educației a Universității „Valahia" din Târgoviște, beneficiind, în cadrul ei, de o Mobilitate Erasmus, în perioada 1-5 aprilie 2024.

2 Vezi Τὸ Ἁγιολόγιον τῆς Θεσσαλονίκης. τ. Β'(Μακάριος-Χρυσόγονος), Κέντρον Ἁγιολογικῶν Μελετῶν Ἱερᾶς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, ἔκδ. Ἱερᾶς Μονῆς Ἁγίας Θεοδώρας, Θεσσαλονίκη, 1997, pp. 96-109.

3 Cu acordul autoarei, am adăugat, tacit, marcând, uneori, și cu paranteze drepte, completări de limbaj și sensuri, pentru o mai bună înțelegere a textului și adaptarea lui la specificul spiritualității creștine ortodoxe românești (n. trad.).

4 Vezi Nicolae Cabasila, *Tâlcuirea Dumnezeieștei Liturghii*, trad. din greacă și lămuriri introductive de diaconul Ene Branișteа, cu o prefață de Pr. Petre Vintilescu; cuvânt-înainte de I. D. Ștefănescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1946.

5 Vezi Diac. Ene Branișteа, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1943.

6 Vezi Κωνσταντίνος Καραϊσαρίδης, „Οἰκονόμος Ene Branișteа (1913-1984), ἕνας μεγάλος Ὀρθόδοξος Ρουμάνος λειτουργιολόγος", în *Λειτουργικά Ἀνάλεκτα*, ἐκδ. Ἐπέκταση, 1996, pp. 39-89.

Părintele Ene Branişte susţine că „marea contribuţie a lui Cabasila, ca teolog mistic, constă mai ales în faptul că a ştiut să readucă evlavia creştină la adevăratul ei izvor, şi anume, la unirea cu Hristos". De aceea, el îl recunoaşte drept „teoreticianul cel mai autorizat al misticei exclusiv liturgice, cultuale, hristocentrice"[7]. Temeiul acestei poziţii se află chiar în scrisul Sfântului Nicolae Cabasila, mai precis, în operele *Tâlcuirea Dumnezeieştii Liturghii* şi *Despre viaţa în Hristos*. Potrivit Părintelui Ene Branişte, „aceste două lucrări de căpetenie ale lui Cabasila sunt concepute, de altfel, în acelaşi spirit de realism simbolic şi se completează reciproc"[8].

2. Tesalonicul, în secolul al XIV-lea

Sfântul Nicolae Cabasila (1322–1392), fiu al Tesalonicului, a doua cetate a Imperiului, în epoca bizantină târzie, şi-a legat activitatea atât de aceasta, cât şi de Constantinopol[9]. În oraşul său natal, Tesalonicul secolului al XIV-lea, evenimentele politice, viaţa spirituală şi problemele sociale se aflau într-o relaţie de interdependenţă cu evoluţiile generale ale Imperiului Bizantin[10], care se găsea în pragul prăbuşirii[11].

Epoca este marcată de două conflicte civile, al căror scop ultim era dobândirea tronului imperial. Primul s-a desfăşurat între cei doi Andronici, adică [împăraţii] Andronic al II-lea şi Andronic al III-lea. Al doilea a avu loc între marele domestic Ioan al VI-lea Cantacuzino şi [împăratul] Ioan al V-lea Paleologul. În acelaşi timp, tulburările interne, care chinuiau statul bizantin, alimentau politica expansionistă a francilor, bulgarilor, sârbilor şi turcilor[12]. Până în 1350, antagonismele politice au favorizat formarea şi menţinerea unui climat social extrem de tensionat şi tulbure. În această realitate sumbră, şi-a făcut apariţia la Tesalonic Mişcarea Zeloţilor (1342–1349), o Mişcare cu caracter social-economic, care a zguduit Imperiul[13].

În contextul vieţii sociale şi economice a Tesalonicului, din această perioadă, se manifestă puternic fenomenul diferenţelor de clasă. Cetăţenii liberi ai cetăţii se împart, în general, în trei categorii: a) nobilii, adică cei puternicii (mari proprietari, mari latifundiari, clerul superior); b) clasa de mijloc (negustori, artizani, meşteşugari); c) mulţimea, altfel spus, poporul (cultivatori, marinari, mici meşteşugari). Categoria socială a mulţimii, adică a poporului, reprezenta majoritatea societăţii, care, la mijlocul secolului al XIV-lea, se afla la limitele sărăciei economice[14].

Creşterea excesivă a impozitelor, deprecierea monedei[15], declinul economiei agrare[16], împrumuturile cămătăreşti, însuşirea averii

7 Diac. Ene Branişte, *Explicarea Sfintei Liturghii...*, p. 116.

8 Diac. Ene Branişte, *Explicarea Sfintei Liturghii...*, p. 117.

9 Vezi https://www.pemptousia.gr/2014/06/nikolaos-kavasilas-o-diaprepis-theologos-kai-osios/ (21.04.2024).

10 Α. Αγγελοπουλος, Νικόλαος Καβάσιλας ὁ Χαμαετός. Ἡ ζωή καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ (Συμβολὴ εἰς τὴν Μακεδονικὴν Βυζαντινὴν Προσωπογραφίαν) [Ἀνάλεκτα Βλατάδων, 5], ἐκδ. Πατριαρχικὸν Ἵδρυμα Πατερικῶν Μελετῶν, Θεσσαλονίκη, 1970, p. 13.

11 Κωνσταντίνος Γιαννακοπουλος, Μεσαιωνικὸς Δυτικὸς πολιτισμὸς καὶ οἱ κόσμοι τοῦ Βυζαντίου καὶ τοῦ Ἰσλὰμ (μτφρ. Π. Χρήστου), ἐκδ. «Κυρομάνος», Θεσσαλονίκη, 1993, pp. 476-487.

12 Vezi Α. Παπαγιαννοπουλος, Ιστορία της Θεσσαλονίκης, εκδ. Ρέκος, Θεσσαλονίκη, 1995², pp. 152-156.

13 Pentru mai multe detalii despre Mişcarea Zeloţilor în Tesalonic vezi Παναγιώτης Τσαπόγας, Το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη 1342-1350, εκδ. Εντύποις, Θεσσαλονίκη, 2021; Κωνσταντίνος Κωτσιοπουλος, Το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη (1342-1349). Ιστορική, θεολογική και κοινωνική διερεύνηση, Θεσσαλονίκη, 1997.

14 Γλύκας Χατζουλη, Ζηλωτές και Ησυχασμός [lucrare de master, Departamentul de Istorie şi Arheologie, Universitatea „Aristotel" din Tesalonic, coordonator: prof. Iannis Caragianopulos (Γιάννης Καραγιαννοπουλος)], Θεσσαλονίκη, 1987, p. 51.

15 Δημήτριος Τσαμης, „Ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς καὶ ἡ ἐποχή του", în Πρακτικὰ τοῦ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Γρηγορίου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης τοῦ Παλαμᾶ (12-14 Νοεμβρίου), Θεσσαλονίκη, 1986, p. 56.

16 Α. Βακαλοπουλος, Ἱστορία τῆς Θεσσαλονίκης 316 π.Χ.-1983, ἐκδ. «Ἀδελφῶν Κυριακίδη», Θεσσαλονίκη, 1997, p. 144.

săracilor, pervertirea justiției care devine o unealtă manipulată în mâinile celor puternici, au contribuit la întărirea Mișcării Zeloților. Deși avea un pronunțat caracter antiaristocratic și urmărea autonomia față de guvernarea centrală a Constantinopolului, Mișcarea și-a păstrat, în mod paralel, legăturile cu dinastiile imperiale ale capitalei, mai ales cu Paleologii, evitând să adopte o politică de ruptură definitivă față de ei. La Tesalonic, nobilii au trecut de partea lui Ioan Cantacuzino, în timp ce poporul, mișcat de drama unei împărătese văduve și a unui moștenitor minor, ale căror drepturi erau amenințate, a trecut de partea lui Ioan Paleologul[17].

Pe lângă criza politică, socială și economică, pe scena istorică a Tesalonicului secolului al XIV-lea s-a desfășurat și disputa isihastă, controversa religioasă ai cărei protagoniști au fost Sfântul Grigorie Palama (1296–1359) și [episcopul romano-catolic] Varlaam Calabrezul [1290–1348]. În persoanele celor doi s-au confruntat două culturi diametral opuse, două teologii, două moduri de viață[18].

Totuși, această dispută a contribuit la înflorirea gândirii teologice în Tesalonicul secolului al XIV-lea. Astfel, în pofida frământărilor externe și interne, din prima jumătate a secolului al XIV-lea, atunci când condițiile politice erau mai liniștite, s-a observat la Tesalonic o remarcabilă reînvigorare spirituală și o revitalizare a studiilor și artelor frumoase. Tesalonicul a fost numit „metropola filosofiei" și a devenit „Atena Elenismului Medieval", deținând întâietatea progresului spiritual și filosofic, în epoca Paleologilor[19].

3. Sfântul Nicolae Cabasila: date biografice

Aceasta este atmosfera în care a trăit Sfântul Nicolae Cabasila. Despre viața sa s-au păstrat foarte puține informații. Rămâne neclar dacă a fost tuns monah, dacă a fost hirotonit cleric sau dacă a rămas mirean întreaga viață[20]. Moderația și felul său de a trăi au contribuit la parcursul unei vieți retrase.

Deși s-a născut în climatul umanist, care caracteriza Bizanțul, în secolul al XIV-lea, nimeni nu îl poate „învinui nici de latinofilie, nici de agnosticism, nici de antimisticism"[21]. Predominarea Aristotelismului în teolo-

17 Κωνσταντίνος Κωτσιοπουλος, Το κίνημα των Ζηλωτών..., p. 16.

18 Vezi I. Μαγιεντορφ, «Ἡσυχασμός», în ΘΗΕ, 6, col. 83-87; Βενιζέλος Χριστοφορίδης, Οι Ησυχαστικές έριδες κατά τον ΙΔ' αιώνα, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993², pp. 13-24.

19 Vezi Αδαμάντιος Αδαμαντίου, Ἡ Βυζαντινὴ Θεσσαλονίκη (Ἱστορία - Κονωνικός Βίος - Τέχνη - Βυζαντινά Μνημεῖα), ἐκδ. «Δαμιανός», Ἀθήνα, 1986, p. 105; Α. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη, 1969, p. 30.

20 Vezi Π. Χρήστου, Νικολάου Καβάσιλα, Ἑρμηνεία εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν καὶ Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, ΕΠΕ. Φιλοκαλία 22, (Εισαγωγή, pp. 7-29), p. 11; cf. Π. Νελλα, Προλεγόμενα εἰς τὴν μελέτην Νικολάου τοῦ Καβάσιλα, Ἀθῆναι, 1968, p. 79.

21 H. Beck, Η Βυζαντινή Χιλιετία (μτφρ. Κούρτοβικ Δημοσθένης), Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης (MIET), Αθήνα, 2009, p. 277.

gie a avut, drept consecință, zeificarea rațiunii și a științei omenești, promovând un Umanism autonom.

Păstrându-și poziția și având conștiința identității sale ortodoxe, a acceptat și a valorificat elementele sănătoase ale Umanismului, pe care le-a integrat în tradiția bisericească unitară și, prin aceasta, le-a transformat. Astfel, el notează în mod caracteristic că omul trebuie „nu numai să dobândească dreapta rațiune prin învățare, ci și să o folosească pentru cele ce se cuvin” [22], sugerând că puterile naturale ale omului trebuie întrebuințate creator și în vederea mântuirii sale, nicidecum, firește zeificate. De aceea și se subliniază că Sfântul Nicolae Cabasila a fost „umanist”, în sensul special al cuvântului[23]. Pentru el, nici filosofia, nici cunoștințele și capacitățile omului nu au valoare, dacă omul nu rămâne unit cu Dumnezeu.

Hamaetós (Χαμαετός) este numele de familie patern al Sfântului Nicolae, însă, acesta pare să fi fost înlocuit de al doilea nume de familie, Cavásilas (Καβάσιλας[24])[25], care era numele familiei mamei sale. Mama sa era sora lui Nil Cabasila, mitropolit al Tesalonicului (1361–1363)[26], iar, mai târziu, ea a fost tunsă monahie și s-a retras la mănăstirea „Sfânta Teodora” din Tesalonic.

Păstrându-și poziția și având conștiința identității sale ortodoxe, a acceptat și a valorificat elementele sănătoase ale Umanismului, pe care le-a integrat în tradiția bisericească unitară și, prin aceasta, le-a transformat.

Impunerea numelui Cabasila s-a datorat prestigiului familiei aristocratice și ilustre din Tesalonic, din care făceau parte mama și unchiul său. Renumita familie Cabasila a dat numeroase personalități remarcabile, întâlnite la Constantinopol, în Macedonia și în Epir.

Mediul spiritual în care a crescut era cel al isihaștilor. Primele învățături le-a primit la Tesalonic, sub îndrumarea unchiului său, mitropolitul Nil. Și-a continuat studiile la Constantinopol. A urmat școala de filosofie,

22 Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea (Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Λόγος ΣΤ΄), în PG 150, col. 656 B. Am optat să fac traducerile citărilor direct din limba greacă, respectând textul folosit de către autoare, chiar dacă l-a transpus în limba neogreacă, pentru a menține, în consecință, sensurile pe care a dorit să le sublinieze în acest studiu (n. trad.).

23 Vezi I. Φουντουλη, „Νικόλαος Καβάσιλας ὁ Μυσταγωγός”, în Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τοῖς ὅλοις ἁγιωτάτου ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Καβάσιλα τοῦ καὶ Χαμαετοῦ, προνοίᾳ τοῦ Παναγιωτάτου Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης κ.κ. Παντελεήμονος Β΄ (17-20 Ιουνίου 1982), Ἱ. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 1984, p. 147. Pentru mai multe detalii vezi și I. Πλεξιδα, Ἡ μετασκευὴ τοῦ ἀνθρώπου. Εἰσαγωγὴ στὴν ἀνθρωπολογικὴ σκέψη τοῦ Νικολάου Καβάσιλα, Πρότυπες Θεσσαλικές Εκδόσεις, Τρίκαλα, 2007.

24 Din forma grecească, prin intermediul formei latinizate *Cabasilas*, s-a ajuns, în limba română, la forma tradițională *Cabasila* (n. trad.).

25 Vezi A. Αγγελοπουλος, „Τὸ γενεαλογικὸν δένδρον τῆς οἰκογενείας τῶν Καβασιλῶν”, în Μακεδονικά 17 (1977), pp. 367-395; Idem, „Νικόλαος Καβάσιλας ὁ Χαμαετός. Βιογραφικὰ Προβλήματα”, în Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τοῖς ὅλοις ἁγιωτάτου ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Καβάσιλα τοῦ καὶ Χαμαετοῦ..., pp. 34-35.

26 Pentru mai multe date despre Nil Cabasila vezi A. Σπουρλακου, „Νεῖλος Καβάσιλας”, în ΘΗΕ, 9, col. 337-340.

studiind filosofia, literatura clasică, retorica, dreptul, ştiinţele naturii şi astronomia.

Mai târziu, el a ajuns la cele mai înalte demnităţi ale statului bizantin şi a fost sfetnic al împăratului Ioan al VI-lea Cantacuzino. Când, în 1345, marea majoritate a locuitorilor Tesalonicului a dorit să ceară o împăcare cu Cantacuzino, Sfântul Nicolae Cabasila şi Gheorghe Farmáchis au făcut parte din delegaţia trimisă la Veria, la reprezentantul acestuia. Însă, acest fapt a avut ca rezultat o nouă izbucnire a furiei Zeloţilor, din care Sfântul Nicolae [Cabasila] abia a scăpat[27].

În 1347, i s-a încredinţat Sfântului Nicolae Cabasila sarcina de a-l însoţi pe Sfântul Grigorie Palama, proaspăt ales pe scaunul arhiepiscopal al Tesalonicului, [în eparhia lui,] de la care a primit şi o profundă înrâurire în favoarea Isihasmului[28]. O influenţă deosebită asupra mistagogului bizantin au exercitat-o Sfinţii Ioan Gură de Aur, Dionisie Areopagitul şi Maxim Mărturisitorul[29]. El a teologhisit pornind de la premisele teologiei isihaste, fără a folosi, însă, limbajul acesteia[30]. De aceea, teologia sa este caracterizată drept „teologie paşnică" [31], întrucât se distinge prin atitudinea paşnică faţă de adversarii săi. După cum notează Müller-Asshoff, „textele lui Cabasila au o mişcare paşnică şi nu nasc confruntări, deşi, adesea, se întemeiază pe acestea"[32].

4. Lucrarea Sfântului Nicolae Cabasila „Despre viaţa în Hristos"

Împodobit atât cu înţelepciunea cea după Dumnezeu, cât şi cu cea din afară, plămădit în tradiţia patristică, adânc înrădăcinat în credinţa ortodoxă şi cunoscător al diverselor preocupări şi curente filosofice ale epocii sale, [Sfântul Nicolae Cabasila] oferă un răspuns personal provocării vremurilor.

Evitând confruntarea ascuţită cu adversarii Ortodoxiei, el lucrează discret, dar neobosit, pentru zidirea plinătăţii ortodoxe a Bisericii. În centrul învăţăturii sale teologice, se află scrierea Despre viaţa în Hristos[33]. Este al-

27 Vezi Παναγιώτης Τσαπόγας, *Το κίνημα των Ζηλωτών στη Θεσσαλονίκη 1342-1350...*, pp. 83-93.

28 Β. Ψευτογκας, „Ὁ Νικόλαος Καβάσιλας ἦταν ἡσυχαστὴς ἤ ἀντιησυχαστής;", în *Θέματα Πατερικῆς Θεολογίας*, ἐκδ. «Κυρομάνος», Θεσσαλονίκη, 1995, p. 187.

29 Vezi I. Μαγιεντορφ, Βυζαντινή Θεολογία (μτφρ. – επιμ. π. Κουμαριανός Παύλος και Τσάγκαλος Βασίλειος), εκδ. Ἴνδικτος, Αθήνα, 2010, p. 235; Χ. Σωτηροπουλος, „Εὐχαριστία καὶ Θέωσις κατὰ τὸν ἅγιον Μάξιμον τὸν Ὁμολογητὴν καὶ τὸν Νικόλαον Καβάσιλα", în Ἐκκλησία, 10 (1974), pp. 249-251, 281-282, 312, 356-357.

30 Vezi Π. Νελλας, „Αἱ θεολογικαὶ πηγαὶ Νικολάου Καβάσιλα. Ἀναφοραὶ καὶ ἐξαρτήσεις", în *Κληρονομία*, 7, τεῦχος Α΄ (Ἰανουάριος 1975), pp. 327-344.

31 Νίκος Ματσουκας, „Ἡ διδασκαλία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα γιὰ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας", în *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τοῖς ὅλοις ἁγιωτάτου ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Καβάσιλα τοῦ καὶ Χαμαετοῦ...*, p. 121.

32 H. Müller-Asshoff, „Beobachtungen an den Hauptschriften des Gregorios Palamas und Nikolaus Kabasilas", în *Byzantinische Zeitschrift*, 70 (1977), p. 24.

33 Νίκος Ματσουκας, „Ἡ διδασκαλία τοῦ Νικολάου Καβάσιλα γιὰ τὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας"..., p. 121.

cătuită din șapte cuvântări. Prima are caracterul unei introduceri, a doua se referă la Sfântul Botez, a treia la Mirungere, a patra la Dumnezeiasca Împărtășanie, iar a cincea la sfințirea Sfântului Altar și la târnosirea bisericii. În ultimele două cuvântări se vorbește despre conlucrarea omului cu harul dumnezeiesc, precum și despre felul în care credinciosul poate păstra harul, pe care i-l dăruiesc Sfintele Taine[34].

Rezultatul acestei lucrări a fost alcătuirea unei hărți duhovnicești a vieții „în Hristos", în care Sfintele Taine sunt integrate organic. În această scriere a sa, [Sfântul Nicolae Cabasila] subliniază, în opoziție cu raționalismul și antropocentrismul care caracterizau tabăra antiisihastă a epocii sale, că viața „în Hristos" nu reprezintă o noțiune abstractă, nici rodul unei invenții intelectuale, ci o realitate trăită, care este constituită prin Sfintele Taine, al căror har, însă, nu rodește prin formule magice, ci prin ofranda conștientă a conlucrării omenești: „Căci numai acest lucru îl aducem noi pentru viață, adică să primim darurile, să păstrăm harismele și să nu lepădăm cununa pe care Dumnezeu ne-a împletit-o cu multe sudori și osteneli. Aceasta este viața în Hristos, pe care Sfintele Taine o alcătuiesc, dar la care pare să poată contribui și strădania omenească"[35]. Caracterul trăit al Sfintelor Taine îl remodelează pe om și îl face „asemenea lui Hristos (χριστοειδής)"[36].

(...) viața „în Hristos" nu reprezintă o noțiune abstractă, nici rodul unei invenții intelectuale, ci o realitate trăită, care este constituită prin Sfintele Taine, al căror har, însă, nu rodește prin formule magice, ci prin ofranda conștientă a conlucrării omenești.

5. Întreita Sfântă Taină a inițierii

Potrivit Sfântului Nicolae Cabasila, modul în care fiecare om poate să-și însușească viața „în Hristos", înrădăcinând-o în sufletul său, constă în „săvârșirea Sfintelor Taine, adică cea de a fi spălat, cea de a fi uns și de a se desfăta de Sfânta Masă"[37]. Succesiunea săvârșirii Sfintelor Taine a Botezului, Mirungerii și Dumnezeieștii Euharistii a fost dintotdeauna ceva de la sine înțeles în practica și conștiința Bisericii[38]. Este întregirea firească a intrării în Biserică. Referirea la aceste trei Sfinte Taine nu desfi-

34 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VII-lea, adică despre Sfintele Taine (Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς· Λόγοι ἑπτά, ἤτοι περὶ μυστηρίων)*, în PG 150, col. 493-725.

35 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I (Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Λόγος Α')*, în PG 150, col. 520 C.

36 I. Καλογηρου, „Ἡ νεωτέρα καὶ ἡ σύγχρονος «οἰκουμενική μαρτυρία» διὰ τὸν Νικόλαον Καβάσιλαν", în *Πρακτικὰ Θεολογικοῦ Συνεδρίου εἰς τιμὴν καὶ μνήμην τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου καὶ τοῖς ὅλοις ἁγιωτάτου ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νικολάου Καβάσιλα τοῦ καὶ Χαμαετοῦ...*, p. 270.

37 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în PG 150, col. 516 C.

38 Vezi Θεοδώρου Συμεού, *Το τρισσόν μυστήριον της μυήσεως στον Νικόλαο Καβάσιλα και τη λειτουργική πράξη και θεολογία της Ορθοδόξου Εκκλησίας*, lucrare de master, care a fost depusă la Departamentul de Teologie Pastorală și Socială a Universității „Aristotel" din Tesalonic, profesor îndrumător: Arhim. Nicodim Scréttas (Νικόδημος Σκρέττας), Θεσσαλονίκη, 2012.

înțează, în niciun caz, lucrarea de neînlocuit a fiecăreia dintre ele, dar nici nu diminuează valoarea celorlalte Sfinte Taine.

Descriind unica și întreita Taină a inițierii credincioșilor, [Sfântul Nicolae] Cabasila distinge limpede și lucrarea fiecăreia [dintre cele trei Sfinte Taine]: „Pentru că Botezul dă existența și, în general, ipostasul nostru «în Hristos», din moment ce acesta (adică Botezul) îi ia pe cei morți și stricați, și îi introduce, mai întâi, în viață; în timp ce ungerea cu Mir îl desăvârșește pe cel renăscut în această viață, așezând în el puterea care i se potrivește; iar Dumnezeiasca Euharistie păstrează această viață și sănătate, dat fiind faptul că pentru a fi păstrate cele ce au fost dobândite și pentru a rămâne vii cei botezați li se dă pâinea vieții”[39].

Interdependența celor trei Sfinte Taine este evidentă. Fiecare împlinește o funcție unică și de neînlocuit: nașterea, mișcarea și hrana corespund Botezului, Mirungerii și Dumnezeieștii Euharistii sau, potrivit cuvintelor [Sfântului Nicolae] Cabasila, „Botezul este naștere; Mirul are rostul lucrării și al mișcării în noi; iar pâinea vieții și potirul Euharistiei sunt mâncare și băutură adevărată. Nu este cu putință să te miști ori să te hrănești înainte de a te naște”[40]. Prin urmare, după cum se subliniază, dacă omul nu se naște, nu poate nici să se miște, nici să se hrănească.

Ideea sa centrală este pusă în lumină prin următoarea formulare: „Ne botezăm ca să murim acea moarte și să înviem acea înviere. Suntem unși pentru ca, prin ungerea împărătească, să devenim părtași împreună cu El la îndumnezeire. De altfel, mâncând pâinea preasfântă și bând din preadumnezeiescul potir, ne împărtășim din același trup și din același sânge pe care le-a asumat Mântuitorul. Și, în acest fel, ne unim cu Cel ce S-a făcut om pentru noi, S-a îndumnezeit, a murit și a înviat”[41].

6. Rolul Sfintelor Taine în viața Bisericii

Biserica există ca o comunitate sacramentală, care se descoperă și se exprimă ontologic în Sfintele Taine. Sfântul Nicolae Cabasila le aseamănă cu niște „ferestre”, prin care Soarele dreptății se revarsă în lumea creată, plină de întunericul păcatului. Această lumină dătătoare de viață omoară viața păcatului, care sălășluiește în lume, dăruindu-i [lumii] strălucirea mai presus de lume a lui Hristos cel înviat[42]. În alt context, el numește Sfintele Taine „porți” ale dreptății[43].

39 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în *PG* 150, col. 504 A.

40 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea (Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Λόγος Β΄)*, în *PG* 150, col. 521 C.

41 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 521 B.

42 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în *PG* 150, col. 504 C.

43 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în *PG* 150, col. 508 A.

Astfel, Sfintele Taine lucrează ca o punte unificatoare între creat și necreat. Ele sunt înfățișate ca mădularele unei inimi, ca ramurile unui copac și ca mlădițele unei vițe. Nici în acest caz nu este vorba despre „comunitatea numelui" sau despre „analogia asemănării", ci despre o „identitate a realității", după cum, în mod caracteristic, spune [Sfântul Nicolae] Cabasila: „Biserica se arată în Taine nu ca în niște simboluri, ci precum mădularele în inimă și ramurile plantei în rădăcină și, după cum a spus Domnul, precum mlădițele în viță. Căci aici nu este numai o comuniune de nume sau o analogie a asemănării, ci o identitate a realității"[44].

Potrivit Sfântului Nicolae Cabasila, chipurile și simbolurile liturgice îl ajută pe credincios să se apropie de taină „nu numai prin cuvinte", ci și cu ochii, „aducând-o înaintea privirii". În felul acesta, pătrunde în sufletul credinciosului „nu doar o contemplare simplă, ci și o trăire"[45], adică credință și nădejde. Prin urmare, actele și simbolurile liturgice descoperă dumnezeiasca iconomie mântuitoare pentru neamul omenesc și trăirea ei în prezent, în timp ce prevestesc, totodată, plinătatea vremurilor de pe urmă[46].

7. Sfânta Taină a Botezului

Dintre toate Sfintele Taine ale Bisericii, prima săvârșită, din punct de vedere al timpului, este Botezul, fiindcă „acesta îi introduce, înaintea celorlalte, pe creștini în viața cea nouă"[47]. Botezul este, așadar, „faptul de a fi cineva născut după Hristos și de a primi însuși faptul de a fi, și de a dobândi ipostas, nefiind nimic"[48]. Neexistența despre care vorbește Sfântul Nicolae Cabasila a provenit din lipsa comuniunii omului cu Dumnezeu. Acesta este rodul păcatului strămoșesc. Botezul este Sfânta Taină prin care este desființat păcatul strămoșesc și sunt omorâte toate păcatele, pe care omul le-a săvârșit înainte de primirea lui. Sfântul Nicolae Cabasila spune că sufletul fiecărui om a suferit vătămarea de „a moșteni răutatea celui dintâi Adam".

Desființarea păcatului este oferită ca dar al harului, pe care omul îl primește numai prin participarea baptismală la moartea și Învierea lui Hristos[49]. Prin botezarea sa, omul părăsește viața stricăciunii pentru

44 *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, XXXVIII (*Εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν*, ΛΗ′), în PG 150, col. 452 CD.

45 *Tâlcuire la Dumnezeiasca Liturghie*, I (*Εἰς τὴν θείαν λειτουργίαν*, Α′), în PG 150, 376 A: „De aceea, a fost conceput un asemenea chip, care nu numai că înfățișează toate acestea prin cuvinte, ci le și aduce înaintea ochilor, arătându-se de-a lungul întregii lucrări sfinte, pentru ca, astfel, să lucreze mai ușor asupra sufletelor și să sădească în noi nu numai o simplă contemplare, ci și o trăire lăuntrică, întrucât reprezentarea ni se întipărește mai limpede prin mijlocirea ochilor".

46 Vezi Αρχιμ. Νικόλαος Ιωαννίδης, „Νικόλαος Καβάσιλας και Συμεών Θεσσαλονίκης. Οι θεμελιωτές της Θεολογίας της Βυζαντινής Λατρείας", disponibil în https://ecclesiagreece.gr/greek/holysynod/commitees/liturgical/ib_1_8.pdf (24.04.2024).

47 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 524 B.

48 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 524 AB.

49 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 537 B.

Sfânta Taină a Botezului se numește atât naștere, cât și renaștere și replăsmuire. Prin această Sfântă Taină, omul își regăsește chipul replăsmuit dumnezeiește. Omul este scufundat în apa botezului ca „materie fără formă și fără chip", dar apoi iese din ea reînnoit, „dobândind chipul" lui Hristos.

a primi viața lui Hristos. De aceea, pentru noi, creștinii, ziua primirii botezului mântuitor este ziua numelui[50]. Prin Sfânta Taină a Botezului, Dumnezeu plăsmuiește din nou „ființa" omului celui nou „în Hristos".

Din acest motiv, Sfânta Taină a Botezului se numește atât naștere, cât și renaștere și replăsmuire. Prin această Sfântă Taină, omul își regăsește chipul replăsmuit dumnezeiește[51]. Omul este scufundat în apa botezului ca „materie fără formă și fără chip", dar apoi iese din ea reînnoit, „dobândind chipul" lui Hristos[52]. În plus, Sfânta Taină a Botezului se mai numește luminare, baie și harismă[53].

Firește, rodirea „vieții celei noi în Hristos", pe care credinciosul o primește prin botez, presupune „strădania" conlucrării voinței omenești [cu harul dumnezeiesc]. Condiția libertății de alegere rămâne întotdeauna de neîncălcat. Înnoirea cea „în Hristos" este un fapt ontologic pentru om. Cu toate acestea, trăirea nașterii recreatoare nu se poate realiza fără contribuția activă a voinței[54].

Împărăția Cerurilor, vederea lui Dumnezeu și viețuirea împreună cu Hristos constituie „desfătarea voinței"[55]. De voința omului depinde valorificarea darului lui Dumnezeu, de care credinciosul se bucură prin Sfânta Taină a Botezului. Potrivit învățăturii [Sfântului Nicolae] Cabasila, „lucrarea Botezului este să-l izbăvească pe om de păcate, să-l împace pe om cu Dumnezeu, să-l facă dumnezeu pe om, să deschidă ochii sufletului, să guste universul raza dumnezeiască și să pregătească pentru viața viitoare. Așadar, pe bună dreptate, este faptul că îi dăm numele de naștere... deoarece naște în sufletele celor botezați cunoașterea lui Dumnezeu. Iar această cunoaștere este viață, piatră de temelie și rădăcină a vieții"[56].

8. Sfânta Taină a Mirungerii

Tradiția ortodoxă păstrează nedespărțită legătura dintre Sfânta Taină a Botezului și cea a Mirungerii, de aceea, în cadrul aceleiași lucrări liturgice se săvârșește, mai întâi, prima și, apoi, este transmisă cea de a doua. Ungerea celor nou-luminați după botezarea lor se face cu untdelemn sfin-

50 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 525 A.

51 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 524 CD.

52 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 537 D.

53 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 525 CD.

54 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 545 D.

55 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 541 CD.

56 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 568 A.

ţit, care este numit Sfântul Mir, pentru ca, prin participarea la Sfânta Taină a Mirungerii, să-L primească pe Sfântul Duh şi să fie înzestraţi cu harismele Lui. Sfânta Mirungere întregeşte naşterea, care este dăruită prin Sfânta Taină a Botezului, oferindu-i omului lucrarea şi mişcarea necesare pentru a se putea statornici în noua realitate existenţială a vieţii celei „în Hristos”[57].

După primirea Sfintei Taine a Botezului, cei botezaţi înaintează spre Sfântul Mir, cu scopul participării lor la Sfântul Duh. Ce anume, însă, nu ne îngăduie, ca oameni, să depăşim „oglinda şi ghicitura”, câtă vreme ne aflăm încă în trupul muritor, împiedicând revărsarea Sfântului Duh „peste tot trupul”? Potrivit Sfântului Părinte mistagog, piedica este întreită: deosebirea firii, păcatul şi moartea. Mântuitorul, totuşi, prin Întruparea Sa, desfiinţează această întreită stavilă, făcându-i cu putinţă făpturii unirea cu Ziditorul ei. Cum, însă, sfărâmă aceste trei ziduri? Pe primul, „făcându-Se părtaş firii omeneşti”, pe al doilea, „murind pe cruce, iar pe ultimul zid, adică pe tirania morţii, l-a izgonit cu totul din fire prin Înviere”[58].

Din acest motiv, [Sfântul Nicolae Cabasila] scrie în mod caracteristic: „Hristos este mir şi ungere”[59]. Explicând de ce Hristos devine mir şi ungere, cu care credincioşii sunt unşi, ca mădulare ale Trupului Său, notează că „pentru Duhul Cel Sfânt”, al Cărui „tezaur” S-a făcut El datorită Întrupării Sale[60]. Cel botezat primeşte ungerea sacramentală cu mir ca harismă şi dar al Sfântului Duh. Mirul care se revarsă este, însă, Hristos Însuşi, Care îl unge personal pe fiecare mădular al Trupului Său şi Îl activează întru el pe Sfântul Duh. De altfel, Sfântul Duh dăruit la Sfânta Taină a Mirungerii, între altele, „este şi Duh al înfierii şi mărturiseşte, după cum se spune, împreună cu duhul nostru că suntem fii ai lui Dumnezeu, strigând în inimile noastre «Avva, Părinte»”[61].

Sfântul Nicolae Cabasila constată că cei mai mulţi creştini nu ştiu că au devenit purtători ai harismelor Sfântului Duh şi că izvorul acestei dăruiri este puterea Sfintei Taine a Mirungerii. După cum observă, această uitare a lucrării Sfântului Duh are două cauze. Mai întâi, deoarece Sfânta Taină a Mirungerii se dă la vârsta prunciei. În al doilea rând, deoarece atunci când cei botezaţi ajung la maturitate cu vârsta şi pot înţelege darurile oferite de Sfânta Taină, în loc să le valorifice, se supun păcatului şi devin călăii propriilor posibilităţi duhovniceşti, orbind ochiul sufletului lor[62].

57 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al III-lea* (*Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Λόγος Γ'*), în *PG* 150, col. 569 A.

58 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al III-lea…*, în *PG* 150, col. 572 CD.

59 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al III-lea…*, în *PG* 150, col. 580 B.

60 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al IV-lea (Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς. Λόγος Δ')*, în PG 150, col. 581 AB.

61 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al III-lea…*, în *PG* 150, col. 580 C.

62 *Despre viaţa în Hristos. Cuvântul al II-lea…*, în *PG* 150, col. 525 CD.

Sfânta Taină a Mirungerii activează în cei botezați „lucrările Duhului”[63], însă, această activare nu se poate realiza fără conlucrarea voinței și libertății omenești. După cum notează [Sfântul Nicolae] Cabasila, „unuia îi dă una, altuia alta, iar altuia mai multe, după pregătirea pe care o are fiecare față de Taină”[64].

Orice virtute duhovnicească pe care o manifestă oamenii, se datorează, de fapt, lucrării necreate a harului Mângâietorului (...) Virtuțile care apar în viața cea „în Hristos” nu constituie o realizare individuală, ci sunt roadele sănătoase ale unei relații trăite ontologic și duhovnicește cu Dumnezeu.

Prin cuvântul său trezitor, Sfântul Nicolae Cabasila îi cheamă pe credincioși „să nu trădeze comoara”, care le-a fost dăruită prin Sfânta Taină a Mirungerii. Este nevoie de osteneală și priveghere, pentru ca harismele Sfântului Duh să rămână active, împodobind și sfințind, prin harul lor, sufletul fiecărui credincios[65]. Dar chiar dacă omul duce o viață de nepăsare duhovnicească, plină de risipire și păcat, deși slăbește lucrarea Sfântului Duh de viață făcător, pe care L-a primit întru el prin Sfânta Taină a Mirungerii, totuși, nu este nimicită. Căci Hristos, prin toate căile iubirii Sale dumnezeiești, chiar și acestor oameni, „după cele ce au păcătuit, le-a arătat pocăința, lacrimile și viața după dreapta rațiune, adică harul cel sădit în suflete”[66].

Orice virtute duhovnicească, pe care o manifestă oamenii, se datorează, de fapt, lucrării necreate a harului Mângâietorului, care har îl pecetluiește pe fiecare credincios, în momentul primirii Sfintei Taine a Mirungerii[67]. Aceasta înseamnă că virtuțile care apar în viața cea „în Hristos” nu constituie o realizare individuală, ci sunt roadele sănătoase ale unei relații trăite ontologic și duhovnicește cu Dumnezeu.

9. Sfânta Taină a Dumnezeieștii Euharistii

După primirea Sfintei Taine a Mirungerii urmează Dumnezeiasca Euharistie. Așadar, potrivit cuvintelor Sfântului Nicolae Cabasila, „după mir înaintăm spre Sfânta Masă, care este scopul ultim al vieții; odată ajunși la ea, nu ne mai trebuie nimic altceva pentru fericirea pe care o căutăm”[68]. Fiindcă, participând la această Sfântă Taină, credinciosul hrănește și revitalizează faptul renăscut al existenței sale în Hristos, pe care l-a primit prin Sfânta Taină a Botezului, nu doar participând la moartea și

63 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 581 A.

64 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al III-lea...*, în *PG* 150, col. 569 A.

65 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al III-lea...*, în *PG* 150, col. 576 D.

66 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al III-lea...*, în *PG* 150, col. 576 C.

67 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al III-lea...*, în *PG* 150, col. 577 D.

68 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 581 A.

învierea Domnului, nici doar activând faptul existenței sale, după cum se petrece la Sfânta Taină a Mirungerii.

În Dumnezeiasca Euharistie, care este cel mai înalt dar sacramental al iubirii lui Dumnezeu față de om, se realizează recapitularea și culminarea desăvârșitoare a tuturor Sfintelor Taine, „fiindcă de la ea nu mai primim nici moarte și mormânt și participare la o viață mai înaltă, ci pe Însuși Cel înviat; nici darurile Duhului, câte ne este îngăduit să primim, ci pe Însuși Binefăcătorul, templul însuși în care este așezat întregul cerc al harismelor". Potrivit formulării exacte a [Sfântului Nicolae] Cabasila, „de aici Îl primim pe Însuși Cel Înviat... pe Însuși Binefăcătorul, pe templul însuși în care este așezat întregul cerc al harurilor"[69]. Este cert că întreaga sa teologie gravitează în jurul Sfintei Taine a Dumnezeieștii Euharistii, întrucât orice problemă ar trata, o încadrează în perspectiva acesteia. De aceea, [mitropolitul grec] Ioan Ziziúlas [, referindu-se la Sfântul Nicolae Cabasila,] observă că „nimeni nu ar fi putut să fie un eclesiolog mai «exagerat» și mai «euharistic»"![70]

Se subliniază că Dumnezeiasca Euharistie este singura Sfântă Taină care le dă desăvârșire tuturor celorlalte Sfinte Taine: „singură Euharistia, dintre slujbe, le dă și celorlalte Taine faptul de a fi desăvârșite"[71]. Explicația este următoarea: „Le ajută atât în timpul săvârșirii, fiindcă nu se pot săvârși fără ea, cât și după terminarea lor, cât îi privește pe cei inițiați, atunci când este nevoie să readucă raza Tainelor, care a fost întunecată de negreala păcatelor. Căci readucerea la viață a celor care au fost pierduți și omorâți este lucrarea exclusivă a Sfintei Mese. Deoarece nu este posibil ca omul, care a căzut, să învieze prin putere omenească, nici păcatul să fie nimicit prin dreptate omenească. Păcătuind, omul Îl jignește pe Dumnezeu Însuși... și este nevoie de ceva mai presus de virtutea omului, pentru ca greșeala să poată fi ștearsă"[72].

Prin urmare, după ce a fost botezat și miruns, credinciosul trebuie să fie condus îndată la împărtășirea din Sfânta Cină euharistică, aceasta fiind împlinirea celor două Sfinte Taine precedente; altfel, inițierea sa cea „în Hristos" rămâne neîmplinită. În acest punct, desigur, Sfântul Nicolae Cabasila invocă teologia Sfântului Dionisie Areopagitul: „Sfântul Dionisie spune chiar că aceste sfinte slujbe nici nu se desăvârșesc, nici nu lucrează, dacă nu li se va adăuga Sfânta Cină (Dumnezeiasca Euharistie)"[73].

Este vrednică de remarcat poziția Sfântului Nicolae Cabasila, potrivit căreia abținerea de la Dumnezeiasca Taină a Euharistiei, sub pretextul nevredniciei, ascunde un mare pericol duhovnicesc. Astfel, se subliniază că „această pâine, care a venit din cer, aducându-ne viața, trebuie să o mâncăm și să o căutăm în orice chip. Repetând neîncetat această Cină, trebuie să ne ferim dinainte de foamea [duhovnicească]. Nu trebuie, de asemenea, să lipsim de la Masă mai mult decât se cuvine, sub cuvânt că nu suntem pregătiți dinainte pentru [Preacuratele] Taine[74]. Urmarea ar fi să ne fa-

69 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 581 A.

70 † Μητροπολίτης Περγάμου Ἰωάννης Ζηζιούλας, „Θεία Εὐχαριστία καὶ Ἐκκλησία", în *Τὸ μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας*, Πρακτικὰ Γ΄ Πανελλήνιου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, 14-17 Ὀκτωβρίου 2001, Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Εἰδικὴ Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Λειτουργικῆς Ἀναγεννήσεως, Σειρὰ Ποιμαντικὴ Βιβλιοθήκη (8), Ἱερὰ Μητρόπολη Νεαπόλεως καὶ Σταυρουπόλεως (Θεσσαλονίκη), ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας, Αθήνα, 2004, σ. 31.

71 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 585 B.

72 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 585 BC.

73 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 592 B.

74 Adică pentru primirea Trupului și Sângelui Domnului și Mântuitorului Iisus Hristos (n. trad.).

cem sufletul mai slab și mai rău în toate privințele. De aceea, trebuie să alergăm la preoți pentru păcatele noastre și să ne împărtășim cu Sângele curățitor [al Dumnezeieștii Împărtășanii]"[75].

(...) readucerea la viață a celor care au fost pierduți și omorâți este lucrarea exclusivă a Sfintei Mese. Deoarece nu este posibil ca omul, care a căzut, să învieze prin putere omenească, nici păcatul să fie nimicit prin dreptate omenească.

Aceasta înseamnă că, dacă există păcate, care îi apasă pe credincioși și îi împiedică de la Dumnezeiasca Împărtășanie, atunci este nevoie ca ei să alerge la Sfânta Spovedanie. Astfel, prin conștientizarea propriilor păcate și cerând iertare de la Dumnezeu, ei vor putea, iarăși, să se apropie și să se împărtășească cu Sângele curățitor al lui Hristos: „ci, venind la preoți pentru păcate, să bea din sângele curățitor". Prin urmare, sacralitatea Mesei euharistice nu trebuie, în niciun caz, să funcționeze descurajator, cât privește apropierea de această [Dumnezeiască] Taină. Orice abținere de la Dumnezeiasca Euharistie, sub pretextul invocării nevredniciei, este socotită cu totul inacceptabilă și vătămătoare.

10. Conlucrarea dintre Sfintele Tainele ale lui Dumnezeu și libertatea omului

Viața [cea în Hristos] îi este oferită fiecărui viitor creștin, prin Sfintele Taine ale Botezului, Mirungerii și Dumnezeieștii Euharistii. Ea este păstrată, însă, prin voința liberă a omului, care hotărăște să se nevoiască, adică să poarte o luptă, care constă în evitarea gândurilor deșarte, în studiu, în rugăciune, în împărtășirea neîncetată cu Trupul lui Hristos și în lucrarea virtuții. Oricât har i s-ar oferi [omului], fără contribuția [sa personală], acesta rămâne nelucrător. Din acest motiv, [Sfântul Nicolae Cabasila] subliniază: „întrucât faptul ca această viață să înceapă, pentru prima dată, depinde de mâna Domnului, iar faptul de a o păstra, după începutul ei, și de a rămâne vii sunt lucrarea propriei străduanii, sunt cerute, în acest scop, activitatea omenească, după cum și propria noastră contribuție, astfel încât să nu fie distrusă, în timp ce am primit-o, ci să păstrăm, în cele din urmă, harul și, plecând din viața de acum, să ținem în mâinile noastre această comoară"[76].

El enumeră toate cele care depind de voința omenească. Ne spune, așadar, că „cele ce țin de «ceea ce depinde de noi», pe care voința omenească le poate dobândi ori evita, sunt alegerea binelui, iertarea păcatelor, caracterul bun, curăția sufletului, iubirea de Dumnezeu, dobândirea tuturor acestora, adică fericirea desăvârșită"[77].

75 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 684 A.

76 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 637 AB.

77 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al II-lea...*, în *PG* 150, col. 544 B.

Sfântul Nicolae Cabasila accentuează chiar că, „de dragul omului celui nou, firea omenească a fost rezidită de la început; avându-l pe acesta drept scop au fost create mintea și dorința. Am primit rațiunea, pentru ca să-L cunoaștem pe Hristos; am primit dorința, pentru ca să tindem spre El; am dobândit memoria, pentru ca să ne amintim de El, fiindcă, la creație, El a fost prototipul nostru... Și, ca să scurtez, pe omul adevărat și desăvârșit, Mântuitorul l-a arătat primul și singurul, prin caracterul, viața și toate celelalte ale Sale”[78]. În fine, se recunoaște că menirea omului nu este alta decât viața nestricăcioasă: „dacă acesta este, cu adevărat, hotarul omului spre care privește, ultimul l-a plăsmuit Dumnezeu, înțelegând, adică, viața cea nestricăcioasă”[79].

11. Condițiile dobândirii „vieții în Hristos”

Aceste lucruri pot fi dobândite în orice condiții de viață s-ar afla creștinul, nu neapărat în pustie. Așadar, Sfântul Nicolae Cabasila descrie datoria comună tuturor creștinilor în felul următor: „există o datorie a celor ce poartă numele lui Hristos... și toți trebuie să o împlinească în același mod. Cei care o neglijează sunt fără apărare, orice ar invoca: nici vârsta, nici meseria, nicio împrejurare, nici boala, nici sănătatea, nici depărtarea, nici pustia, nici cetățile, nici zgomotele, nici nimic altceva, în general, dintre cele la care recurg îndeobște cei vinovați. Motivul este că nimic nu trebuie pus înaintea acestei datorii și nimănui nu-i este îngăduit să se împotrivească voii lui Hristos; dimpotrivă, împlinind în orice chip legile venite de la El, să-și rânduiască viața după voia Lui... În felul acesta, așadar, poruncile Mântuitorului sunt îndatoriri comune tuturor credincioșilor și pot fi împlinite de cei ce voiesc să o facă, ba sunt chiar foarte necesare, fiindcă fără ele nu se pot apropia de Hristos”[80].

De asemenea, [Sfântul Nicolae Cabasila] insistă asupra faptului că creștinii se pot ruga pretutindeni, după cum notează că, „în mod sigur, nu este nevoie de pregătire, nici de locuri speciale pentru rugăciune, nici de strigăt puternic atunci când Îl chemăm. Căci nu există loc în care El să nu fie prezent și nici chip în care să nu fie împreună cu noi. Pentru cei ce-L caută, El este mai aproape decât și însăși inima”[81].

12. Eshatologia euharistică

Prin urmare, viața „în Hristos” „încolțește în viața aceasta și de aici își primește începuturile, dar se desăvârșește în cea viitoare, când vom ajunge la ziua aceea”[82]. Faptul că omul este unit cu Hristos, suflet cu suflet, trup cu trup și sânge cu sânge, îi oferă pacea deplină[83]. Totuși, unirea deplină și desăvârșită cu Hristos este așteptată la sfârșitul veacurilor. Potrivit Sfântului Nicolae Cabasila, pentru a deveni moștenitor al Împărăției Cerurilor, omul trebuie să lepede starea de rob și să dobândească starea de fiu al lui Dumnezeu[84].

Eshatologia euharistică este legată direct de Persoana lui Hristos, deoarece îi vede pe moștenitorii Împărăției „purtând pe chipurile lor Chipul Celui Unul-Născut, pentru a I se înfățișa Celui ce i-a născut cu această frumusețe”[85]. Pentru dobândirea adevăratei comuniuni cu Hristos nu este, însă, de ajuns simpla apropiere de Dumnezeiasca Euharistie.

78 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 680 ABC.

79 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 680 D.

80 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 641 CD.

81 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al VI-lea...*, în *PG* 150, col. 681 CD.

82 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în *PG* 150, col. 493 B.

83 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 613 D.

84 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 616 A.

85 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 616 B.

Această apropiere se cuvine să aibă loc și în anumite condiții. Credinciosul trebuie să se nevoiască neîncetat, în arena anevoioasă a luptei duhovnicești, astfel încât, chiar dacă nu a ajuns încă la curățire, să se afle pe calea către ea, pentru a putea primi sfințirea oferită celor care participă la Euharistie cu eros[86] dumnezeiesc[87].

Dumnezeiasca Euharistie este Sfânta Taină în care coexistă stările temporale ale trecutului, prezentului și viitorului. Referindu-se la Sfânta Taină a Dumnezeieștii Euharistii, Sfântul Nicolae Cabasila vorbește despre două mese, adică despre cea acoperită și despre cea care deja se descoperă. Una este masa euharistică a vieții prezente, iar cealaltă este cea așteptată la sfârșitul veacurilor[88].

Domnul este prezent între credincioși, local, în fiecare adunare euharistică, dar și în chip sacramental prin pâinea și vinul prefăcute, care, prin lucrarea dumnezeiască a Sfântului Duh, sunt Trupul și Sângele Lui. Hristos este „Dumnezeu în mijlocul dumnezeilor, frumosul conducător al unei cete frumoase”[89], acum, pâine pentru credincioși, câtă vreme își trăiesc viața de pe pământ, dar și paște învietor, pe măsură ce trec existențial și euharistic de la caracterul creat al vieții lor trecătoare și stricăcioase la dimensiunea cu adevărat a vieții, care este Cina cea nestricăcioasă a Împărăției lui Dumnezeu[90].

Sfântul Nicolae Cabasila vorbește despre două mese, adică despre cea acoperită și despre cea care deja se descoperă. Una este masa euharistică a vieții prezente, iar cealaltă este cea așteptată la sfârșitul veacurilor.

Cina nemuririi este pregătirea pentru întâlnirea cu Însuși Mirele Hristos în cămara de nuntă cerească a Împărăției: „una este puterea Mesei și unul este Cel ce ospătează în amândouă lumile; una este cămara de nuntă, cealaltă pregătirea pentru cămara de nuntă, iar Același este Mirele”[91]. Cei care tânjesc după Împărăția Cerurilor este necesar ca să-și amintească mereu că ea vine, dar și că „este înlăuntrul nostru”, prin hrănirea euharistică neîncetată[92].

Traducere din limba greacă și adnotări de Prof. univ. dr. habil. Ion Marian Croitoru, Universitatea „Valahia” din Târgoviște & Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia.

86 Termen care trimite la starea de iubire înflăcărată (n. trad.).

87 *Despre viața în Hristos. Cuvântul I...*, în *PG* 150, col. 584 B.

88 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 625 A.

89 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 521 B.

90 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 625 A.

91 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 625 B.

92 *Despre viața în Hristos. Cuvântul al IV-lea...*, în *PG* 150, col. 625 B.

Arhimandrit
Maximos Constas,
Școala de Teologie
Ortodoxă Greacă
„Sfânta Cruce", Brookline,
Massachusetts, SUA

„A învăța să te dezveți": Bazele educației creștin-ortodoxe*

Despre natura predării creștine

Predarea autentică este o vocație, este o chemare. A preda cu seriozitate înseamnă a atinge ceea ce este vital în ființa celuilalt. Înseamnă a căuta și a te angaja în dialog cu viața cea mai lăuntrică a elevului. Nu există nicio altă îndeletnicire mai privilegiată decât predarea. Căci ce privilegiu mai mare ar putea exista decât acela de a trezi în celălalt puteri, capacități și visuri care depășesc tot ce și-ar fi putut imagina; de a insufla altora iubirea pentru ceea ce tu însuți iubești; de a transforma propriul tău prezent lăuntric în viitorul lor? Chiar și la cel mai modest nivel, a preda, a preda bine, înseamnă a fi părtaș la o posibilitate transcendentă[1].

Fiecare educator în Biserica Ortodoxă are un rol absolut crucial de îndeplinit și, ca învățător și catehet creștin, face parte, într-un sens foarte real, din ierarhia duhovnicească a Bisericii. În *I Corinteni* XII, 28, Sfântul Apostol Pavel îi plasează pe „învățători" (διδάσκαλοι) imediat după „apostoli și prooroci" și înaintea „făcătorilor de minuni"[2]. Aceasta pare să sugereze că învățătorii sunt mai mari decât cei care săvârșesc minuni sau că, cel puțin, ocupă un loc superior acestora în ordinea importanței.

Pe de altă parte, teoreticienii moderni din domeniul educației critică adesea predarea tradițională, în cadrul căreia, în opinia lor, instructorul, presupus atotștiutor, își „depozitează" cunoștințele în mințile goale ale elevilor[3]. Problema cu această critică este că ea denaturează complet natura educației tradiționale. Filozoful elenist Plutarh, contemporan cu Sfântul Apostol Pavel, respinge în mod explicit o astfel de idee: „Analogia

*Prelegere susținută în cadrul Conferinței privind educația creștină, Antiochian Village, 7 iunie 2024.

1 George Steiner, *Lecțiile maeștrilor*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 2003.

2 „În Biserică, Dumnezeu a rânduit: întâi apostoli, al doilea prooroci, al treilea învățători, apoi pe cei ce fac minuni, pe cei ce au daruri de tămăduire, de ajutorare, de cârmuire și de vorbire în limbi felurite" (I Corinteni XII, 28); cf. Sfântul Ioan Gură de Aur, Omilia la 1 Corinteni 12: „Învățătorii vin după prooroci, deoarece cel ce proorocește grăiește toate prin Duhul, pe când cel ce învață vorbește uneori și din propria minte; astfel, proorocia este în întregime un dar, în vreme ce învățătura este și rodul efortului omenesc, căci învățătorii grăiesc multe din propria minte, rămânând însă în acord cu Sfintele Scripturi".

3 A se vedea Paulo Freire, *Pedagogia celor oprimați* (1967), o interpretare marxistă a educației care condamnă pedagogia tradițională drept un sistem de opresiune și manipulare, caracterizat prin „modelul bancar", în care elevul este un recipient gol ce trebuie umplut cu cunoștințe, asemenea unei „pușculițe".

corectă pentru actul de a preda nu este aceea de a privi mintea ca pe un vas care trebuie umplut, ci ca pe niște lemne ce trebuie aprinse, întrucât doar astfel omul este motivat spre originalitate și i se sădește dorința de adevăr. Să presupunem că cineva ar merge la vecini să ceară foc și, găsind acolo o flacără puternică, ar rămâne pur și simplu pe loc, încălzindu-se neîncetat: acest lucru nu diferă cu nimic de situația celui care merge la altcineva pentru a-și însuși o parte din inteligența acestuia și nu reușește să realizeze că ar trebui să aibă propriul său foc, propria sa inteligență".

Plutarh face o distincție între cunoașterea derivată, dobândită indirect, și cea bazată pe o experiență directă, personală. Regăsim aceeași idee la Părinții Bisericii, inclusiv la Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Cunoașterea focului nu încălzește trupul" (*Capitole despre dragoste* I.31). Putem înțelege prin aceasta că, în viața duhovnicească, cunoașterea care nu se întemeiază pe o experiență concretă, precum teoria fără practică sau credința fără fapte (cf. *Iacov* II, 17), este, în esență, inutilă.

Pentru a fi un profesor bun, trebuie să iubești ceea ce predai, iar dacă ești un profesor creștin, trebuie să și trăiești potrivit acestor convingeri. De asemenea, trebuie să-ți iubești și elevii. Ce ar putea fi mai rău decât un profesor creștin care nu iubește Biserica și care consideră că menirea sa este să demonteze tradițiile Bisericii? Astfel de „profesori" (așa-ziși profesori) sunt oameni care, în loc să caute mântuirea în Biserică, își închipuie că Biserica trebuie salvată de către ei. Astfel, atingem problema a ceea ce înseamnă a transmite cunoașterea și a întrebării despre cine și cui îi poate transmite legitim acest lucru. Aceasta indică, totodată, granița dintre „a transmite" și „a trăda", o graniță difuză, inerentă limbajului însuși (παράδοσις). Sunt multe de spus pe această temă, dar să ne oprim asupra persoanei și calităților unui bun profesor.

Ceea ce predăm este adesea secundar față de modul în care predăm, deoarece ceea ce facem noi, în calitate de profesori, înainte de toate și indiferent dacă ne dăm seama sau nu, este să oferim un model de comportament.

Fără a dori să diminuez importanța conținutului, mi se pare că ceea ce predăm este adesea secundar față de modul în care predăm, deoarece ceea ce facem noi, în calitate de profesori, înainte de toate și indiferent dacă ne dăm seama sau nu, este să oferim un model de comportament. Studiile indică faptul că elevii rețin doar 5% din ceea ce aud în timpul unei lecții și doar aproximativ 10% din ceea ce citesc. Însă ceea ce nu uită niciodată sunt atitudinile, valorile și, mai presus de toate, comportamentul profesorilor lor, aspecte care pot avea asupra lor un impact mai mare decât cel al părinților și care pot lăsa o impresie mai profundă și mai durabilă decât conținutul propriu-zis al lecției.

În cazul învățătorului creștin, „forma" acestui modelaj este ceea ce am putea numi mimetică, întrucât ea imită sau oglindește un act transcen-

dent, ba chiar divin, de dezvăluire, însăşi revelaţia adevărului. Cuvântul grecesc pentru „adevăr", „alētheia", înseamnă el însuşi o „dezvelire", o destăinuire, revelarea a ceea ce a fost smuls din starea de ascundere[4]. Iată de ce Sfântul Apostol Pavel spune: „Fiţi următori ai mei, precum şi eu sunt al lui Hristos" (*I Corinteni* XI, 1). Ce afirmaţie! Şi cine dintre noi o poate rosti? Însă Sfântul Pavel a putut să spună acest lucru deoarece poate afirma şi: „Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăieşte în mine" (*Galateni* II, 20).

Aceasta înseamnă că învăţătorul este, la rândul său, un elev, un ucenic al unui maestru şi mai mare, în sensul de a fi un „ascultător" şi un vestitor al celor învăţate şi auzite, adică al Logosului revelat, al „Cuvântului Care era la început", potrivit Sfântului Ioan Teologul, „Şi Viaţa S-a arătat şi am văzut-O şi mărturisim şi vă vestim Viaţa de veci, Care era la Tatăl şi S-a arătat nouă" (*1 Ioan* I, 2), iar acesta, şi numai acesta, este modelul care validează pe cel ce se străduieşte să propovăduiască Evanghelia. De aceea, în tradiţia creştină, singura bază, singurul fundament, singura îndreptăţire de a preda, de a deţine autoritatea de învăţător, rezidă în puterea exemplului.

Învăţătorul trebuie el însuşi să stăpânească materia, să şi-o fi însuşit temeinic, făcând-o parte din sine. Trebuie să fie capabil să realizeze chiar experimentul chimic pe care îl predă, să rezolve ecuaţia scrisă pe tablă, să schiţeze ori să deseneze modelul sau să interpreteze piesa muzicală propusă elevului său. Sfântul Vasile cel Mare afirmă că liderul comunităţii trebuie să fie el însuşi o întruchipare vie a regulii comunităţii, învăţându-i pe ceilalţi prin propriul său exemplu.

Pentru a face acest lucru, trebuie să fii adânc înrădăcinat în viaţa Bisericii, trebuie să gândeşti şi să vorbeşti pornind din sânul Bisericii. Însă, dacă nu ai astfel de rădăcini, dacă nu ai o asemenea viaţă sau dacă rădăcinile şi viaţa ta se află în altă parte, atunci există mari şanse ca ceea ce le transmiţi celorlalţi să nu fie altceva decât propria ta persoană, propriul tău ego. Şi, după cum spunea Stareţul Emilianos de la Simonopetra: „Ce sunt «eu» [adică ego-ul], dacă nu absenţa lui Dumnezeu?"

Este uşor să pierdem din vedere aceste valori, întrucât educaţia creştină de astăzi recurge în mod firesc (sau, poate, inevitabil) la modele educaţionale seculare, care sunt, totodată, modele occidentale, ceea ce înseamnă că acestea se află la o dublă distanţă faţă de educaţia creştină răsăriteană tradiţională. Cred că toţi ştiu că termeni precum „educaţie", „teologie", „teolog" şi chiar „cunoaştere" sunt înţeleşi în cadrul Bisericii altfel decât în discursul secular.

Teologia nu este o simplă activitate intelectuală. Ea este un mod de viaţă, o viaţă de sfinţire şi de comuniune, caracterizată prin eliberarea de

4 Prin alfa privativă + λανθάνειν („a scăpa de observaţie"); cf. λήθη („uitare").

Teologia este mai apropiată de rugăciune decât de studiul academic. Nu este suficient doar să „cunoști" poruncile, ci trebuie să le trăiești, să le pui în practică; trebuie să fii curățit și, în cele din urmă, transformat de ele.

patimi și de atracția sau seducția simțurilor. De aceea, Sfântul Grigorie Teologul spune: „Dacă dorești cu adevărat să fii teolog, să te învrednicești de Dumnezeu, atunci umblă pe calea poruncilor lui Dumnezeu" (*Cuvântarea* 20.12). Pentru a deveni teolog, trebuie să te faci vrednic de teologie, vrednic de Dumnezeu. Iată de ce ucenicul Sfântului Grigorie, Evagrie Ponticul, spunea: „Ești teolog atunci când te rogi, și când te rogi, ești teolog" (*Despre rugăciune* 60). Și tot de aceea Sfântul Grigorie afirmă: „Teologia nu este pentru oricine, ci doar pentru cei avansați în contemplație și care s-au curățat cu trupul și cu sufletul, sau care, cel puțin, se află în proces de curățire, căci a atinge cele curate cu o stare de necurăție nu este, putem spune fără teamă de a greși, lucru lipsit de primejdie" (*Cuvântarea* 20.3).

Teologia și studiul teologic sunt un mijloc prin care ne putem înălța duhovnicește către Dumnezeu. Teologia autentică este o căutare autentică a lui Dumnezeu. Ea este o activitate care Îl descoperă pe Dumnezeu în relația Sa cu Biserica și cu lumea. De aceea, teologia este mai apropiată de rugăciune decât de studiul academic. Nu este suficient doar să „cunoști" poruncile, ci trebuie să le trăiești, să le pui în practică; trebuie să fii curățit și, în cele din urmă, transformat de ele. Iar aceasta nu este altceva decât învățătura Mântuitorului Hristos, Care a spus: „Fericiți cei curați cu inima, căci aceia vor vedea pe Dumnezeu" (*Matei* V, 8). Iar acest lucru mă conduce la tema principală a discursului meu: a învăța să te dezveți.

A învăța să te dezveți

Ideea că adevărata învățare presupune „a te dezvăța" se regăsește în scrierile Sfântului Vasile cel Mare: „Trebuie să fim gata să primim învățătura dumnezeiască, trebuie să ne pregătim inima dezvățându-ne de învățăturile care au pus stăpânire pe ea, căci nu este cu putință să scrii pe ceară fără a netezi mai întâi literele scrise anterior pe ea, tot așa cum nu se poate să sădești în suflet învățături dumnezeiești fără a înlătura mai întâi prejudecățile născute din obișnuință"[5].

Analogia Sfântului Vasile cel Mare pornește de la antica tăbliță de ceară, de obicei un diptic din lemn acoperit cu un strat de ceară, pe care se scria cu un stilus. Odată ce suprafața se umplea de scriere, cuvintele trebuiau răzuite și netezite, adică șterse, dacă se dorea adăugarea a ceva nou. Expresia „tabula rasa" (care înseamnă „tăbliță curată") a fost popularizată de Aristotel și de stoici. Aceștia susțineau că ființele umane se nasc

5 Sfântul Vasile cel Mare, *Scrisoarea a 2-a* (LCL I:10-11).

cu mintea ca o „pagină albă" pe care impresiile senzoriale ulterioare lasă urme, asemenea unei suprafețe neîncărcate, gata să primească scrierea. Variante ale teoriei „tabula rasa" continuă să fie utilizate și astăzi, atât în psihologie, cât și în neurobiologie[6].

Înainte de a spune mai multe despre acest lucru, ar fi util să analizăm afirmațiile Sfântului Vasile în contextul lor mai larg. Fragmentul citat anterior apare într-o scrisoare pe care Sfântul Vasile a redactat-o pe vremea când era încă mirean și ducea o viață ascetică într-un colț retras al domeniului familiei sale. Scrisoarea îi este adresată prietenului său, Sfântul Grigorie de Nazianz, iar scopul Sfântului Vasile a fost acela de a-l convinge pe Sfântul Grigorie să se alăture micii sale comunități și să îmbrățișeze viața ascetică. Generațiile ulterioare au considerat această scrisoare o expunere atât de cuprinzătoare (și, totodată, concisă) a vieții ascetice, încât a fost adesea folosită drept prefață, un fel de scrisoare de prezentare, pentru colecția de scrieri ascetice ale Sfântului Vasile (cunoscută sub numele de „Asceticon").

Sfântul Vasile cel Mare începe cu o recunoaștere tranșantă: „Mi-e rușine să scriu despre ceea ce fac eu, zi și noapte, în acest loc izolat. Căci, deși am părăsit într-adevăr viața din lume, nu am reușit să mă lepăd de mine însumi. Dimpotrivă, sunt asemenea celor care pornesc pe mare și ajung să sufere și să aibă rău de mare; iar apoi, când revin pe uscat, continuă să aibă amețeli și o stare de rău, căci greața și bila îi însoțesc în continuare. Cam așa stau lucrurile și în cazul meu, întrucât purtăm cu noi patimile lăuntrice (τὰ ἔνοικα πάθη) și, prin urmare, nicăieri nu suntem scutiți de tulburările pe care acestea le provoacă; de aceea trebuie să facem următoarele..."

Sfântul Vasile continuă prin a enumera o serie de practici menite să aline frământarea interioară a sufletului și să-l conducă spre o stare de liniște (hesychia). Printre acestea se numără concentrarea minții prin meditație la Scriptură, rugăciune interioară intensă și lupta de a separa sufletul de atașamentul său pasional față de trup și bunuri materiale, pe care le ilustrează cu o serie de nouă privațiuni: străduindu-se să devină ca unul fără oraș, fără casă, fără posesiuni,fără dragoste de prieteni, fără proprietate, fără mijloace de existență, fără negoțuri, fără relații sociale și fără cunoștințe derivate din învățăturile umane.

Această ultimă expresie, a fi „fără cunoștințe derivate din învățături omenești", este cea care îl conduce pe Sfântul Vasile să argumenteze pentru necesitatea „dezînvățării", pe care am citat-o cu un moment în urmă, din nou: „Trebuie să fim pregătiți să primim învățătura dumnezeiască, trebuie să pregătim inima prin dezvățarea învățăturilor care au ajuns să o posede, căci nu este mai posibil să scrii în ceară fără a netezi mai întâi

6 Vezi, de exemplu, Stephen Pinker, *The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature*, New York: Penguin, 2003.

literele scrise anterior pe ea, așa cum nu este posibil să oferi sufletului învățături divine fără a-i îndepărta mai întâi preconcepțiile derivate din obișnuință".

Dezvățarea este procesul de renunțare la concepte, atitudini, practici sau comportamente dobândite printr-un obicei îndelungat. Dezvățarea ne permite să facem loc pentru noi învățări și pentru noi forme de cunoaștere, nu foarte diferit de modul în care un fermier trebuie să curăță un câmp de culturi vechi pentru a planta altele noi. Observați, de asemenea, că Sfântul Vasile nu menționează mintea sau creierul, sau capacitățile cognitive obișnuite, ci nivelul mult mai profund al inimii și sufletului. Schimbarea gândirii este relativ simplă: opiniile noastre, la fel ca sentimentele noastre, se pot schimba de la o zi la alta, dar aceste schimbări sunt adesea destul de superficiale.

Dezvățarea este procesul de renunțare la concepte, atitudini, practici sau comportamente dobândite printr-un obicei îndelungat. Dezvățarea ne permite să facem loc pentru noi învățări și pentru noi forme de cunoaștere (...)

Schimbarea gândirii este relativ simplă (...) Schimbarea la nivelul inimii este mult mai dificilă, se produce mult mai lent, dar este și mult mai durabilă.

Schimbarea la nivelul inimii este mult mai dificilă, se produce mult mai lent, dar este și mult mai durabilă[7].

Nu există nicio îndoială că dezvățarea poate fi inconfortabilă, în concordanță cu ideea că nu poate exista „creație fără distrugere"[8]. Dezvățarea pe care o descrie Sfântul Vasile nu este opera unei singure după-amieze, deoarece nu este ușor să dezvățăm comportamentele, mentalitățile și practicile cu care ne-am obișnuit profund și care ne-au influențat mult timp gândurile și acțiunile. De aceea, Mântuitorul Hristos ne îndeamnă să „ne luăm crucea", la care Evanghelia Sfântului Luca adaugă: „în fiecare zi" (*Luca* IX, 23: καθ' ἡμέραν). A dezvăța este cam ca a muri și durează mult timp să mori, de obicei, toată viața.

Ca să modific metafora, este ca și cum Dumnezeu ar vrea să-ți oferea ceva, dar tu nu ești în stare să-l primi întrucât „cămara dinăuntru a inimii tale" (cf. Matei VI, 6) este deja plină, ca o mansardă plină de vechituri inutile. Dacă vreau să-ți dau ceva și mâinile tale sunt pline, nu poți primi: trebuie să-ți golești mâinile, să renunți la ceea ce ține, pentru a primi ceva nou.

7 După cum spune Sfântul Isaac Sirul în *Omilia a 3-a*: „Una este curăția minții și alta este curăția inimii. Mintea este unul dintre simțurile sufletului, dar inima le cuprinde pe toate; ea este rădăcina lor. Mintea, cu puțină sârguință în citirea Scripturii, în post, priveghere și liniștire, va uita de vechea sa activitate și se va curăți. Însă curăția ei nu va fi statornică, căci tot atât de repede pe cât se curăță, tot atât de repede se și întinează. Inima, în schimb, se curăță doar prin multe suferințe, lipsuri și despărțirea de comuniunea cu lumea. Odată curățită, însă, curăția ei nu mai este întinată de lucruri mărunte. Orice curăție dobândită repede, cu puțin timp și puțină osteneală, se pierde și se pângărește la fel de repede. Dar curăția care vine prin multe suferințe și este dobândită într-un timp îndelungat nu este primejduită de nicio încercare obișnuită".

8 O expresie despre care se spune că a fost creată de Picasso.

Sfântul Maxim Mărturisitorul transformă această idee într-o formulă, bazată pe ideea Sfântului Apostol Pavel despre golirea de sine voluntară a Fiului lui Dumnezeu, sau chenoza, menționată în *Filipeni* II, 6.

Sfântul Maxim spune că darul Harului, care este în același timp darul înfierii și îndumnezeirii, poate fi primit și menținut de noi numai prin dispoziția corectă a voinței noastre și prin păzirea poruncilor, la care adaugă următoarea formulă: în măsura în care ne-am golit de patimi, ne apucăm de cele dumnezeiești în aceeași măsură în care Logosul S-a golit și a devenit om[9].

Să analizăm acest aspect. Sfântul Maxim își folosește formula caracteristică de echivalență sau reciprocitate, pe care cercetătorii o numesc „tantum-quantum" (în latină τοσοῦτον-ὅσον). La nivel gramatical, „tantum-quantum" este o propoziție comparativă care exprimă cantitatea sau gradul, în care „tantum" (sau τοσοῦτον) indică faptul că acțiunea propoziției principale are loc în același grad sau proporție ca acțiunea propoziției cuantice sau subordonate (ὅσον). În termeni teologici, Sfântul Maxim Mărturisitorul folosește în mod normal formula pentru a evidenția relația intrinsecă dintre îndumnezeire și întrupare, astfel încât, „în măsura în care Dumnezeu a devenit om, în aceeași măsură omul devine Dumnezeu" (cf. sintagmei familiară: „Dumnezeu a devenit om pentru ca omul să poată deveni Dumnezeu"). În acest pasaj, însă, Sfântul Maxim Mărturisitorul inversează formula, astfel încât golirea de sine umană a pasiunilor (o formă de „dezvățare") permite ființelor umane să „apuce dumnezeirea", în aceeași măsură în care Logosul a devenit uman.

Ar trebui să fie evident în acest moment că lucrurile pe care trebuie să le „dezvățăm" sunt diferite de lucrurile noi pe care le învățăm ulterior și că vorbim nu doar despre două tipuri diferite de învățare, ci despre două forme diferite de cunoaștere.

Cunoașterea naturală și spirituală

În această secțiune de încheiere, așadar, aș dori să abordez aceste două forme de cunoaștere, pe care Părinții Bisericii le numesc în general cunoaștere „naturală" și cunoaștere „spirituală".

Acești termeni sunt derivați din Prima Epistolă a Sfântului Apostol Pavel către Corinteni, o comunitate creștină în care membrii congregației credeau că înțelepciunea umană prin ea însăși era suficientă pentru a dobândi cunoașterea lui Dumnezeu.

Ca răspuns la această credință greșită, Sfântul Apostol Pavel a susținut că crucea, ca manifestare paradoxală a lui Dumnezeu în istorie, creează o serie de polarități între cei care „sunt mântuiți" și cei care „pier" (I Corinteni I,

9 *Despre Rugăciunea Domnească* (CCSG 69, pp. 32-33, rândurile 102-106).

18); între „mintea lui Hristos" (*I Corinteni* II, 16) și „mintea firii pământești" (*Romani* VIII, 5-6); între „înțelepciunea divină" și „nebunia omenească" (*I Corinteni* I, 2); și între „înțelepciunea lumii" și „Înțelepciunea lui Dumnezeu" (*I Corinteni* I, 20-21).

Din perspectiva înțelepciunii umane, mesajul Evangheliei nu poate apărea decât ca nebunie. Dar în ochii lui Dumnezeu, înțelepciunea omenească este nebunie, căci este „nebunia" celor „care se socotesc înțelepți, dar care, în realitate, pier" (*Romani* I, 22).

Distincția făcută de Sfântul Apostol Pavel între înțelepciunea umană și cea divină a fost preluată de Sfântul Grigorie Palama, care răspundea la o situație nu foarte diferită de cea cu care s-a confruntat Sfântul Apostol Pavel în Corint. Sfântul Grigorie Palama a găsit utilă distincția făcută de Sfântul Apostol Pavel și a dezvoltat-o într-o doctrină a ceea ce el numește „dublă cunoaștere", subliniind incapacitatea fundamentală a simplei cunoașteri umane de a-L cunoaște pe Dumnezeu.

La fel ca Sfântul Apostol Pavel, Sfântul Grigorie Palama a respins afirmația că perfecțiunea creștină ar putea fi atinsă prin studiul filosofiei, lucru care, susține el, este confirmat de Domnul Însuși, Care nu a spus: „Dacă vrei să fii desăvârșit, ocupă-te de educația seculară", ci „lepădă-te de tine însuți, dăruiește săracilor și ia-ți crucea" (cf. *Matei* XIX, 21, XVI, 24). Dacă ar fi altfel, Sfântul Grigorie întreabă: „de ce atunci Hristos nu a învățat geometria, aritmetica, astronomia și științele naturale, dacă astfel de lucruri aveau într-adevăr puterea de a alunga întunericul ignoranței din suflet?"[10] Sfântul Grigorie Palama răspunde la această întrebare, bazându-se în mare măsură pe primul capitol din *I Corinteni*: „De ce i-a chemat Hristos ca ucenici ai Săi pe bărbați neștiutori de carte, pescari și țărani, dar nu și pe cei înțelepți? Nu a fost oare ca să-i „rușineze pe cei înțelepți", așa cum spune Sfântul Pavel? (*I Corinteni* I, 27). De ce Dumnezeu „a făcut înțelepciunea lor nebună"? (*I Corinteni* I, 20). De ce Dumnezeu „a binevoit să-i mântuiască pe credincioși" prin „nebunia" predicii Sfântului Pavel? (cf. *I Corinteni* I, 21). Nu a fost oare pentru că „lumea nu L-a cunoscut pe Dumnezeu prin înțelepciune"? (*I Corinteni* I, 21). Și ce au făcut acei așa-numiți înțelepți când Cuvântul lui Dumnezeu, „care a devenit Înțelepciunea noastră" (*I Corinteni* I, 30) și care este „Lumina lumii" (*Ioan* I, 9), S-a arătat trupește lumii? Ei au înlocuit Lumina lumii cu mica lor lampă și acum îi încurajează pe alții să abandoneze calea purificării interioare și să se apuce de studii seculare[11].

Atât pentru Sfântul Apostol Pavel, cât și pentru Sfântul Grigorie Palama, misterul lui Dumnezeu transcende radical orice cunoaștere umană naturală și nicio cantitate de învățătură sau filozofie umană nu ne poate ajuta să-L cunoaștem pe Dumnezeu.

10 *Triade* 1.1.5 (ed. Meyendorff, 1:18-19).

11 *Triade* 1.1.5 (ed. Meyendorff, 1:19).

Atât pentru Sfântul Apostol Pavel, cât și pentru Sfântul Grigorie Palama, misterul lui Dumnezeu transcende radical orice cunoaștere umană naturală și nicio cantitate de învățătură sau filozofie umană nu ne poate ajuta să-L cunoaștem pe Dumnezeu.

Urmându-l pe Sfântul Apostol Pavel, Sfântul Grigorie Palama a afirmat că „cele două înțelepciuni" sunt profund discontinue, una fiind o chestiune de raționament natural, iar cealaltă rezultatul unor înțelepciuni supranaturale, Har și iluminare divină.

În același răspuns către Corinteni, Sfântul Apostol Pavel introduce distincția dintre firesc și duhovnicesc, spunând că: „Omul firesc (ψυχικός) nu este capabil să primească darurile Duhului lui Dumnezeu, căci „ele sunt o nebunie pentru el și nu este capabil să le înțeleagă, pentru că ele „pot fi judecate doar spiritual. Omul duhovnicesc (πνευματικός) judecă toate lucrurile, „dar el însuși nu este judecat de nimeni" (*I Corinteni* II, 14).

Cuvântul tradus aici ca „natural" prezintă unele complicații. Cuvântul grecesc este ψυχικός, pe care Sfântul Apostol Pavel îl contrastează cu „spiritual", πνευματικός, motiv pentru care cuvântul ψυχικός este uneori tradus prin „carnal" sau „senzual" sau „nespiritual" sau „lumesc", deoarece se referă la persoana umană în starea sa decăzută, coruptă. De ce? Pentru că „psihicul" prin definiție este legat de aspectele inferioare ale corpului și de senzațiile corporale și este supus pasiunilor (de aceea Ieronim a tradus-o prin „viață animală"). Scrisoarea lui Iacov folosește termenul în același mod: „Iar dacă aveți râvnire amară și zavistie, în inimile voastre, nu vă lăudați, nici nu mințiți împotriva adevărului. Înțelepciunea aceasta nu vine de sus, ci este pământească, trupească, demonică. Deci, unde este pizmă și zavistie, acolo este neorânduială și orice lucru rău. Iar înțelepciunea cea de sus întâi este curată, apoi pașnică, îngăduitoare, ascultătoare, plină de milă și de roade bune, neîndoielnică și nefățarnică." (*Iacov* III, 14-17).

Voi folosi cuvântul „natural", chiar dacă mintea decăzută nu mai există într-o stare sau condiție conformă naturii. (Așa este redat cuvântul în majoritatea traducerilor în limba engleză ale Noului Testament și în lucrările multor Părinți ai Bisericii. Este departe de a fi perfect, dar ceea ce contează este să înțelegem sensul lui.)

Acești termeni sunt centrali în antropologia teologică a Sfântului Isaac Sirul, care lucrează și cu o distincție clară între cunoașterea naturală și cunoașterea spirituală.

Cunoașterea naturală este umană, cerebrală, intelectuală, rațională, discursivă, cumulativă, cantitativă, legată de cauză și efect și limitată la ceea ce poate fi observat cu simțurile. Desigur, o astfel de cunoaștere are scopurile și valoarea sa practică, mai ales atunci când este asociată cu un cadru etic, o viață de virtute și practicarea poruncilor.

Cunoașterea spirituală, pe de altă parte, nu poate fi dobândită prin învățare, sau dintr-o carte, sau urmând un curs sau obținând o diplomă. În schimb, provine din experiență și din lupta de a vedea dincolo de limitele cunoașterii naturale, deși nu este ușor să vezi dincolo de luminile orbitoare ale erei digitale și de realizările uimitoare ale științei.

Socrate a fost inițial un student al „științelor naturale", dar și-a dat seama curând că minunile lumii naturale „îl orbiseră" față de realitățile dincolo de natură. Ca răspuns la această situație, el spune că: „Am dezvățat (ἀπέμαθον) ceea ce credeam că știu înainte" (*Phaedo* 96). Socrate exprimă o îngrijorare similară în Phaedrus: „Nu am timp liber pentru astfel de lucruri, iar motivul, prietene, este acesta: încă nu sunt capabil, așa cum spunea

Cunoașterea naturală este umană, cerebrală, intelectuală, raționalistă, discursivă, cumulativă, cantitativă, legată de cauză și efect și limitată la ceea ce poate fi observat cu simțurile. Desigur, o astfel de cunoaștere are scopurile și valoarea sa practică. (...) Cunoașterea spirituală (...) provine din experiență și din lupta de a vedea dincolo de limitele cunoașterii naturale.

delfi, așa cum spune inscripția, să mă cunosc pe mine însumi, și de aceea mi se pare ridicol, când încă nu știu asta, să investighez lucruri irelevante" (*Phaedrus* 229e)[12].

Din punctul de vedere al cunoașterii naturale, care se bazează exclusiv pe simțuri, cunoașterea spirituală este irațională, imposibilă și, în cele din urmă, interzisă: nicio mișcare dincolo de simțuri nu este permisă. În cuvintele Sfântului Apostol Pavel: „Omul firesc nu primește cele ale Duhului lui Dumnezeu, căci pentru el sunt nebunie și nu poate să le înțeleagă, fiindcă ele se judecă duhovnicește" (*I Corinteni* II, 14). Găsim aceeași idee în *Ioan* XIV, 17: „Duhul adevărului, pe care lumea nu-L poate primi, pentru că nu-L vede, nici nu-L cunoaște".

Cunoașterea naturală este numită „naturală" deoarece se ocupă de vizibil și senzorial. Cunoașterea spirituală este numită astfel deoarece își primește puterea de percepție de la Duhul Sfânt și nu prin simțuri. Cunoașterea spirituală este un dar imaterial al Harului: asemenea Împărăției cerurilor, ea „nu va veni în chip văzut" (*Luca* XVII, 20). Prima vine din studiul intelectual și din dorința de a învăța, iar a doua dintr-un mod de viață și prin credință, deoarece tainele credinței sunt dincolo de cunoaștere.

Sfântul Maxim Mărturisitorul ilustrează această distincție în contemplarea sa despre Fântâna lui Iacov: Fântâna lui Iacov este Scriptura. Apa este cunoașterea pe care o conține Scriptura. Adâncimea fântânii este sensul enigmelor biblice, care sunt aproape dincolo de atingerea cuiva. „Găleata" folosită pentru scoaterea apei este învățarea despre Cuvântul Dumnezeiesc, dobândită prin scrisori, lucru pe care Domnul nu l-a cerut, întrucât El este Însuși Cuvântul și nu dăruiește această cunoaștere credincioșilor prin învățătură și studiu, ci celor vrednici le dăruiește o măsură din înțelepciunea mereu curgătoare a Harului spiritual. Căci, asemenea găleții, adică a învățăturii obișnuite, sufletul primește doar o mică parte din cunoaștere, renunțând la întregul, pe care nicio minte nu-l poate cuprinde; în timp ce cunoașterea care vine din Har posedă, fără studiu, întreaga înțelepciune pe care omul o poate cuprinde, care izvorăște în felurite moduri, având în vedere nevoile sale[13].

Trecerea de la cunoașterea naturală la cunoașterea spirituală a lui Dumnezeu nu este doar un proces de purificare și iluminare, ci și un pro-

12 Nu este surprinzător, și este, mai degrabă, semnificativ, faptul că celebrul îndemn al lui Socrate de a „te cunoaște pe tine însuți" a fost respins de gânditorii Iluminismului din secolul al XVIII-lea, care considerau că autocunoașterea se dobândește exclusiv prin studierea lumii exterioare; cf. Jeremy Adler, *Johann Wolfgang von Goethe*, Londra: Reaktion Books, 2020, 12.

13 *Răspunsuri către Thalasie, scholie la Întrebarea 42*.

ces de vindecare, vindecare și integrarea puterilor noastre cognitive, astfel încât cunoștințele noastre în sine devin mai pure și mai sănătoase. O inimă curată și o minte curată generează cunoaștere pură („Fericiți cei curați cu inima, căci ei vor vedea pe Dumnezeu"). Inima și mintea care au fost purificate și vindecate, când te întorci către Dumnezeu, oferă o cunoaștere curată și sănătoasă a lui Dumnezeu, iar când sunt îndreptate către creație, oferă o cunoaștere pură și sănătoasă a creației.

Cunoașterea spirituală ne umple cu lumina nesfârșită a Mântuitorului Hristos, Care este atât Dumnezeu, cât și om, atât natural, cât și spiritual, atât uman, cât și dumnezeiesc.

Este foarte dificil, ca să nu spunem imposibil, să exprimi în cuvinte natura cunoașterii spirituale. Nu există o definiție completă care să o poată explica complet, pentru simplul motiv că mijloacele pe care le avem pentru a face acest lucru sunt toate încurcate în procesele cunoașterii naturale: limbaj, logică, concepte, argumente, acesta fiind probabil unul dintre motivele pentru care Domnul a învățat în parabole, în imagini și prin analogii.

În Biserică, nu denigrăm cunoașterea obișnuită, umană, dar nici nu o idolatrizăm sau nu o zeificăm[14]. Cunoașterea trebuie văzută în contextul mai larg al existenței umane în ansamblu. Scopul ei și scopul nostru în această viață nu este pur și simplu dobândirea de informații, care, în sine, nu ne poate aduce bucurie și fericire adevărată sau durabilă. Scopul nostru este virtutea și sfințenia, ceea ce înseamnă sfințire în Hristos.

Cunoașterea naturală aduce lumină intelectuală minții, dar nu este lumina necreată a lui Dumnezeu. Cunoașterea spirituală, pe de altă parte, ne umple cu lumina nesfârșită a Mântuitorului Hristos, Care este atât Dumnezeu, cât și om, atât natural, cât și spiritual, atât uman, cât și dumnezeiesc. Numai această lumină poate alunga întunericul din inimile noastre și, prin noi, din lumea din jurul nostru, iar întunericul nu-l poate învinge niciodată (cf. *Ioan* I, 5). Adevărata învățătură, adevărata iluminare, se realizează printr-o viață sfântă trăită conform Evangheliei și, prin urmare, cei mai desăvârșiți învățători sunt sfinții, căci cu cât viața unei persoane este mai sfântă, cu atât este mai capabilă să-i educe și să-i lumineze pe cei din jurul său.

14 Sfântul Grigorie Palama: „Nu-i împiedicăm pe cei ce nu au ales viața monahală să se îndeletnicească cu studiile profane, dar nici nu-i sfătuim să facă acest lucru întreaga viață. Căci respingem cu desăvârșire ideea că, prin astfel de studii, cineva ar putea spera să cunoască cu precizie ceva despre cele dumnezeiești, întrucât nu este cu putință să înveți din ele ceva cert despre Dumnezeu, căci «Dumnezeu a făcut» ca astfel de studii «să fie nebunie» (*I Corinteni* I, 20)... Domnul nu a interzis categoric studiile profane, după cum nu a interzis nici căsătoria sau consumul de carne; însă, după socotința voastră, din moment ce Domnul nu a interzis aceste lucruri, am fi datori să ne dedăm lor fără nicio măsură" (*Triade* 1.1.5 și 1.1.12).

Pr. dr. Mercurie Daniel Apostol,
vicar administrativ,
Arhiepiscopia Râmnicului

Transfigurarea omului prin lucrarea harică a luminii dumnezeiești, prefigurare a transfigurării din veacul viitor

Tema despre lumina dumnezeiască necreată și transfigurarea pe care ea o produce în sufletul omului este una dintre preocupările cele mai întâlnite în opera Sfântului Simeon Noul Teolog. Pentru Sfântul Simeon, vederea luminii dumnezeiești este siguranța accederii către comuniunea cu Persoanele Treimii, căci vederea ei înseamnă vederea lui Dumnezeu. Primul care a vorbit despre Dumnezeu ca Lumină a fost Sfântul Apostol Ioan Teologul care a spus: „Dumnezeu este lumină și niciun întuneric nu este întru El”[1], astfel Dumnezeu este lumină, iar cei care vin aproape de El vin aproape de lumină și se împărtășesc din ea: „dacă zicem că avem împărtășire cu El și umblăm în întuneric, mințim și nu săvârșim adevărul”[2]. Apoi, Sfântul Grigorie de Nazianz vorbește despre Dumnezeu ca Lumină: „Dumnezeu este lumina supremă, neapropiată și negrăită, de neînțeles pentru minte și de nerostit pentru glas, care luminează toată făptura cugetătoare. El este în lumea inteligibilă ceea ce este soarele în lumea sensibilă; ni-L putem închipui după măsura curățirii noastre, Îl putem iubi pe cât ni-L putem închipui și Îl putem cugeta pe măsura iubirii noastre. El Se contemplă și Se înțelege pe Sine, împărtășind puțin (din Sine) celor ce sunt în afara Lui, adică lumina care e contemplată în Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt”[3]. Cum era firesc, și Sfântul Simeon Noul Teolog face o descriere asemănătoare a luminii pe care o compară cu soarele văzut, adică ceea ce soarele văzut este pentru făpturi, aceea este lumina dumnezeiască pentru lumea spirituală, soarele de la care toate cele spirituale își iau căldura, lumina și existența: „Dumnezeu a făcut dintru început două lumi: vizibilă și invizibilă... luminate de doi sori, unul sensibil, altul inteligibil; și ceea ce este soarele pentru cele sensibile și vizibile, aceasta este Dumnezeu pentru cele invizibile și inteligibile... lumea sensibilă și toate cele din ea sunt luminate de acest soare vizibil, iar cealaltă, adică lumea inteligibilă și cele din ea, sunt luminate

1 *I Ioan* I, 5.

2 *I Ioan* I, 6.

3 Ilarion Alfeyev, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, ed. Sofia, București, 2010, p. 209.

și strălucite de Soarele inteligibil al dreptății”[4]. Mai mult, pentru Sfântul Simeon Noul Teolog, întreaga istorie a lumii este o neîncetată descoperire a lui Dumnezeu ca lumină. Lumina dumnezeiască i-a creat pe îngeri, care sunt lumini secunde[5]. O astfel de afirmație găsim și la Sfântul Grigorie de Nazianz, care spune „că a doua lumină după Dumnezeu este un înger, a treia lumină este omul; mai este și lumina lumii create”[6].

Omul este creat după chipul lui Dumnezeu și astfel el este lumină, fiindcă Dumnezeu este lumină, dar omul care uită sau pune sub obroc lumina ce se află în el, se pleacă lumii văzute și „Lumina cea Una care luminează lumea” (*Ioan* I, 9; XVIII, 2); „nu lumea aceasta văzută, căci nu L-a cunoscut, nici nu poate să-L cunoască” (*Ioan* I, 10; *I Corinteni* II, 14) „lumea văzută, nici prietenii lumii, deoarece cine iubește lumea este vrăjmaș al lui Dumnezeu” (*Iacov* IV, 4), „ci numim lume omul pe care l-a făcut după chipul Său și asemănarea Lui” (*Facerea* I, 26), „pentru că e împodobit cu virtuți, stăpânește peste cele pământești și, așa cum acela are putere peste toate, tot așa și el împărățește peste patimi, aceasta înseamnă a fi după chipul lui Dumnezeu”[7].

De multe ori, omul uită de faptul că el are și o natură spirituală și își întoarce privirea către cele create și crede că ele sunt singura realitate, asta nu înseamnă că el nu este și ființă spirituală, ci doar că el neagă această calitate, întunecând astfel lumina din el și ajungând să trăiască în întuneric. Oricât de întunecată ar fi ființa umană, ea tinde totdeauna către lumea spirituală.

Deci, Dumnezeu este lumină, Soarele lumii inteligibile, fără de care cele nevăzute nu ar exista, El este Cel ce dă viață prin lumina Sa lumii nevăzute, dar poartă de grijă și lumii materiale pe care o conduce spre unirea cu Sine. Omul, care este existență trupească și spirituală în același timp, este chemat la unirea cu Creatorul său, o unire ce desăvârșește și împlinește scopul pentru care a fost creat, fericirea veșnică în comuniune cu Persoanele Sfintei Treimi. Deși, de multe ori, omul uită de faptul că el are și o natură spirituală și își întoarce privirea către cele create și crede că ele sunt singura realitate, asta nu înseamnă că el nu este și ființă spirituală, ci doar că el neagă această calitate, întunecând astfel lumina din el și ajungând să trăiască în întuneric. Oricât de întunecată ar fi ființa umană, ea tinde totdeauna către lumea spirituală, așa cum menționează Sfântul Dumitru Stăniloae, citându-l pe Sfântul Dionisie Areopagitul: „nu se mulțumește numai cu o viață trupească, condiționată de treapta anorganică, vegetală și animală a existenței. El caută un sens în viața lui și a lumii... și în același timp își dă seama că nici el, nici lumea inferioară nu au o exis-

4 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, p. 395.

5 Ilarion Alfeyev, *op. cit.*, p. 212.

6 *Ibidem*, p. 209.

7 Sfântul Simeon Noul Teolog, *op. cit.*, p. 199.

tență independentă, ci depind de o putere superioară, care la rândul ei nu mai trebuie să depindă de o forță superioară ei”[8]. Așadar, scopul omului este ca prin curăție să revină la starea originară a frumuseții sufletului și prin străduință să ajungă la vederea luminii dumnezeiști care echivalează cu vederea lui Dumnezeu[9].

O primă vedere a luminii dumnezeiești Sfântul Simeon Noul Teolog a avut-o din vremea tinereții, anterior depunerii voturilor monahale: „deodată, stând el în picioare într-o zi și spunând mai mult cu mintea decât cu gura: «Doamne, milostiv fii mie, păcătosului!», deasupra lui străluci de sus, în chip arătat, o iluminare dumnezeiască ce umplu întreg locul. Iar atunci când s-a făcut aceasta, tânărul nu mai știa și a uitat dacă era în casă sau sub un acoperiș. Căci, din toate părțile, el nu vedea decât lumina: chiar dacă avea picioarele pe pământ, el nu-și dădea seama de acest fapt și nu era în el nici teama de a cădea, nici grija lumească, nimic din cele ce-i năpădesc pe oamenii ce poartă trup nu-i ataca gândul, ci fiind cu totul împreună cu lumina nematerială și părându-i-se că s-a făcut el însuși lumină, și uitând toată lumea, a ajuns plin de lacrimi și de bucurie și de veselie negrăită. Apoi mintea lui s-a înălțat la cer și a văzut altă lumină mai limpede decât cea care era aproape de el. Și stând în apropierea acelei lumini i s-a arătat în chip uimitor bătrânul acela sfânt și deopotrivă cu îngerii, care îi dăduse porunca și cartea”[10].

Există binecuvântata lumină a Sfintei Treimi (...) În același timp există lumina minții omenești, cu strălucirea proprie. Între cele două tipuri de lumină, cea dumnezeiască și cea umană, există o relație de „înrudire”: așa cum mintea e făcută după chipul lui Dumnezeu, la fel lumina ei este „înrudită cu el”.

Din prima viziune a Sfântului Simeon Noul Teolog distingem faptul că sfântul se detașează de lumea spațială, înconjurătoare, și în același timp se detașează și de orice gând omenesc și grijă trupească; mai apoi, așa cum spune sfântul, mintea i s-a înălțat până la cer unde l-a văzut pe duhovnicul său alături de îngeri. Astfel, prima lumină pe care Sfântul Simeon o vede este lumina sufletului său, iar cea de-a doua este lumina îngerilor. Acest lucru îl menționează și Mitropolitul Ilarion Alfeyev în lucrarea sa, *Sfântul Simeon Noul Teolog și tradiția ortodoxă*, atunci când amintește de Evagrie Ponticul, potrivit căruia mai întâi există binecuvântata lumină a Sfintei Treimi, de vreme ce „Dumnezeu e lumină după firea Sa”. În același timp există lumina minții omenești, cu strălucirea proprie.

8 Sfântul Dumitru Stăniloae, „Cuvântul creator și mântuitor și veșnic înnoitor”, în *M.O.*, XLIII, 1991, nr. 1, p. 9.

9 În cele ce urmează, pe baza scrierilor Sfântului Simeon Noul Teolog, vom urmări exemplul personal al sfântului, care prin străduință și harul dumnezeiesc a dobândit vederea luminii dumnezeiești, adică a lui Dumnezeu, și încă din această viață s-a împărtășit de iubirea comuniunii cu Persoanele Sfintei Treimi.

10 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cateheze*, Ed. Deisis, Sibiu, 2001, p. 239; SC 104, Catéchèse, XXII, 88-104, Les Édition du Cerf, Paris, 1964.

Între cele două tipuri de lumină, cea dumnezeiască și cea umană, există o relație de „înrudire": așa cum mintea e făcută după chipul lui Dumnezeu, la fel lumina ei este „înrudită cu el"[11]. Prin urmare, cel ce ajunge la nepătimire prin rugăciune ajunge să descopere lumina minții, mintea luminată de Dumnezeu așa cum a fost creată ea. Alături de luminarea minții se descoperă și fumusețea sufletului care până atunci fusese urâțit de noroiul păcatelor, este astfel o reîntoarcere a omului la frumusețea lui originară, frumusețe ce se descoperă numai prin luminarea Sfintei Treimi. Experierea luminii se face în sufletul curățit de patimi: „luminile sufletului, prin care vedem duhovnicește, sunt simțurile sufletești izbăvite de pofte și gânduri pătimașe. Numai un suflet luminat, o fire eliberată de patimi, poate sesiza lucrarea Harului. În general, noi nu cunoaștem lucrurile dumnezeiești, pentru că n-avem mădulare capabile de aceasta[12].

În scrierile sale, Sfântul Simeon distinge două forme de extaz în urma vederii luminii dumnezeiești: un extaz al începătorilor, așa cum am văzut din prezentarea primei vederi a sfântului în citatul de mai sus, extaz care este exprimat prin fenomene psiho-fizice (experiența răpirii, a ieșirii din lumea prezentă) și un extaz al sfinților, care se manifestă sub forma unei uimiri duhovnicești[13].

Sfântul Simeon este conștient că lumina dumnezeiască nu transfigurează numai mintea și sufletul omului, ci este transfigurat chiar și trupul, bineînțeles într-o anumită măsură, prefigurând transfigurarea eshatologică din veacul viitor.

Ceea ce este important de subliniat este că Sfântul Simeon este conștient că lumina dumnezeiască nu transfigurează numai mintea și sufletul omului, ci este transfigurat chiar și trupul, bineînțeles într-o anumită măsură, prefigurând transfigurarea eshatologică din veacul viitor: „El Însuși se găsește întru mine, fulgerând înlăuntrul inimii mele ticăloase, învăluindu-mă de jur-împrejur cu strălucirea Lui nemuritoare, făcând să scânteieze toate mădularele mele cu razele Sale... mă împărtășesc de lumină, mă împărtășesc și de slavă, iar fața mea strălucește ca și a Celui dorit de mine și toate mădularele mele devin purtătoare de lumină. Ajung atunci mai frumos decât cei frumoși... mult mai cinstit decât toate cele văzute"[14]. Aceasta arată de bună seamă că o primă consecință a luminării și a vederii luminii dumnezeiești este și conștientizarea prezenței reale și simțite a Harului Duhului Sfânt: „Iată că iarăși mă îndrept către cei ce spun că au

11 Ilarion Alfeyev, *op. cit.*, p. 277-278.

12 Magistrand Ion I. Bria, „Simțirea tainică a prezenței harului după Sfântul Simeon Noul Teolog", *ST*, anul VIII (1956), nr. 7-8, p. 418.

13 Pr. prof. dr. Ioan Tești, „Experierea luminii dumnezeiești la Sfântul Simeon Noul Teolog", *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza"*, Iași, Teologie, tom. IX, 2004, p. 164.

14 Sfântul Simeon Noul Teolog, *Imne, Epistole și Capitole*, p. 98.

în ei Duhul lui Dumnezeu în chip neştiut (inconştient) şi socotesc că L-au dobândit pe Acesta în ei înşişi de la dumnezeiescul Botez şi cred că au această comoară (*II Corinteni* IV, 7), dar se recunosc pe ei înşişi cu totul uşori de aceasta... dar presupun că darul lui Dumnezeu s-a sălăşluit în ei şi că el există de atunci şi până acum în sufletul lor în chip neştiut şi insesizabil"[15]. Aşadar, prezenţa Harului lui Dumnezeu este o prezenţă reală şi simţită, deoarece aşa cum am văzut mai înainte chiar trupul este transfigurat într-o oarecare măsură încă din lumea aceasta. Deci, Sfântul Simeon este convins că prin păzirea poruncilor dobândim vederea lui Hristos şi odată cu vederea lui Hristos primim pe Duhul, Care se face nouă povăţuitor către Dumnezeu-Tatăl. Acest lucru ni se face asemenea Apostolilor şi Proorocilor care au fost călăuziţi de Duhul: „iar dacă nu ştii să spui, ascultă şi cunoaşte că au fost învăţaţi de către Duhul Sfânt după cum le-a spus Domnul Însuşi: „Iar când va veni Mângâietorul, Duhul Sfânt, pe Care Îl va trimite Tatăl în numele Meu, Acela vă va învăţa pe voi toate şi vă va aduce aminte toate câte am spus vouă" (*Ioan* XIV, 26). Iar că şi cele pe care nu le-a spus lor Hristos, dar i-a învăţat şi le-a spus Apostolilor venind Duhul Sfânt"[16]. În acest mod, cei ce păzesc poruncile şi prin străduinţă dobândesc vederea luminii dumnezeieşti sunt povăţuiţi de Duhul Sfânt şi se fac martori ai veacului viitor, căci ei încep să trăiască încă de pe pământ viaţa viitoare alături de Sfânta Treime, bineînţeles nu în modul în care o vor trăi după trecerea din viaţa acesta şi învierea morţilor, căci atunci se vor face părtaşi la comuniunea cu Sfânta Treime într-un mod desăvârşit, iar după învierea morţilor şi trupul va fi transfigurat şi se va face părataş la această bucurie veşnică.

Ziua Domnului nu poate fi circumscrisă timpului, ci ea este mai presus de timp și ea pentru unii a venit, iar alții încă o așteaptă, iar unii ce sunt în întuneric nu o vor vedea niciodată.

Un aspect foarte important de subliniat este că prin vederea luminii dumnezeieşti încă de aici de pe pământ ne facem părtaşi la Ziua Domnului, care, aşa cum spune Sfântul Simeon, „se numeşte Zi a Domnului nu ca una ce este ultima dintre zilele acestea, nici pentru că în ea va veni El, aşa cum cu privire la zilele timpului de acum vorbim despre ziua Paştilor şi ziua Cincizecimii, ...ci fiindcă Însuşi Dumnezeul şi Stăpânul a toate va străluci atunci cu Slava Dumnezeirii Lui"[17]. Aşadar, Ziua Domnului nu poate fi circumscrisă timpului, ci ea este mai presus de timp şi ea pentru unii a venit, iar alţii încă o aşteaptă, iar unii ce sunt în întuneric nu o vor vedea niciodată, „căci, fiind ei încă în această viaţă,

15 *Idem*, *Discursuri teologice și etice*, p. 235-236; SC 129, *Traités Théologiques et Éthiques*, V, 1-13.

16 *Ibidem*, p. 246; SC 129, *Traités Éthiques*, V, 394-403.

17 *Ibidem*, p. 308-309.

nu s-au silit să vadă lumina slavei Lui prrin curățire și să-L facă să locuiască în ei înșiși întreg, pe drept cuvânt și pe viitor El va fi pentru aceștia neapropiat”[18].

În consecință, pentru cei ce ajung la vederea luminii dumnezeiești se face o Zi a judecății, adică cei ce o primesc nu mai vin la Judecata viitoare, căci ei s-au curățit și s-au arătat vrednici de a primi pe Dumnezeu. Prin pocăința arătată, Dumnezeu curățește păcatele și, astfel, pentru cei curați judecata a fost făcută și nu ar mai avea rost, căci ei au pe Dumnezeu în sufletul lor și s-au unit cu el: „așadar, de aici suntem învățați în chip exact că pentru cei ce sunt în necredință și sunt ținuți de patimi, Harul este cu totul neapropiat și nevăzut, iar pentru cei care prin credință lucrează poruncile cu frică și cutremur și arată pocăință vrednică, se arată descoperit și produce prin el însuși în chip incontestabil în ei judecata viitoare; sau mai degrabă se face o Zi a Judecății de care cel curat fiind luminat pururea se vede cu adevărat pe sine însuși cum este și lucrurile sale cele făcute în chip simțit și cele lucrate în suflet, pe toate le vede în amănunțime așa cum sunt. Dar nu numai aceasta, ci e și judecat și răsjudecat de focul dumnezeiesc și, scăldat atunci de apa lacrimilor, tot trupul lui se face umezit și e botezat câte puțin întreg de focul și Duhul dumnezeiesc și se face cu totul curat, cu totul neîntinat, începând de atunci, fiu al luminii și al zilei (*I Tesaloniceni* V, 5), nu al unui simplu om muritor. De aceea, un astfel de om nu este Judecat la Judecata și dreptatea viitoare, căci este judecat dinainte; nu este vădit de lumina aceea, căci a fost luminat mai înainte; nu este încercat sau ars intrând în focul acela, căci a fost încercat mai înainte; nici nu socotește că atunci i s-a arătat Ziua Domnului, căci din convorbirea și unirea cu Dumnezeu s-a făcut în întregime zi luminată și strălucită; nici nu se va găsi atunci în lume sau împreună cu lumea, ci este cu totul în afara ei”[19]. Așadar, Ziua Domnului va veni numai pentru cei păcătoși, cei ce trăiesc în întuneric, iar pentru cei curați ea a și venit, căci ei pururea Îl au pe Domnul: „deci pentru câți se fac copii ai luminii aceleia și ai zilei viitoare și pot să umble cu cuviință ca în plină zi (*Romani* XIII, 13), pentru aceștia Ziua Domnului nu va veni niciodată, căci ei sunt pururi și totdeauna în ea. Fiindcă Ziua Domnului nu este pentru cei ce sunt luminați pururea de lumina dumnezeiască; ea se va descoperi dintr-odată pentru cei ce sunt în întunericul patimilor și petrec în lume și poftesc cele ale lumii și de aceștia va fi ea socotită înfricoșătoare și ca un foc insuportabil”[20].

Evident, Lumina este experiată de pe pământ, dar nu e suficientă experierea ei, ci ea trebuie dobândită, căci „Lumină este Tatăl, lumină este Fiul,

18 *Ibidem*, p. 309.

19 *Ibidem*, p. 311.

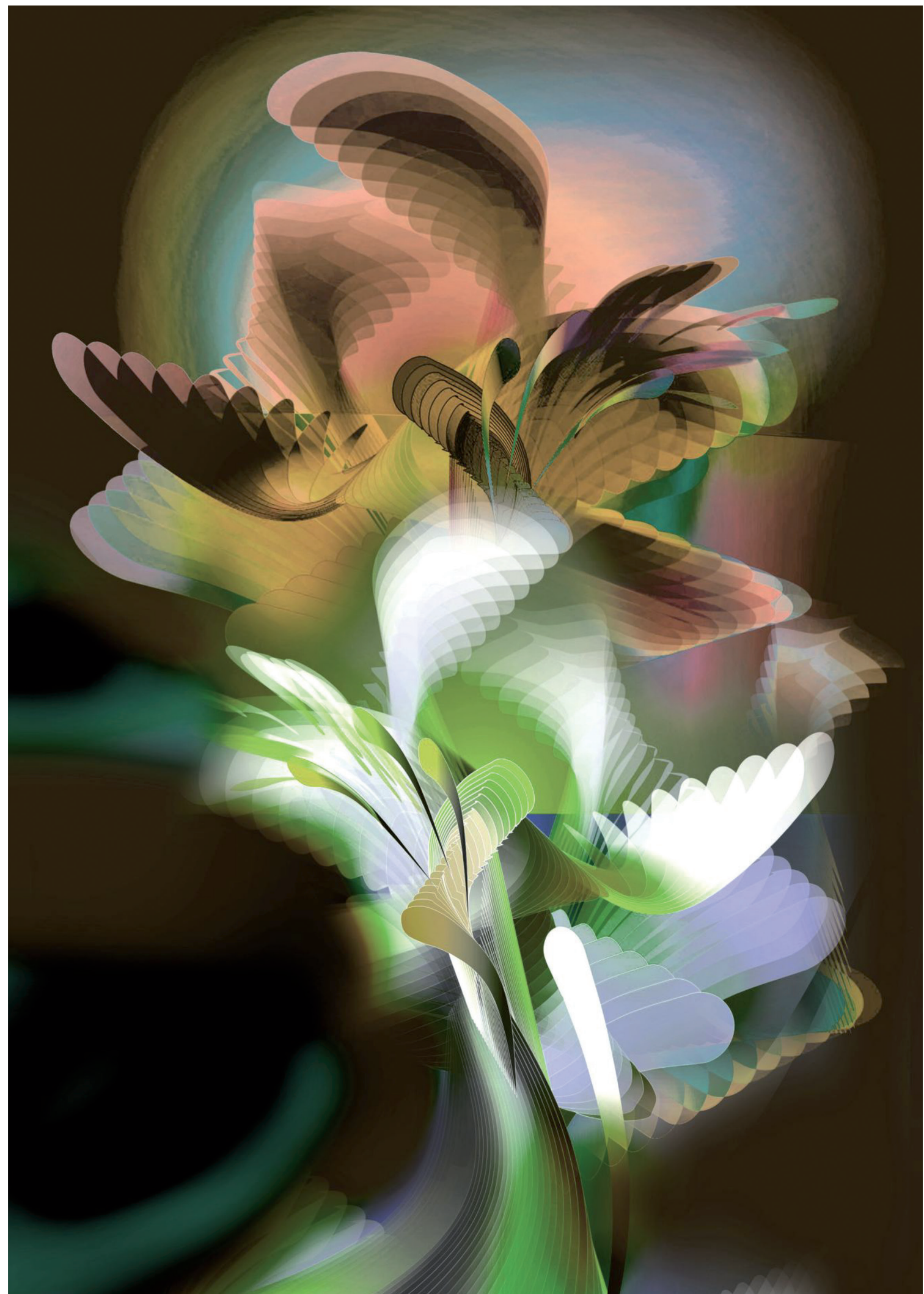
20 *Ibidem*, p. 312.

lumină Duhul Sfânt, o lumină atemporală, netăiată, necontopită, necreată, nemărginită, nelipsită de nimic, nevăzută, ca una ce este și se înțelege în afară de toate și mai presus de toate, pe care nimeni dintre oameni n-a putut vreodată să o vadă înainte de a se fi curățit, nici nu a primit-o înainte de a o fi văzut... căci mulți au văzut-o, dar nu au dobândit-o, ca aceia care se învrednicesc să vadă o mare comoară în vistieriile împărătești, dar pleacă de acolo cu mâinile goale"[21]. Prin pocăință și păzirea poruncilor lui Dumnezeu, omul primește, deci, deschiderea ochilor sufletești și vede și simte pe Dumnezeu Care este Lumină. Vederea luminii dumnezeiești înseamnă vederea lui Dumnezeu, nu deplin, ci după putința și vrednicia fiecăruia. Când omul primește acest dar al lui Dumnezeu, el revine la starea lui Adam din rai, care vorbea cu Dumnezeu direct, fără intermediari. Prin faptul că omul se unește cu Dumnezeu încă din această viață, atât cât este posibil, iar desăvârșit după moarte și înviere, îl face pe sfântul Simeon să spună că omul începe să trăiască în Împărăția lui Dumnezeu încă de pe pământ, căci și Mântuitorul Hristos a spus: „Împărăția lui Dumnezeu este înăuntrul vostru"[22].

Prin pocăință și păzirea poruncilor lui Dumnezeu, omul primește, deci, deschiderea ochilor sufletești și vede și simte pe Dumnezeu Care este Lumină. Vederea luminii dumnezeiești înseamnă vederea lui Dumnezeu, nu deplin, ci după putința și vrednicia fiecăruia.

21 *Ibidem*, p. 323.

22 *Luca* XVII, 21.

Viața Cuviosului Ioan din Rila, Făcătorul de minuni, scrisă de Sfântul Eftimie, patriarh de Târnovo

Traducere de
Valentin Petre Licǎ

S-ar cuveni, aşadar, ca cineva să ne mustre – pe drept cuvânt – că suntem nu doar leneşi şi nepăsători faţă de cele bune, ci şi zgârciţi în a împărtăşi neamului nostru roadele binelui, dacă am trece sub tăcere viaţa fericitului Ioan şi n-am aşterne-o cu toată osârdia noastră, după măsura darului primit, spre pildă şi îndemn celor ce poftesc binele şi râvnesc la virtute. Căci şi astfel, prin ostenirea scrierii, rodul folosului se revarsă mai întâi asupra noastră, înainte de a se împărtăşi şi altora.

Deoarece are belşug de ucenici, întrucât în el s-au adunat toate virtuţile, viaţa acestui om al lui Dumnezeu poate aduce nu puţin folos chiar şi celor neîncercaţi întru cele duhovniceşti. Căci un asemenea chip de vieţuire este de ajuns nu numai spre a înălţa pe cei ce, cu multă osteneală, calcă pe urmele celui mare şi se apropie astfel de slava celor uniţi cu Dumnezeu, ci şi spre a aduce rod îmbelşugat celor ce, măcar în mică măsură, au râvnit să urmeze pilda vieţii lui. Ba mai mult, chiar şi pentru aceia care doar au auzit despre el – dacă auzul lor nu rămâne nepăsător – aceasta va fi pricină de folos. Căci şi simpla auzire poate picura, strop cu strop, iubirea cea sfântă în sufletele celor ce ascultă, iar păstrată în aducerea-aminte, devine asemenea unui bold, care, încet-încet, îi mişcă spre urmarea celui bineplăcut lui Dumnezeu.

Deoarece hrana sufletească se dăruieşte deopotrivă şi celor care povestesc, şi celor care ascultă – precum este bine ştiut –, o astfel de viaţă va fi nu doar leac spre mântuire, ci şi prilej prin care Dumnezeu Se va preaslăvi. Căci socotesc că şi unii, şi alţii au aceeaşi trebuinţă şi acelaşi dor: unii, ca să nu treacă cu vederea nici cel mai mic folos din cele ce se istorisesc, iar ceilalţi, ca fără şovăire să urmeze celor auzite; însă mai ales amândouă aceste cete sunt chemate la râvna urmării duhovniceşti. Nebunie ar fi, aşadar, ca noi pururea să ne îngrijim de hrana trupească, pieritoare şi vremelnică, ca şi cum în ea ar sta toată silinţa noastră, şi cu poftă neînfrânată şi peste măsură să ne lipim de ea, hrănind trupul, dar uitând de hrana cea nestricăcioasă, neostoită şi de suflet folositoare, care rămâne în veci. Iar astfel, nesocotind sufletul nostru, îl lăsăm să se topească de foame de cele dumnezeieşti, lipsindu-l de pâinea vieţii ce pogoară din cer.

Iată, dar, dacă începem acum istorisirea despre acel bărbat al lui Dumnezeu, se cuvine mai întâi să chemăm însuşi harul său, pe care el, cu inimă curată, l-a primit din belşug de la Dumnezeu, ca nu cumva, din neştiinţă, să greşim în cele ce căutăm, atingându-ne cu mâini necurăţite de cele sfinte, precum s-a zis. Şi, mai ales, vorbind despre vredniciile lui, să nu vătămăm întru nimic pe cei ce ascultă, lipsindu-i de folosul celor mai înalte. Căci, dacă acest preasfânt bărbat şi-ar fi aplecat mintea măcar puţin spre cele de jos şi stricăcioase sau dacă s-ar fi îngrijit de cele pământeşti, atunci lesne am fi putut trece sub tăcere pomenirea lui, lăsând-o să se cufunde în adâncurile uitării. Însă, fiindcă el a lepădat toate cele de jos şi a ridicat mintea sa spre patria cea de Sus, cea liberă, neîntinată de durere şi neclintită, şi cu toată puterea s-a nevoit să ajungă la Tatăl şi Ziditorul tuturor, pentru aceasta se cuvine şi nouă să grăim, măcar în parte, despre el, spre slava lui Dumnezeu şi spre zidirea sufletelor celor ce ascultă.

Lucrurile ce-l privesc pe el, pe care înaintaşii noştri le-au scris oarecum neîndemânatic şi aspru[1], noi ne-am sârguit cu osârdie să le vestim cu îngrijire şi subţirime duhovnicească, aşa cum se cuvine, ştiind cu tărie că istorisirea despre Părintele are puterea să veselească sufletele celor ce iubesc pe Părinţi şi să îi împingă spre râvnă mai arzătoare întru cele bune.

Părinţii Cuviosului erau evlavioşi în toate, de neam bulgar, născuţi şi crescuţi în satul numit Skrino, aflat în ţinutul Sredeţ. Iar acest Sredeţ se află în hotarele Europei, fiind unul dintre oraşele slăvite şi de seamă. Pe când locuiau în acest sat, ducând viaţă evlavioasă şi cu suflet milostiv, au rodit doi prunci; unul dintre aceştia este acest fericit Ioan. Bine crescut de părinţii săi, el trăia supunându-se lor în toate şi aducându-le cinstea cuvenită. După ce trecu vreme îndelungată şi părinţii săi se mutară la cele veşnice, el rămânea pururea în frica Domnului, nedespărţit de biserică, ascultând cu luare-aminte cuvintele dumnezeieşti şi învăţăturile sfinte, făcându-se bineplăcut Domnului prin post şi rugăciune, fiind tot cuprins de iubirea lui Dumnezeu, ca unul dintre serafimi, arzând cu duhul după Domnul şi Dumnezeul său. Şi aducea roadă cu adevărat înzecită, *ca un pom răsădit lângă izvoarele apelor*[2].

> (...) toate cele ce îi aparţineau le-a împărţit în mâinile săracilor, iar ce era al Cezarului, a dat Cezarului, ca astfel, fără amânare, să poată da cele ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu.

Unii însă, cuprinşi de pizmă şi lene faţă de faptele bune, îl copleşeau cu ocări şi mustrări, numindu-l făţarnic şi cu totul nevrednic de viaţa

1 Aici, Sfântul Patriarh Eftimie face propria judecată privitoare la așa-numita „Viață populară" a Cuviosului Ioan de la Rila, alcătuită, după toate probabilitățile, în veacul al XII-lea. „Viața populară" este socotită de mulți cercetători drept cea mai veche scriere hagiografică închinată Sfântului.

2 *Ps.* 1:3.

lumească. Iar el, aflându-se în această stare, a luat o hotărâre cu folos: toate cele ce îi aparţineau le-a împărţit în mâinile săracilor, iar ce era al Cezarului, a dat Cezarului, ca astfel, fără amânare, să poată da cele ale lui Dumnezeu lui Dumnezeu. Căci Dumnezeu, Care a rânduit ca din întuneric să răsară lumina şi a zis odinioară lui Avraam: *Ieşi din pământul tău, din neamul tău şi din casa tatălui tău şi vino în pământul pe care ţi-l voi arăta Eu*[3], în acelaşi chip s-a arătat şi acestuia, grăindu-i cuvinte nu mai puţin însemnate decât celelalte, arătându-i locul unde să facă lucrare bineplăcută Lui. Iar când se trezi din vis şi înţelese taina vedeniei, se aprinse precum cerbul însetat de izvoare, se înarmă precum David împotriva Goliatului gândurilor, luând, după vechea istorisire, trei pietre: credinţa, nădejdea şi dragostea; se înveşmântă în platoşa dreptăţii şi îşi puse pe capul său coiful mântuirii – acoperământul dumnezeiesc, şi îşi tăie părul deodată cu patimile şi poftele. Mergând la mănăstire şi rămânând acolo o vreme pentru învăţătură, lăsă în urmă cele lumeşti şi (oamenii făcuţi) din cenuşă. Lăsă în urmă lumea şi pe stăpânitorul ei, neluând asupra sa nimic în afară de un singur veşmânt din blană. A mers în muntele ce i s-a arătat lui şi, ridicând o colibă mică din crengi, se aşeză acolo, chinuindu-şi trupul prin post şi priveghere, cântând împreună cu David: *„Iată m-aş îndepărta fugind şi m-aş sălăşlui în pustiu. Aşteptat-am pe Dumnezeu, Cel ce mă mântuieşte de puţinătatea sufletului şi de vifor”*[4], ridicându-şi mâinile cuvioase, fără mânie şi fără tulburare, hrănindu-se doar cu ierburi sălbatice, pe care pământul le dă spre folosul vieţuitoarelor, şi cu apa ce izvorăşte din izvoare din belşug; astfel grăi: *„Ca un dobitoc eram înaintea Ta. Dar eu sunt pururea cu Tine”*[5]. Cine, dar, ar putea grăi cu vrednicie despre nevoinţele pe care le săvârşea în acele vremi? Căci el nici chiar din iarba pustiei nu gusta până la saţiu, ci doar puţin şi cu măsură şi numai după apusul soarelui; iar apă bea doar cât să-şi răcorească măruntaiele. Şi cine va putea tâlcui după cuviinţă izvorul lacrimilor sale, privegherile cele de toată noaptea şi metaniile sale înaintea Domnului? De multe ori se năpusteau asupra lui duhurile cele necurate, prefăcându-se în chipuri de fiare sălbatice, voind să-l tulbure şi să-l alunge din locul nevoinţei. Însă viteazul ostaş al lui Hristos rămânea neclintit întru răbdare, nesupus amăgirilor lor, asemenea unei stânci neclintite, care sfărâmă şi azvârle valurile ce se izbesc de dânsa, sau, mai adevărat grăind, asemenea diamantului celui neştirbit, pe care niciun fier nu-l poate ciobi.

După ce trecu o vreme îndelungată, fericitul părinte se mută din acel loc într-altul, unde află o peşteră adâncă şi întunecoasă. Acolo îşi aşeză să-

3 *Fac.* 12:1.

4 *Ps.* 54:8-9.

5 *Ps.* 72:22.

lașul, adăugând nevoință peste nevoință și dorință peste dorință, precum albina cea harnică își zidește fagurii cu miere dulce și-i strânge cu grijă în vistieria inimii sale. Pe când vieţuia el astfel, fiul fratelui său, ascunzându-se de părinții săi, porni spre pustia unde locuia Cuviosul și, după multă trudă și căutare, abia reuși să-l afle. Fericitul, văzându-l de departe apropiindu-se, socoti că este o nălucire și se plecă la rugăciune. Iar când tânărul ajunse la el, căzând cu fața la pământ, îl rugă cu lacrimi să-i dăruiască binecuvântare. Iar [bătrânul], încredințându-se că nu este nălucire, ci ființă vie și adevărată, l-a binecuvântat și l-a întrebat pentru ce pricină a venit. Tânărul i-a spus totul despre sine, iar Cuviosul l-a primit pe dată. Numele lui era Luca. Privindu-l cum petrece împreună cu el, ca un cedru ce se înalță în Liban, Cuviosul se bucura, ridicându-și mâinile spre cer, aducând cântări de mulțumire Domnului, dimpreună cu psalmistul: *„Cei fără răutate și cei drepți s-au lipit de mine”*[6]. Și vieţuia tânărul în pustie ca un miel blând, păstorit de adevăratul Păstor, asemenea unui nou Abel sau ca un alt Isaac, urmând întru toate pilda Înaintemergătorului, crescut din tinerețe în pustie.

Dar ce putem spune? Acela care odinioară a primit ca moștenire să fie Luceafăr, iar astăzi – din pricina mândriei – este Întuneric, cel care a voit să nimicească pământul și marea, cel care și-a ridicat glasul împotriva cerurilor și a zis: *„Ridica-mă-voi în ceruri și mai presus de stelele Dumnezeului celui puternic voi așeza jilțul meu!”*[7], vrăjmașul cel trufaș și grăitor de rele, neputând suferi virtuțile și nevoințele bărbatului celui sfânt, s-a umplut de zavistie, zămisli boală și născoci fărădelege. Atunci, prefăcându-se în chipul unui cunoscut, se duse la fratele după trup al Cuviosului și, aflându-l cuprins de întristare și rănit de săgeţile firii, tulburat pentru pierderea fiului, îi grăi cu vicleșug: „Cel ce ți-a lipsit bătrâneţile de sprijin, casa de moștenitor, sămânța de rod și pântecele maicii de fiu, acela este Ioan, fratele tău! El a venit pe ascuns în noapte și, luând copilul tău, îl ţine la sine. Iar de nu vei merge îndată să-l iei, fiul tău va deveni hrană dulce fiarelor pustiei”. Acela îi grăi iar cu vicleșug: „De nu-l vei căuta cu stăruință, te vei face ucigaș al propriului tău fiu! Mergi, dar, mergi, prietene, și-ți voi arăta locul unde este; și tu, mergând îndată, ia rodul seminței tale”. Iar când acesta auzi aceste cuvinte, se îmbrăcă în ură ca într-o cămașă și norul mâniei îl învălui. Atunci, începu a grăi și a lucra multe împotriva celui nevinovat. Iar diavolul, luându-l, îl duse în pustie, aţâţându-i inima ca să-l ocărască pe omul lui Dumnezeu. Iar când se apropiară de locul acela, vicleanul se depărtă de el, arătându-i doar de departe peștera. Atunci omul, mergând la locul arătat, află pe Sfântul și începu a-l copleși cu ocări

6 *Ps.* 24:22.

7 *Is.* 14:13.

și defăimări, numindu-l „nelegiuit/cacogher". Și ce nu a făcut atunci împotriva lui, acoperindu-l cu hule și ocări, numindu-l „răufăcător"[8]; și-l batjocorea, numindu-l înșelător, nevrednic de a mai vieţui pe pământ; și, apucând ramuri și pietre, se năpustea asupra lui cu mânie, hotărât fiind să-l omoare cu orice preţ. Și ce a făcut blândul ucenic al Blândului Stăpân? Stătea tăcut, fără să rostească niciun cuvânt, păzind în adâncul minţii sale cuvântul Scripturii: *„Iar eu ca un surd nu auzeam și ca un mut ce nu-și deschide gura sa"*[9]. Apucând cu mânie și cu strigăt copilul – O, strigăt copilăresc, plin de umilinţă! – [tatăl] porni spre lume, această necurată desfrânată, maica întinăciunii și a toată necurăţia. L-a smuls din Muntele lui Dumnezeu, muntele cel îmbelșugat, muntele în care Domnul bine a voit ca [copilul] să vieţuiască. Iar fericitul, văzând cele întâmplate și înţelegând că este meșteșugire diavolească, a fost cuprins de norul întristării; și, udându-și obrajii cu lacrimi, a căzut cu faţa la pământ, rugându-se și zicând: „Doamne, Cel ce ai zis: «Și Mă cheamă pe Mine în ziua necazului și te voi izbăvi...»[10], izbăvește-mă acum, Stăpâne; caută spre mine cu privire Ta milostivă, alungă întristarea inimii mele și fă cu mine semn spre bine, că binecuvântat eşti în vecii vecilor. Amin!". Și, după ce a sfârșit rugăciunea, ședea plin de durere și de jale pentru pierderea copilului, temându-se ca nu cumva, fiind adus iarăși în lume, să se încurce în grijile cele deșarte ale vieţii.

(...) diavolul, văzând răbdarea și tăria lui, nu înceta a-l ispiti în tot chipul (...) Însă Ioan, diamant cu sufletul, nu se lăsa nicicum prins în mrejele vicleșugului vrăjmașului.

Dar ce a făcut Dumnezeu, Cel ce a poruncit odinioară ca copiii să fie lăsaţi să vină la El? A grăit și acum către tatăl copilului – nu prin cuvânt, ci prin faptă –, zicând tainic: „Lăsaţi copiii și nu-i opriţi să vină la Mine, că a unora ca aceștia este împărăţia cerurilor"[11]. Și, mergând tatăl cu copilul pe cale, un șarpe l-a mușcat pe copil, iar moartea l-a primit îndată în blândele sale mâini. Când tatăl a văzut aceasta, s-a tulburat și nu știa ce să facă; dar, întorcându-se la Cuviosul, cu rușine și cu durere i-a spus cele petrecute pe drum. Iar Sfântul i-a poruncit să îngroape trupul copilului și apoi să se întoarcă în casa sa – și așa a făcut. Atunci Cuviosul, preamărind mult pe Dumnezeu pentru aceasta, vieţuia mai departe fără întristare.

[Cuviosul] a petrecut acolo, în peșteră, doisprezece ani, fără a cunoaște odihna trupească, adăugând nevoinţă peste nevoinţă și suferinţe peste suferinţe. Iar diavolul, văzând răbdarea și tăria lui, nu înceta a-l ispiti în tot chipul: când cu deznădejdea, când cu trândăvia; uneori îl tulbura cu frici,

8 Antonim al cuvântului „călugăr", adică bătrân rău, urât.

9 *Ps.* 37:13.

10 *Ps.* 49:16.

11 *Mat.* 19:14.

alteori cu năluciri înşelătoare. Însă Ioan, diamant cu sufletul, nu se lăsa nicicum prins în mrejele vicleşugului vrăjmaşului, ci cânta: „Înconjuratu-m-au ca albinele fagurele, dar s-au stins ca focul de spini şi în numele Domnului i-am înfrânt pe ei”[12].

Precum odinioară, în pustie, a făcut să plouă mană din cer pentru popor și a umplut de har pe cei flămânzi, (...) El a poruncit pământului să rodească năut, spre hrană Cuviosului. Și trăia omul lui Dumnezeu hrănindu-se din aceasta...

După multe zile, vicleanul cel dintru început, adunând o ceată de demoni sub chipul unor tâlhari, s-a năpustit cu sălbăticie asupra sfântului, bătându-l fără milă. Împingându-l şi târându-l, l-au izgonit din locul nevoinţei sale, poruncindu-i cu hotărâre să nu mai îndrăznească a se apropia de locul acela niciodată. Iar el, supunându-se şi întru aceasta glasului Stăpânului său Care a zis: „Când vă urmăresc pe voi în cetatea aceasta, fugiţi în cealaltă.”[13], a trecut şi el nu din cetate în cetate, ci din pustie s-a mutat în alt loc, aflat la mare depărtare; şi acolo, aflând un stejar mare, asemenea celui al lui Avraam celui de demult, s-a sălăşluit sub umbra lui. Dar Avraam, după ce a ospătat în chip minunat Sfânta Treime sub stejarul Mamvri, a petrecut-o cu bine, însă acesta, primind-o nu trupeşte, ci cu mintea, purta înlăuntrul său pe Însuşi Dumnezeul cel viu, slăvit în Treime. Şi nicidecum nu s-a lăsat biruit de trândăvie ori de deznădejde, ci a stăruit neclintit în nevoinţa cea dintâi şi în chipul său de vieţuire cel plin de râvnă dumnezeiască. Dar ce face Cel ce pe toate le lucrează spre folos şi spre mântuire? Precum odinioară, în pustie, a făcut să plouă mană din cer pentru popor şi a umplut de har pe cei flămânzi, tot astfel lucrează şi aici. Căci El a poruncit pământului să rodească năut, spre hrană Cuviosului. Şi trăia omul lui Dumnezeu hrănindu-se din aceasta, uşurând astfel puţin neputinţa trupului şi potolind foamea pântecelui. Iar cu cât se hrănea, cu atât se întărea mai mult în puterea sufletului: se înălţa cu inima către cele de sus, izvora şiroaie de lacrimi, adăpa brazdele sufletului şi făcea să răsară în el snopi de virtuţi.

Iar Dumnezeu, Care a zis: „Străluceasc̆ă din întuneric lumina”[14] şi face vădite tainele întunericului, nu a voit ca o cetate aflată pe vârf de munte să se ascundă[15], ci a binevoit să arate lumii strălucirea virtuţilor sale. Şi, fiindcă nu departe îşi păşteau turmele păstori, asemenea celor ce au vegheat odinioară la Naşterea lui Hristos, oile, stând ascultătoare în jurul păşunii, deodată, înspăimântate, se repeziră nu pe cărările cele obişnuite, ci rătăcind fără ţintă, prin locuri pustii, abrupte şi neumblate. Iar când au

12 *Ps.* 117:12.

13 *Mat.* 10:23.

14 *II Cor.* 4:6.

15 *Mat.* 5:14.

ajuns la locul unde vieţuia Cuviosul, s-au oprit. Păstorii, însă, alergând în urma lor şi neputând să le oprească, au ajuns şi ei acolo unde se opriseră oile şi, văzându-l pe sfânt, s-au mirat şi l-au întrebat: „Cine eşti tu şi de unde ai venit? Care este casa ta şi care este patria ta?" Iar el le răspundea: „Casa mea, după cuvântul Apostolului, este în ceruri, de unde aştept pe Mântuitorul; iar patria mea este Ierusalimul cel de Sus. Iar ce loc sau ce cetate m-a purtat şi m-a crescut pe pământul acesta nu vă este dat vouă să ştiţi. Însă, de vreme ce aţi ajuns aici, se cuvine să vă ospătez cu hrana pustiei". Şi le porunci să ia din năutul ce creştea pe acolo. Iar ei, luând, mâncară până se săturară. Ei, luând, au mâncat până s-au săturat. Iar după ce au fost sloboziţi să plece, unul dintre ei s-a întors pe ascuns, a smuls mai mult năut şi, bucurându-se, alerga să-şi ajungă tovarăşii. Şi, ajungându-i din urmă, le arătă ceea ce făcuse; iar ei, adunându-se, i-l smulseră din mâini. Iar când începură a deschide tecile, nu aflară nimic în ele. Şi, cuprinşi deodată de pocăinţă, s-au întors la Cuviosul, au mărturisit cele petrecute şi au cerut iertare pentru greşeala lor. El le dădu iertare, zicând: „Aşa, o, fiilor, a binevoit Atotputernicul Dumnezeu, ca acestea să răsară aici şi tot aici să fie spre folos". Iar ei, covârşiţi de minune, se întoarseră la casele lor, lăudând şi slăvind pe Dumnezeu pentru toate cele ce au văzut şi au auzit şi vestind aceasta în tot acel ţinut şi în împrejurimi.

Unii dintre iubitorii de Hristos au dorit să meargă la Cuviosul şi să primească binecuvântare de la el. Un bărbat, care de mulţi ani era cumplit chinuit de un duh necurat, văzându-i pe aceia că pornesc la drum, s-a ţinut după ei, dorind să fie izbăvit de boala sa. Iar când se apropiară la un stadiu de locul unde era sfântul, îndată duhul cel necurat îl zgudui şi, căzând, se tăvălea pe pământ, strigând şi zicând: „Foc mă arde şi nu pot merge mai departe!". Iar aceia, legându-l, îl trăgeau cu sila şi, căzând la pământ, au cerut cu stăruinţă să primească binecuvântarea sfântului. După ce le împlini rugămintea, [sfântul] îi întrebă care e pricina venirii lor. Iar ei, spunând cele despre ei înşişi, i-au vorbit şi despre cel îndrăcit, apoi au îngenuncheat şi l-au rugat să-l izbăvească de boală. Dar Ioan, care nu nădăjduia nicidecum în sine, ci numai în Dumnezeu, Cel ce învie morţii şi cheamă la fiinţă cele ce încă nu sunt, le-a zis: „Nu este în puterea noastră această lucrare, o, fiilor, nu este în puterea noastră; ci numai lui Dumnezeu Îi este cu putinţă a izgoni demonii. Căci şi noi suntem oameni, supuşi aceloraşi patimi ca voi şi purtăm aceleaşi neputinţe!", spunea el. În aceasta urma glasul Stăpânului, Care porunceşte: „când veţi face toate cele poruncite vouă, să ziceţi: suntem slugi netrebnice"[16]. Ei însă stăruiau cu prisosinţă, rugându-se necontenit. Şi, văzând sfântul că stăruinţa lor

16 *Luca* 17:10.

este cu adevărat osârdnică și că nu încetează a-l ruga, se umplu de lacrimi, căzu la pământ și, suspinând din adâncul inimii, grăi: „Dumnezeule, Căruia ne închinăm în Sfânta Treime, Ziditorule al tuturor celor văzute și nevăzute, de Care toate se tem și se cutremură, miluiește zidirea Ta! Și nu pentru dreptatea noastră, ci pentru bunătatea Ta cea neasemănată, și, pentru îndurările Tale cele bogate, nu lăsa, Stăpâne, pe acest om să fie multă vreme chinuit! Nu sunt vrednic, Preabunule, să rostesc Preasfântul Tău Nume cu buzele mele necurate și întinate, însă spre milostivirea Ta nădăjduiesc, pe Tine Te chem în ajutor, căci Tu Însuți, cu jurământ, ai făgăduit prin gura robilor Tăi, proorocii, că nu voiești moartea păcătosului! Pentru aceasta, cu toții cădem în genunchi înaintea Ta și rugăciuni stăruitoare Îți înălțăm: ascultă-ne din cerul Tău cel sfânt, că binecuvântat ești în veci. Amin!”.

Cei ce erau împreună cu el, văzând minunea, au fost cuprinși de spaimă sfântă și credința lor în sfânt s-a întărit și mai mult; îl rugau stăruitor să le îngăduie să rămână cu el. Dar el nu a primit.
Ci, învățându-i cu grijă și ospătându-i cu năutul ce creștea acolo, i-a binecuvântat și i-a trimis la casele lor.

Îndată ce sfântul a înălțat o astfel de rugăciune, demonul a ieșit numaidecât din om, iar acesta s-a făcut pe deplin sănătos, slăvind și binecuvântând pe Dumnezeu. Cei ce erau împreună cu el, văzând minunea, au fost cuprinși de spaimă sfântă și credința lor în sfânt s-a întărit și mai mult; îl rugau stăruitor să le îngăduie să rămână cu el. Dar el nu a primit. Ci, învățându-i cu grijă și ospătându-i cu năutul ce creștea acolo, i-a binecuvântat și i-a trimis la casele lor, poruncindu-le să nu îndrăznească a veni iarăși la el. Iar ei, întorcându-se la casele lor, îl aveau însoțitor și bun tovarăș de drum pe cel ce mai înainte fusese demonizat.

De atunci, întrucât vestea despre el se răspândise în tot acel ținut, toți slăveau pe Dumnezeu, iar față de [sfântul] arătau mare dragoste și râvnă. Iar viteazul Ioan, aflând cele ce se petreceau, s-a ridicat și a plecat din locul acela, temându-se și, mai ales, urând cu desăvârșire slava cea de la oameni, neostenit râvnind doar după cea dumnezeiască, și cu dulceață psalmodia: „Iar mie a mă lipi de Dumnezeu bine este, a pune în Domnul nădejdea mea”[17]. Și, aflând o stâncă foarte înaltă, îndată s-a suit pe ea, asemenea odinioară Văzătorului-de-Dumnezeu pe [muntele] Sinai, urcând în negura cea neapropiată a vederii dumnezeiești. A primit și el Tablele cele scrise de Dumnezeu, însă nu pe table de piatră, ci pe tablele inimii, spălând cu lacrimi stânca și înmulțindu-și ostenelile însutit prin privegheri de toată noaptea și suspinuri. Acolo stătea de vorbă numai cu Cel Singur, se înălța cu aripi ușoare spre cele cerești, răbda gerul nopții și arșița zilei. Ochiul

17 *Ps.* 72:27.

cel neadormit, văzându-l cum rabdă cu atâta bărbăție, îi dăruia în chip nevăzut putere și, mai ales, neclintită statornicie. Iar diavolul, urâtor al binelui, neputând să îndure pentru multă vreme o asemenea vitejie duhovnicească, a luat cu sine legiune de diavoli și s-au năpustit cu sălbăticie asupra sfântului. Ce nu au făcut și săvârșit, lovindu-l, izbindu-l și târându-l fără milă! Iar când, în cele din urmă, l-au prăvălit de pe stâncă, au plecat degrabă, socotind că este cu totul mort și nicidecum nu se va mai ridica la viață. După ce viteazul Ioan a rămas multă vreme zăcând acolo, cu greu își veni în fire, suspinând și abia mai răsuflând, se tânguia și grăia către sine: „Pentru ce ești atât de mâhnit, suflete al meu, și pentru ce mă tulburi? Nădăjduiește în Dumnezeu, căci Lui Îi voi mărturisi, mântuirea feței mele și Dumnezeul meu!". Și, ridicându-se, se sui din nou pe stâncă și își păzea neabătut rânduiala de mai înainte, având pe Cel Preaînalt drept scăpare și adăpost al său. Dar Cel ce privește spre pământ și îl face să se cutremure și-a plecat ochiul Său cel milostiv și către bineplăcutul Său; și a poruncit îngerului Său să-i aducă în fiecare zi hrană. Și astfel s-a împlinit cu el cuvântul Scripturii: „Pâine îngerească a mâncat omul"[18].

Și, pe când el viețuia astfel și într-acest chip, vestea despre dânsul, precum s-a spus mai înainte, se răspândea pretutindeni, încât chiar și țarul auzi de el și dorință puse în inima sa ca să-l vadă. Iar când binecredinciosul țar Petru, care purta atunci frâiele domniei bulgare, a mers în acea vreme în Sredeț și a auzit despre Cuviosul, a trimis bărbați iscusiți, vânători pricepuți, nouă la număr, ca să-l caute pe bărbatul lui Dumnezeu, poruncindu-le să nu se întoarcă nicidecum dacă nu-l vor afla. Iar aceia, îndată ce au primit porunca împărătească, mai iute ca vântul au ajuns în Rila. Și, fiindcă au cutreierat multe zile prin acele locuri fără a afla ceva, sleiți de foame și cu totul tulburați, nu îndrăzneau nici să se înfățișeze înaintea împăratului, dar nici nu puteau rătăci flămânzi prin pustie. Dar frica biruia foamea și nu încetau a-l căuta. Iar mai târziu, după o vreme, aflară o mică urmă și, călăuzindu-se printr-însa, ajunseră la sălașul bărbatului lui Dumnezeu, rugându-se să primească de la dânsul binecuvântare. Iar el, învrednicindu-i de binecuvântare, îi întrebă pentru ce au venit. Ei, însă, i-au descoperit lui toate. Și când bătrânul, cu ochiul sufletului, pătrunse că aceștia de cinci zile flămânzesc, le întinse masă și îi ospătă cu iubire. Căci Cel ce odinioară a săturat cinci mii cu cinci pâini, Acela și aici a îndestulat nouă bărbați dintr-o singură pâine. Și – o, minune! – precum acolo au prisosit multe fărâmituri, tot astfel și aici rămaseră fărâmituri jumătate din pâine. Iar ei, văzând acestea, au fost cuprinși de uimire. Aceia, care socotiseră că o singură pâine nu avea să le ajungă, după ce se săturară,

18 *Ps.* 77:29.

lăsară jumătate de pâine. Și, întorcându-se, au făcut cunoscute toate acestea țarului. Iar acesta, aprinzându-se de râvnă dumnezeiască și fiind cuprins de un nor de bucurie, se grăbi ca un cerb la vremea secerișului către izvoarele apelor; și, luând cu sine pe cei apropiați lui, se îndreptară cu toții spre munte. Și, ajungând la râul numit Rila, aflară o stâncă mare, foarte înaltă, prăpăstioasă și cu totul de neajuns.

Iar, neputând a merge mai departe, se întoarseră. De îndată se urcară pe un alt munte înalt, pe care locuitorii obișnuiau să-l numească Knișava, și de acolo le arătară muntele și stânca unde viețuia Cuviosul. Iar țarul nu putu ajunge până la acel loc din pricina înălțimii și asprimii locului. Și numaidecât trimise doi slujitori de-ai săi, cei mai iubiți, rugându-l și chemându-l pe Cuvios cu stăruință, ca să se învrednicească de binecuvântare, căci cu multă dorire tânjea să-l vadă. Iar slujitorii, de îndată ce primiră porunca țarului, se îndreptară acolo și îi vestiră Cuviosului cele poruncite. El, însă, le zise că aceasta este cu neputință. „Însă, o, fii ai mei – grăi el –, spuneți țarului așa: «Ostenelile tale și darul tău au fost aduse înaintea lui Dumnezeu ca un tămâiat cu bună mireasmă și au fost primite. Dar tu grăbește de pleacă de aici, căci locul nu este statornic, ca nu cumva, din întâmplare, să pățești vreo primejdie tu însuți și cei ce sunt cu tine. Iar smerenia noastră nu o vei putea vedea în această viață trecătoare, ci în cea viitoare; acolo ne vom privi pe săturate unul pe altul și ne vom desfăta de acea bucurie negrăită, dacă de aici, din lume, vom aduce [către cer] roade vrednice de pocăință»". Țarul a fost cuprins de mare întristare și s-a întors cu multă durere și amărăciune în suflet, socotind că a pierdut ceva de mare preț.

Trimise apoi și o epistolă cu următorul cuprins: „Țarul Petru către preacinstitul părinte, sihastrul Ioan. Am auzit despre iubirea de bine a sufletului tău, despre sălășluirea ta în pustie, despre petrecerea ta cea mai presus de lume și îngerească, precum și despre lepădarea ta deplină de cele ale veacului acestuia. Și s-a aprins în mine dor arzător să văd preacuvioșia ta și să mă îndulcesc de graiurile tale dulci ca mierea, căci socoteam că voi dobândi mare folos duhovnicesc prin vederea ta. Însă dorirea de bogăție, slava cea deșartă și patimile lumii acesteia nu ne lasă pe noi, cei ce ne clătinăm în marea vieții deșarte, să ajungem la lumina petrecerii celei curate și neîntrupate, căci s-au întunecat ochii sufletului nostru de întristare și tulburare pentru cele ale lumii. Și iată, acum, ca unul trezit dintr-un somn adânc, am dorit să văd sfințenia ta. Și fiindcă – vai mie, ticălosului – m-am lipsit și de această binecuvântare din pricina mulțimii păcatelor mele, mă rog și mă plec cu smerenie înaintea preacuvioșiei tale să ne trimiți oarecare mângâiere de întărire și să răcorești arșița întristării noastre. Căci știe preacuvioșia ta ce fel de furtuni lumești și ce nori de tulburare sunt deprinși să frământe inimile împărătești!".

Fericitul Ioan s-a plecat rugăminții și a primit hrana de post, smerindu-și astfel înălțimea duhovnicească, însă asupra aurului nu și-a întors nicidecum privirea. Iar către el a trimis această înștiințare: „Sărmanul Ioan către binecredinciosul și autocratorul purtător al sceptrului bulgar, țarul Petru. A-ți împlini în întregime cererea nu ne este îngăduit; însă, pentru credința și râvna ta, împlinim ceea ce se cuvine nouă, primind hrana cea de post. Iar aurul tău păstrează-l pentru tine însuți, căci astfel de lucruri pricinuiesc mare vătămare celor ce viețuiesc întru monahiceasca nevoință, iar mai cu seamă celor ce petrec în pustietăți și în locuri fără mângâiere. Și la ce

i-ar fi de folos acestea celui care niciodată nu gustă pâine până la săturare, nici apă ca să-și potolească setea? «Căci pentru mine viață este Hristos și moartea un câștig»[19]. Aceste lucruri sunt de trebuință Măriei Tale și celor asemenea ție. Însă chiar și tu, cel încununat cu diademă, nu trebuie să afli dulceață în ele, căci este scris: «Bogăția de ar curge nu vă lipiți inima de ea»[20]. Și chiar de este scris: «Tăria împăratului este bogăția sa», aceasta i-a fost dată nu spre desfătarea lui, ci pentru a fi folosită ca sprijin al armelor și al oștii, iar, mai ales, spre ajutorul celor săraci și lipsiți, al celor fără adăpost. Așadar, dacă voiești ca, împreună cu împărăția cea pământească, să moștenești și pe cea cerească, fii milostiv și darnic, precum milostiv este Tatăl nostru cel ceresc. Nu te încrede în nedreptate și nu te lăsa aplecat spre jefuire; fii blând și liniștit, milostiv către toți și să fie ochii tăi deschiși către fiecare. Să se reverse untdelemnul milostivirii tale peste toți; iar «stânga ta să nu știe ce face dreapta ta»[21]. Să iasă săracii din palatul tău plini de bucurie, iar dregătorii tăi să-și deschidă gura spre laudă; să strălucească porfira ta de lumina virtuților tale, iar suspinele și lacrimile să-ți fie odrasle duhovnicești. Adu-ți pururea aminte de ceasul morții, iar cugetul tău să năzuiască neobosit către împărăția cea viitoare. Pleacă-te la picioarele Maicii tale, Biserica, închină-te cu osârdie și pleacă capul înaintea celor ce șed pe tronurile ei cele dintâi, ca Împăratul împăraților și Domnul domnilor, văzând râvna ta cea mare, să-ți dăruiască bunătățile: «Cele ce ochiul n-a văzut și urechea n-a auzit, și la inima omului nu s-au suit, pe acestea le-a gătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El»"[22]. Iar țarul, după ce citi acestea, socotea că a primit un mare dar; și, sărutându-le cu dragoste, le păstra la piept ca pe o comoară de mult preț. Iar prin citirea lor deasă, izgonea întunericul tulburărilor lumești.

Când vestea despre marea lui slavă se răspândi în toată țara, mulți râvniră la viața lui plină de virtuți și doriră să viețuiască împreună cu el; iar în peștera alăturată ridicară o biserică și întemeiară o sfântă obște, având-l pe Cuviosul drept întâistătător și păstor.

Petrecu, așadar, fericitul Ioan în acel loc șapte ani și patru luni neîntrerupt, fără a slăbi vreun ceas din nevoință, nici a cădea în moleșeală sau deznădejde, ci adăugând râvnă peste râvnă și osârdie peste osârdie; și, pe scurt grăind, în bătrânețe arăta sârguință tinerească. Iar mulți veneau la dânsul, aducând pe cei bolnavi ai lor, și, dobândindu-i sănătoși prin rugăciunile lui, mergeau la casele lor. Când vestea despre marea lui slavă se răspândi în toată țara, mulți râvniră la viața lui plină de virtuți și doriră să viețuiască împreună cu el; iar în peștera ală-

19 *Filipeni* 1:21.

20 *Ps.* 61:10.

21 *Mat.* 6:3.

22 *I Cor.* 2:9.

turată ridicară o biserică și întemeiară o sfântă obște, având-l pe Cuviosul drept întâistătător și păstor. Iar el, păstorind bine turma sa și aducând pe mulți la Domnul, săvârșind minuni mari și preaminunate, ajunse la adânci bătrâneți. Iar când a cunoscut vremea mutării sale la Domnul, s-a dăruit cu totul rugăciunii, vărsând din ochi lacrimi fierbinți, și, plecându-și genunchii la pământ, grăia: „Dumnezeule, Atotțiitorule, primește-mă pe mine, robul Tău păcătos și nevrednic, și mă numără în ceata aleșilor Tăi. Căci nimic bun nu am săvârșit pe pământ, O, Preabunule, pentru aceasta rog milostivirea Ta: să trimiți înger binevestitor, ca duhurile răutății să nu împiedice suirea mea". Și grăind: „Părinte, în mâinile Tale încredințez duhul Meu"[23], îndată și-a dat duhul în mâinile lui Dumnezeu, după ce vieţuise aproape până la vârsta de șaptezeci de ani. Iar aici, în acest loc binecuvântat, a fost îngropat de către ucenicii săi.

Trecuse vreme îndelungată, iar din [mormânt] se răspândea un miros de bună mireasmă puternic. Iar când au deschis sicriul, au aflat trupul Cuviosului cu totul neatins de stricăciune și nevătămat de orice urmă de putrezire, izvorând mireasmă binepl ăcută și aprinzând în sufletele celor ce-l priveau râvnă dumnezeiască. După ce s-a săvârșit rânduita slavoslovie, au mutat cu cinste sfintele sale moaște în preaslăvitul oraș Sredeț. Acolo au fost așezate în biserica Sfântului Evanghelist Luca. Mai târziu s-a zidit o biserică cu numele Cuviosului, iar în ea au fost puse sfintele lui moaște, care săvârșeau minuni uimitoare și preaslăvite.

...când au deschis sicriul, au aflat trupul Cuviosului cu totul neatins de stricăciune și nevătămat de orice urmă de putrezire, izvorând mireasmă binepl ăcută și aprinzând în sufletele celor ce-l priveau râvnă dumnezeiască.

După multă vreme, pe când domnea împăratul grecilor Andronic[24], oștile ungurești, împreună cu regele lor, au năvălit asupra ținuturilor grecești până la Serdica și au supus la picioarele lor tot ceea ce se afla în cale. Atunci au luat și sfintele moaște ale Cuviosului și le-au dus în țara lor. Căci acel rege, auzind despre minunile strălucite și mari ale Cuviosului, a poruncit să fie așezate sfintele lui moaște în biserica din cetatea numită Esztergom. Și acolo săvârșeau sfintele lui moaște minuni preaslăvite și negrăite, izgonind din oameni orice neputință și orice boală. Iar vestea se răspândi în toată acea țară și toți se adunau acolo. Dar vrăjmașul binelui, diavolul, neputând răbda ca Cuviosul să fie atât de cinstit, a rănit cu săgeata necredinței inima episcopului acelui oraș. Și acela nu voia nicidecum să meargă să se închine sfintelor moaște ale Cuviosului, zicând că nu socotește nicidecum ca acest Cuvios să se numere între sfinți. Ba încă și pe alții îi oprea, poruncindu-le să nu meargă la închinare înaintea lui: „Eu – zicea

23 *Ps.* 30:5; *Luca* 23:46.

24 Andronic I Comnenul (1183–1185).

el – cunosc cu adevărat pe toți sfinții și nicidecum nu-l găsesc pe acesta în rândul celorlalți sfinți". Și îndată, prin dreapta judecată a lui Dumnezeu, i s-a pus stavilă limbii și a rămas cu totul mut, neputând rosti niciun cuvânt. Iar toți cei ce au văzut această minune au fost cuprinși de mare spaimă. Iar el stătea făcând semne cu mâinile, asemenea acelui din vechime și slăvit arhiereu Zaharia, părintele Înaintemergătorului[25]. Și, îndată ce și-a venit în fire și a cugetat la pricina unei astfel de mutenii, a înțeles că pricina suferinței este necredința în Sfântul. Atunci alergă la racla Cuviosului și, vărsând asupra ei lacrimi fierbinți și suspinând adesea, își descoperea amarul cel din adâncul inimii sale. Iar bineplăcutul lui Dumnezeu și întru toate următorul lui Hristos Ioan nu a voit să-l lase multă vreme în această pedeapsă, ci degrabă a sfărâmat legăturile limbii lui și i-a dăruit iarăși grai bine-înmiresmat. Iar el, primind [tămăduire], aducea neîncetat mulțumiri lui Dumnezeu și alesului Său bineplăcut. Și, văzând și auzind acestea, toți oamenii sporeau în credință și în râvnă către Sfântul. El a săvârșit în ținutul Ungariei și multe alte minuni preaslăvite și înfricoșătoare, pe care nu ni le îngăduie vremea a le istorisi pe larg. Iar după ce regele unguresc a aflat cu de-amănuntul despre toate acestea, a fost cuprins de mare spaimă și cutremur; a împodobit racla Cuviosului cu aur și cu argint, a sărutat cu osârdie sfintele lui moaște și, cu cinste mare, le-a întors iarăși în Sredeț, așezându-le în biserica ridicată în numele lui, în anul 6695, indictionul al cincilea (1187).

Nu după multă vreme, când Dumnezeu a binevoit să înnoiască statul bulgar și să înalțe, precum este scris, „cortul cel căzut", prăbușit sub silnicia grecească, El a ridicat iarăși tăria și slava împărăției bulgărești în zilele prea-binecredinciosului țar Asan, care, la Sfântul Botez, fusese numit Ioan. Acela, primind prapurii împărăției, a întărit cu putere toate cetățile bulgărești căzute, iar pe cele pustiite le-a înnoit din temelii. Și, încingându-se bine împotriva împărăției grecești, supunea ținuturile dimprejur, cetățile și satele. Iar când a ajuns la Sredeț și a adus-o sub stăpânirea sa, auzind despre preaslăvitele și fără de număr minuni ale Cuviosului, îndată s-a grăbit către sfânta sa biserică și, sărutând cu evlavie sfintele moaște ale bineplăcutului lui Dumnezeu, cugeta în inima sa că a aflat o comoară neprețuită. Umplut de mare bucurie și veselie duhovnicească, puse la cale un plan bun – ca, spre mai multă cinstire și spre întărirea împărăției sale, să fie mutate sfintele moaște ale Cuviosului Părinte în slăvitul său oraș, Târnovo. Și îndată a trimis către patriarhul său, chir Vasile, aflat în măritul oraș Târnovgrad, o scrisoare cu acest cuprins:

„Către preacinstitul arhiereu al lui Dumnezeu și părinte duhovnicesc al măririi noastre împărătești, chir Vasile.

25 *Luca* 1:22.

Când, după voia lui Dumnezeu, am ajuns în aceste ținuturi și am pășit în cetatea Sredețului, aflând sfintele moaște ale cuviosului Părinte Ioan – cel îmbelșugat în minuni și tămăduiri –, mi se părea că, de bucurie, zbor prin văzduh. Căci slava lui cea mare umpluse întreaga acea țară, iar pentru minunile și preaslăvitele tămăduiri ce le săvârșea, a fost propovăduit ca făcător de vindecări nu numai aici, ci și în întreaga țară a Ungariei.

Întru această împrejurare, mintea măriei noastre împărătești a socotit ca sfinția ta să vie aici împreună cu întregul cin bisericesc și cu evlavia cuvenită, pentru ca astfel să fie ridicate aceste sfinte moaște ale cuviosului Părinte și aduse în preaslăvitul nostru oraș împărătesc, spre lauda întregii obști bisericești și spre întărirea preaevlaviosului nostru regat."

Auzind acestea, dumnezeiescul arhiereu s-a bucurat cu duhul și a înălțat către Dumnezeu rugăciune de mulțumire. Și, îndată, a adunat în grabă tot clerul bisericesc și le-a istorisit toate cele mai sus arătate. Iar ei, cu fierbinte osârdie și cu suflet aprins, au primit toate cu negrăită dulceață. Și, într-un cuget pornind cu râvnă, dorind parcă să ridice un prea mare și mult prețuit odor, s-au grăbit să ajungă la Sredeț împreună cu patriarhul și învățătorul lor. Binecredinciosul țar Ioan Asan, pregătind cu mare cinste toate cele de trebuință pentru însoțirea Sfântului, le-a încredințat pe toate patriarhului, lăsându-i și trei sute de oșteni viteji pentru a însoți sfintele moaște. Iar el însuși s-a grăbit și a alergat către slăvitul său oraș împărătesc, unde a început zidirea unei biserici în numele Sfântului, în măritul oraș Trapezița. Patriarhul, luând cu evlavie cinstitele moaște ale Cuviosului, porni la drum împreună cu întregul cler, înaintând în procesiune, bucurându-se cu duhul și slăvind pe Dumnezeu. În urma lor, mergeau egumenul mănăstirii Cuviosului și toți monahii aflați sub povățuirea lui. Iar când țarul află că patriarhul sosise, se grăbi îndată și ieși în întâmpinarea lui, dimpreună cu tot sfatul său, în locul numit Krâsteț. Și, sărutând cu evlavie sfintele moaște ale Cuviosului, acesta porunci să fie păstrate acolo timp de șapte zile, până ce zidirea sfintei biserici avea să fie desăvârșită. Iar când, cu darul lui Dumnezeu, biserica a fost sfințită, au așezat cu mare cinste în ea moaștele Cuviosului, în anul 6703 de la Facerea lumii (1195), unde odihnesc până în ziua de astăzi, revărsând tămăduiri felurite asupra tuturor celor ce cu credință aleargă la ele – spre slava lui Hristos, adevăratul nostru Dumnezeu, Căruia I se cuvine toată slava, împreună cu Tatăl și cu Sfântul Duh, acum și pururea și în vecii vecilor! Amin!

Traducere de
Valentin Petre Lică

Testamentul Sfântului Ioan din Rila

Eu, smeritul și păcătosul Ioan, care nu am săvârșit niciun bine pe pământ, când am venit în această pustie a Rilei, nu am aflat niciun om în ea, ci numai fiare sălbatice și desișuri neumblate. Și m-am sălășluit în ea singur, împreună cu fiarele, fără a avea nici hrană, nici acoperământ, ci cerul îmi era ocrotire, pământul așternut, iar ierburile hrană. Însă bunul Dumnezeu, pentru dragostea Căruia am disprețuit toate și am răbdat foamea și setea, gerul și arșița soarelui, precum și lipsa celor trupești, nicidecum nu m-a părăsit, ci, ca un Părinte milostiv și iubitor de fii, mi-a împlinit din belșug toate trebuințele. Și ce voi da Domnului pentru toate câte mi-a dăruit? Multe sunt binefacerile Lui față de mine, căci a privit din înălțimile Sale cele sfinte spre smerenia mea și mi-a dat putere să îndur toate – nu eu, ci puterea lui Hristos care este în mine; căci de la El este orice dar bun, și orice dar desăvârșit, de sus pogorât.

Și, văzându-vă astăzi adunați în Domnul aici, unde, după cum am spus, până acum nu a locuit om, ci numai fiare sălbatice, și, de asemenea, simțind mai dinainte că se apropie curând sfârșitul vieții mele de aici, am socotit de cuviință să vă las, înainte de plecarea mea de aici, acest testament părintesc al meu, precum și părinții după trup lasă copiilor lor moștenire pământească de argint și de aur și alte bogății, pentru ca, pomenindu-vă pe tatăl vostru după Duhul Sfânt, să nu uitați nici testamentul său.

Știu eu, iubiților mei fii în Domnul, bine știu că voi, fiind încă începători, nu sunteți încă întăriți în viața monahală. Dar să nu vă temeți, căci puterea lui Dumnezeu întru neputință se arată. Pentru aceasta, am și socotit să vă scriu acest testament al meu, simplu și neînvățat, pentru ca, păstrându-l necontenit în amintirea voastră, să vă întăriți cu trupul și cu duhul în Domnul și să sporiți prin virtuți în frica de Dumnezeu. Cred în Dumnezeul meu, Căruia I-am slujit din tinerețea mea și pentru Care m-am ostenit cu râvnă, că, după plecarea mea, această pustie, care, până acum a fost înfricoșătoare și nelocuită, se va umple de mulți vie-

ţuitori ai pustiei şi se va împlini şi asupra ei cele scrise: «mai mulţi sunt fiii celei părăsite, decât ai celei cu bărbat”[1].

Pentru aceasta, vă rog, fiii mei, pe care în Domnul i-am adunat; vă rog, odraslele inimii mele, să nu dispreţuiţi povăţuirea părintelui vostru, ci, împreună cu Apostolul, vă grăiesc astfel: „sufăr iarăşi durerile naşterii, până ce Hristos va lua chip în voi!”[2]. Vă rog şi vă jur cu înfricoşătorul nume al lui Dumnezeu să nu călcaţi, nici să părăsiţi ceva din acestea după mutarea mea din viaţă, ci toate câte am scris, aşa precum sunt scrise, să le pliniţi cu desăvârşire, după cum şi înaintea lui Dumnezeu v-aţi făgăduit. Iar cel ce ar îndrăzni să calce sau să strice ceva din acestea, acela să fie afurisit şi lepădat de la Tatăl şi de la Fiul şi de la Sfântul Duh şi să nu aibă parte cu sfinţii cei ce din veac au bineplăcut lui Dumnezeu; ci partea lui să fie cu aceia ce au răstignit pe Domnul slavei şi cu vânzătorul Lui, Iuda; şi să se şteargă din cartea celor vii şi cu drepţii să nu se scrie.

(...) vă las moştenire să păziţi Sfânta Credinţă neprihănită şi neîntinată de toată hula şi rătăcirea, precum am primit-o de la Sfinţii Părinţi. (...) Nu vă abateţi nici spre dreapta, nici spre stânga, ci umblaţi pe calea împărătească.

Şi, mai presus de toate, vă las moştenire să păziţi Sfânta Credinţă neprihănită şi neîntinată de toată hula şi rătăcirea, precum am primit-o de la Sfinţii Părinţi, fără a o amesteca cu învăţături străine şi potrivnice adevărului. Staţi bine şi ţineţi predaniile pe care le-aţi auzit şi le-aţi văzut de la mine. Nu vă abateţi nici spre dreapta, nici spre stânga, ci umblaţi pe calea împărătească. Păziţi-vă cu mare luare-aminte de momelile lumeşti şi aduceţi-vă pururea aminte pentru ce aţi ieşit din lume şi pentru ce aţi dispreţuit lumea şi cele ce sunt în lume.

Mai presus de toate, păziţi-vă de şarpele iubirii de argint, căci iubirea de argint este rădăcina tuturor relelor, după cum spune Apostolul, care o numeşte a doua închinare la idoli. Căci, pentru monah, bogăţia nu stă în argint şi în aur, ci în desăvârşita neagonisire[3], în lepădarea de voia proprie şi adânca smerenie. Nu vă grăiesc acestea ca şi cum ar fi porunci ale mele, ci vă aduc aminte de poruncile lui Hristos. Căci El a grăit către ucenicii Săi cei sfinţi, iar prin ei, şi către toţi cei ce s-au lepădat de: „Să nu aveţi nici aur, nici arginţi, nici bani în cingătorile voastre”[4] etc. (...) Aurul şi argintul sunt mare vrăjmaş al monahului şi, asemenea unei vipere, muşcă pe cel ce le agoniseşte. Căci, de ne vom pune nădejdea neclintit în Dumnezeu, El nu ne va lipsi de nicio trebuinţă, fiindcă Însuşi El grăieşte: „Dacă femeia uită pe pruncul

1 *Is.* 54:1.

2 *Gal.* 4:19.

3 Sărăcie de bunăvoie.

4 *Matei* 10:9.

Pentru monah, bogăția nu stă în argint și în aur, ci în desăvârșita neagonisire, în lepădarea de voia proprie și adânca smerenie. Nu vă grăiesc acestea ca și cum ar fi porunci ale mele, ci vă aduc aminte de poruncile lui Hristos.

ei și de rodul pântecelui ei n-are ea milă, eu nu te voi uita pe tine”[5]. Și iarăși: „Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea se vor adăuga vouă”[6]. Căci, la început, când am păşit în această pustietate, vicleanul și pe mine a încercat a mă ispiti prin iubirea de argint, atunci când binecredinciosul țar[7] îmi trimisese mulțime de aur.

Iar când am lepădat vederea acelui dar pentru dragostea Domnului, am priceput că aceasta a fost cursă vicleană a diavolului. Nu l-am primit, ci l-am trimis înapoi celui ce îl trimisese, că așa am socotit întru mine: de aș fi dorit să am aur și argint și cele asemenea lor, pentru ce aș mai fi venit în această înfricoșată și neumblată pustietate, unde nu am aflat om, ci numai fiare sălbatice? Și așa m-am izbăvit de uneltirile vicleanului ispititor, care se silește să ne poticnească prin cele de care de bunăvoie ne-am lepădat. Pentru aceasta și voi să nu căutați nimic din cele deșarte. Căci Tatăl vostru Cel Ceresc știe, mai înainte de cererile voastre, de ce anume aveți trebuință.

Să nu căutați nici a fi cunoscuți și iubiți de împărații și domnii pământului, nici să vă puneți nădejdea în ei, lăsând pe Împăratul Cel Ceresc, Căruia v-ați înscris a-I fi ostași și a vă lupta nu împotriva trupului și a sângelui, ci împotriva stăpânitorului întunericului acestui veac. Că și prorocul Ieremia ne povățuiește, grăind astfel: „Blestemat fie omul care se încrede în om”[8] și altele. Și, după ce înșiră toate răutățile, el adaugă: „Binecuvântat fie omul care nădăjduiește în Domnul”[9]. Deci nu duceți grijă spunând: Ce vom mânca, ori ce vom bea, ori cu ce ne vom îmbrăca? Că după toate acestea se străduiesc neamurile[10]. Priviți la păsările cerului, că nu seamănă, nici nu seceră, nici nu adună în jitnițe, și Tatăl vostru Cel Ceresc le hrănește. Oare nu sunteți voi cu mult mai presus decât ele?[11] Odată ce ați ieșit din lume, să nu vă întoarceți înapoi nici cu trupul, nici cu gândul, căci nimeni, după cum s-a grăit: „Nimeni care pune mâna pe plug și se uită îndărăt nu este potrivit pentru împărăția lui Dumnezeu”[12]. Dar și Apostolul învață: „uitând cele ce sunt în urma mea și tinzând că-

5 „Oare femeia uită pe pruncul ei și de rodul pântecelui ei n-are ea milă? Chiar când ea îl va uita, Eu nu te voi uita pe tine” (Is. 49:15).

6 *Matei* 6:33.

7 Țarul Petru I (927–969).

8 *Ier.* 17:5.

9 *Ier.* 17:7.

10 *Mat.* 6:31-32.

11 *Mat.* 6:26.

12 *Luca* 9:62.

tre cele dinainte”[13]. Ce înseamnă: „uitând cele ce sunt în urma mea”, fiii mei întru Domnul? Nimic altceva, decât să dăruim cu totul adâncurilor uitării tot ce am lăsat și am disprețuit, ieșind din lume pentru dragostea lui Dumnezeu, și să ne străduim spre nevoința ce ne este pregătită, către care am fost chemați de către Începătorul nevoințelor noastre, Preabunul nostru Dumnezeu, Domnul Iisus Hristos, Cel ce ne-a învrednicit a purta jugul Său cel blând, căci jugul Lui este bun, iar povara Lui este ușoară[14].

Liniștirea întru singurătate nu se potrivește tuturor, ci doar puținora, celor ce s-au desăvârșit în toate nevoințele și lucrările călugărești. Iar viața cea de obște este spre folosul tuturor, precum și Părinții, în scrierile lor, destul au vorbit și ne-au învățat asupra acestora.

Și precum darul Sfântului Duh v-a adunat pe toți într-un cuget și într-un trup duhovnicesc, așa și voi osârduiți-vă a viețui în unire și într-un cuget, cu o singură suflare privind necontenit spre răsplata cea veșnică, pe care Dumnezeu a gătit-o celor ce L-au iubit pe El. Vădește-se că viețuirea de obște[15] este cu mult mai de folos monahilor decât sihăstria, căci liniștirea întru singurătate nu se potrivește tuturor, ci doar puținora, celor ce s-au desăvârșit în toate nevoințele și lucrările călugărești. Iar viața cea de obște este spre folosul tuturor, precum și Părinții, în scrierile lor, destul au vorbit și ne-au învățat asupra acestora. Proorocul cel cu duh mult grăitor, David, îl slăvește, grăind astfel: „Ce este bun și ce este frumos, decât numai a locui frații împreună!”[16]. Un alt imnograf al Sfintei Biserici, insuflat de Duhul, alătură la acestea cântarea sa, zicând: „Că întru aceasta a făgăduit Domnul viața de veci”[17]. Dar oare nu a grăit Însuși Preabunul nostru Stăpân, Domnul Iisus Hristos, cu preacuratele Sale buze: „Că unde sunt doi sau trei adunați în numele Meu, acolo sunt și Eu, în mijlocul lor”[18]?

Iar purtătorii-de-Dumnezeu Părinți ai noștri, despre viața de sihăstrie, grăiesc astfel: *Vai celui ce este singur, că de va cădea, nu este cine să-l ridice*. Pentru aceasta, o, fiilor întru Domnul, nu treceți cu vederea nici voi viața de obște, pe care Duhul Sfânt, prin gura proorocilor, a lăudat-o, ci mai vârtos întăriți-o și o păziți cu dinadinsul. Și fiți ca un singur trup întru Domnul, având mădulare deosebite: unii să fie capul, care rânduiește; alții – picioarele, care ostenesc și poartă; iar alții – celelalte mădulare ale trupului, ca din toate împreună să se alcătuiască un trup duhovnicesc întru

13 *Filip.* 3:14.

14 *Mat.* 11:30.

15 Împreună-viețuirea monahilor într-o obște frățească.

16 *Ps.* 132:1.

17 Din treptele Antifoanelor, glas 8.

18 *Mat.* 18:20.

Hristos, călăuzit și cârmuit de un singur suflet înțelegător și cuvântător (în înțeles duhovnicesc), și nimic între voi să nu fie dezbinat. Iar când o astfel de viețuire se va întemeia și un trai bineplăcut lui Dumnezeu se va arăta, atunci și El Însuși va fi în mijlocul vostru, povățuindu-vă nevăzut și negrăit.

Să nu căutați a ședea în frunte și a stăpâni peste alții, ci aduceți-vă aminte de Cel ce a grăit: „Și care va vrea să fie întâi între voi să fie tuturor slugă”[19]. Alegeți-vă dascăli și rânduiți în fruntea voastră pe aceia pe care Dumnezeu vi-i arată, adică pe bărbați recunoscuți de toți pentru lucrările lor duhovnicești, care întrec pe toți prin înțelepciune și judecată duhovnicească și care sunt vrednici a păstori cu iscusință și întru voia lui Dumnezeu turma ce le-a fost încredințată pe pășunile evlaviei și ale poruncilor de viață dătătoare ale lui Hristos. Cuvenit este mai vârtos a cere de la Dumnezeu povățuire, iar nu a te încrede în socotința ta cea sărmană. Iar de veți începe, precum grăiește marele între Părinți și dascălul monahilor, Cuviosul Efrem Sirul, ca toți să râvniți întâietate și stăpânire, și toți să vreți a fi egumeni, și toți îndrumători, tâlcuitori și învățători, și dacă din aceasta răsări-vor între voi vrajbe și clevetiri, gâlcevi și zavistii, sminteală, iubire de întâietate, dispreț, pizmă și alte patimi netrebnice vieții monahicești, atunci să știți cu adeverire că Hristos nu Se află în mijlocul vostru. Căci Hristos nu este Învățător al dezbinării și al neînțelegerii, ci al păcii și al unirii între frați. El se ruga lui Dumnezeu și Tatălui pentru sfinții Săi ucenici, ca să fie una, adică într-un cuget și într-o unire, și nu numai ei, ci și toți câți vor crede întru El prin cuvântul lor, grăind astfel: „Părinte Sfânt, păzește-i în numele Tău, în care Mi i-ai dat, ca să fie una, precum suntem și Noi”[20]. Și în altă parte grăiește: „Dar nu numai pentru aceștia Mă rog, ci și pentru cei ce vor crede în Mine, prin cuvântul lor, ca toți să fie una”[21]. Și voi, asemenea, să fiți una. Aveți pace între voi, căci El[22], Domnul, zice către ucenicii Săi: „Pace vă las vouă, pacea Mea o dau vouă”[23]. Iar ce fel de pace este, fiilor, pacea lui Hristos?

Cuvenit este mai vârtos a cere de la Dumnezeu povățuire, iar nu a te încrede în socotința ta cea sărmană. Iar de veți începe, precum grăiește marele între Părinți și dascălul monahilor, Cuviosul Efrem Sirul, ca toți să râvniți întâietate și stăpânire, și toți să vreți a fi egumeni, și toți îndrumători, tâlcuitori și învățători (...), atunci să știți cu adeverire că Hristos nu Se află în mijlocul vostru. Căci Hristos nu este Învățător al dezbinării și al neînțelegerii, ci al păcii și al unirii între frați.

19 *Marcu* 10:44.

20 *Ioan* 17:11.

21 *Ioan* 17:20-21.

22 Hristos.

23 *Ioan* 14:27.

Iar de se va afla între voi vreunul care să semene neghină, dezbinări și alte sminteli, pe acela îndată să-l scoateți afară din mijlocul obștii voastre, ca nu cumva aceasta să se prefacă în dospeală rea.

Însuși El grăiește iarăși, zicând: „Nu precum dă lumea vă dau Eu”[24]. Pacea aceasta a lui Hristos covârșește toată mintea și priceperea omenească. Aceasta este pacea aceea despre care grăiește proorocul, zicând: „Și pacea Lui nu va avea hotar”[25]. Dar și Apostolul ne povățuiește, grăind astfel: „Căutați pacea cu toți și sfințenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Domnul”[26]. Asemenea pace, deci, să aveți și voi întreolaltă și, cu mare unire a cugetelor și cu dreaptă socotință, să rânduiți toate după Dumnezeu, ca nu cumva să mâniați pe Preabunul nostru Stăpân și Dumnezeu.

Iar de se va afla între voi vreunul care să semene neghină, dezbinări și alte sminteli, pe acela îndată să-l scoateți afară din mijlocul obștii voastre, ca nu cumva aceasta să se prefacă în dospeală rea, după cuvântul Apostolului[27], și astfel răutatea să nu se răspândească între cei buni, și „ca nu cumva, odrăslind vreo pricină de amărăciune, să vă tulbure și, prin ea, mulți să se molipsească”[28]. Și să nu tulbure lupul cel rău turma cea pașnică a lui Hristos, căci și dintr-aceștia au să se arate. Despre ei a prevestit Însuși Hristos, grăind astfel: „Vai lumii, din pricina smintelilor, că smintelile trebuie să vină”[29]. Pentru aceasta și voi, fiilor duhovnicești, păziți-vă de unii ca aceștia și nu-i lăsați a viețui în mijlocul vostru, ci alungați-i departe de la voi, precum păstorul îndepărtează oile cele bolnave din turma cea curată.

Iar voi, viețuind împreună pentru Domnul și purtându-vă unii altora neputințele, să nu treceți cu vederea pe cei ce petrec în sihăstrie, rătăcind „în pustii și în munți, și în peșteri, și în crăpăturile pământului – cei de care lumea nu era vrednică”[30], ci ajutați-i cu ceea ce vă stă în putință, ca să-i aveți rugători înaintea lui Dumnezeu; căci „mult poate rugăciunea stăruitoare a dreptului”[31].

Învățați-vă în Legea Domnului zi și noapte, citiți adesea cărțile Părinților[32] și străduiți-vă să fiți următori ai Sfinților Părinți ai noștri: Antonie, Teodosie și ai celorlalți, care, prin faptele lor bune, au strălucit în lume precum lumini vii. Țineți-vă cu statornicie de rânduielile Bisericii, nepărăsind și neneglijând nimic din cele așezate de Sfinții Părinți.

Lucrarea mâinilor să nu o nesocotiți, ci să aveți pururea lucru în mâinile voastre. Rugăciunea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul» să vă fie neîncetat pe buze, iar împreună cu ea să aveți în minte și pomenirea morții. Aceasta era îndeletnicirea Părinților pustiei din vechime și nu și-au mâncat pâinea în zadar, căci nu numai pe ei înșiși se hrăneau din osteneala mâinilor lor, ci dădeau și celor lipsiți și, astfel, nu s-au înșelat în nădejdea lor. „Căci bine este să vă întăriți prin har inima voastră, nu cu mâncăruri, de la care n-au avut niciun folos cei ce au umblat cu ele”[33], grăiește Apostolul, și adaugă: „Rămâneți întru dragostea frățească. Primirea de oaspeți să n-o ui-

24 *Ibidem.*

25 *Isaia* 9:6.

26 *Evrei* 12:14.

27 *2 Tim.* 2:17.

28 *Evrei* 12:15.

29 *Matei* 18:7.

30 *Evrei* 11:38.

31 *Iacov* 5:16.

32 Cărțile Sfinților Părinți.

33 *Evrei* 13:9.

Țineți-vă cu statornicie de rânduielile Bisericii, nepărăsind și neneglijând nimic din cele așezate de Sfinții Părinți.

Lucrarea mâinilor să nu o nesocotiți, ci să aveți pururea lucru în mâinile voastre. Rugăciunea: «Doamne, Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul» să vă fie neîncetat pe buze, iar împreună cu ea să aveți în minte și pomenirea morții.

taţi, căci prin aceasta unii, fără ca să ştie, au primit în gazdă îngeri”[34].

Pe cei de curând luminaţi din neamul vostru întăriţi-i în credinţă şi povăţuiţi-i să lepede obiceiurile păgâne cele fără de rânduială şi năravurile cele rele, pe care unii le mai păstrează chiar şi după primirea sfintei credinţe. Iar acestea le săvârşesc din asprime şi neştiinţă, pentru care au trebuinţă de îndreptare şi de luminare a minţii.

Încă multe aş fi avut să vă grăiesc, iubiţii mei fii în Domnul, dar nu este cu putinţă să le aştern pe toate în scris. De aceea vă încredinţez Aceluia Care este izvorul a toată înţelepciunea şi priceperea şi adevăratul Mângâietor, Duhul Sfânt, Cel Sfânt şi de viaţă Făcător, ca El Însuşi să vă înţelepţească, să vă dea pricepere, să vă lumineze, să vă înveţe şi să vă povăţuiască spre tot lucrul cel bun.

Acum vi-l las în locul meu pe iubitul nostru frate Grigorie ca povăţuitor şi întâistătător, despre care voi toţi daţi mărturie că este în stare să vă călăuzească bine, după Dumnezeu. Cu un cuget l-aţi ales ca povăţuitor, deşi el nu a voit, dar, din ascultare şi smerenie, s-a supus rugăminţii voastre. După aceasta, pe cel pe care Dumnezeu vi-l va arăta.

Iar eu, de acum înainte, doresc să petrec în linişte şi tăcere, ca să mă pocăiesc pentru păcatele mele şi să dobândesc milă de la Dumnezeu. Iar voi pomeniţi-mă neîncetat în rugăciunile voastre pe mine, părintele vostru păcătos, ca să aflu milă în ziua Judecăţii, căci nimic bun n-am săvârşit pe pământ şi mă înfricoşez de judecată şi de muncile pregătite pentru păcătoşi ca mine. Harul lui Dumnezeu să fie cu voi toţi, ocrotindu-vă şi umbrindu-vă de tot răul. Amin!

S-au scris aceasta la anul 6449 de la zidirea lumii (941 de la Întruparea lui Hristos), în ziua a douăzeci şi cincea a lunii lui martie.

Eu, smeritul şi mult păcătosul Ioan, întâiul vieţuitor din pustia Rilei, cu mâna mea semnez şi adeveresc cele de mai sus scrise.

34 *Evrei* 13:1-2.

Лѣтїю бжїю, йѡ Костантинъ Кесарь Боекоинъ, Всейземлн

Prof. Univ. Dr. Habil. **Ion Marian Croitoru**, Univ. „Valahia", Târgoviște, Univ. „1 Decembrie 1918", Alba Iulia

Dr. **Oana-Mădălina Popescu**, Biblioteca Academiei Române, București

Motive zoomorfe și fantastice în decorația hrisoavelor brâncovenești (I)

1. Introducere

Între diferitele tipuri de izvoare istorice scrise, actele de cancelarie ocupă un loc aparte, fiind cunoscute pentru bogăția și varietatea informațiilor pe care le oferă, reliefând aspecte de ordin politic, social-economic, cultural-religios, lingvistic, genealogic etc. Din acest motiv, hrisoavele, adică acele acte oficiale emise de către domn și autentificate cu semnătura lui autografă, dar și cu sigiliul țării și mărturia marilor boieri ai Divanului, scrise de către diecii cancelariei voievodale, au fost publicate sistematic, începând cu secolul trecut, cele din Țara Românească în cadrul *Seriei B* a colecției *Documenta Romaniae Historica*. Având în vedere, însă, cantitatea impresionantă a pieselor, efortul de a le identifica și aduna (pentru că sunt păstrate în instituții diferite, în biblioteci, arhive naționale și județene, răspândite pe tot cuprinsul țării), dar ținând cont, în primul rând, de dificultatea citirii și înțelegerii textului, editarea lor în manieră științifică a ajuns, pentru spațiul muntean, abia în timpul domniei lui Constantin Șerban (1654–1658, 1660), ultimul volum al Seriei acoperind anul abia 1657[1]. De precizat că, în mod separat, au mai fost tipărite (pe lângă în diferite reviste cu articole individuale), ca text și facsimil, alte numeroase acte, iar pentru perioada domniei Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu (1688–1714) au apărut, relativ de curând, cu ocazia împlinirii a trei sute de ani de la mucenicia sa pentru credința strămoșească (1714), cataloage cu documente deținute de Biblioteca Academiei Române[2] și de Arhivele Naționale[3], în condiții grafice deosebite, ceea ce permite și observarea anumitor particularități, de pildă, cum sunt cele ale modului de decorare. În prezentul studiu, ne propunem să urmărim tocmai acest aspect, dorind să reliefăm o categorie specială a miniaturilor

pg. 68 **Fig. 1** (detaliu)

1 Vezi *Documenta Romaniae Historica* (DRH), B, Țara Românească, 1657, ed. Gheorghe Lazăr (coord.), Oana Rizescu, Elena Bedreag, Florina-Manuela Constantin, București, Ed. Academiei Române, 2024.

2 Vezi *Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române*, ed. Biblioteca Academiei Române & Mitropolia Olteniei, București & Craiova, Ed. Mitropolia Olteniei, 2014.

3 Vezi Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)*, vol. I-II, București, DAR Publishing Development, 2018 (vol. I), 2019 (vol. II).

brâncovenești, și anume, motivele zoomorfe, reale și fantastice, precum și să percepem sensul prezenței lor pe acest tip de acte, care, reprezentând surse oficiale, implică statul și nu persoana particulară a voievodului.

Așadar, cât privește analiza noastră, avem în vedere câteva hrisoave emise de către Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu și decorate cu miniaturi animaliere, menționând că, atunci când sunt ornate (căci, pot fi și simple), actele perioadei respective au preponderent elemente florale, care sunt reprezentate singure sau în buchete, mari, colorate (s-a folosit mult roșu pal spre roz și lichid de aur), elaborat și detaliat redate, plasate în frontispiciu, în compoziția literei inițiale, la chenarul lateral și sub text, de o parte și alta a monogramei domnești, conferind materialului echilibru, simetrie și eleganță. După cum se poate constata din literatura de specialitate, studiile asupra miniaturilor brâncovenești s-au axat pe cercetarea manuscriselor și doar sporadic pe analiza hrisoavelor, eventual pentru a fi comparate piese provenind de la același copist, stabilind, însă, că *suntem îndreptățiți să vorbim despre un „stil" brâncovenesc*[4]*, mai ales datorită remarcabilei unități pe care o reprezintă decorul vegetal din toate domeniile creației artistice. Minimele diferențe care pot fi înregistrate nu provin din structura repertoriului decorativ, ci din concepția decorării spațiului*[5]. S-a constatat, prin urmare, că există un paralelism între ornamentele gravurilor din tipăriturile brâncovenești și decorul pietrelor de mormânt și al portalurilor de biserici, precum și între decorul vegetal al manuscriselor și cel al hrisoavelor epocii respective[6]. Cu toate acestea, altele sunt tipurile miniaturilor actelor brâncovenești, care, deși cunoscute, nu a fost cercetate cu predilecție.

Ne-au atras atenția elementele zoomorfe[7], de altfel, foarte frumoase, nu

4 Despre diferitele limite cronologice ale stilului brâncovenesc în artă, identificate cu domnia Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, dar și cu domniile voievozilor Șerban Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat sau, și mai generos, cu perioada de la mijlocul secolului al XVII-lea la mijlocul secolului al XVIII-lea, vezi trimiterile bibliografice la Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească*, București, Ed. Meridiane, 2000, p. 105, nota 2; mai vezi și Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ed. a IV-a, București, Ed. Univers Enciclopedic Gold, 2010, p. 177: *În Țara Românească, lunga domnie a lui Constantin Brâncoveanu (1688-1714) concordă cu afirmarea unui stil specific, denumit brâncovenesc, sinteză a unor elemente renascentiste și baroce, grefată pe vechile tradiții artistice locale.*

5 Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească…*, p. 19.

6 Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească…*, p. 19, cu referire la alte surse bibliografice, precum: Teodora Voinescu, „Observații asupra stilului brâncovenesc. Portalul", în *Studii și cercetări de istoria artei (SCIA)*, XV, 1968, nr. 1, p. 12; Ion Barnea, „Un miniaturist roman din secolul al XVIII-lea: Popa Flor", în *Biserica Ortodoxă Română (BOR)*, LXXI, 1948, nr. 11-12, p. 591; vezi și Tereza Sinigalia, „Arta în Țara Românească", în *Istoria românilor*, vol. V, coord. acad. Virgil Cândea, București, Ed. Enciclopedică, 2003, pp. 966-979: *Ceea ce deosebește acest stil față de arta altor epoci este o unitate de viziune globală și de detalii regăsite în arhitectură, în pictură și în artele decorative. Motive comune – vrejuri de acant învolte, flori de alun, lalea sau heliant – tratate de o manieră similar, dar în tehnici diferite, apropie decorul arhitectural de ornamentica picturii, a broderiei, a lemnului sculptat în iconostase și mobilier liturgic, a argintăriei sau chiar a decorației de carte* (*ibidem*, p. 977).

7 Pagina de titlu a cărții Pogrebania, tipărită la Târgoviște, în 1650, preconizează încadramentele cu caracter livresc ale portalurilor spătarului Mihai Cantacuzino. De asemenea, în sculptura epocii brâncovenești se foloseau ornamente zoomorfe, chiar la iconostas, între elemente întâlnindu-se păsări, balaur înaripat, scoică, leu, lup, delfin, șarpe, șarpele terminat printr-un vrej, precum la iconostasul bisericilor din Filipeștii de Pădure (1692) și Măgureni (1693-1694), precum și la paraclisul curții domnești din Mogoșoaia (1705), cărora li se poate adăuga portalul bisericii Fundenii Doamnei (1699) și ansamblul de la Cotroceni (1683), vezi Teodora Voinescu,

doar pentru că sunt întâlnite mai rar atât pe actele brâncovenești, cât și, în general, pe hrisoave, în raport cu ilustrația florală care abundă, dar și pentru că am încercat să înțelegem care este rostul reprezentării unor animale pe documentele oficiale de stat, solemne, și care se referă la probleme punctuale, administrative, juridice, nu la literatură, mitologie etc. Din cercetările întreprinse anterior asupra ilustrațiilor hrisoavelor, am stăruit asupra celor care redau chipuri sfinte[8], spunând că ele subliniază o societate și concepție de stat creștină, specifică Ortodoxiei, neavând doar un rol decorativ, ci constituind adevărate mărturii ale autonomiei Țărilor Române în raport cu Imperiul Otoman, care, în conformitate cu statutul de protecție tributară, le garanta păstrarea instituțiilor, precum Biserica și Domnia creștină[9]. În consecință, actele cu icoane[10] mărturiseau (dacă ne referim doar la decorul lor, notând, însă, faptul că și textul în sine se deschidea, adesea, cu citate din *Vechiul* și *Noul Testament*, dar și din Sfinții Părinți) existența unui stat creștin, în timp ce elementele florale evidențiau gustul și sensibilitatea miniaturiștilor din scriptorii pentru frumos, care, prin simbolurile heraldice gravate, subliniau solemnitatea actelor și implicarea statului în ansamblu și nu a voievodului, ca persoană. În plus, prezențele animaliere, reale sau fantastice, pe același documente indică mai mult decât un simplu rol decorativ, contrastând, prin ciudățenia reprezentării lor, cu sobrietatea surselor și a emitenților.

Amintindu-ne de prezențele animaliere în arhitectura și sculptura bisericească munteană a timpului[11], în pictura religioasă, în mozaicurile bizantine[12], în grafica de carte[13], precum și de simbolurile animaliere

„Observații asupra stilului brâncovenesc. Portalul"..., p. 12; Florentina Dumitrescu, „Observații asupra stilului brâncovenesc. Decorația iconostasului", în SCIA, XV, 1968, nr. 1, pp. 26-27.

8 Vezi Oana-Mădălina Popescu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui. Chipuri sfinte în vechi hrisoave românești*, ed. a II-a, București, Ed. Dinasty Books Proeditură și Tipografie, 2021.

9 Mihai Maxim, „Țările Române și Imperiul Otoman", în *Istoria românilor*, vol. V..., pp. 803-851; Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I, Târgoviște, Ed. Cetatea de Scaun, 2012, pp. 85-97.

10 Folosim sensul de *icoane* pentru a descrie imaginile Sfinților, Îngerilor, Maicii Domnului și Mântuitorului Iisus Hristos, redate în manuscrise și tipărituri, conform canoanelor picturii bisericești, trecând peste rolul lor liturgic și de cinstire, întâlnit în locașurile de cult sau în locuințele credincioșilor.

11 Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească...*, p. 106, notele 33-34, cu trimitere la Pavel Chihaia, „Un sculptor roman din epoca brâncovenească", în *Revista Muzeelor*, XV, 1968, n. 1, p. 22: sculpturile în piatră zoomorfe de la bisericile Colțea, Fundenii Doamnei, Bordești, Câmpulung, Berca, Râmnicu-Sărat sunt opera unei singure echipe, condusă de către Lupu Sărățan; vezi și Cătălina Velculescu, Ileana Stănculescu, Iuliana Damian, „Grifoni și trandafiri în vremea lui Constantin Brâncoveanu", în *Spiritualitatea mărturisitoare a culturii românești în vremea lui Constantin Brâncoveanu*, coord. Pr. Dr. Ștefan Zară, colecția *Studia academica*, vol. I, Râmnicu Vâlcea, Ed. Praxis a Arhiepiscopiei Râmnicului, 2014, pp. 173-200.

12 De pildă, asemenea reprezentări animaliere sunt întâlnite în mozaicurile bazilicii bizantine de la Bir-Ftouha, Tunisia, lângă vechea Cartagină, datând din secolele V-VI, sau în opaițe decorate cu cerbi, descoperite în zonă, la Tebessa (secolele III-V), cerbii fiind plasați deasupra unui potir, arătându-se, astfel, legătura cu Dumnezeiasca Euharistie (Louis Charbonneau-Lassay, *La mystérieuse emblématique de Jésus-Christ. Le Bestiaire du Christ*, Ed. Albin Michel, Paris, 2006, p. 255). Cât privește spațiul românesc, pentru prezența cerbilor în pictura unor biserici din Țara Românească și Moldova vezi, de pildă, Victor Brătulescu, *Elemente profane în pictura religioasă*, extras din *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXVII (1934), București, 1936.

13 În *Biblia pauperum*, o ediție olandeză din secolul al XV-lea, apare, în compoziția Răstignirii Domnului și o imagine cu înălțarea de către Moise a șarpelui, iar pe o pagină decorată manual a *Bibliei latine* (*Vulgata*), tipă-

ale Sfinților Evangheliști[14], am încercat să deslușim sensul prezenței lor pe actele de stat, considerând că, dincolo de frumusețea decorației, ele pot transmite și un mesaj. Dacă anterior am analizat cu predilecție documente muntene cu animale (cerbi, păsări de mai multe feluri, acvile, vulturi, păuni, bufnițe, melci, șerpi, dragoni, balauri, cai înaripați, sirene, mascheroni), luând ca repere intervalul cronologic 1614–1675[15], în cele ce urmează, vom avea în vedere, așadar, hrisoavele brâncovenești, limitându-ne, totuși, la câteva exemple concrete. Se cuvine precizat că ne vom referi, de data aceasta, în cele două părți ale studiului nostru, la acte ilustrate cu șerpi și, respectiv, păsări, reprezentând elemente care apar și în sculptura epocii brâncovenești, dar care țin de tradiția bizantină (care are, la rândul ei, și o component orientală), preluată în Țara Românească, în timp ce alte motive, precum delfinul în sculptură sau sirenele în miniatură și gravură[16], apar sub influența artei occidentale, prin circulația cărții venețiene în spațiul românesc sau a unor tipăriturii kievene, ultimele purtând, la rândul lor, influențe baroce[17].

Ca reper spațial și temporal, menționăm că am întâlnit decor animalier pe hrisoave în Țara Românească și nu în Moldova, iar, ca datare, ele provin din timpul domnului Radu Mihnea[18], când egumenia mănăstirii Dealu era ocupată de către vestitul ierarh și caligraf Matei al Mirelor, plasându-ne, așadar, la începutul secolului al XVII-lea, pentru ca, spre mijlocul aceluiași secol, adică în vremea domnului Matei Basarab (1632–1654) și a învățatului Udriște Năsturel (1596–1658/1659), fratele soției sale,

rită la Mainz, în jur anilor 1450-1456, de către tipografii Johannes Gutenberg, Johannes Fust și Peter Schöffer, vedem diferite tipuri de păsări colorate; pe pagina de titlu a *Noului Testament*, tipărit la Ostrog, în 1580, observăm un inorog (unicorn) și un cerb; gravura cu *Trei Sfinți Imnografi*, întâlnită în *Octoihul* de la Cetinje, tipărit, în 1494, de către tipograful ieromonah Macarie, redă mai multe animale și ființe fantastice. Pentru detalii, vezi Cornel Tatai-Baltă, Anca Elisabeta Tatay, *Incursiune în xilogravura europeană de la începuturi până la 1600*, Cluj-Napoca, Ed. Mega, 2026, pp. 19, 21, 103, 107.

14 Simbolurile animaliere consacrate ale Sfinților Evangheliști sunt: om înaripat pentru Sfântul Evanghelist Matei, leul pentru Sfântul Evanghelist Marcu, vițelul pentru Sfântul Evanghelist Luca și vulturul pentru Sfântul Evanghelist Ioan.

15 Vezi Prof. univ. dr. habil. Ion Marian Croitoru, Dr. Oana-Mădălina Popescu, „Rafinament artistic și înnoire simbolică: continuitatea tradiției și apariția unor noi motive creștine în arta miniaturistică și ornamentica hrisoavelor voievodale de la Târgoviște și București, în secolul al XVII-lea", studiu dat spre publicare în volumul *Voievozi de la Târgoviște – ctitori de spiritualitate ortodoxă*, care urmează să apară la Editura Arhiepiscopiei Târgoviștei, în anul curent.

16 Spre exemplu, un hrisov decorat cu sirene a fost emis de către domnul Grigorie I Ghica, la 26 februarie 1673, în favoarea jupânesei Elina și a surorii sale, Vlădaia, cărora le întărea părți din Căzăneștii de Sus, județul Ialomița, în urma mai multor judecăți pe care ele le-au avut cu rudele lor, pentru o parte de zestre [Oana-Mădălina Popescu, „Elemente fantastice în decorația unui hrisov muntean din secolul al XVII-lea", în *Tezaur*, VII, 2026, nr. 6 (iunie), pp. 4-5].

17 *Pasărea și șarpele sunt cuprinse în repertoriul ornamental bizantin și folosite în arta munteană de foarte timpuriu* […] *delfinul rămâne, astfel, singurul motiv zoomorf adus din arta italiană, în această vreme târzie, odată cu suflul occidental* [Florentina Dumitrescu, „Observații asupra stilului brâncovenesc. Decorația iconostasului"..., p. 39; vezi și Cornel Tatai-Baltă, „Cunoașterea xilogravurii ucrainene în diferitele centre tipografice românești (sec. XVII-XIX)", în *Transilvania*, 2017, nr. 4-5, pp. 7-15].

18 El a domnit de patru ori în Țara Românească (1601-1602, 1611, 1611-1616, 1620-1623) și de două ori în Moldova (1616-1619, 1623-1626).

să fie constată continuitatea și chiar folosirea respectivului decor relativ deasă pe documente de stat, culminând în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, perioadă în care s-a redactat și manuscrisul trilingv al mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei (1648–1653, 1655–1668)[19], *Slujebnicul*[20], care prezintă numeroase similitudini cu miniaturile actelor de cancelarie din aceeași perioadă. Detaliul ne sugerează că aceste compoziții animaliere și fantastice au fost lucrate de către aceiași artiști, autohtoni sau din alte spații, cu influențe ale miniaturilor zoomorfe orientale, dar care au activat în Țara Românească, fiind familiarizați cu acest tip ornamental, precum și de către ucenicii lor, formați în același spirit.

Decorul animalier este întâlnit, pentru această perioadă, în manuscrise și tipărituri religioase, precum, de pildă, în *Liturghiere*, realizate în Țara Românească sau având o intensă circulație în respectivul spațiu. În vremea Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, decorul animalier se păstrează încă pentru documente, deși, domină ornamentica vegetală și florală, pentru ca, ulterior, din epoca fanariotă, să fie folosit mai rar, cu rezultatul că doar unele dintre elementele zoomorfe vor cunoaște o frecvență mai mare. Dintre aceste motive mai des întâlnite, care s-au menținut până în secolul al XIX-lea, cu rol simbolic, nu doar estetic, menționăm șerpii. În cele ce urmează, dăm câteva exemple de asemenea documente brâncovenești, iar, la final, încercăm să stabilim valoarea simbolică a acestor reprezentări, luând ca repere cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos, *fiți dar înțelepți ca șerpii și blânzi ca porumbeii* (Matei 10: 16).

2. Hrisoave brâncovenești

La **5 decembrie 1688**, domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea boierului Mihai Cantacuzino (1640–1716), fost mare spătar, 250 de stânjeni de moșie în Fundeni, lângă București, primiți de la fostul domn Șerban Cantacuzino (1678–1688), adăugându-i, la rândul său, alți 250 stânjeni în zonă, din moșia domnească. Actul este interesant prin conținut, dar, pentru studiul nostru, mai ales din prisma decorației, având inițiala *M* (de la *Milostieiu Bojieiu*, adică *Din mila lui Dumnezeu*, reprezentând, în epocă, așa numită formulă a devoțiunii) ornată cu doi șerpi, redați spate în spate, cu gurile deschise și limbile scoase, având corpurile împletite între ei, iar cozile terminate în două vrejuri de flori; deasupra lor se observă o coroană, iar pereții literei sunt redați ca două coloane antice, întreaga compoziție fiind încadrată într-un dreptunghi, delimitat de un chenar dublu. Hrisovul, care are în frontispiciu stema Țării Românești (acvila cruciată), monograma domnească în chinovar, sigiliul timbrat mobil și semnătura autografă a voievodului, este scris pe pergament de către Radu șufar[21], fiul lui Gherghe șufar, un copist cunoscut în epocă, de origine din Târgoviște, vechea capitală munteană și renumit centru cultural și bisericesc. Acest model (cu doi șerpi plasați în interiorul literei, cu corpurile răsucite între ei, iar nu urcând fiecare separat, lateral, pe cei doi stâlpi ai inițialei) este mai rar întâlnit în comparație cu cel

19 Despre acest ierarh vezi, de pildă, Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I..., pp. 388-391.

20 Vezi *Slujebnicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei. Ms. rom. 1790 de la Biblioteca Academiei Române - București*, vol. I-II, ed. Ileana Stănculescu, vol. III, ed. arhim. Policarp Chițulescu, București, Ed. Basilica, 2021.

21 Termenul *șufar / șafar*, etimologic de origine polonă, are, printre altele, sensul de administrator sau negustor de vite, cai [*Dicționarul limbii române (DLR)*, tom XV, Academia Română & Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti", București, Ed. Academiei Române, 2010, p. 59].

de al doilea, dar îl regăsim utilizat și pe un alt hrisov, emis la numai câțiva ani, scris de către același copist, pe care îl vom prezenta ulterior (Fig. 1).

În acest document, sunt date detalii despre circumstanțele în care Mihai Cantacuzino a ajuns să se bucure de daniile domnești. Astfel, aflăm că, pe de o parte, el avea teren în Fundeni, în matca Colentinei, unde dorea să-și facă un heleșteu; pe de altă parte, alături se afla o moșie domnească, care nu aducea niciun folos, fiind plină de mărăcini; drept consecință, fostul domn Șerban Cantacuzino, făcând sfat cu mitropolitul țării, Teodosie, și cu boierii, a decis să-i acorde boierului Mihai Cantacuzino 250 de stânjeni. Ulterior, pentru a i se lărgi suprafața, domnul Constantin Brâncoveanu, după ce a văzut actul anterior, i-a mai acordat boierului respectiv alți 250 de stânjeni, tot dintr-o moșie domnească, neproductivă, tocmai pentru a se putea face un heleșteu, cu moară, spre folosul casei boierului. Așadar, hrisovul era emis în beneficiul *cinstitului și credinciosului boiarinului Domniei Méle, Mihaiu Cantacuzino, biv vel spătar și fiilor dumisale, câți Dumnezeu îi va dărui, ca să-i fie dumisale mila și darul cel care l-a avut de la dumnealui răposatul unchiul Domniei Méle, Șerban Cantacuzino voievod, pre deplin și stătătoriu, cu care milă și dar l-au dăruit pre dumnealui cu moșie aici în câmpul orașului Bucureștilor, însă cu moșie domnească stânjeni 250, care iaste despre târgul dă <a>fară și mărge pren tufele orașului, până ce dă cu capul moșiei cel den jos în matca Colentinii, care se hotărăște den sus cu moșia mănăstirii Căldărușanilor și den jos cu moșia mănăstirii lui Mărcuță* [...] *pentru că fiindu moșie domnească și văzându-o Domnia lui că iaste plină și încărcată de tufe și de mărăcini și nu iatse de nicio hrană, nici aduce domniei niciun venit* [...] *i-am mai dăruit moșie tot pre lângă aceasta, care iaste tot domnească, 250 stânjeni*[22]. De asemenea, mai aflăm că Mihai Cantacuzino avea o bucată de teren, în vecinătate, de zestre, iar, în împrejurimi, mai deținea ocini, în afara Domniei, mănăstirile Căldărușani și cea a lui Mărcuță. Cei 500 stânjeni primiți în dar de la cei doi voievozi, cu care, de altfel, se și înrudea, se adăugau celor pe care boierul îi avea de zestre, urmând ca el să valorifice zona, pentru că dorea, așa cum ne spune textul, să facă un heleșteu cu moară în Fundeni, în matca Colentinei. Alte terenuri intraseră, prin schimb, în proprietatea lui Mihai Cantacuzino. De exemplu, într-un act din 20 iunie 1686, se atestă că boierul făcuse un schimb cu Paisie, egumenul mănăstirii Radu-Vodă din București, primind de la obște un ostrov în apa Colentinei, numit *Între Lacuri*, dându-i mănăstirii o moșie în satul Parapanul, menționat în text ca fiind în județul Ialomița[23].

pg. 75 sus **Fig. 1** BAR, *Doc. Ist.*, MMVII/30 **1688 decembrie 5. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărește spătarului Mihai Cantacuzino 250 stânjeni de moșie, în Fundeni, primiți de la domnul Șerban Cantacuzino, și îi dăruiește, la rândul său, alți 250 stânjeni, în zonă, din moșia domnească. Hrisov decorat cu doi șerpi, încolăciți pe litera inițială M. Act scris de către Radu șufar, fiul lui Gherghe șufar.**

jos **Fig. 2** ANIC, *Achiziții Noi,* XXXI/9 **1690 mai 2, București. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărește lui Marco din Ploiești mai multe locuri, în Dealul Cernăteștilor. Hrisov decorat cu doi șerpi, încolăciți pe litera inițială *M*. Act scris de către Radu șufar, fiul lui Gherghe șufar din Târgoviște.**

22 BAR, *Doc. Ist.*, MMVII/30.

23 Paraipani sau Parapani, sat din județul Vlașca, ulterior, Vedea, în județul Ilfov, vezi Melentina BÂZGAN, *Indicatorul localităților medievale din Țara Românească până la 1831*, București, Ed. Cartea Universitară, 2004, p. 73. Actualmente, satul respectiv și-a păstrat denumirea de Vedea, dar se află în județul Giurgiu.

Schimbul mulțumea ambele părți, pentru întregirea domeniilor, căci boierul dorea să facă un heleșteu, primind chiar o zonă lângă apă, oferindu-i mănăstirii alți stânjeni (117, cumpărați anterior de către boier de la Radu, feciorul popei lui Stan din acel sat, și alți 140 de la Oancea și alți localnici) în Parapanul, unde mănăstirea mai avea pământ, alți 140 de stânjeni, dăruiți anterior de către Stan iuzbașa[24].

La **2 mai 1690**, același domn Constantin Brâncoveanu îi întărea căpitanului Marco din Ploiești un număr de pogoane de vie și un loc sterp în Dealul Cernăteștilor, cumpărate de la Stan Brașoveanul, emițând, în acest sens, un hrisov, pe suport de hârtie, realizat cu cerneală neagră și roșie (ultima doar pentru intitulație, monograma domnească și unele detalii), act care, la final, redă și numele copistului: *Și am scris eu, Radul șufariul, sin*[25] *Gherghe șufariul din Târgoviște, aici în cetatea București, în luna mai, 2 dni*[26], *în cursul anilor 7198 <1690>*[27]. Documentul este interesant, din prisma studiului nostru, prin decorația sa, el având litera inițială M, a cărei semnificația am indicat-o în descrierea documentului anterior, împodobită cu elemente florale, dar și cu doi șerpi, având corpurile răsucite, capetele îndreptate fiecare în altă parte, gurile deschise, astfel că la cel din stânga se observă și trei dinți; cozile se termină la capete sub forma unor buchete de flori, detaliu reluat, de altfel, și în sculptura brâncovenească[28]; deasupra lor se află o coroană închisă, întreaga compoziție fiind încadrată într-un dreptunghi. Șerpii sunt redați împreună, între cele doi stâlpi ai literei M, deși, în alte cazuri, ei urcă separat, fiecare încolăcit pe câte unul dintre picioarele inițialei. Remarcăm, de asemenea, că, în această compoziție, șerpii stau spate în spate, pe când, în alte miniaturi, ei sunt afrontați. În frontispiciu, s-a redat stema Țării Românești, adică acvila cu cruce în cioc, având soarele și luna de o parte și de alta, întreaga compoziție fiind plasată pe un scut rotund, cu chenar lat, împodobit cu flori (Fig. 2).

Din cuprinsul textului, aflăm că pogoanele de vie, *unele întemeiate și făcătoare, iar alte pogoane de loc sterpu, care facu pogoane 6*[29], fuseseră anterior ale lui Stan Brașoveanul din Ploiești, care, la rândul său, le cumpărase de la Toma și Odor, și i le vânduse lui Marco, pentru 141 taleri (câte 33 de taleri pentru un pogon *făcătoriu*[30] și 12 taleri pentru un *pogon de țelină sterpu*[31]), de a lui bunăvoie, având-i ca martori pe vecini, dar și în virtutea unor zapise. Ultimele detalii amintite nu erau la întâmplare, ci pentru a se sublinia faptul că vânzarea se făcuse corect, cu respectarea dreptului de preemțiune, altfel spus, cu înștiințarea și încuviințarea vecinilor, care, alături de rude, beneficiau de cumpărare preferențială. În baza acestor constatări asupra legalității tranzacției, voievodul îi întărea lui Marco căpitan și urmașilor săi pogoanele respective, ca proprietate deplină, *stătătoare și de baștină*[32], după cum se menționa în actul autentificat, prin enumerarea marilor boieri ai Divanului, prin semnătura autografă a domnului și aplicarea sigiliului.

Un alt act ornat cu șerpi este cel din **8 februarie 1693**, prin care Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu îi întărea lui Radul Grecul și soției

24 BAR, *Doc. Ist.*, CXLI/68.

25 Termen slavon care înseamnă *fiul lui*.

26 Termen slavon, însemnând *zile*.

27 ANIC, *Achiziții Noi*, XXXI/9; Hrisov publicat în facsimil și transcriere de Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)*, vol. II..., pp. 108-111.

28 Florentina Dumitrescu, „Observații asupra stilului brâncovenesc. Decorația iconostasului"..., pp. 26-27.

29 ANIC, *Achiziții Noi*, XXXI/9.

30 ANIC, *Achiziții Noi*, XXXI/9.

31 ANIC, *Achiziții Noi*, XXXI/9.

32 ANIC, *Achiziții Noi*, XXXI/9.

Fig. 3 ANIC, *M-rea Tismana*, XLVI/15 1693 februarie 8. Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărește lui Radu grecul și soției sale, Iana, satul Comănești, din județul Gorj. Hrisov decorat cu doi șerpi, încolăciți fiecare pe câte un picior al inițialei M, și cu două păsări; pe vrejurile din frontispiciu, de o parte și alta a stemei Țării Românești, acvila cu cruce în cioc. Act scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște.

sale, Iana, fiica lui Șandru și a Maricăi, ocină în satul Comănești, județul Gorj, cu *rumâni*, vaduri de moară și livezi. Documentul, scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște, pe suport de pergament, este bogat ilustrat, cu motive florale și heraldice, însă, ceea ce ne interesează, în mod deosebit, este, iarăși, ornamentația literei inițiale *M*[33]. Astfel, pe cei doi stâlpi ai literei, urcă, răsuciți, doi șerpi aurii, cu gurile deschise, între ei fiind o vază cu flori și vrejuri care se împletesc. Între vrejurile care flanchează stema Țării Românești sunt dispuse, simetric, încă alte două păsări, diferite de acvila heraldică, stând spate în spate, cu aripile închise, dar cu capetele întoarse, privind una spre cealaltă[34] (Fig. 3).

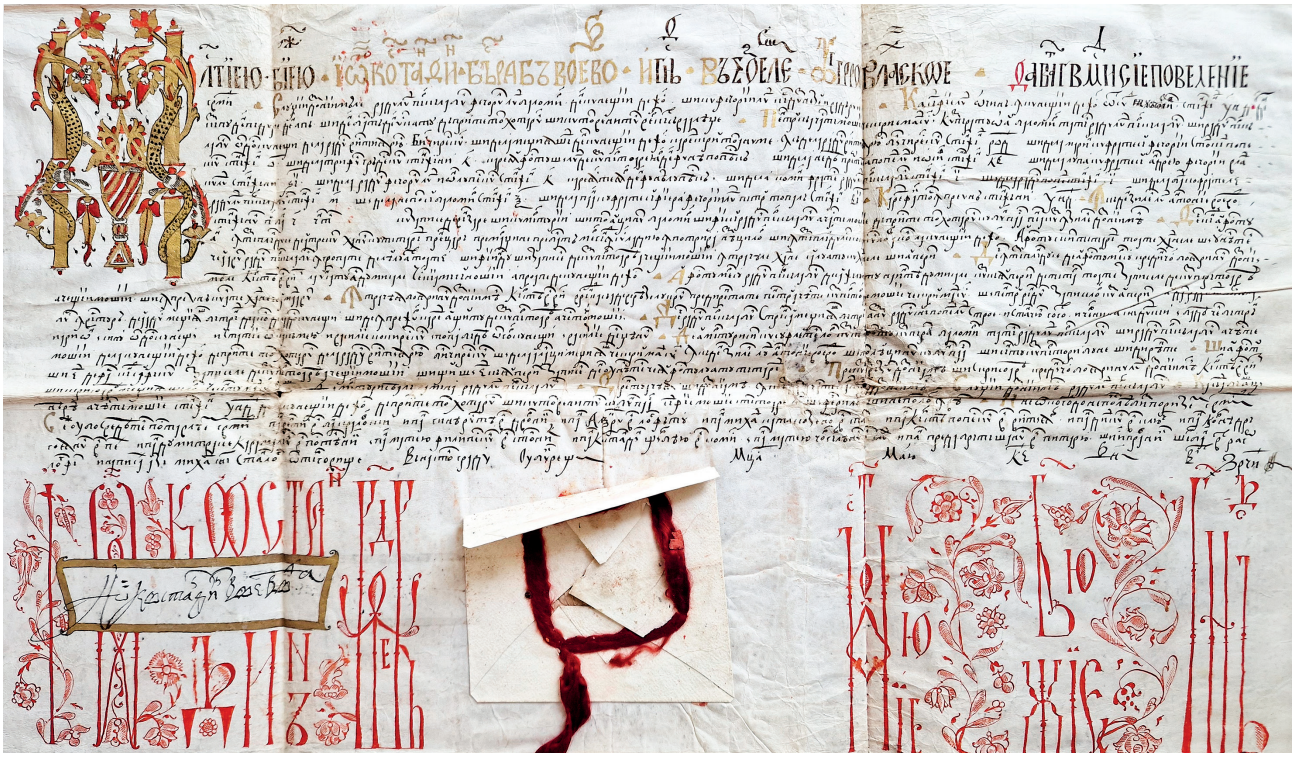
Dintre diferitele reprezentări ale șerpilor pe litera inițială, acest tip este cel mai des folosit, fiind observat și pe alte acte scrise de către același logofăt, Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște, datând din **25 mai 1690** [domnul Constantin Brâncoveanu îi întărea lui Radu pârcălab, fiul lui Balomir, din Cuneștii de Jos, stăpânirea moșiei din acest sat (Fig. 4)][35] și, respectiv, din **22 aprilie 1692** [același domn îi întărea lui Mihalcea, mare pitar, moșia Golești din județul Slam Râmnic[36]; în cazul acestui document, peste șerpii încolăciți între ei și pe stâlpul din mijloc al literei, ale căror

33 Despre semnificația acestei litere vezi descrierea dată, mai sus, pentru hrisovul din 5 decembrie 1688.

34 ANIC, *M-rea Tismana*, XLVI/15; Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)*, vol. II..., pp. 256-257.

35 BAR, *Doc. Ist.*, LXXVIII/70; Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române..., pp. 40-41, cu indicarea, în albumul respectiv, a formei Cupești în loc de forma corectă din hrisov, care este *Cunești*.

36 Adică, *Râmnicu Sărat*, în limba slavonă.

cozi se termină cu flori, se observă o pasăre, probabil acvilă sau vultur, cu zborul deschis, iar cei doi stâlpi ai inițialei *M* sunt astfel redați încât par două lumânări aprinse; în stânga respective inițiale, se află invocația simbolică, semnul Sfintei Cruci, tot ca o lumânare, decorată cu motive vegetale, pe ocru, roșu și verde (Fig. 5)][37].

Documentul din **25 mai 1690** este interesant și pentru conținut, căci aflăm contextul întăririi moșiei Cunești lui Radu pârcălab și copiilor lui. Astfel, ni se relatează că, în zilele domnului Antonie-Vodă (1669–1672), Balomir, tatăl lui Radu pârcălab, cumpărase de la Radu vistier și alți megieși localnici părți de moșie în Cunești, cu bani și zapise care să ateste legalitatea celor săvârșite. O vreme, Balomir și Radu au stăpânit terenul fără probleme, însă, de data aceasta, se cerea confirmarea stăpânirii din partea voievodului Constantin Brâncoveanu, deoarece actele se pierduseră, în timpul când, în zilele domniei sale, tătarii trecuseră pe la marginea țării, spre Vidin (toponim menționat cu forma *Diiu*), mergând împotriva nemților și poposind la Cunești, unde au găsit locul în care erau îngropate hainele și bunurile lui Radu, pe care le-au luat, dispărând, odată cu ele, și documentele care erau păstrate în haine: *Pentru că această moșie ce scrie mai sus cumpăratu-o-au Balomir, tatăl Radului pârcălabul și Radul pârcălabul ot dol Cunești de la Radul vistiariul* [...] *și de la megiiașii den Cunești de Jos* [...] *încă den zilele lui Antonie voievod ... cu zapise de vânzare și cu mărturii și tot au ținut Balomir și fie său, Radul pârcălabul, această moșie de priste tot hotarul cu bună pace, până acum, în zilele Domniei Méle. Deci când au fostu acum, întâmplându-se de au trecut hanul cu tătarii pren țară, pre margine, pre baltă, mergând în sus la Diiu împotriva némților și întâmplându-li-să conacul*[38] *lor acolo, la Cunești de Jos, au fostu găsit tătarii toate hainele și unéltele ce au avut Radul pârcălabul îngropate, de le-au luat toate și fiindu și zapisele de cumpărătoarea aceștii moșii într-acéle haine, s-au luatu cu hainele și au pierit*[39]. Rămânând fără acte, Radu pârcălab i s-a adresat unui dregător domnesc, adică lui Cârstea mare vistier[40], aflat în preajmă, la Găunoși, care, la rândul său, pentru a afla adevărul, i-a întrebat pe megieșii bătrâni din zonă, iar aceștia din urmă au *mărturisit cu sufletele*[41] lor că moșia fusese cumpărată de către Balomir și stăpânită cu pace. Prin urmare, având

p. 78 sus Fig. 4
BAR, *Doc. Ist.*, LXXVIII/70
1690 mai 25. Domnul Constantin Brâncoveanu îi confirmă lui Radu pârcălab, fiul lui Balomir, moșie în Cunești de Jos. Hrisov decorat cu doi șerpi, încolăciți fiecare pe câte un picior al inițialei *M*. Act scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște.

p. 78 jos Fig. 5
BAR, LI/6 1692 aprilie 22
Domnul Constantin Brâncoveanu îi întărește lui Mihalcea, mare pitar, moșia Golești din județul Slam Râmnic (Râmnicu Sărat). Hrisov decorat cu doi șerpi, încolăciți pe litera inițială *M*, deasupra observându-se o pasăre. Act scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște.

37 BAR, *Doc. Ist.*, LI/6; vezi și *Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române...*, pp. 62-63.

38 Termenul *conac* are mai multe sensuri, între care și *loc de popas*, semnificație cu care respectivul termen este folosit și în hrisovul analizat (Gheorghe Bulgăr, Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, vol. I, București, Ed. Saeculum Vizual, 2002, p. 110).

39 BAR, *Doc. Ist.*, LXXVIII/70.

40 Este vorba despre Cârstea Popescu, din Popești-Vlașca, care a deținut funcția de mare vistier între septembrie 1685 - august 1690, după această dată semnând ca fost mare vistier, vezi Nicolae Stoicescu *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII*), București, Ed. Enciclopedică Română, 1971, pp. 228-229.

41 BAR, *Doc. Ist.*, LXXVIII/70.

încredințarea dregătorului său Cârstea, care cercetase la fața locului, scriind și scrisoare în acest sens, domnul, ca stăpân al întregului pământ, în virtutea dreptului de *dominium eminens*, i-a întărit lui Radu pârcălab stăpânirea peste părțile din sat, moștenite de la tatăl său.

O situație oarecum similară, adică de pierdere a actelor de proprietate din cauza unor invazii, însă, de data aceasta venită din partea habsburgilor, este descrisă și într-un alt document decorat cu șerpi. Scris de către același logofăt, Mihai, fiul lui Stan, actul a fost emis de către Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu, la **14 februarie 1691**, în favoarea călugărului Onufrie („Onofrie" în text) și a fraților săi Stanciu, Drăghia și Radu, fiii lui Ștefan, călugărul din Fundeni, cărora le întărea moșia de la Fundeni, în județul Ilfov[42]. Din text aflăm că acești frați cumpăraseră anterior ocina: *Și țindu-o pre seama lor și având zapise de cumpărătoare și cărți domnești. Iar după acéia, când au fostu acum*[43] *pre vremea ce au venit némții aici în țară și făcându-se multe jafuri și prăzi, li s-au fostu întâmplat și lor de i-au prădat și le-au luat tot ce au avut și le-au pierit și cărțile și zapisele de moșie ce au avut. Deci ei, rămâindu fără de cărți, au strânsu boieri și megieși de acolo, de-mprejur [...] de le-au făcut scrisoare lor de mărturiseală, cum că, cu adevăratu are Onofrie călugărul cu frații lui moșie în Fundéni de cumpărătoare, mai de-nainte vréme, stânjăni 105 și cum că le-au pierit cărțile și zapisele ce au avut de moșie, cându i-au jăfuit némții, precum am văzut Domnia Mea și scrisoarea acestor martori*[44] *ce scriu mai sus, cu iscăliturile lor, la mâna lui Onofrie călugărul. Dreptu acéia și Domnia Mea încă am dat această carte a Domniei Méle lui Onofrie călugărul și fraților lui, Stanciul i Draghia i Radul, feciorii lui Stefan călugărul ot Fundéni, care sântu mai sus zișі, ca să le fie lor această ocină, stânjăni 105 moșie stătătoare*[45].

Așadar, în text se face referire la invazia habsburgilor în Țara Românească, eveniment care a avut loc pe perioada noiembrie 1689 – ianuarie 1690, când, în contextul luptelor, au fost pierdute documentele, și tot la acest eveniment se raporta și actul anterior, deși, tătarii luptau de partea otomanilor și a voievodului muntean, însă, în drumul lor spre Vidin, făcând popas la Cunești, în județul Ialomița, unde au găsit bunurile ascunse, le-au luat, pierzându-se, în felul acesta, zapisele din haine[46]. În ambele situații, voievodul le reconfirmă celor păgubiți proprietățile deținute, procedura parcurgând mai multe etape: într-o primă etapă, cercetarea martorilor localnici, pentru adeverirea faptului că moșiile fuseseră dobândite legal (indiferent de modul dobândirii lor, adică prin moștenire, cumpărătoare, schimb etc), cu acte, martori, preemțiune și stăpânite cu pace, deci nefiind în procese pentru ele; în etapa ulterioară, pe baza documentelor eliberate de către dregători (acte numite *scrisori*), domnul emitea hrisoave de confirmare a dreptului de stăpânire asupra acelor terenuri. Hrisovul din 1691 are semnul Sfintei Cruci decorat cu elemente florale și un singur șarpe răsucit, urcând spre

42 BAR, *Doc. Ist.*, CXLI/49; vezi și *Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române...*, p. 43.

43 Lecțiune probabilă, cuvânt prescurtat.

44 *mărturii* în text.

45 BAR, *Doc. Ist.*, CXLI/49.

46 De menționat că domnul Constantin Brâncoveanu a avut, în politica externă, o atitudine prudentă, căutând ca alianța cu Imperiul Habsburgic să fie făcută pe baza anumitor garanții, care să ferească Țara Românească de incursiuni otomane, dar și de subordonarea ei față de austrieci, așa cum se întâmplase cu Transilvania. Habsburgii au trimis o armată contra muntenilor, sub comanda generalului Donat Heissler, iar domnul Țării Românești a acceptat ajutor otoman și tătăresc, de la Gazi Ghirai, fiul hanului tătar Selim Ghirai. Austriecii s-au retras peste munți, dar au fost nimiciți în bătălia de la Zărnești, din august 1690, iar Emeric Thököly, adversarul Casei de Austria, a fost înscăunat principe al Transilvaniei (Paul Cernovodeanu, *Epoca lui Constantin Brâncoveanu, în Istoria românilor, vol. V...*, pp.248-269).

Fig. 6 BAR, *Doc. Ist.* CXLI/49 1691 februarie 14, București Domnul Constantin Brâncoveanu le confirmă călugărului Onofrie și fraților lui, moșie în Fundeni, județul Ilfov. Document ornat cu un șarpe, urcând, încolăcit pe semnul Sfintei Cruci. Act scris de către Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște.

vârf, cu gura deschisă; inițiala este și ea împodobită cu flori, redate doar cu cerneală neagră și roșie (Fig. 6).

Doi șerpi cu gurile deschise stau la baza inițialei *Î*, care deschide textul hrisovului din **25 aprilie 1695**[47], prin care Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu înzestra mănăstirea Hurezi, ctitoria sa, concepută ca necropolă voievodală, cu proprietăți (satele Hurezi, Râmești, Șărăneasa, Slăvitești, Runcul, Otești din Vâlcea, cu rumâni, Baia de Fier, jud. Gorj, Puțuri, Gioroc, Bratovoești din Dolj, Sălcuța din Mehedinți, Belciugata și Cojăști din Ilfov), venituri (vămii din Cerneți), bunuri, vii, rumâni, țigani, și i se închina, ca metoh, mănăstirea Polovragi[48] din județul Gorj. Aflăm și contextul în care Hurezii primeau în subordine mănăstirea Polovragi, o ctitorie boierească, a postelnicului Danciu Pârâianu, închinată anterior Sfântului Mormânt, Însă, condițiile istorice vitregi au făcut ca averea mănăstirii să se risipească, rumânii să plece, călugării să nu mai aibă venituri pentru întreținerea ei, astfel încât chiliile se surpaseră; în această stare

47 ANIC, *Sul* 9.

48 Un nou act emis de către domnul Constantin Brâncoveanu pentru întărirea proprietăților mănăstirii Hurezi, inclusiv a Polovragilor, răscumpărați de la patriarhul Ierusalimului, va fi emis la 4 aprilie 1711; hrisovul, scris pe pergament de către Gherghe, fiul lui Iane logofăt, este decorat cu o vinietă, având motive florale care încadrează litera inițială, lipsind din piesă motive zoomorfe sau icoane. În frontispiciu, se observă stema țării, documentul fiind autentificat cu pecetea domnească, păstrată într-o capsulă, având pe capac stema Cantacuzinilor și a Țării Românești (Claudiu Victor Turcitu, *Constantin Basarab Brâncoveanu. Portret domnesc și retrospectiva unei epoci (1654-1714)* vol. II..., pp. 318-319).

precară o găsise patriarhul Dositei Notara al Ierusalimului (1669–1707), care a poposit adesea în Țara Românească, pe timpul domniei Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, *și neavându Sfântul Mormânt niciun ajutoriu și niciun folos de dânsa, ci încă mai multă scădére*[49], respectivul patriarh, făcând sfat cu urmașii ctitorilor, l-a rugat pe domn să o ia ca metoh pentru noua sa ctitorie.

Actul, scris pe pergament de către Isar logofețelul (cunoscut copist, în epoca respectivă, și, conform unor cercetători, miniaturist, care a scris, în consecință, nu doar acte de cancelarie, ci și manuscrise, iar fiul său, Lefter, a fost implicat, la rândul său, în activitatea scriptoriilor vremii)[50], păstrat sub formă de sul, lung de peste 3 m, este decorat în frontispiciu și sub text cu icoane ale Mântuitorului Iisus Hristos, înconjurat de Îngeri, de Sfinții Ioan Teologul, Ioan Gură de Aur, de Sfinții Proroci Solomon și David[51]. Documentul are, de asemenea, ornament floral, atent elaborat, cu cerneluri colorate și lichid de aur, precum și stema de stat. Însă, din perspectiva temei de față, semnalăm ornamentul zoomorf al inițialei *Î*, la baza căreia sunt reprezentați doi șerpi, sub formă de balauri[52], cu corpurile încolăcite și gurile deschise (Fig. 7).

Dacă, din punct de vedere iconografic, șarpele simboliza, în acest caz, înțelepciunea (căci era un simbol bivalent, cu trimitere la ispitirea diavolească, dar și la zdrobirea ei, prin Jertfa Mântuitorului de pe Cruce), arenga dinaintea textului propriu-zis accentua și ea această virtute, adică înțelepciunea cea adevărată care vine de la Dumnezeu și nu cea lumească, a elinilor, care nu aduce niciun folos, cu alte cuvinte, înțelepciunea pe care o laudă Sfântul Proroc Solomon și o identifică cu Fiul lui Dumnezeu, prin ajutorul Căruia omul, bine viețuind și făcând fapte bune, poate dobândi bunătățile cerești: *Înțelepciunea lăudându-o preaminunatul și preaînțeleptul Solomon o propovăduiaște a fi decât toate alalte zidiri ale lui Dumnezeu, și cerești și pământești, mai înaltă și mai vrédnică. Drept acéia, zice că lumina frumuseții ei covârșaște nepotrivită strălucirea soarelui și a lunii, iar nici stélele cu toate alalte câte vedem la ceruri frumoase și minunate trupuri, nu sânt nimic vrédnice înaintea înțelepciunii; dentru céle pământești iarăși o mărturisésțe a fi mai scumpă decât aurul și mai de multu preț decât toate diamanturile și alalte avuții ale lumii. Grăiaște, dar, Solomon, nu pentru înțelepciune, adecă*

p. 83 **Fig. 7** ANIC, *Sul 9*
1695 aprilie 25, București. Domnul Constantin Brâncoveanu îi dăruiește mănăstirii Hurez, ctitoria sa, moșii, venituri și privilegii. Act decorat cu icoana Mântuitorului Iisus Hristos, Îngeri și Sfinți, iar în partea inferioară a inițialei ornate se află doi șerpi, cu gurile deschise. Act scris de către Isar logofețelul.

49 ANIC, *Sul 9*.

50 Violeta Barbu, *Miniatura brâncovenească…*, pp. 72, 99.

51 Oana-Mădălina Popescu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui. Chipuri sfinte în vechi hrisoave românești…*, pp. 88-89, 491.

52 Vezi, în acest sens, analiza cercetătorului Laurențiu-Ștefan Szemkovics, care îi descrie ca pe niște *balauri înaripați, încolăciți unul pe altul, din gurile cărora ies două frunze de acant* [idem, Laurențiu-Ștefan Szemkovics, *Documente de la Constantin Brâncoveanu privitoare la mănăstirea Hurezi și la unele localități din județul Vâlcea (1691-1714)*, Brăila, Muzeul Brăilei Carol I, Ed Istros, 2017, p. 106]. Cercetătorul respectiv redă transcrierea textului, precum și descrierea peceții cu care este autentificat actul (*ibidem*, pp. 94-107, doc. nr. 16).

filosofia elinilor, de vréme ce aceia iaste rătăcită și deșartă, ca cum nu cuprinde altu fără cât rătăcite și întunearece păreri ale oamenilor. Iar înțelepciunea care laudă Solomon iaste cea nezidită, a lui Dumnezeu, înțelepciune care șade de direapta lui Dumnezeu și luminează tot omul ce vine în lume[53].

Alți șerpi, sub chipul unor dragoni sau balauri, pot fi observați și la inițiala ornată de pe hrisovul din **25 noiembrie 1688**, scris de către Mihailovici logofăt Conțescul, prin care domnul Constantin Brâncoveanu le întărea

53 ANIC, *Sul 9*.

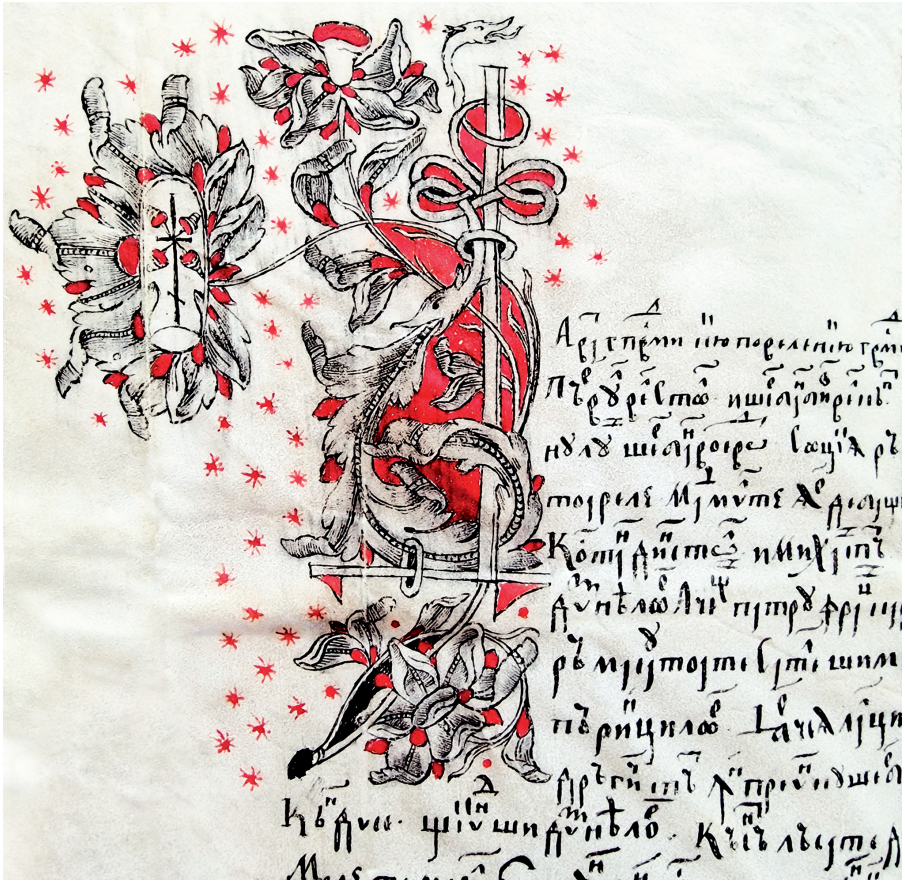

Fig. 8 BAR, *Doc. Ist.*, CXXXIV/59
1688 noiembrie 25, București.
Domnul Constantin Brâncoveanu le întărește unchilor săi, Constantin Cantacuzino, fost mare stolnic, Mihai, mare spătar, și Iordache, fost mare spătar, moșiile rămase după moartea mamei lor, Elina Doamna, soția răposatului Constantin Cantacuzino, fost mare postelnic. Inițiala este ornată cu doi șerpi, sub chipul unor balauri.
Act scris de către Mihailovici logofăt Conțescul.

unchilor săi Constantin Cantacuzino, fost mare stolnic, Mihai, mare spătar, și Iordache, fost mare spătar, moșiile și țiganii rămase după moartea mamei lor, Elina, soția răposatului Constantin Cantacuzino, fost mare postelnic[54] (Fig. 8).

3. Scurtă retrospectivă privind folosirea motivului zoomorf al șarpelui

Înainte de a încerca să deslușim rostul și semnificația motivului zoomorf al șarpelui, întâlnit pe actele de stat, se cuvine să reamintim faptul că acest motiv, cu șerpi redați fie în formă reală, fie ca balauri sau dragoni chiar și înaripați) apare și pe manuscrise religioase din spațiul creștin ortodox al veacului al XVII-lea, scrise în limbile română, greacă sau slavonă, reprezentat alături de alte miniaturi și motive zoomorfe sau florale. De pildă, *Slujebnicul*[55] mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei sau al Țării Românești este bogat ilustrat cu miniaturi, în care sunt redați Sfinți, flori sau animale, reale sau fantastice, astfel că modul de abordare al orna-

54 BAR, *Doc. Ist.*, CXXXIV/59. Pentru același hrisov, redat în facsimil, vezi *Constantin Brâncoveanu. Documente din Colecțiile Bibliotecii Academiei Române...*, pp. 10-11.

55 BAR, *Ms. rom.* 1790.

Fig. 9 BAR, *Ms. rom.* 1790, f. 6 v sec. al XVII- lea. *Slujebnicul* trilingv al mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei, bogat ilustrat cu miniaturi redând icoane, flori și animale, reale și fantastice; detaliu cu patru șerpi, afrontați, doi cu capetele în sus și doi cu capetele în jos, încolăciți pe litera inițială.

mentației vădește influențe orientale, dar și occidentale[56], explicabile prin aceea că, în scriptoriile epocii din Țara Românească, au activat caligrafi autohtoni, dar și străini, însă, miniaturistul sau miniaturiștii care au lucrat la *Slujebnic* nu s-au semnat (Fig. 9).

Cât privește tema acestui studiu, este interesant de semnalat similitudinea de modele animaliere, care apar pe acest manuscris liturgic, dar și pe hrisoavele muntene din secolul al XVII-lea, documente care ne trimit la domniile lui Matei Basarab, Antonie Vodă din Popești (1669–1672), Grigorie I Ghica (1660–1664, 1672–1673) și Gheorghe Duca (1673–1678), aspect menținut și în timpul domniei Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, unele dintre acte fiind scrise de aceiași logofeți, care nu se

56 Modelele animaliere ale acestui manuscris au nu doar rol decorativ, ci și sens simbolic, amintind de lucrările *Fiziologul* și *Floarea darurilor.* De altfel, scrierile respective *s-au bucurat de o mare răspândire, de-a lungul veacurilor, furnizând maxime, legende și istorioare care i-au tentat pe miniaturiști să le ilustreze în manuscrisele lor. Prima carte este un fel de manual de zoologie și morală, apărută în secolul al IV-lea, probabil în Egiptul elenistic, preluată și de bizantini și trecută în lumea slavilor din sudul Dunării, de unde un prototip din secolul al XVI-lea a ajuns și la noi. În Occident, „Fiziologul" a pătruns pe diferite căi la popoarele romanice și germanice, care, adaptându-le intereselor și mentalității lor, a inspirat sub denumirea de Bestiarii toate artele, îndeosebi sculptura palatelor și catedralelor. Cea de a doua carte, „Floarea darurilor", este un tratat care cuprinde idei morale, virtuți și vicii, potrivit gustului epocii, alcătuit în secolul al XIII-lea de călugărul benedictin Tommaso Gozzadini din Bologna, bucurându-se de o mare răspândire în Occident și Orient, ajungând să fie cunoscută și la noi, în secolul al XVI-lea* (Gheorghe Popescu-Vâlcea, *Slujebnicul mitropolitului Ștefan al Ungrovlahiei (1648-1688)*, București, Ed. Meridiane, 1974, p. 13).

schimbau odată cu venirea altui domn. Este posibil ca tot ei să fi realizat și miniaturile, ipoteza rămânând, însă, a fi confirmată, după analiza mai multor surse, cercetarea noastră bazându-se pe faptul că diecii, spre deosebire de miniaturiști, se semnau și putem, astfel, să comparăm diferitele ornamente care apar pe documente atribuite aceloraşi caligrafi.

Astfel, la fila 6 v a *Slujebnicului*, inițiala este ornată cu patru șerpi, doi cu gurile în sus, doi cu gurile în jos. De precizat că o reprezentare asemănătoare este întâlnită și pe acte din perioada fanariotă. De exemplu, patru șerpi înaripați apar pe hrisovul din 15 septembrie 1767, prin care Alexandru Scarlat Ghica, domnul Țării Românești (1766–1768), întărea rânduiala așezământului (mănăstire cu spital) *Sfântul Pantelimon* din București. Documentul, scris și ilustrat de către renumitul popa Flor, era decorat și cu icoanele celor doi Sfinți protectori ai mănăstirii, Pantelimon și Visarion, precum și cu alegoria virtuților *Dreptatea* și *Înțelepciunea*, dintre care, cea din urmă ține un șarpe, în mâna dreapta, și o oglindă, în cea stângă, detalii care ne ajută să înțelegem simbolistica șarpelui în iconografie[57] (Fig. 10).

Un alt manuscris religios, cu miniaturi animaliere, redate în aceeași manieră ca cele întâlnite în *Slujebnic* și pe hrisoavele muntene cercetate, este un miscelaneu grec, care cuprinde *Dumnezeiasca Liturghie* a Sfântului Ioan Gură de Aur[58], a cărui datare trimite la prima jumătate a secolului al XVII-lea[59] și care, înainte de a intra în colecțiile Bibliotecii Academiei Române, aparținuse, ca și *Slujebnicul*[60], Seminarului Central din București. Alături de icoane, de elemente florale și vegetale, apar și șerpi. La fila 19 r, de pildă, inițiala este decorată cu un șarpe, iar în partea dreaptă a aceleiași filei este redată icoana Maicii Domnului, cu Pruncul în poală, binecuvântând, înconjurați de Serafimi. La mijlocul filei se află icoana Sfântului Ioan Botezătorul, redat conform erminiilor bizantine, ca un om purtând aureolă, dar cu aripi, pentru a fi evidențiată vieţuirea sa îngerească, iar imediat sub el o majusculă este terminată în partea de sus cu două animale fantastice, având aripi și corp de șerpi, ale căror capete, cu coroane deasupra lor, sunt orientate în jos. Pe piciorul literei citim numele lui *Daniil ieromonah*[61], fiind probabil cel al clericului redat în partea stângă, cu mâinile întinse la rugăciune (în unele situații, poziția mâinilor îl simboliza pe donator), având, însă, bederniță (Fig. 11). Este posibil ca respectiva imagine să fie un autoportret al miniaturistului, care și-a scris

pg. 89 **Fig. 11** BAR, *Ms. gr.* 1427, f. 19 r. *Miscelaneu teologic*, cu Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur și alte rugăciuni; prima jumătate a secolului al XVII-lea; miniaturi cu icoane, motive florale și doi șerpi; imaginea unui cleric, cu însemnarea Daniil ieromonah, posibil autoportret al miniaturistului sau imaginea unui stareț, cu bederniță.

57 BAR, *Sul 92*; Pentru descrierea actului vezi și Oana-Mădălina Popescu, *Minunat este Dumnezeu întru sfinții Lui. Chipuri sfinte în vechi hrisoave românești...*, pp. 165, 577.

58 BAR, *Ms. gr.* 1427.

59 Mihai Caratașu, Andrei Țârlescu, *Catalogul manuscriselor grecești din Biblioteca Academiei Române*, Onești, Magic Print, 2006, p. 125.

60 BAR, *Ms. rom.* 1790, *Slujebnicul* mitropolitului Ștefan I.

61 BAR, *Ms. gr.* 1427, f. 19 r.

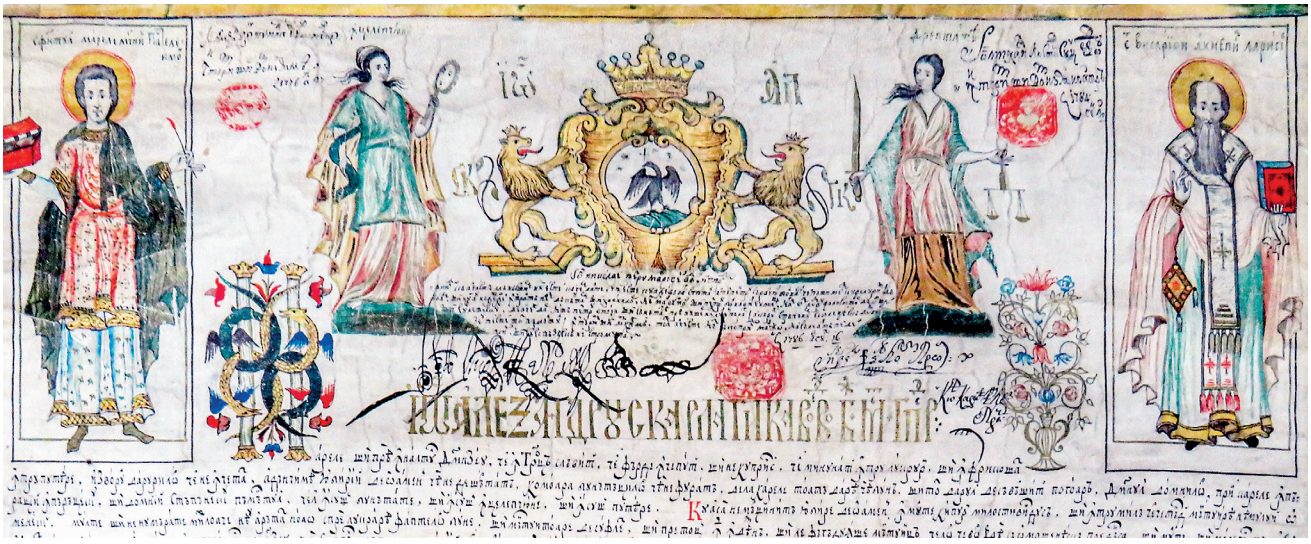

Fig. 10 BAR, *Sul 92*
1767 septembrie 15.
Alexandru Scarlat Ghica, domnul Țării Românești, hotărăște întemeierea unui spital lângă mănăstirea „Sfântul Pantelimon" din București. Inițiala este decorate cu patru șerpi înaripați; în frontispiciu, apar Sfinții Pantelimon și Visarion, ocrotitorii așezământului, precum și personificarea virtuților *Dreptatea* și *Înțelepciunea* (care are, în mâna dreaptă, un șarpe). Act scris și ilustrat de către Popa Flor.

numele, sau să fie comanditarul *Liturghierului*, eventual starețul vreunei comunități monahale din spațiul românesc sau al Ortodoxiei de limbă greacă, dacă avem în vedere faptul că, de regulă, bederniță purtau arhiereii și egumenii, însă, și unii dintre preoți, cu merite deosebite[62]. La fila 27 al aceluiași manuscris apare un ierarh, cu veșminte specifice, purtând mitră, având, în mâna stângă, un toiag arhieresc, terminat la partea superioară cu o bară, sub care sunt doi șerpi (Fig. 12). La fila 8 v, cei doi stâlpi ai inițialei grecești P se termină cu capete de șerpi, formând un fel de portic, sub care este adăpostit un Sfânt, ierarh după veșminte. Deasupra lui se află un Serafim, iar lateral sunt două păsări, care par a fi doi păuni, întreaga compoziție fiind decorată cu motive florale și vegetale. Șerpi la toiagul arhieresc, de data aceasta încovoiați în sus și afrontați, vedem și la imaginea unui ierarh din *Ms. rom.* 1271, păstrat la Biblioteca Academiei, cu textul intitulat tocmai *Cârja arhierească*[63] (Fig. 13).

Ipoteza ca Daniil ieromonahul să fie caligraful și miniaturistul *Ms. gr.* 1427 de la Biblioteca Academiei este cumva întărită de un caz similar al unui alt *Liturghier*, comandat de către Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu (nu știm exact pentru ce comunitate monahală), scris în Țara Românească, în limba greacă, datat 1693–1697, ilustrat cu numeroase imagini de Sfinți, flori și animale, inclusiv șerpi, fiind păstrat, actualmente, în colecțiile Muzeului Național de Artă al României. La fila 34 v,

62 Epigonatul sau bedernița reprezintă un veșmânt liturgic, pătrat sau romboidal, purtat la nivelul genunchilor; făcea parte, inițial, din vestimentația episcopală, apoi, a fost acordat și unor preoți, în semn de apreciere (Arhid. Dr. Vlăduț-Iulian Roșu, *Istoria veșmintelor liturgice din Răsăritul Ortodox de la origini până la Sfântul Simeon al Thesalonicului († 1429)*, București, Ed. Cuvântul Vieții, 2022, p. 147).

63 BAR, *Ms. rom.* 1271, f. 19 v. Reprezintă o culegere de legi, întocmită în limba greacă de către Iacob arhimandritul (devenit, ulterior, episcop al Ioaninei din Epir), în 1645, prin îmbogățirea *Sintagmei* lui Matei Vlastares, fiind tradusă, mai târziu, în limba română, înregistrând o circulație în manuscrise.

într-o literă inițială ornată, apare redat un preot, îngenunchiat în fata Sfintei Mese, unde se află Sfântul Potir; deasupra lui, tainic, stă un Înger. Cercetătorii, analizând piesa, au ajuns la concluzia că este posibil să fie imaginea ieromonahului Calinic, care a scris și decorat manuscrisul[64], comandat de către voievodul mucenic, numele lor apărând, de mai multe ori, însemnate în text, spre a lor pomenire. În ceea ce ne privește, tindem să credem că ieromonahii Daniil și Calinic sunt caligrafii și miniaturiștii celor două *Liturghiere* grecești din secolul al XVII-lea, având puternice similitudini decorative, inclusiv în planul registrului animalier, ilustrat prin șerpi simpli sau înaripați, sub chipul unor balauri), iar imaginile lor nu este exclus să fie chiar autoportrete. De reținut faptul că, în ambele cazuri, ei se roagă să fie pomeniți la rugăciune, ceea ce ne conduce la

stânga **Fig. 12** BAR, *Ms. gr.* 1427, f. 27. *Miscelaneu teologic*, cu Dumnezeiasca Liturghie a Sfântului Ioan Gură de Aur și alte rugăciuni; prima jumătate a secolului al XVII-lea; miniatură cu un arhiereu, purtând veșminte specifice, mitră și cârjă, terminată cu doi șerpi, încolăciți în partea inferioară a barei orizontale.

Fig. 13 BAR, *Ms. rom.* 1271, f. 19 v. *Cârja arhierească (Vactiria)*, nomocanon, traducere din a doua jumătate a secului al XVIII-lea. Imaginea unui ierarh, cu cârjă arhierească, terminată la capete cu doi șerpi, afrontați, redați cu corpurile în sus.

64 Vezi Liana TUGEARU, *Miniatura și ornamentul manuscriselor din Colecția de artă medievală românească*, vol. I: *Manuscrise bizantine și grecești medievale târzii*, București, Ed. Muzeul Național de Artă al României, 1996, pp. 163-164, 217. Conform autoarei citate, este vorba, așadar, despre Liturghierul comandat de către Sfântul Martir Constantin Brâncoveanu și catalogat ca Ms. gr. 23. Piesa are un bogat decor animalier, cu șerpi înaripați, motiv preluat din repertoriul Orientului Apropiat. Referitor la simbolismul acestui motiv, corelat cu alte motive zoomorfe, autoarea, luând ca repere frontispiciul paginii de titlu a *Dumnezeieștii Liturghii* după Sfântul Ioan Gură de Aur, precizează că *vrejurile continuă în centrul părții superioare a frontispiciului cu două capete de șarpe (în creștinism simbol bivalent), deasupra cu un mic patruped, asemănător unei căprioare (posibil întruchipare a purității), încadrat de doi păuni afrontați (simboluri ale nemuririi, distrugătorii șarpelui)*, vezi *ibidem*, p. 163.

ΒΙΒΛΙΟΘΕΚΑ
ACADEMIEI

concluzia că miniaturile autoportret redau chipurile unor oameni aflați în viață, la acea dată (Fig. 14).

Ms gr. 1371, splendid ornat cu miniaturi policrome, are și el imagini similare. De pildă, la fila 20 r (Fig. 15), sunt redați doi șerpi răsuciți, care urcă pe picioarele literei. Manuscrisul, datat 1734, conține *Slujbele* Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, Porfirie și Onisifor, prăznuiți la 8 și, respectiv, 9 noiembrie, și i-a aparținut, așa cum ne arată o însemnare făcută de către Al. Tzigara-Samurcaș, reginei Elisabeta (1843–1916) a României, care, după moartea soțului ei, regele Carol I (1839–1914), s-a retras la Curtea de Argeș: *Dăruit de M. S. Regina Elisaveta la 18 Martie 1915, în ajunul plecării Sale la Curtea de Argeș*[65].

4. Semnificația creștină a simbolismului motivului zoomorf al șarpelui

Sintetizând pe scurt cele expuse, putem să menționăm că șerpii, redați sub diferite forme (simpli șerpi, balauri sau dragoni, înaripați sau cu cozile terminate cu flori), se regăsesc, referindu-ne la sursele scrise, atât pe acte de cancelarie din Țara Românească, în secolul al XVII-lea, mai ales, în timpul domniei Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, cât și pe manuscrise liturgice[66], împodobind frontispicii, litere inițiale sau cârje arhierești. De asemenea, se mai poate constata că șerpii însoțesc unele personificări ale virtuților, mai ales *Înțelepciunea*, redată ca o tânără femeie, ținând un șarpe, în mâna dreaptă, și o oglindă, în cea stângă, pe care o mai întâlnim și pe hrisoavele muntene mai ales din vremea fanariotă, dar și pe tipărituri străine, din secolul al XVII-lea, de pildă, în *Iconologia* lui Cesar Ripa, care ilustrează unele întruchipări ale virtuților sau viciilor[67]. Dacă pe actele de cancelarie din spațiul românesc *Înțelepciunea* este zugrăvită cu un șarpe, într-o mână, și o oglindă, în cealaltă, se poate observa că, în tipăritura lui Cesar Ripa, această virtute avea un șarpe și o sferă, în timp ce *Prudența* avea o oglindă și un sarpe[68]. De altfel, în unele cazuri, șerpi apar în compoziția mărcilor tipografice ale edituri-lor occidentale[69]. În lucrările de tip *Fiziolog* sau *Bestiar*, cu rădăcini în literatura primelor secole, cunoscute în Orient și Occident, dar care au circulat, în traduceri, și în spațiul românesc, șarpele era simbol al înțelepciunii,

65 BAR, Ms. gr. 1371.

66 Oana-Mădălina Popescu, „Simboluri animaliere și fantastice pe hrisoave, manuscrise și tipărituri religioase", în *Tezaur*, an VII, nr. 8, august, 2026, pp. 8-9.

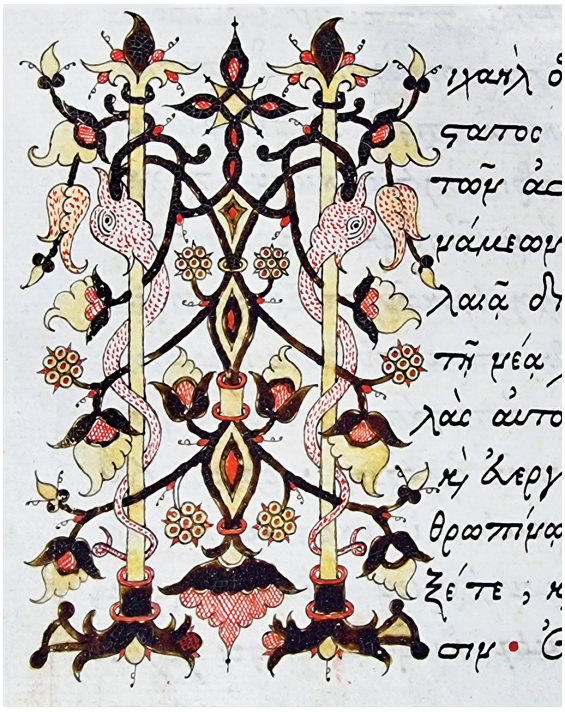
67 De pildă, *Inteligența* era redată, după s-a precizat și mai sus, ca o femeie tânără, având un șarpe, în mâna stângă, și o sferă, în cea dreaptă; *Logica* avea flori, în mâna dreaptă, și un șarpe, în cea stângă (șarpele subliniind, în acest caz, *Prudența*, o altă virtute, necesară oricărui demers logic, dar și otrava, din moment ce logica devine otrăvitoare pentru mintea neiscusită); *Medicina* avea un cocoș, în mâna dreaptă, și un șarpe, în cea stângă, ambele reprezentând animale foarte vigilente, cu trimitere la mitologia greacă, în care șarpele era un vechi simbol al sănătății și al zeului Esculap; *Perseverența* avea un șarpe, care își mușcă coada, sugerând mișcarea timpului, cum era percepută și la vechii egipteni; *Prudența* era întruchipată ca o tânără femeie, cu o oglindă și un șarpe; *Sănătatea* era întruchipată asemeni unei tinere femei, purtând un cocoș și un toiag, cu un șarpe. În contrast cu virtuțile, întâlnim și sensul negativ al șarpelui, de pildă, capul unui bărbat, tânăr și orb, plin de șerpi, care simbolizau *Păcatul*. Prin urmare, șarpele era asociat, pe de o parte, cu inteligența, înțelepciunea, logica, prudența, sănătatea, iar pe de altă parte, cu păcatul și ispita, vezi *Iconologie, ou Nouvelle explication de plusieurs images, emblèmes et autres figures hiéroglyphiques des vertus, des vices, des arts, des sciences, des causes naturelles, des humeurs différentes et des passions humaines, tirée des recherches et des figures de César Ripa*, moralisées par J. Baudoin, Paris, Louis Billaine, 1677, pp. 121, 127, 139, 181, 205, 220.

68 De pildă, Inteligența era redată, după s-a precizat și mai sus, ca o femeie tânără, având un șarpe, în mâna stângă, și o sferă, în cea dreaptă. Vezi Iconologie, ou Nouvelle explication de plusieurs images, emblèmes et autres figures hiéroglyphiques des vertus, des vices, des arts, des sciences, des causes naturelles, des humeurs différentes et des passions humaines, tirée des recherches et des figures de César Ripa, moralisées par J. Baudoin, Paris, Louis Billaine, 1677, pp. 121-122, 205. De precizat că autorul trimitea la gândirea filosofilor, potrivit căreia această virtute înaltă făcea să miște sferele cerești, dar, în același timp, amintea că, pentru a le înțelege bine pe cele înalte, se cuvine, mai întâi, să ne târâm ca șarpele pe pământ, pentru a le înțelege pe cele pământești, care sunt accesibile minții noastre. Iar Prudenței îi era necesară și oglinda, ca să se cunoască pe sine, pentru a-și putea calcula acțiunile, după puterea ei.

69 Așa vedem, spre exemplu, pe foaia de titlu a lucrării lui Flavius Josephus, *Antiquitatum Iudaicarum*, Basel, 1548, apărută în renumita tipografie a familiei Froben, vezi BAR, *CR*, III 792 761.

Fig. 14 MNAR, Ms. 23, f. 27 r.
Liturghier, 1693–1697.
Frontispiciul Dumnezeieștii Liturghii a Sfântului Vasile cel Mare decorat cu șerpi înaripați.

prin care creștinul era îndemnat să aibă grijă, în primul rând, de sufletul său, chiar dacă trupul i-ar fi fost bolnav, după exemplul șarpelui care, rănit fiind, își ferește capul și, în felul acesta, pe de o parte, își salvează viața, iar pe de altă parte, trupul i se reface[70]. Cu referință tot la comportamentul șarpelui, omul putea să mai învețe că nu-i este de folos să-ți țină răutatea în sufletul său, ci, precum șarpele care își aruncă afară veninul, așa și omul, să-și scoată orice răutate din inima sa. În acest sens, creștinii erau sfătuiți, prin pilde, în felul următor: *Așa și tu, oame, când ai venin în inima ta, lasă-l pre el și nu întra cu dinsul în besérică, ca să nu mânii pre Dumnezeu și vei goni de la tine pre sf<â>ntul înger, păzitoriul tău. Ci te împacă cu toți și-ț-alinează inima ta, apoi întră în besérică*[71].

Motivul șarpelui a fost des folosit în arta religioasă din spațiul oriental, bizantin[72] și post-bizantin, dar și occidental, căci amintea și de șarpele de aramă înălțat de către Sfântul Prorocul Moise în pustie, preînchipuire vetotestamentară[73] a Răstignirii, Învierii și Înălțării Domnului Iisus Hristos[74]. Desigur, prin folosirea acestui motiv zoomorf în arta antică și creștină[75] se urmărea, cu precădere, evidențierea valențelor pozitive, nefiind neglijate, însă, nici cele negative, care aminteau, spre exemplu, de ispitirea din Rai[76] sau

70 Din manuscrisele cu texte de tip *Bestiar* sau *Fiziolog* aflăm că omul putea deprinde, luând aminte la comportamentul șarpelui, înțelepciunea, prudența, grija pentru sănătate, căci, după cum reptila respectivă, lovită fiind, își ferește capul, așa și omul trebuie să aibă grijă de sufletul său, în primul rând, astfel că vindecarea trupească urmează celei sufletești, având, însă, nădejde în Dumnezeu. În consecință, mesajul acestor texte cu simboluri animaliere este de natură spirituală, vezi *Fiziolog. Bestiar,* ed. Cătălina Velculescu, Viorel Guruianu, Manuela Anton, București, Ed. Cavallioti, 2001, p. 40: *Așijderea și tu, oame: măcar și tot trupul tău de va fi rănit, iar sufletul îț va fi întreg și drept cătră Dumnezeu și trupul tău se va vindeca. Iar deacă îț vei piiarde sufletul, toate ale tale for fi de pieire și deacii nimic nu-ț vor folosi.*

71 *Fiziolog. Bestiar...*, p. 40.

72 Arta bizantină creștină a înglobat influențe elenistice și orientale. În sculptură, de pildă, se întâlnesc motive florale (frunza de acant) și reprezentări plastic ale animalelor, moștenire a elenismului; motive geometrice din arta iraniană, iar unele suprafețe, cu monograme în relief ale Mântuitorului Iisus Hristos, aminteau de simplitatea artei aramaice (Steven Runciman, *Civilizația bizantină 330-1453*, ed. a II-a, trad. Damian Anfile, București, Ed. Basilica, 2023, p. 423). Pe o placă de argint aurit, realizată probabil în Siria, în jurul anului 500, este redat Sfântul Simeon Stilitul, șezând pe un stâlp care avea, la baza lui, un șarpe încolăcit, sugerându-se, astfel, supremația Sfântului asupra răului, vezi Robin Cormack, *Byzantine Art*, Oxford University Press, 2000, p. 11.

73 Semnificația acestei preînchipuiri este întâlnită, așadar, în Evanghelia după Sfântul Evanghelist și Apostol Ioan, în care se află redate, pe de o parte, convorbirea Mântuitorului cu Sfântul Nicodim, unde se face referire la înălțarea de către Sfântul Proroc Moise a șarpelui de aramă în pustie (3: 4), iar pe de altă parte, cuvintele Mântuitorului referitoare la Învierea Sa (12: 2), vezi Louis Charbonneau-Lassay, *La mystérieuse emblématique de Jésus-Christ. Le Bestiaire du Christ*, Ed. Albin Michel, Paris, 2006, p. 783.

74 *Și după cum Moise a înălțat șarpele în pustie, tot așa trebuie să Se înalțe Fiul Omului, pentru ca tot cel ce crede într-Însul să nu piară, că să aibă viață veșnică* (*Ioan* 3: 14-15).

75 În arhitectură, de exemplu, un șarpe de bronz este întâlnit în catedrala Sfântul Ambrozie din Milano; în perioada antică, era folosit caduceul, adică un baston cu doi șerpi încolăciți, simbol al zeului Mercur sau Hermes, dar și al păcii și al comerțului (Louis Charbonneau-Lassay, *La Mystérieuse emblématique de Jésus-Christ. Le Bestiaire du Christ...*, pp. 787, 799).

76 Vezi Liana Tugearu, *Miniatura și ornamentul manuscriselor din Colecția de artă medievală românească*, vol. I..., p. 171, nota 10, unde ni se explică faptul că *textele sacre ale creștinismului pun în evidență ambele aspecte ale simbolului șarpelui: fie cel pozitiv, înțelepciunea, fie cel negativ, satanismul.* Potrivit îndemnului scripturistic (*Matei* 10: 16), toiagul arhiereului este redat ca un șarpe cu două capete, simbol al înțelepciunii și al vigilenței cu care trebuie să fie înzestrat orice ierarh.

de fățărnicia omenească[77]. Pe baza cuvintelor scripturistice[78], șerpii apar, după cum s-a menționat și într-o notă anterioară, pe cârjele arhierești, sugerând discernământul arhiereilor[79], în timp ce pe hrisoavele domnești, acolo unde sunt înfățișați, considerăm că arătau înțelepciunea domnilor. Această virtute era darul lui Dumnezeu, de care voievodul trebuia să facă dovadă, odată cu învestirea bisericească, prin citirea de către arhiereu a rugăciunilor specifice și ungerea cu Sfântul Mir, așa cum, odinioară, basileilor bizantini li se citeau rugăciuni și erau unși, chiar dacă obiceiul ungerii propriu-zise, fizice, cu ulei sfințit, apoi cu Sfântul Mir, a fost consemnat pentru suveranii bizantini abia din secolul al XII-lea[80]. Deși actul în sine sublinia rolul important al Bisericii și, implicit, al patriarhului în proclamarea unui basileu[81], totuși, prin rugăciunile care i se citeau și prin ungere, împăratul primea un har special, patriarhul numindu-l *sfânt* în momentul ungerii; basileul intra în altar prin ușile împărătești, se împărtășea ca un cleric, separat cu Trupul și Sângele Domnului[82]. Aceste detalii ne indică și faptul că suveranul trebuia să fie creștin, căci, cele trei Țări Române și-au păstrat, față de Imperiul Otoman, autonomia, instituțiile, deci și guvernarea creștină.

În Țările Române extracarpatice, Țara Românească și Moldova, unde era cultivată simfonia bizantină dintre Biserica Ortodoxă și Domnie, mitropolitul se ruga ca domnul să primească de la Dumnezeu binecuvânta-

Aspectul negativ este legat de ispitirea Evei, de diavol sau de partea păcătoasă a omului, care reprezintă realități spirituale, după cum întâlnim în imaginea dragonului înfrânt de către Sfântul Mare Mucenic Gheorghe sau de către Sfântul Arhanghel Mihail. În partea superioară a iconostasului, Sfânta Cruce a Mântuitorului stă deasupra a doi balauri, *simboluri ale păcatului, răscumpărat prin sacrificiul divin*.

77 În afara ispitirii din Rai (*Facerea* 3), șerpii sunt menționați, tot cu sens negativ, și de cuvintele Mântuitorului Iisus Hristos: *Vai vouă, cărturari și farisei fățarnici! Că voi clădiți mormintele profeților și le împodobiți pe ale drepților și ziceți: Dac-am fi fost noi în zilele părinților noștri, n-am fi fost părtași cu ei la sângele profeților! Așa încât voi înșivă mărturisiți că sunteți fii ai celor ce i-au ucis pe profeți. Dar voi ați umplut măsura părinților voștri! Șerpi, pui de vipere, cum veți scăpa de osânda gheenei?* [...] *Ierusalime, Ierusalime, care-i omori pe profeți și-i ucizi cu pietre pe cei trimiși la tine, de câte ori am vrut să-i adun pe fiii tăi așa cum își adună cloșca puii sub aripi, dar voi n-ați vrut. Iată, vi se lasă casa pustie! Că vă spun Eu vouă: De acum nu Mă veți mai vedea până când veți zice: Binecuvântat este Cel ce vine întru numele Domnului* (*Matei*, 23: 29-39).

78 *Iată, Eu vă trimit ca pe niște oi în mijlocul lupilor; fiți dar înțelepți ca șerpii și blânzi ca porumbeii* (*Matei*, 10: 16).

79 Cârja arhierească este un toiag de metal, purtat de arhiereu în cadrul slujbelor, terminat în partea superioară cu o cruce încadrată de doi balauri sau șerpi, care fac trimitere la *șarpele de aramă înălțat de Moise în pustie* (*Numerii*, 21: 8-9); el mai semnifică, așa cum sublinia Sfântul Simeon al Tesalonicului, autoritatea Sfântului Duhului, puterea de a călăuzi poporul, alungarea celor sălbatici și vătămători [Arhid. Dr. Vlăduț-Iulian Roșu, *Istoria veșmintelor liturgice din Răsăritul Ortodox de la origini până la Sfântul Simeon al Thesalonicului († 1429)...*, pp. 247-251].

80 Ionuț A. Tudorie, „Vechi și nou în ceremonialul încoronării împăraților bizantini din secolul al XIII-lea", în *Studia Archaeus*, XV (2011), fasc. 3, pp. 259-308.

81 Ionuț A. Tudorie, „Vechi și nou în ceremonialul încoronării împăraților bizantini din secolul al XIII-lea"..., p. 305.

82 Vezi Pseudo-Kodinos, *Traité des offices*, introduction, texte et traduction par Jean Verpeaux, Paris, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, 1966, pp. 258, 268: *Le patriarche oint la tête de l'empereur en traçant un signe de croix avec le divine chrême, disant d'une voix forte : «saint». Tous ceux qui sont dans l'ambon autour du patriarche parlent à leur tour et disent par trois fois : «saint» de même le reste du peuple dit par trois fois le même mot* [...] *le patriarche, après avoir communié avec le vénérable corps et le vénérable sang, remet entre les mains de l'empereur une partie du corps du Seigneur; après quoi l'empereur communie semblablement avec le sang vivifiant, le patriarche tenant le saint calice et lui-même portant le calice à sa bouche, comme les prêtres.*

pg. 92 **Fig. 15** BAR, *Ms. gr.* 1371, f. 20 r. *Manuscris religios*, 1734
Inițială ornată cu doi șerpi.

re și înțelepciune, astfel încât să poată povățui poporul care îi era încredințat[83]. Ne amintim, în acest sens, că *Letopisețul Cantacuzinesc* a relatat momentul alegerii Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu ca domn, de către boieri, apoi, slujba de la Mitropolie, când voievodul a intrat în Sfântul Altar, prin ușile împărătești, unde a înconjurat Sfânta Masă, iar patriarhul ecumenic Dionisie al IV-lea Șeroglan[84], aflat atunci în Țara Românească, i-a citit rugăciunile[85].

S-a păstrat consemnată, în mai multe manuscrise, și rugăciunea propriu-zisă, care se cita la încoronarea domnului. De pildă, chiar *Arhieraticonul* mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei descria ceremonialul de la biserică, având slujba în limba slavonă și indicațiile tipiconale în limba română. De remarcat faptul că litera inițială (G), care deschide rugăciunea respectivă, este ornată cu un șarpe înaripat (Fig. 16), iar o altă literă (T), de la fila 94 v, unde se continuă textul rugăciunii, are o coroană, încadrată într-o compoziție florală (Fig. 17). Din text aflăm că hainele domnești erau puse pe prestol, domnul făcea metanie, săruta mâna arhiereului, îngenunchea, iar mitropolitul îi citea rugăciunea[86], apoi, lua *hainele și, dându-i-le*, zicea *axios*[87]. Ceremonia se încheia cu gestul mitropolitul care lua coroana de pe antimis și o punea pe capul domnului. Ms. rom. 1138,

83 Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, „Coronatio. Tradiția liturgică în Țările Române", în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, Ed. Enciclopedică, 1998, p. 67.

84 Ierarhul Dionisie a fost mitropolit de Larisa și, în mai multe rânduri, patriarh de Constantinopol; anterior, unele surse îl amintesc ca secretar de taină al domnului Matei Basarab; a călătorit în Țara Românească și Moldova, în timpul domnilor Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu, Gheorghe Duca; a murit la Târgoviște, în 1696 (Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I..., p. 160).

85 *Deci boierimea și cu alți și cu toți nu avură cum face într-alt chip, ci cu toții făcură sfat și aleseră dintre dânsii pe un boiariu anume jupan Costandin Brâncoveanul, marele logofăt, de-l rădicară să le fie domn, că-l știia că iaste înțelept și să trăgea din odraslă domnească. Atunci cu toții să închinară lui cu mare bucurie și cu toți cu un glas bun, ziseră: Într-un ceas bun să ne fii măriia ta domn până la adânci bătrânețe. Și îndată-l duseră în sfânta mitropolie cu mare cinste, luându-l de mână părintele Theodosie mitropolitul, până l-au băgat în sfântul oltar, pre poarta cea mare împărătească și acolo l-au purtat împrejurul sfântului préstol, sărutând masa cea sfântă și evanghelia cea dumnezeiască și cinstita cruce. Și închinându-se, au îngenunchiat înnaintea prestolului de i-au citit deasupra capului molitvele de domnie patriarhul Dionisie și l-au blagoslovit. Și așa eșind de acolo, l-au pus în scaun domnesc până i-au cântat mnoga léta, mergând toată boerimea de i-au sărutat mâna* (*Istoria Țării Românești 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ed. critică de C. Grecescu, D. Simonescu, București, Ed. Academiei, 1960, p. 190). Expresia slavonă *mnoga léta* înseamnă *la mulți ani*. Pentru cuvintele slavone din textele românești, vezi Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche și slavona românească*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975, p. 424 (vocabular, între pp. 405-458).

86 Vezi editarea rugăciunii, cu ajustare la scrierea specifică, în Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, „Coronatio. Tradiția liturgică în Țările Române"..., p. 63: *Doamne, Dumnezeul nostru, Împăratul împăraților și Domnul domnilor, <Care> ai ales pe Samuel prorocul și pe robul său, David, și l-ai uns pe el împărat peste poporul lui Israel, Tu acum ascultă rugăciunea noastră, a celor nevrednici și caută din sfântul lăcaș al Tău și pe binecredinciosul robul Tău, pe care ai binevoit să-l pui peste poporul Tău cel sfânt, pe care l-ai dobândit cu Cinstitul Sânge al Unuia Născut Fiului Tău, învrednicește a-l unge cu untdelemnul bucuriei, îmbracă-l cu puterea cea de sus, așează pe capul lui cunună de pietre scump, dăruiește-l cu zile îndelungate, dă-i în dreapta lui sceptrul mântuirii, așează-l pe tronul adevărului și sădește-i lui puterea Sfântului Tău Duh, întărește-i brațul lui, supune-i toate limbile păgâne, seamănă în inima lui frica Ta și iertarea către păcătoși, păstrează-l în neclintită credință, arată-l tare păzitor al sfintei Tale sobornicești Biserici îndreptător, ca să judece poporul Tău întru dreptate și pe săracii Tăi întru judecată și să-i mântuiască pe fiii sărmanilor și să fie vrednic de dreapta Ta împărăție, căci a Ta este puterea și împărăția și slava.*

87 BAR, *Ms. Rom.* 1790, f. 94 v; vezi textul și la Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, „Coronatio. Tradiția liturgică în Țările Române"..., p. 63.

p. 95 sus **Fig. 16** BAR, *Ms. rom.* 1790, f. 94 r. **Sec. al XVII-lea. *Slujebnicul* trilingv al mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei. Inițială ornată cu un șarpe.**

jos **Fig. 17** BAR, *Ms. rom.* 1790, f. 94 v. ***Slujebnicul* trilingv al mitropolitului Ștefan I al Ungrovlahiei. Inițială decorată cu o coroană.**

redă, la rândul lui, rugăciunea citită de către arhiereu domnului, care stătea îngenuncheat înaintea Sfintei Mese, în Sfântul Altar, şi reţinem, pentru tema noastră, cererea de înţelepciune pentru domn, ca să poată chivernisi bine poporul pe care i-l încredinţează, în felul acesta, Domnul[88].

88 BAR, Ms. rom. 1138, ff. 50-51; am selectat din textul rugăciunii, redat în Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, „Coronatio. Tradiția liturgică în Țările Române"..., pp. 67-68, punând majuscule acolo unde se impunea: *Doamne, Dumnezeul nostru, Cela ce cu înțelepciunea Ta cea negrăită toate le-ai făcut [...] și pre împăratul și prorocul David l-ai uns spre împărăție preste Israil și pre Solomon l-ai încununat cu slavă și l-ai întărit cu înțelepciune [...] Tu,*

5. Epilog

Considerăm că în cheia semnificației desăvârșirii creștine, specifică Ortodoxiei, prin dobândirea de virtuți necesare călăuzirii duhovnicești sau chivernisirii social-politice a poporului drept credincios, trebuie înțeleasă prezența șerpilor pe hrisoavele domnești din Țara Românească a secolului al XVII-lea. Astfel, după cum la cârja arhiereilor șerpii sublinia discernământul îndrumătorilor spirituali, la actele de cancelarie șerpii sugerau înțelepciunea conducătorilor lumești ai poporului creștin, ambele fiind daruri ale lui Dumnezeu, primite printr-o consacrare religioasă specială. Prin extensie, să ne amintim faptul că și la instalarea unui stareț i se citea o rugăciune, pentru ca să primească bună cunoștință, astfel încât să îndrume, așa cum se cuvine, obștea încredințată. Convingerea că aceasta este semnificația folosirii motivului pe hrisoave ne este întărită și dacă analizăm locul plasării șerpilor pe acte: la inițiala ornată, lângă sau pe invocația simbolică (Sfânta Cruce), sau pe litera *M* (de la formula devoțiunii, voievozii conducând *milostieiu Bojieiu*, adică *prin mila lui Dumnezeu*), tot acolo fiind redată, pentru hrisoavele brâncovenești, și acvila cruciată, care trimitea la stema de stat, mai ales atunci când acest simbol heraldic nu era pus în centrul frontispiciului, ci doar pe sigiliu[89].

În ceea ce îi privește pe logofeții implicați în scrierea respectivelor acte, este posibil ca ei să fi executat și miniaturile, însă, nu avem, deocamdată, suficiente date pentru o certitudine. Totuși, putem sesiza că în actele scrise de către aceiași copiști erau folosite modele similare, ceea ce ar pleda pentru identitatea persoanelor, scriitor și miniaturist, dar nu avem un răspuns cert, în momentul de față. De pildă, hrisoavele pe care le-a semnat Mihai, fiul lui Stan logofăt din Târgoviște, erau decorate cu miniaturi, având, în compoziția lor, doi șerpi care urcau, încolăciți, cu gurile deschise, pe cei doi stâlpi ai inițialei *M*, în timp ce Radu șufar, fiul lui Gherghe șufar[90] din Târgoviște, scria acte ornate, folosind un alt model zoomorf, cu doi șerpi ale căror corpuri erau împletite, fiind, însă, poziționați în mijlocul inițialei și nu separați.

Observăm, de asemenea, că logofeții erau din Târgoviște, vechea capitală a Țării Românești și un puternic centru cultural, cu tradiție în arta caligrafică, precum și faptul că își menționau filiația, părinții lor fiind din aceeași cetate de scaun. În afara respectivelor acte din timpul Sfântului Martir Constantin Brâncoveanu, ambii logofeți menționați scriseseră și alte acte, care atrăgeau atenția prin decorația zoomorfă: Radu șufar, fiul lui Gherghe, semnase un act din 1674[91], prin care domnul Gheorghe Duca îi întărea Patriarhiei de Ierusalim închinarea mănăstirii Călui (ornament cu doi șerpi), iar Mihai, fiul lui Stan, apărea pe un document de la domnul Antonie Vodă, emis în 1670[92] (doi șerpi urcând pe stâlpii literei inițiale), precum și pe un altul din

acum, Prea Sfinte Împărate al slavei, pre credinciosul Domnul nostru (imea) căruia ne-ai voit ca să stăpânească preste noi, blagoslovește-l și înțelepciune și sfat bun și putere și tărie și biruință din ceriu asupra celor fără de Dumnezeu agaréni, vrăjmașilor crucii lui Hristos cu milostivire dăruiaște-i. Ca fiind întărit cu putérea dreptei Tale să poată povățui și chivernisi norodul acesta, adecă creștineasca soarta aceasta a moștenirii Tale, care o ai încredințat lui spre stăpânire. Termenul slavon *imea* provine din *imene*, care înseamnă *nume*. Astfel, se indica faptul că acolo trebuia pomenit numele domnului [Pandele Olteanu (coord.), *Slava veche și slavona românească…*, p. 424].

89 Uneori, însă, pasărea, sub formă de vultur, avea rol decorativ și simbolic, vulturul, la rândul său, fiind folosit în arta bisericească.

90 Așa cum am văzut, termenul *șufar* trimitea și la activitate comercială, însă, dacă copistul era și miniaturist, nu considerăm că folosirea șerpilor era, în cazul de față, un fel de blazon familial, amintind de atributul lui Mercur (toiag cu șerpi), deoarece șerpii erau utilizați, în arta creștină a vremii, cu simbolurile la care ne-am referit, iar pe hrisoave, ei semnificau înțelepciunea de care se cuvenea să dea dovadă domnii românilor.

91 BAR, *Doc, Ist.*, MCMXCVI/366.

92 BAR, *Doc. Ist.*, MMVI/8.

1673[93], din vremea domnului Grigorie I Ghica (ornat cu două sirene). Se observă, așadar, că acești logofeți au activat în cancelaria voievodală, în timpul mai multor domni, perioadă în care observăm o practică a ornamentării hrisoavelor cu motive zoomorfe, reale sau fantastice, aspect care nu se va impune în vremea fanariotă, când, poate, doar șerpii să fie mai des folosiți, tocmai pentru că simbolizau un atribut esențial al domnilor), dar nici nu a fost sesizat în perioada anterioară, ceea ce conduce la concluzia că respectiva ornamentare, prin folosirea unor anumite motive zoomorfe, a reprezentat o caracteristică a decorației actelor muntene din secolul al XVII-lea. Putem lega acest fenomen artistic de prezența, în spațiul românesc al acelei perioade, a unor caligrafi familiarizați cu arta altor zone, eventual, provenind de acolo, dar care au lucrat în Țara Românească, în secolul al XVII-lea, influențați de arta post-bizantină și orientală, cu înclinare spre decor zoomorf, dar și de elementele baroce occidentale, care pătrunseseră, mai ales, prin tipăriturile kievene și venețiene, multe adunate în biblioteca umanistului Udrișteș Năsturel[94].

De altfel, în Țara Românească a secolului al XVII-lea, se observă o efervescență bisericească și culturală, întreținută și de prezența unor cărturari și teologi străini în acest spațiu[95]. Totuși, moda decorului zoomorf nu s-a impus. Isar logofețel și Mihailovici logofăt Conțescul erau, la rândul lor, renumiți caligrafi ai vremii, posibil și autori ai miniaturilor.

În concluzie, hrisoavele brâncovenești subliniau, prin anumite pasaje din conținut (formula devoțiunii, arenga cu citate din *Sfânta Scriptură* și de la Sfinții Părinți ai Bisericii „celei una") și prin forma miniaturistică (în cazul de față, prin elementele zoomorfe cu valențe simbolice), existența unui stat creștin, condus de către un domn creștin ortodox, investit printr-un ceremonial bisericesc, care, alături de arhiereu (în cazul studiului nostru, de mitropolitul Ungrovlahiei), veghea, cel puțin teoretic, dincolo de ispitele care țineau de slăbiciunile sau neajunsurile firii omenești, de împrejurări etc., asupra supușilor[96], într-o țară cu deplină autonomie, deși, din punct de vedere politic, se afla sub suzeranitate otomană, dar înconjurată și de Mari Puteri creștine, cu pretenții de supunere.

93 BAR, *Doc. Ist.*, LXIX/52.

94 Vezi, de pildă, câteva referințe despre acest învățat în Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I..., pp. 411-418.

95 Despre ecumenicitatea Bisericii Ortodoxe Române din Țările Române și legăturile ei cu întreaga Ortodoxie, în secolul al XVII-lea, vezi Ion I. Croitoru, *Ortodoxia și Apusul în tradiția spirituală a românilor. Unitatea Ortodoxiei și apărarea credinței ortodoxe în fața propagandei protestante din secolul al XVII-lea*, vol. I..., pp. 153-200.

96 Un detaliu care amintește de perpetuarea tradiției bizantine la români.

Prof. dr.
Florin Epure,
Direcția Județeană
pentru Cultură Vâlcea

Cuviosul Sava Iezereanul – studiu istorico-teologic asupra sfințeniei vieții și lucrării sale

În spiritualitatea ortodoxă românească din secolele al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, figura Cuviosului Sava Iezereanul ocupă un loc deosebit, fiind reprezentativă pentru tradiția isihastă a Olteniei de nord și pentru continuitatea monahismului românesc de tip athonit în spațiul carpatic.

Studiul vieții sale nu poate fi desprins de contextul istoric al vetrelor sihăstrești din jurul Munților Căpățânii și ai masivului Buila-Vânturarița, regiune care a constituit, în epoca modernă timpurie, unul dintre cele mai importante centre de spiritualitate monahală românească. Demonstrarea sfințeniei sale se întemeiază pe convergența izvoarelor istorice, a tradiției locale, a ctitoriilor sale și a mărturiilor directe transmise de contemporani, între care un loc central îl ocupă cronicarul Chiriac Râmniceanu (aprox. 1765–1827).

Înainte de a analiza direct personalitatea duhovnicească a Cuviosului Sava, este necesar să fie prezentat cadrul spiritual în care acesta s-a format. Zona Iezerului și a Olăneștiului a fost încă din secolele precedente loc de nevoință pustnicească, marcat de prezența unor sihaștri renumiți, precum Cuviosul Antonie de la Iezer. În tradiția monahală românească, aceste vetre de liniște au funcționat ca spații de transmitere a unei spiritualități isihaste bazate pe rugăciunea inimii, asceză, sărăcie voluntară și retragere din lume. În acest context, viața Cuviosului Sava se înscrie într-o continuitate istorică, fiind rodul unui mediu spiritual deja consacrat.

Cronologia documentară indică faptul că viitorul ieroschimonah Sava, cu numele de schimă Ștefan, s-a născut în jurul anilor 1750 în satul Scrada din județul Gorj[1]. Această origine rurală nu este lipsită de semnificație, deoarece monahismul românesc a fost profund legat de mediul rural și de spiritualitatea populară. Formarea sa monahală l-a condus către Schitul Iezer, unde a devenit ucenic al unor mari nevoitori ai vremii. Potrivit nepotului său, popa Nicolae, a stat o perioadă la Episcopia Râmnicului, după care s-a stabilit la Schitul Iezer.

1 Constantin Erbiceanu, „Material pentru istoria contemporană bisericească și națională”, în revista *Biserica Ortodoxă Română* (BOR), Vol. XII, anul 1888, nr. 8 (noiembrie), p. 535.

Importanța acestei perioade este confirmată de mărturia lui Chiriac Râmniceanu, care descrie mediul spiritual al Iezerului și influența exercitată asupra ucenicilor[2]. Chiriac Râmniceanu relatează că tânărul monah Chiril, devenit ulterior arhimandritul Chiriac, a căutat cele mai vestite vetre sihăstrești din Oltenia pentru a-și împlini dorul de isihie. El amintește întâlnirea cu mari sihaștri ai epocii, printre care ieroschimonahul Ștefan de la Iezer, identificat de cercetători cu însuși Cuviosul Sava. Descrierea acestuia ca bătrân de aproape optzeci de ani, sporit în cele sufletești și cunoscător al cărților pustnicești, constituie una dintre cele mai importante mărturii istorice despre personalitatea sa. Chiriac Râmniceanu subliniază că acest bătrân duhovnic avea numeroase cărți ascetice, între care manuscrisul intitulat „Raiul", păstrat astăzi la Biblioteca Academiei Române[3]. Existența acestui manuscris demonstrează implicarea directă a Cuviosului Sava în cultura teologică și filocalică a epocii, ceea ce constituie un argument important pentru sfințenia sa, deoarece tradiția ortodoxă consideră transmiterea învățăturii duhovnicești ca o lucrare esențială a sfinților[4].

Mărturia lui Chiriac Râmniceanu oferă detalii de mare importanță privind influența spirituală a Cuviosului Sava. Monah iezeran din tinerețe, ieroschimonahul Ștefan avea o viață cuvioasă și sporită în fapte bune. Arhimandritul Chiriac îl descrie ca „smerit și cu bune obiceiuri părinte, de fel bojneag, care și la sfânta Mănăstire Tismana sihăstrise, în vârful Muntelui, Schitul Cioclovina, și la alte bogate locuri pustnicești."[5] El s-a impus, în același timp, ca o personalitate marcantă a spiritualității monahale contemporane, fiind duhovnicul „episcopului Iosif al Argeșului și al altor ierochimeni, fiind bun și cu cuviosie bătrân".[6] Rolul de duhovnic al ierarhilor este, în tradiția ortodoxă, o dovadă a unei vieți duhovnicești deosebite, deoarece o astfel de responsabilitate nu era încredințată decât unor monahi cu experiență ascetică și discernământ duhovnicesc.

Un alt element fundamental în demonstrarea sfințeniei Cuviosului Sava îl reprezintă activitatea sa de ctitor. În tradiția ortodoxă, ctitoria este considerată o formă de slujire liturgică și comunitară, fiind expresia concretă a iubirii de Dumnezeu și de Biserică. Mănăstirea Bradu, ctito-

2 Veniamin Micle, *Cuviosul Chiriac Râmniceanu. Monahul isihast*, Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 2003, pp. 77-80.

3 BAR, mss. nr. 3457, 215 f. Potrivit unei însemnări, descifrate incomplet: „Această carte este a Schitului[...] (indescifrabil) Bradului, a[...] Părintele schimnic, ieroschimonah[...] 1805, martie 20, Ștefan schimonah (lectura numelui incertă)", cf. Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987, p. 132.

4 *Pomelnicul mănăstirii Iezerul*, BAR, mss. nr. 2205.

5 Erbiceanu, *op. cit.*, *loc. cit.*

6 *Idem*, p. 536.

ria sa principală[7], este documentată încă din anul 1737, când apare menționată într-un act de hotărnicie privind hotarul Cheia[8]. Această atestare confirmă existența unei tradiții monahale anterioare, pe care Cuviosul Sava o va continua și o va consolida.

Documentele din anii 1766 și 1768 arată că duhovnicul Sava era deja o personalitate recunoscută, fiind beneficiarul unor danii și tranzacții destinate Schitului de la Râpa Bradului. (un schit cu biserică de lemn, anterior celui ridicat de Sava Ezăreanu)[9]. Astfel, monahia Anastasia și fiicele sale au donat livada Gurguiata, iar mai multe familii din satul Cheia au vândut sau dăruit terenuri schitului[10]. Aceste acte juridice demonstrează încrederea comunității în persoana duhovnicului Sava și în lucrarea sa monahală. În anul 1772, noi donații confirmă dezvoltarea așezământului[11], iar în 1781 ieromonahul Sava solicită măsurarea hotarelor schitului, semn al consolidării economice și administrative a ctitoriei. De asemenea, un act din 12 august 1781 îl menționează pe Sava Ezereanu în calitate de „igumen al Sfintei Mănăstiri Iezerul, vechil al sfântului schit ce se cheamă Bradu"[12].

Momentul culminant al activității sale ctitoricești îl reprezintă ridicarea bisericii de zid a Mănăstirii Bradu, cu hramul „Sfântului Ioan Botezătorul", împreună cu turnul-clopotniță, finalizată și pictată în perioada 1783-1784 de zugravul Dimitrie. Pisania bisericii menționează explicit că aceasta a fost zidită *din temelie* de robul lui Dumnezeu Sava ieromonahul, împreună cu alți binefăcători: „† Această sfântă și d(u)mn(e)zeia(s)că biserică iaste zidită dinu temeliia ei și înpodobită cu zugrăvire, cum să vede, de robu lui D(u)mn(e)zeu, Sava ier(o)mon(a)h, și de cei ce s-au mai îndurat a mai ajuta, precum să vede și la pomelnicul cel mare puși și uni(i) c[are] au dat mo[șia] ½de danie din hotariul acesta, Cheia, din funia Bâ[zâcească], jum(ă)tate și din celelalte 2 funii, Magherească și Puiască, precum să văd zapisile lor și la pomelnic puși, iar alții au vândut pe b[ani] Schitului Cheia, în zilele luminatului domn, Io... [7292]. Popa Dimitrie zugraf, iuli(e) 17, 7292."

Această mărturie epigrafică constituie o dovadă istorică directă a rolului său de ctitor. Portretele murale din pronaos, în care apare ținând biserica în mâini, alături de jupânul Zamfir Gheorghe logofăt al Sfintei Episcopii, confirmă tradiția iconografică a ctitorilor și perpetuează memoria sa în spațiul liturgic.

Artistul contemporan ctitorului a realizat, pe lângă portretul acestuia, și reprezentările figurative ale Preasfințitului Filaret, episcop al Râmnicului (pe zidul nordic), precum și ale Salomiei monahia, mama egumenului Sava, și ale Climentei monahia (pe peretele sudic), integrându-le în ansamblul decorativ al lăcașului.

Activitatea sa nu s-a limitat la Schitul Bradu. În anul 1789, Sava „duhovnicu[l] Ezăreanul" a zidit și biserica „Buna Vestire" de la Schitul Viezuri (Sărăcinești)[13], ceea ce demonstrează o

7 Nicolae Stoicescu, *Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I. Țara Românească*, vol. I (Schitul Bradu), Craiova, 1970, p. 86.

8 Documentul din 15 iulie 1737 este semnat de patru boieri hotarnici pentru părți din hotarul Cheia: „S-au tras și în Gurguiata, în livezi, în Plaiu(l) cu țăpile, din fagul ce s-au însemnat până în Valea Schitului, sunt st[ânjeni] 231 [...] din muchia Bradului în lat până la pârâul cel mare", cf. T.G. Bulat, *Contribuțiuni documentare*, doc. nr. LXXII, p. 78.

9 Ion Donat, *Fundațiunile religioase ale Olteniei, partea I-a Mănăstiri și Schituri*, Editura Scrisuri Românești, Craiova, 1937, p. 22.

10 Gheorghe Toma Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei, secolul XVI, XVII și XVIII*, Tipografia „Viitorul Vâlcei", Râmnicu Vâlcea, 1925, pp. 70-72.

11 SJVAN, fondul Tribunalului Județului Vâlcea, dos. 513/1840, f. 20.

12 T.G. Bulat, *op.cit.*, pp. 76-78.

13 „Sfânta biserică ce se prăznuiește hramu Bunei Vestiri făcută din temelie de robul lui Dumnezeu, părintele Sava Ezereanul duhovnicu[l], cu leat 7297" (după pisania ce a existat în trecut la biserica „Buna Vestire" de la Schitul Viezuri. Catagrafia din 1840 menționează data de 26 octombrie 1790). Dumitru Bălașa, „Schitul

lucrare ctitoricească mai amplă[14]. Documentele domnești din 1793[15] și 1797[16] arată sprijinul acordat schitului de către domnitorii Alexandru Moruzi și Alexandru Ipsilanti, confirmând importanța așezământului în epocă.

Mărturia lui Chiriac Râmniceanu din anul 1804 este esențială pentru demonstrarea continuității vieții duhovnicești a Cuviosului Sava. Cronicarul afirmă că l-a găsit stareț la Iezer, unde viețuise timp de cincizeci de ani și unde a și trecut la cele veșnice. Această afirmație confirmă longevitatea vieții sale monahale și stabilitatea vocației sale ascetice[17].

Ultimul document ce amintește de *duhovnicul Sava* poartă data de 23 iunie 1795.[18] După aceasta, el a devenit schimnic cu numele de Ștefan.

Înainte de săvârșirea sa din această lume, cuviosul stareț a închinat ctitoria sa de la Gurguiata Sfintei Episcopii a Râmnicului, lăsând ca dorință testamentară ca „cei ce după vremi arhierei vor sta episcopi la această episcopie [a Râmnicului] să îngrijească de a se orândui câte un purtător de grijă schitului și câte un preot a se afla în slujba bisericii, pentru a nu se stinge pomenirea ctitorilor."[19]

Porunca Isprăvnicatului județului Vâlcea, trimisă, la 18 mai 1807, către Nicolae din Cacova să cerceteze jalba (postelnicului Ioan Bărbătescu) în care se spune că: „dacă acesta va avea dreptate, să-și primească banii și să-i lase slobodă o livadă, deoarece nu este moșnean cu el. Dacă Nicolae are ceva împotrivă, să vină la judecată, altfel va fi adus cu treapăd. Postelnicul Ioan Bărbătescu se jeluise boierilor ispravnici că moșul său, popa Gligorie Bodescu, avusese moșie în hotarul Cheia, dăruind o parte din ea schitului numit Râpa Bradului (sic!), făcut de părintele schimnic Ezăreanu pe acea moșie primită ca danie. Lângă acel schit, schimnicul ținea o livejoară ca zălog de la un sătean. Acesta o scosese de la zălogire și, fără să întrebe nici pe schimnic și nici pe postelnic, a vândut-o unui Nicolae din Cacova, care nu era funiaș cu ei. Acesta, deci, a cumpărat-o cu viclesug, dând 30 taleri să lase slobodă livada sau să vină la judecată[20].

Sfințenia unui monah nu este demonstrată doar prin fapte exterioare, ci și prin roadele spirituale ale lucrării sale. Evoluția ulterioară a Mănăstirii Bradu și renașterea sa în epoca modernă pot fi interpretate ca o continua-

---

Viezuri (Vâlcea)", în *Îndrumătorul Eparhial*, Anul V (1949), nr. 8-9, p. 23; Ion Vârtosu, *Biserici de lemn și cruci de piatră din județul Râmnicul-Vâlcii. Inscripții (Schitul Viezuri)*, în BCMI, am XXVI, fasc. 76, aprilie-iunie, 1933, p. 135.

14 Ion Popescu-Cilieni, *Biserici, târguri și sate din jud. Vâlcea*, Editura Ramuri, Craiova, 1941, p. 28.

15 Vasile Alexandrescu Urechia, *Istoria românilor*, Tipografia Carol Gobl, București, vol. VI (1893), p. 214.

16 *Idem*, VII (V), pp. 301-302.

17 *BOR*, Vol. XII, anul 1888, nr. 8 (noiembrie), p. 535.

18 Ion Popescu, Nicolae Gorgan, Emilian Groșenoiu, *Vetre de spiritualitate românească. Monumentele religioase din Olănești și împrejurimi*, Râmnicu Vâlcea, Ed. Conphys, 2004, p. 80.

19 ANIC, fondul Episcopiei Râmnicului, document LXI/18.

20 Ms. 7, f. 26 v. cop., cf. Izvoare documentare vâlcene, vol. III, p. 74.

re a binecuvântării ctitorului. După perioade de decădere și părăsire, așezământul monastic a fost restaurat și resfințit în ziua de 22 octombrie 2022 de Înaltpreasfințitul Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, fapt ce arată permanența memoriei sale în conștiința Bisericii.

Cercetările arheologice realizate în cadrul Mănăstirii Bradu au scos în evidență un patrimoniu material și spiritual extrem de valoros, demonstrând legătura directă a acestui așezământ cu viața monahală condusă de Sava Ieromonahul, ctitorul bisericii „Sfîntul Ioan Botezătorul." În cadrul săpăturilor preventive efectuate în vara anului 2017, s-au identificat mormintele unor călugări importanți, inclusiv cel al ieromonahului Sava, Climent monah și Rafail monah, situate în pronaos și pridvor[21]. În legătură cu rămășițele pământești ale acestor cuvioși, martorii consemnează emiterea unei «bune mireasme», fenomen descris în tradiția ortodoxă ca indiciu al sfințeniei și al statutului de potențiale moaște.

Descoperirea cărămizilor inscripționate cu numele monahilor a permis confirmarea identității lor și a rolului lor în dezvoltarea spirituală a mănăstirii. Aceste morminte, împreună cu stratigrafia asociată, arată modul în care comunitatea monahală a utilizat spațiul sacru de-a lungul secolelor, reflectând continuitatea tradițiilor funerare ortodoxe și importanța documentării spirituale prin marcarea mormintelor cu cărămizi inscripționate.

Inventarul arheologic descoperit în cadrul săpăturilor este unul divers și relevant pentru înțelegerea vieții monahale. În stratul vegetal și în primele niveluri de excavație s-au găsit fragmente ceramice variate, incluzând căni, farfurii, oale, străchini pictate și smălțuite, piese care reflectă atât uzul cotidian, cât și preocupările estetice ale comunității. În unele morminte s-au descoperit monede de argint, coșciuge și urme de haine din piele, indicând atât practici funerare individualizate, cât și continuitatea ritualului de înmormântare specific spațiului monastic. De asemenea, descoperirea unor mărgele de sticlă de culoare neagră și roșie în anumite morminte sugerează existența unor elemente de podoabă sau simboluri spirituale asociate ritualului funerar.

Structura bisericii și a turnului clopotniță a fost clarificată prin trasarea casetelor de săpătură și analiza stratigrafiei, evidențiind tehnicile de construcție tradiționale din secolul XVIII, precum fundațiile din piatră mare prinsă cu var și nisip, subzidirile moderne din beton și șapele de ciment utilizate la intervențiile recente. Investigarea altarului, a naosului și a pridvorului a relevat multiple faze de construcție și restaurare, inclusiv subzidirile din 2002 care au modificat stratigrafia inițială, dar au permis păstrarea integrității structurale a bisericii.

Descoperirile confirmă rolul esențial al Mănăstirii Bradu în viața spirituală a comunității locale, legătura sa cu Mănăstirea Iezer și cu ctitorul Sava Ieromonahul, care a contribuit la consolidarea și dezvoltarea monahală a zonei. Inventarul arheologic, stratigrafia și mormintele descoperite demonstrează continuitatea practicilor religioase și funerare, precum și preocuparea pentru marcarea identității spirituale prin elemente materiale. În ansamblu, cercetarea arheologică atestă importanța complexului monastic ca martor al patrimoniului cultural, spiritual și istoric, subliniind necesitatea conservării și restaurării continue pentru păstrarea valorii sale

21 *Raport de cercetare arheologică la Biserica „Sf. Ioan Botezătorul", schitul Bradu. Cod sit: Cod RAN: 167721.01.* Responsabil științific/colectiv: Claudiu Tulugea, Ion Tuțulescu, Carol Terteci - Muzeul Județean Aurelian Sacerdoțeanu Vâlcea, 2017.

autentice și pentru înțelegerea modului în care comunitatea monahală a evoluat de-a lungul secolelor.

Cercetările arheologice și documentele istorice demonstrează evlavia deosebită față de Cuviosul Sava Ieromonahul și ctitoria sa de la Mănăstirea Bradu, evidențiată nu doar prin implicarea directă a domnitorilor, ci și prin exemplul credincioșilor și al donatorilor locali. De-a lungul secolelor, actele de danie și sprijin au arătat recunoștință pentru misiunea spirituală a lui Sava și pentru consolidarea comunității monahale de la Bradu. Documentele menționează sprijinul domnitorilor - Mihail Suțu, Alexandru Constantin Moruzi, Alexandru Ipsilanti, Constantin Hangherli, Constantin Ipsilanti - și al oficialilor vremii, care au confirmat daniile sau au protejat drepturile schitului, contribuind astfel la continuitatea așezământului monahal.

Un exemplu elocvent este Păuna Otetelișanu, soția polcovnicului Ilie Olănescu, care a donat Schitului Bradu un potir, pe care este înscrisă inscripția „Păuna Olăneasca, 1798", demonstrând astfel respectul și evlavia sa față de ctitorul Sava și față de biserică[22]. Ulterior, după moartea soțului, Păuna s-a călugărit sub numele de Pelaghia monahia și a devenit stareță la Mănăstirea Dintr-un Lemn din județul Vâlcea. Spiritul ei ctitoricesc și implicarea în viața monahală au continuat, fiind recunoscută și ca fondatoare a Bisericii Sânbotin din Dăești, unde portretele murale realizate între 1806 și 1807 amintesc de sprijinul și contribuția sa.

Astfel, atât implicarea domnitorilor, cât și exemplul credincioșilor precum Păuna Otetelișanu (Pelaghia monahia) subliniază o tradiție de evlavie activă, care a susținut nu doar zidirea și consolidarea Schitului Bradu, ci și păstrarea vie a cultului Cuviosului Sava Ieromonahul în rândul comunității locale. Donațiile, inscripțiile și implicarea spirituală a ctitorilor laici și monahi reflectă o continuitate a devoțiunii și recunoștinței față de personalitatea și misiunea lui Sava, contribuind la consolidarea renumelui spiritual al schitului și la crearea unui model de viață credincioasă pentru generațiile viitoare.

O deosebită evlavie pentru ctitorul Sava Iezeranul l-a avut și Cuvioasa Maică Arsenia Maxim venită în această mănăstire în anul 1996, atunci când lăcașul se afla în pustiire și ruinare. Împreună cu actuala stareță a Mănăstirii, PC Sevastiani Alba, a reușit, după rugăciuni la cuviosul ctitor, să aducă lumina preînnoirii acestui așezământ monastic.

În anul 2001, în contextul în care Maica Stareță Arsenia îi spusese Sorei Iuliana (Maica Isidora) să facă trei metanii în fața sfintelor moaște ale ctitorului Sava Iezereanul recent descoperite, Cuviosul Sava i s-a arătat în vis

22 Potirul se află în colecția muzeală a Mănăstirii Bradu (Gurguita, Băile Olănești).

așa cum este pictat în tabloul votiv din Biserică și i-a spus: «Soră Iuliana, să mă cinstești și pe mine!». De asemenea, în anul 2017, sora Maria (Maica Macaria) a primit vindecarea unor dureri la claviculă, prin atingerea de sfintele moaște ale Cuviosului Sava. Unii credincioși, precum și maicile din obștea Mănăstirii, au simțit buna mireasmă a sfintelor moaște ale ctitorilor.

Demonstrarea sfințeniei Cuviosului Sava Iezereanul se sprijină pe convergența mai multor categorii de izvoare. Mărturiile lui Chiriac Râmniceanu confirmă viața sa ascetică și autoritatea duhovnicească. Documentele istorice și pisaniile atestă activitatea sa ctitoricească și rolul său în consolidarea monahismului oltenesc. Continuitatea tradiției monahale și renașterea ctitoriilor sale confirmă impactul spiritual durabil al lucrării sale. Toate aceste elemente converg către imaginea unui mare nevoitor, a cărui viață și activitate se înscriu în tiparul clasic al sfinților monahi ai Bisericii Ortodoxe.

CUVIOSUL SAVA IEROMONAHUL ȘI CTITORIA SA DE LA BRADU

Cronologie

1737, iulie 15. Prima atestare a Schitului de sub Râpa Bradului apărută într-o carte a patru boieri hotarnici pentru părți din hotarul Cheia: „S-au tras și Gurguiata, în livezi în Plaiu cu țăpile, din fagul ce s-au însemnat, până în Valea Schitului, sunt st(ânjeni) [....] din muchia Bradului în lat până la pârâul cel mare" (T.G. Bulat, *Contribuțiuni documentare la istoria Olteniei*, pp. 67).

· 1750 aprox. Se naște viitorul duhovnic și stareț Sava Iezereanul ieromonahul (pe numele de schimă, Ștefan), în satul Scrada, județul Gorj (*BOR*, Vol. XII, anul 1888, nr. 8, p. 535).

· 1766, aprilie 10. Anastasia monahia dimpreună cu fiicele Grejdana și Voica dau zapis la mâna „duhovnicului Sava ieromonah" prin care acordă „danie de pomenire veșnică sfintei biserici de la Râpa Bradului, livadea cu Gurguiata cea Mare și este locu dă fălci 6 și falcea de funii 9 și în lat funia este de coți 12." Între martori este un Pahomie monahul de la Izvorul Frumos (T.G. Bulat, *Contribuțiuni*, p. 70).

· 1768, aprilie 21. Popa Matei cu frații săi Marin, Constantin și Preda, feciorii Nicolii Modrii din satul Cheia dau zapis „Sf. Schit de la Bradul, unde se prăznuiește Sf. Slăvitul prooroc Ioan Înaintea mergătorul și botezătorul Domnului și duhovnicului Săvii ieromonahul[....] pentru că i-am vândut un loc stătător de supt Râpa Bradului „pentru niște bani. Pe lângă acest loc, schitul mai avea o parte dată de zapis de moșul Nichifor. La 25 aprilie același an, vânzătorii menționează că dau partea de avere de mai sus numai schitului Bradu, iar nu Sfintei Episcopii sau schitului Iezerul sau Izvorul Frumos (T.G. Bulat, *Contribuțiuni*, pp. 71-72).

· 1772, ianuarie 14. Zapisul de danie al lui Ilie Olănescu schitului Bradu pentru o livadă în Gurguiata (Trib. Jud. Vâlcea, dos. 513/1840, f. 20. cf. Monumente arhivistice vâlcene, 1998, p. 127).

· 1772, iulie 22. Ieromonahul Rafail, feciorul popii Simii din Cheia, dăruiește „Sf. schit de la Râpa Bradului, unde se prăznuiește Sf. Ioan Botezătorul, între din Gurguiata ce Mare [...] și alt loc din Tisa [...] și iar am mai dat de danie toată partea mea din siliștece mi se va veni peste râu, din Urzici, ca să aibă sfântul schit să-și facă [...] (T.G. Bulat, *Contribuțiuni*, p. 73).

1776, octombrie 20. Episcopul Chesarie al Râmnicului dădea schitului Bradu din ținutul Cheii o carte de stăpânire asupra unei livezi în Gurguiata (I. Popescu, *Băile Olănești*, p. 335).

· **1779, martie 31.** Biserica schitului Viezuri este amintită într-un document (N. Stoicescu, *Note*).

· **1781, iunie 11**, Ieromonahul Sava vechilul schitului Bradu (și *igumen* la Iezer) și moșnenii Anghelești și toți cetașii din satul Cheia cer lui vodă să ordone boierilor ispravnici și judecătorului de la scaunul Vâlcea să le măsoare și să le deosebească cele trei funii: Băzăcească, Puiască și Magherească. Din *funia Băzăcească* făcea parte Schitul Bradu. Domnitorul ordonă măsurătoarea și, în august 12, Costache Pandia biv vel sluger și Matei Băbeanu biv vel polcovnic fixează hotarele solicitate (T.G. Bulat, *Contribuțiuni*, pp. 76-78).

· **1781, august 12.** Documentul îl menționează pe Sava Ezereanu în calitate de „igumen al Sfintei Mănăstiri Iezerul, vechil al sfântului schit ce se cheamă Bradu." (I. Popescu, N. Gorgan, E. Groșenoiu, *Vetre de spiritualitate românească. Monumentele religioase din Olănești și împrejurimi*, p. 80).

· **1782, ianuarie 20.** Partenie ierodiacon monahu, feciorul Predii bărbierului sin Simion Andronescu din Cheia dă zapis „la mâna duhovnicului Sava ieromonahul" prin care confirmă dania făcută schitului Bradu, iar nu Mănăstirii Bistrița cum zic unii (T.G. Bulat, *Contribuțiuni*, pp. 76-78).

· **1783, septembrie - 1784 august 31**. Popa Dimitrie Zugraf pictează biserica Schitului Bradu (sat Gurguiata, Băile Olănești). Portrete murale în pronaos, pe zidul de apus: „Duhovnicul Sava-ctitor ține biserica împreună cu jupân Zamfir Gheorghe logofăt al Sfintei Episcopii." Pe zidul de nord: „Filaret episcopul Râmnicului". Pe peretele de la sud: „Salomiia monahia muma egumenului [Sava]" și „Climenta monahia."

· **1784.** Este ridicată biserica cu hramul „Nașterea Sfântului Prooroc Ioan Botezătorul" și turnul-clopotniță ale Schitului Bradu, de Sava ieromonah, duhovnic și stareț, pentru că schitul a fost de la începuturi de călugări. Cuviosul egumen a primit sprijinul preotului Grigore, a jupanului Zamfir și a lui Gheorghe logofătul.

· **1784, iulie 17.** Pisania din pronaosul bisericii: „Întărirea celor ce nădăjduiesc spre Tine, întărește, Doamne, Biserica Ta, care o ai câștigat cu scump Sângele Tău." Popa Dimitrie zugrav, iulie 17, 7292 [1784] „Canon".

· **1788/1789.** Sava *duhovnicu* Ezăreanu zidește biserica „Buna Vestire" de la Schitul Viezuri (Sărăcinești): „Sfânta biserică ce se prăznuiește hramu Bunei Vestiri făcută din temelie de robul lui Dumnezeu, părintele Sava Ezereanul duhovnicu[l], cu leat 7297" (după pisania ce a existat în trecut la biserica „Buna Vestire" de la Schitul Viezuri. Catagrafia din 1840 menționează data de 26 octombrie 1790).

· **1792.** Document care atestă *milele* acordate de domnitorul Mihail Suțu, reconfirmate de domnitorii care îi succed.

· **1793 iunie 24.** Alexandru Constantin Moruzi va da schitului Bradu din județul Vâlcea și călugărilor sihaștri de la acest schit *doi oameni scutiți* (V.A. Urechia, *Istoria Românilor*, VI, p. 214).

· **1795, iunie 23.** Ultimul document ce amintește de duhovnicul Sava. După aceasta, el a devenit schimnic cu numele de Ștefan (Popescu, Gorgan, Groșenoiu, *Vetre…*, p. 80).

· **1797, martie 11.** Alexandru Ipsilanti confirmă cartea domnească de mai sus (V.A. Urechia, Istoria Românilor, VII (V) p. 301-302). Casele la vie la Brad și pivnița au fost făcute de monahul Chiril (*A.O.*, 1939, p. 125).

· **1798, iunie 15.** Domnitorul Constantin Hangherli confirmă *cartea domnească* a lui Alexandru Moruzi (Popescu, Gorgan, Groșenoiu, *Vetre…*, p. 80).

· **1804**. În acest an, sub noul său nume, cronicarul Chiriac Râmniceanu îl găsește pe Sava stareț la Iezer și spune așa: „l-am găsit acolo de ani 50 [dacă s-a născut pe la anul 1750, această vreme de o jumătate de secol este de când viețuia în monahism], unde au și răposat, carele-și mai făcuse și altu schit Bradu". Tot cronicarul adaugă că acest Ștefan ieroschimonahul a fost duhovnicul episcopului Iosif al Argeșului (*Muzeul reg. Olt*, p. 34).

· **1804, aprilie 20.** Zapisul lui Sava Duhovnicu, iscălit de ieromonahul Ștefan ctitorul Bradului, pentru o livadă în Gurguiata a schitului Bradu, metoh al Episcopiei Râmnicului (Trib. Jud. Vâlcea, dos. 513/1840, f. 10, cf. *Acte documentare vâlcene*, 1999, p. 44).

· **1807, mai 18.** Poruncă a Isprăvnicatului județului Vâlcea către Nicolae din Cacova să cerceteze jalba (postelnicului Ioan Bărbătescu) și dacă acesta va avea dreptate, să-și primească banii și să-i lase slobodă o livadă, deoarece nu este moșnean cu el. Dacă Nicolae are ceva împotrivă, să vină la judecată, altfel va fi adus cu treapăd. Postelnicul Ioan Bărbătescu se jeluse boierilor ispravnici că moșul său, popa Gligorie Bodescu, avusese moșie în hotarul Cheia, dăruind o parte din ea schitului numit Râpa Bradului, făcut de părintele schimnic

Ezăreanu pe acea moșie primită ca danie. Lângă acel schit, schimnicul ținea o livejoară ca zălog de la un sătean. Acesta o scosese de la zălogire și, fără să întrebe nici pe schimnic și nici pe postelnic, a vândut-o unui Nicolae din Cacova, care nu era funiaș cu ei. Acesta, deci, a cumpărat-o cu viclesug, dând 30 taleri să lase slobodă livada sau să vină la judecată. (Jalbă fără dată a postelnicului Ioan Bărbătescu). (Ms. 7, f. 26 v. Cop., cf. *Izvoare documentare vâlcene*, vol. III, p. 74).

· **1814, mai 15.** Zapis prin care popa Marin și fratele său Stanciu din satul Cheia vând postelnicului Ioan Bărbătescu o livadă în Varniță. Hotare „piatra ce se hotărăște cu Schitul Bradului[...]" (*Izvoare documentare vâlcene*, vol. III, p. 119).

· **1814, noiembrie 09.** Zapis prin care Gheorghe Anghelescu cu feciorii săi vând diaconului Ioan toată partea lor de munți, de plai, de izlaz, dintr-o moșie, a treia parte din *funia Băzăcească*, ce se împarte în două cu Schitul Bradu (*Izvoare documentare vâlcene*, vol. III, p. 124).

· **1820, ianuarie 28.** Zapis prin care Pătru, fiul lui Constantin Enoiul din Bărbătești, vinde postelnicului Ioan partea sa din muntele Bărbătescu. Martor popa Tudor din Schitul Bradu (*Izvoare documentare vâlcene*, vol. III, p. 176).

· **1824, decembrie 17.** se face un catastih de toate lucrurile ce s-au găsit la schiturile: Iezer, Bradu, Viezuri și Izvorul Frumos (A.O., 1941, p. 137). Acum schitul Izvorul Frumos era părăsit și odăjdiile „au fost luate de răposatul schimnic și aduse la schitul Bradu" (*A.O.*, 1940, p. 35).

· **1840.** Catagrafia din acest an înregistrează numai biserica „Sfântul Ioan Botezătorul". Acum, schitul Izvorul Frumos era părăsit și odăjdiile au fost luate de răposatul schimnic și adu-se la schitu Bradu." (*M.O.*, 1968, p. 268).

· **1840.** Catagrafia menționează că Sava „duhovnicu[l] Ezăreanu" zidește biserica „Buna Vestire" de la Schitul Viezuri de la Sărăcinești (*M.O.*, 1968, p.268).

· **1854-1855.** Schitul Bradu era alăturat schitului Sărăcinești și trecut în bugetul Episcopiei Râmnicului (*M.O.*, 1968, p. 268).

· **1861.** Chiliile schitului nu mai aveau învelitoare, iar clopotnița își pierduse deja toată tencuiala (Raport de îngrijitor G. Cheianu) (Popescu, Gorgan, Groșenoiu, *Vetre...*, pp. 80).

· **1863-1864, iarna anilor.** Acoperișul bisericilor s-a prăbușit, iar ciubucurile (ornamnete) au căzut din cauza înghețului. Semnalele de alarmă trase au lăsat indiferente autoritățile, reparațiile fiind făcute de către sătenii din vecinătatea schitului (Popescu, Gorgan, Groșenoiu, *Vetre...*, p. 80).

· **1867.** Corespondență cu Ministerul Instrucțiunii Publice și al Cultelor și subprefecturile, relativă la administrarea bunurilor mănăstirilor. Plângeri împotrtiva îngrijitorilor bunurilor fostelor schituri: Slătioarele, Jghiabu și Bradu (DJVAN, fond Prefectura Jud. Vâlcea, dos. 100/1867, cf. *Vâlcea în documente*, 1986, p. 79).

· **1890.** Vizita episcopului Ghenadie, care a constatat multă neorânduială, cărțile rupte, mizerie. Mai spune că acolo făcea slujbă preotul din satul Cheia „și era în totală lipsă de îngrijire" (Ghenadie, *Vizite...*, p. 49).

· **1893.** În *Dicționarul* lui Alessandrescu, satul Gurguiata face parte din comuna Cheia, plaiu Cozia, cu o populație formată din 95 de locuitori (50 de bărbați și 45 de femei). Este situat pe marginea râului Cheia și la nordul comunei. Aici se află schitul Bradu, fondat de ieromonahul Sava la anul 7292, cu hramul „Sfântul Ioan Botezătorul" (Alessandrescu, *Dicționarul geografic al județului Vâlcea*, 1893, p. 187).

· **1907, iulie 01.** Ieromonahul Chesarie Popescu, născut în localitatea Șuici, la 5 martie 1854, care avea metania la Mănăstirea Cozia, a fost numit îngrijitor și preot la Schitul Bradu (*Anuarul Administrațiunii Cassei Bisericii*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1909, p. 144).

· **1909, septembrie 14.** Virgil Drăghiceanu vizitează Schitul Bradu și consemnează următoarele: „Nu pot trece cu vederea halul de mizerie în care se află singura chilioară în care stă egumenul; grinzile s-au rupt de la mijloc, iar egumenul își mută din loc în loc patul, după poziția surpărilor, spre a nu fi omorât în timpul nopții." (Drăghiceanu, *Monumentele Olteniei, raportul al II-lea*, în *B.C.M.I.*, am XXVI, fasc. 76, aprilie-iunie, 1933, p. 68).

· **1909.** Anuarul Administrațiunii Cassei Bisericii menționează Schitul Bradu, cu biserica filială Sf. Ioan Botezătorul din Parohia Cheia din comuna Sărăcinești Cheia, ctitorită din zid, de Sava Ezereanul, având îngrijitor și preot pe Ieromonahul Chesarie Popescu (*Anuarul Administrațiunii Cassei Bisericii*, 1909, pp. 144, 221).

· **1925.** *Anuarul Eparhiei Râmnicului* consemna că, în satul Gurguiata din com. Cheia, jud. Vâlcea, se află biserica sf. schit Bradul. Vechimea ei trece de 200 ani și e durată de niște călu-

gări, cari s-au oprit – zice-se – în această regiune. Azi, afară de biserică și clopotniță, cari păstrează caracterul de schit al acestui așezământ, nu mai există alte indicii, și nici urmă din ruinele vechilor clădiri-chilii. Actualul eromonah ca îngrijitor al schitului locuiește într-o căsuță făcută de curând, iar biserica servește mai mult ca biserică de sat. Ca gospodărie e foarte săracă. Măsurile noi de organizare a mănăstirilor vor avea răsunet poate și asupra acestui schit." (*Anuarul Eparhiei Râmnicului Noului-Severin pe anii 1921-1925*, p. 623).

· 1940. Anuarul Mitropoliei Olteniei consemnează că, „deși, din pisanie și acte se vede că a fost înzestrat cu însemnate moșii, azi nu mai are decât curtea de ¼ ha. Schitul își duce viața într-o impresionantă sărăcie. Are clopotnița și o căsuță cu două chilioare unde locuiește starețul Atanasie Nicolaescu, născut 1876 în Cheia [...] și cântărețul Toma Croitoru, născut în 1913 la Roești. Alt personal în afară de cel bugetar nu mai este" (*Anuarul Mitropoliei Olteniei*, 1941, p. 851).

· 1955. Schitul Bradu - biserica și turnul clopotniță - este clasat în Lista Monumentelor Istorice din România, cu codul 2184 (*LMI*, 1955).

· 1960. Începând cu acest an, Schitul Bradu este părăsit complet, pentru câteva decenii, acesta fiind trecut cu vederea de la vreo inițiativă de refacere a zidurilor ruinate.

· 1991. Schitul Bradu apare în noua Listă a Monumentelor Istorice din România, cu codul 39B0103 (*LMI*, 1991).

· 1994. În chiliile părăsite s-a stabilit un călugăr care se muta din loc în loc, trăind cu teama că zidurile se vor prăbuși peste el.

· 1996. Cuvioasa Maică Arsenia Maxim vine în această mănăstire, care se afla în pustiire și ruinare.

· 1999. La Schitul Bradu au fost aduse călugărițe, în mare parte de la Schitul Iezer.

· 2001, iulie 30. Monahia Sevastiani Alba (viitoarea stareță) este primită în obștea Mănăstirii Bradu.

· 2001. În contextul în care Maica Stareță Arsenia îi spusese Sorei Iuliana (Maica Isidora) să facă trei metanii în fața sfintelor moaște ale ctitorului Sava Iezereanul recent descoperite, Cuviosul Sava i s-a arătat în vis așa cum este pictat în tabloul votiv din Biserică și i-a spus: «- Soră Iuliana, să mă cinstești și pe mine!».

· 2004. Schitul Bradu apare în noua Listă a Monumentelor Istorice din România, cu codul VL-II-m-B-09717 (*LMI*, 2004).

· 2011. Direcția Județeană pentru Cultură Vâlcea a emis avizul pentru lucrări de consolidare-restaurare la Biserica „Sfântul Ioan Botezătorul" și pentru turnul-clopotniță.

· 2012. Direcția Județeană pentru Cultură Vâlcea a emis avizul pentru lucrări de consolidare-restaurare a picturii murale la biserică.

· 2017. Au început lucrările de consolidare-restaurare a Bisericii „Sf. Ioan Botezătorul" și a turnului-clopotniță, cu binecuvântarea Înaltpreasfințitului Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, după un proiect realizat de domnul arhitect Aurel Ioan Botez, președintele Comisiei Naționale a Monumentelor Istorice. Lucrările de consolidare continuă și în acest an și sunt executate de firma SC Carolin SRL. Restaurarea picturii a fost realizată de firma „ART and Restoration" (pictor restaurator Mihail-Gabriel Bîrhală). O nouă etapă a fost finanțată de către Secretariatul de Stat pentru Culte.

· 2017. Sora Maria (Maica Macaria) a primit vindecarea unor dureri la claviculă, prin atingerea de sfintele moaște ale Cuviosului Sava.

· 2019, noiembrie 11. Recepție la terminarea lucrărilor de consolidare-restaurare.

· 2020, noiembrie 25. Cuvioasa Sevastiani Alba este numită stareță a Mănăstirii Bradu.

· 2022 octombrie 22. Are loc resfințirea bisericii și a turnului-clopotniță de la Mănăstirea Bradu (Băile Olănești) de către Înaltpreasfințitul Părinte Varsanufie, Arhiepiscopul Râmnicului, după încheierea lucrărilor de consolidare și restaurare a întregului ansamblu monastic. Înaltpreasfințitul Părinte Varsanufie a hirotesit-o stavroforă pe Preacuvioasa Sevastiani Alba, stareța Mănăstirii Bradu, și a conferit ordinul „Crucea Râmnicului" domnului profesor doctor Florin Epure, directorul Direcției Județene pentru Cultură Vâlcea. De asemenea, Înaltpreasfinția Sa a oferit diplome de vrednicie restauratorilor și tuturor acelora care au lucrat la înnoirea ansamblului monahal al Mănăstirii Bradu.

Episcopul Atanasie Mironescu (1898–1909) (Partea a II-a)

Pr. Laurențiu Rădoi

Activitatea culturală

La vremea aceea, Episcopul Atanasie a fost unul dintre cei mai de seamă ierarhi cărturari ai Bisericii noastre. Pe lângă activitatea pastoral-misionară, găsea timp și pentru carte, scriind sau prelucrând cu multă trudă, migală și dăruire, câteva lucrări deosebit de importante pentru istoria bisericească. De reținut: *Anuarul Eparhiei Râmnicului – Noul Severin*, (București, 1899), *Morala pentru copii* (București, 1899), *Sfântul Atanasie cel Mare al Alexandriei*, tradusă din germană după cartea lui Möhler (București, 1900), *Istoria bisericească universală*, a lui Eusebiu Popovici, tradusă din germană, în colaborare cu Episcopul Gherasim Timuș de la Argeș (2 vol., București, 1900–1901), *Trimiterile cele patruspre-zece ale Sfântului Apostol Pavel*, de Teofilact al Ohridei, o traducere a mitropolitului Veniamin Costachi (3 vol., București, 1904–1906), tot în colaborare cu ierarhul de la Argeș, și *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului – Noul Severin* în trecut și acum, împreună cu câțiva preoți (Râmnic, 1906).[1]

În 1899, la Tipografia Cărților Bisericești s-a publicat o carte de *Rugăciuni* cu 49 de iconițe în text, frumos executate, alcătuită de o comisie din care a făcut și el parte, alături de Mitropolitul primat Iosif Gheorghian și Episcopul Silvestru al Hușilor.[2] Câțiva ani mai târziu, la 28 martie 1902, cu prilejul sărbătoririi unui sfert de veac de la apariția revistei *Biserica Ortodoxă Română*, scria la Râmnicu Vâlcea un articol despre moaștele sfinților aflate în Catedrala episcopală, în special despre Sfântul Mercurie, al cărui cap a fost găsit într-o biserică din Ocnele Mari pe timpul Episcopului Damaschin.[3]

1 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 12-13; Diac. dr. Haralambie Rovența, „Studiul Noului Testament la noi în ultimii 50 de ani (1881-1931)", în: *ST*, an. III (1932), nr. 2, pp. 280-281 („Munca și osârdia cărturarului vlădică Athanasie Mironescu îndeplinise o mare lipsă, tipărind în românește bogata operă exegetică a lui Teofilact".); Nicolae Șerbănescu, „Ierarhii plaiurilor oltene în prima sută de ani de la Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române – 25 aprilie 1985", în: *MO*, an. XXXVII (1985), nr. 5-6, p. 345; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români...*, p. 402.

2 G., „Bibliografie", în: BOR, an. XXIII (1899), nr. 7, pp. 711-712.

3 † P.S. Athanasie, episcop al Râmnicului, *Sfinte moaște din Catedrala Sf. Episcopii a Râmnicului...*, pp. 27-30.

Interesându-se în permanență de viața preoților săi, le-a scris câteva cărți pastorale, ca și ei, la rândul lor, să vegheze la viața religios-morală a enoriașilor. De pildă, în 1909, văzând că prin parohiile din Oltenia se răspândesc lucrări pline de otravă sufletească, le-a scris pentru paza legilor, sfătuindu-i să se ferească de primejdiile care răsar din citirea acestora: „Spre a vă cruța pe viitor de niște încercări așa de crâncene, vă îndemn, iubiților, a căuta hrană sufletească prin citirea de scrieri bune, cum sunt mai ales acelea pe poarta cărora se află scris că sunt alcătuite de bărbați cunoscuți ca iubitori ai binelui obștesc sau sunt tipărite de societăți luminătoare, ce se îndeletnicesc anume cu alcătuirea de scrieri bune și răspândirea lor în popor, cum e Societatea «Steaua» din București, precum și scrierile tipărite cu încuviințarea Ministrului școlilor sau cu binecuvântarea Sfântului Sinod. Asemenea scrieri vi le pot arăta la trebuință preoții și învățătorii. Când unii creștini m-au întrebat și pe mine dacă e bine să citească oarecare carte și să facă cele ce învață din ea sau chiar mi-au cerut anumite cărți, le-am răspuns bucuros, dându-le îndreptarea cuvenită și trimițându-le cărți de citit. Așa voi face cu plăcere cât îmi va fi cu putință, căci mult îmi stă la inimă binele sufletesc al păstoriților mei [...] Îndeletniciți-vă dar, iubiților, a cunoaște legile prin citirea cărților sau prin ascultarea citirii lor în biserică, în școală și chiar la primărie, și vă veți lumina încetul cu încetul că fericirea unui popor este dragostea și paza legilor. Iubiți adevărata cunoștință, care vă povățuiește la curățenie, cumințenie, dreptate și bărbăție, decât care nimic nu este mai de preț în viața oamenilor. Păziți-vă și vă feriți de cei ce fac împerecheri și sminteli împotriva bunei rânduieli obștești. Sfătuiți pe cei fără de rânduială, mângâiați pe cei puțini la suflet, sprijiniți pe cei neputincioși, fiți îndelung-răbdători spre toți, să nu răsplătiți cu rău pentru rău. Femei, plecați-vă bărbaților voștri, precum se cuvine, întru Domnul. Bărbați, iubiți-vă femeile voastre și nu vă amărâți asupra lor. Fiilor, ascultați pe părinții voștri întru toate, că această purtare este bine plăcută întru Domnul. Părinți, nu vă întărâtați cu mânie asupra fiilor voștri, ca să nu se mâhnească, ci-i creșteți întru înțelepciune și certarea Domnului, dați-i la școală, deprindeți-i la meșteșuguri. Slugi, ascultați pe stăpânii voștri cei după trup întru toate, nu numai înaintea ochilor slujindu-le, ca cei ce vor să placă oamenilor, ci întru dreptatea inimii, temându-vă de Dumnezeu. Și tot ce faceți pentru stăpâni să faceți din suflet, ca Domnului, iar nu ca oamenilor, știind că de la Dumnezeu veți lua răsplătirea. Stăpâni, ce este cu dreptul și ce este tocmeala slugilor să dați, știind că și voi aveți Domn în ceruri”.[4]

Deși era bolnav uneori, și chiar oprit de medici să muncească, „nu cunoaște lenevirea, ci veșnic lucrează, veșnic aleargă la lucrul cel sfânt și

4 † Athanasie Râmnicu, „Carte pastorală dată de Preasfințitul Episcop al Râmnicului către fiii sufletești din eparhia sa pentru paza legilor”, în: BOR, an. XXXII (1909), nr. 1, pp.1-17.

la lucrarea cea bună". Vara niciodată nu pleca în străinătate pentru căutarea sănătății, ci străbătea munții țării sau citea și scria în mănăstirile din eparhie.[5] Cunoscându-l de aproape 20 de ani, de pe vremea când era „cel mai bun și silitor student între teologi", arhimandritul Damaschin Popescu, duhovnic al Mănăstirii Celic-Dere din Tulcea, spunea în mai 1911: „V-am cunoscut îndeaproape și personal viața neprihănită și morală în societate, pe când încă erați Episcop al Râmnicului și când eu eram ca superior al Sfintei Mănăstiri Cozia, unde Preasfinția Voastră, împreună cu d. Constantin Erbiceann și P.S. Episcop de Argeș Gherasim Timuș, ca niște albine laborioase, lucrați la monumentala lucrare Istoria Bisericească și alte opere (în timpul verii la Cozia)".[6]

Bun părinte, iscusit predicator și scriitor bisericesc,[7] vrednicul ierarh „atrăsese în jurul său câteva elemente de valoare, care au început o frumoasă campanie de purificare în presa bisericească și în hățișul teologic".[8] La îndemnurile sale, între anii 1902–1909, clerul oltean a publicat la Râmnicu Vâlcea revista bilunară Cuvântul Adevărului, pe care el însuși a îmbogățit-o cu multe articole valoroase,[9] precum Sfaturi pentru preoți date după diferiți autori (1909).[10] Dorința lui era „să slujească ca o tribună după care fiecare preot să își poată arăta părerile sale în ceea ce privește buna stare a Sfintei Biserici Ortodoxe de Răsărit, ca în ea să se publice predicile cele mai bune ținute de preoți și, în sfârșit, să se mențină pe terenul obiectiv și al moderației potrivit cu Sfânta Scriptură, cu predania și cu sfintele canoane".[11]

Suflet cult și nobil, iubitor al artei, a îmbogățit muzeul istoric și artistic de la Episcopie și a luat toate măsurile ca bisericile din eparhie să fie pictate de specialiști, iar școlile de cântăreți să mărească numărul absolvenților buni în bisericile Olteniei.[12] Prin urmare, în anul școlar 1901/02, Școala de cântăreți din Râmnicu Vâlcea a fost frecventată de 65 de elevi, repartizați în trei clase,[13] iar în 1903/04, cea din Craiova a avut 81 de elevi.[14]

În afară de acestea, vlădica are meritul de a reînființa în 1908 Seminarul de la Râmnic, așezându-l la mănăstirea Bistrița.[15] Aici și-a desfășurat activitatea doar până în 1911, când Episcopul Râmnicului, Ghenadie Georgescu, a cerut Ministerului strămutarea lui în vechea sa clădire din curtea Episcopiei.[16]

Ca răsplată a eforturilor sale, pentru bogata activitate culturală, la 25 mai 1909, a fost ales membru de onoare al Academiei Române.[17] Era o mărturie a prestigiului de care se bucura în fața oamenilor de cultură ai țării datorită operei lui nemuritoare. Drept mulțumire, a trimis înaltului for academic o scrisoare de mulțumire, citită în ședința din 28 mai de vicepreședintele I. C. Negruzzi: „Viu mișcat

5 Redacția, *Zece ani de păstorire*..., p. 224.

6 Apărarea Mitropolitului Athanasie..., p. 196.

7 Haralambie Rovența, *Studiul Noului Testament*..., pp. 279-280 („Era unul dintre cei mai cărturari vlădici pe cari i-a avut biserica în ultimile decenii".); Prezentare biografică și bibliografie selectivă..., pp. 34-35.

8 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu*..., pp. IV-V.

9 Redacția, 28 martie..., p. 223.

10 „Sfaturi pastorale", în: *CA*, an. VI (1908), nr. 21, p. 173; Mircea Păcurariu, *Dicționarul teologilor români*..., p. 402.

11 „Scopul nostru", în: *CA*, an. I (1902), nr. 1, p. 1.

12 Redacția, *Zece ani de păstorire*..., p. 225.

13 „Școala de cântăreți biseric. din R.-Vâlcea. Raport", în: *CA*, an. I (1902), nr. 8, p. 60.

14 „Știri. Statistica", în: *CA*, an. III (1904), nr. 10, p. 104.

15 Nicolae Șerbănescu, *Ierarhii plaiurilor oltene*..., p. 345.

16 Pr. P. Partenie, Anuarul Seminarului „Sf. Nicolae" din R.-Vâlcea pe anul școlar 1924-1925 cu un scurt istoric de la înființare și până în prezent, Tipografia, Legătoria de cărți și Librăria Matei Basarab, Râmnicu Vâlcea, 1926, pp. 111-112.

17 „Ședințele ordinare. Ședința publică de la 25 maiu 1909", în: Analele Academiei Române, seria II, tom XXXI, 1908-1909, Partea administrativă și desbaterile, București, 1909, pp. 189-190; Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu*..., pp. IV-V.

de comunicarea ce ați binevoit a-mi face, că sunt ales membru onorar al Academiei, vă rog sa fiți interpretul călduroaselor mele mulțumiri către onor. Membri ai Academiei, pentru actul săvârșit în persoana smereniei mele. În modestele mele lucrări ce cu ajutorul lui Dumnezeu voi mai alcătui pe viitor, mă voi călăuzi totdeauna, cât privește partea formală, de luminile acestui învățat corp, căruia se datorește în cea mai mare parte avântul luat de literatura noastră pe toate terenurile culturii omenești. Mulțumind încă o dată Onor. Academii pentru distinsa onoare ce mi-a făcut, vă rog, Domnule Președinte, a primi asigurarea înaltei considerațiuni ce vă păstrez și arhierești binecuvântări".[18]

Activitatea administrativă

Continuând munca predecesorului său, Episcopul Atanasie a desăvârșit multe lucrări, atât în gospodăria Sfintei Episcopii, cât și în așezămintele monahale din eparhie, „în care a introdus cea mai perfectă rânduială", ajutând pe cele sărace cu propriile sale mijloace, procurând odoare sfințite, cărți de ritual, veșminte sacre și alte obiecte necesare cultului divin.[19] Potrivit apropiaților, a făcut „o epocă", cu „ștampele monumentelor vechi și noi, pentru procurarea cărora a cheltuit mii de lei și foarte multă oboseală, până când să aleagă ce-i bun de conservat".[20] Pentru a mărturisi zelul depus de el la buna chivernisire a treburilor administrative, la 28 martie 1905, membrii redacției revistei Cuvântul Adevărului, care l-au urmat încă de la primii pași făcuți în Oltenia, au prezentat consecințele măsurilor sale gospodărești, spre slava Bisericii și prestigiul clerului: „clădiri și reparări a numeroase biserici, multe sfințite de P.S. Sa, înființarea de societăți preoțești, întrunirea preoților în cercuri și conferințe, iar mai presus de toate, îmbunătățirea stării materiale a preoților și în special a credincioșilor".[21]

În primul rând, se cuvine să notăm că a purtat o grijă deosebită Catedralei eparhiale, unde a înlocuit pardoseala din piatră cu una din mozaic, „prea frumos lucrată", a modificat intrarea în cafas și a îmbrăcat în argint, pe cheltuiala sa, icoana Sfântului Nicolae și a Înălțării Domnului de pe catapeteasma din lemn de tei, sculptată cu măiestrie și poleită.[22]

Văzând că Mănăstirea Cozia nu are clopote, i-a dăruit unul de la Seminarul din Râmnicu Vâlcea, apoi a făcut apel către preoți să ajute financiar pentru confecționarea altuia mai mare, demn de o ctitorie vo-

18 Ședințele ordinare. Ședința de la 28 maiu 1909..., pp. 210-211.

19 Meletie RĂUȚU, *Monografia eclesiastică...*, pp. XVI-XVII.

20 Meletie RĂUȚU, *Monografia eclesiastică...*, pp. XVIII-XIX.

21 REDACȚIA, 28 martie..., p. 223.

22 † Atanasie MIRONESCU, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului – Noul Severin...*, pp. 182-183; „Știri și diverse", în: CA, an. II (1903), nr. 11, p. 86 (Ministrul Cultelor a acordat 3.000 lei pentru reparații la Catedrală.).

ievodală, și pentru ridicarea unui foișor, care să le adăpostească.[23] Tot așezământului vâlcean i-a dăruit până în august 1903 următoarele cărți: „12 minee, didachii ale lui Ilie Miniat, un orologiu mare, un penticostar, un evhologiu, un Aghiasmatariu, o psaltire, 64 cuvinte ale S-lui Ioan Hrisostom, un tipic bisericesc, una carte de tedeum, un tipic arhieresc, acatistul Sfintei Filotea, acatistul Cuvioasei Parascheva, acatistul Maicii Domnului, acatistul Sf. Ecaterina și acatistul S-lui Dimitrie cel nou".[24]

Dintr-o statistică a ajutoarelor pentru biserică în Eparhia Râmnicului – Noul Severin aflăm că de la alegerea sa, în 1898, s-au eliberat 102 pantahuse, până în 1902, spre a se strânge ajutoare în folosul zidirii și împodobirii bisericilor din întreaga țară. În acest context, cu 39 de pantahuse s-a strâns suma de 74.163 lei și 53 bani. Cercetând revista Biserica Ortodoxă Română, constatăm că în scop religios, pentru zidirea bisericilor, reparații, cărți liturgice, odoare sfinte și alte obiecte, s-au făcut în această perioadă donații în valoare de 204.028 lei și 08 bani, în afară de imobilele, terenurile și alte obiecte neprețuite, care se ridicau la o suma destul de mare.[25]

Trebuie să facem precizarea că, în 1905, arhimandritul Damaschin Pandelescu, superiorul mănăstirii Bistrița, i-a dăruit 500 lei Episcopiei ca ofrandă, pe care vlădica i-a folosit la repararea și înfrumusețarea raclei cu sfintele moaște aflate în catedrală.[26] În același an, a primit din partea Eufimiei Dimancea două covoare frumoase, pentru a-i pomeni la sfintele slujbe pe cei doi fii ai ei, pe care le-a așezat tot în catedrală.[27]

Pentru obiectele făcute și reparate pe cheltuiala sa în biserica Sfintei Episcopii, a primit în 1909 mulțumiri publice, prin intermediul revistei Biserica Ortodoxă Română, care le și enumeră: „Două icoane împărătești la catapeteasmă a hramului (Sf. Nicolae) și Înălțarea Mântuitorului, îmbrăcate cu argint și poleite parțial cu aur, din argintul bisericii din candelele vechi, și tot lucrul plătit de Î.P.S. Sa; una cutie de argint cu capac și încuietoare și parțial poleită cu aur care conține sf. Moaște, reparată cu cheltuiala Î.P.S. Sale; un sfeșnic cu șapte lumini, lucrat din argintul bisericii și parțial poleit tot cu cheltuiala Î.P.S. Sale; una cădelniță care s-a poleit cu aur plătită de Î.P.S. Sa; Douăzeci și una candele mari din bis. mare, reparate cu argint din care parte poleite cu aur; două îmbrăcăminți pe sf. Masă în bis. mare, din care una din stofă de mătase albă cu flori galbene, și una din stofă Damasc de lână, făcută cu cheltuiala Î.P.S. Sale; două perdele la ușile împărătești, din care una de mătase galbenă cu broderii și

23 „Donațiuni", în: *BOR*, an. XXIV (1900), nr. 8, pp. 794-795.

24 „Știri. Donațiune", în: *CA*, an. II (1903), nr. 9, p. 72.

25 „Știri. Statistica ajutoarelor pentru biserică în Eparhia Râmnicului – Noul Severin - 1898-1902", în: *CA*, an. I (1903), nr. 18, p. 144.

26 „Știri. Ofrandă", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 1, p. 112.

27 „Știri.de la S-ta Episcopie de Râmnic", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 12, p. 128.

una de mătase neagră; o pereche tricheri de argint de cel din al bisericii, lucrate cu cheltuiala Î.P.S. Sale; legătura a 22 Minee, din care 17 cu piele marochin și 5 cu pânză imitație, care s-a plătit tot de Î.P.S. Sa; două rânduri de veșminte diaconești de stofă albastră, cu flori albe argintii, dimpreună cu orariile lor; una poală de stofă maro pentru analfogul pe care se citește psaltirea; una îmbrăcăminte de catifea verde cu cruci și galoane groase de fir de argint curat, care servește pe masa dinaintea icoanei împărătești «Maica Domnului»; una dveră de mătase verde cu cruci argintii la bis. Bolniță; Idiomelarele de Dimitrie Suceveanu și un Anastasimatar idem, un utrenier, precum și antologia de Nectarie și un Doxastar de Zmeu; una tavă rotundă de argint gravată cu inscripțiuni, precum și șase păhărețe mici, în formă de potire mici și poleite pe dinăuntru cu aur, necesare la serviciul sf. altar, făcute cu cheltuiala Î.P.S. Sale din argintul casei".[28]

Gospodar harnic în timpul păstoririi sale, s-a preocupat și de construirea unor noi biserici sau de refacerea celor existente, pe care le-a sfințit cu deosebită mulțumire sufletească, înzestrându-le cu cărți de ritual, îmbrăcăminte și toate cele necesare unui sfânt locaș. Dintre acestea pomenim ctitoriile din comunele: Copăcioasa, jud. Gorj (22 octombrie 1900), Pesceana-Cermegești, jud. Vâlcea (29 octombrie 1900), Traian, jud. Romanați (5 noiembrie 1900), Leotești, jud. Romanați (12 noiembrie 1900),[29] Arcani, jud. Gorj (Parohia Câmpu Tomei, 27 aprilie 1903),[30] Pietrari (Parohia Pietrarii de Sus, 25 februarie 1904),[31] Fârtățești (Parohia Seciu, 1905), Glăvile (Parohia Olteanca, 1906), Lădești (Parohia Găgeni, 1906), Pietrari (Parohia Pietrarii de Jos, 1907), Stoenești (Parohia Dobriceni, 1907), Stănești (Parohia Cuculeți, 1908), toate din județul Vâlcea ș.a.[32]

Dintr-un raport al protoiereului județului Vâlcea, cu nr. 381/99, către episcop, aflăm că în cursul anului 1898 erau 7 parohii urbane, cu 19 biserici filiale, deservite de 7 parohi, ajutați de 17 preoți supranumerari, 20 de cântăreți și 18 paracliseri. Bisericile parohiale și filiale rurale erau în număr de 355, cu 121 de parohi, 58 preoți supranumerari și 244 de paracliseri, una dintre parohii fiind vacantă. Tot în 1898, s-a pus temelia a două biserici, care s-au reconstruit din lemn pe locul altora mai vechi, închise din cauza stări de ruină, sărăcie și deteriorare, și s-au sfințit trei biserici, refăcute tot din lemn, la Mădularii de Olt, Colțești și Lăpușata.[33]

Potrivit statisticilor, la 15 ianuarie 1904, în Oltenia erau: 273 de biserici în 74 de comune din județul Dolj, 400 de biserici în 39 de comune din județul Gorj, 322 de biserici în 63 de comune din județul Mehedinți, 208 biserici în 51 de comune din județul Romanați, și 312 biserici în 46 de comune din județul Vâlcea.[34] Din Istoricul Eparhiei, apărut în 1906, aflăm că în județul Dolj erau 307 biserici, păstorite de 221 de preoți și 2 diaconi, în județul Gorj 402 biserici, cu 156 de preoți și 1 diacon, în județul Mehedinți 335 de biserici, cu 197 preoți și 1 diacon, în județul Romanați 217 biserici, slujite de 151 de preoți și 1 diacon, iar în județul Vâlcea 396 de biserici, cu 173 de preoți.[35] După

28 „Donațiuni", în: *BOR*, an. XXXIII (1909), nr. 2, p. 237.

29 Un Asistent, „Cronica bisericească. Sfințiri de biserici", în: *BOR*, an. XXV (1901), nr. 1, p. 86.

30 „Știri. Sfințire de biserică", în: *CA*, an. II (1903), nr. 2, p. 14.

31 „Știri", în: *CA*, an. III (1904), nr. 24, p. 267.

32 Pr. dr. Laurențiu Rădoi, *Vâlcea, vatră de cultură și spiritualitate românească*, Editura Alma Mater, Sibiu, 2012, p. 152-452.

33 „Copie după raportul Preacucernicului Protoiereu al județului Vâlcea sub No 381/99, către Prea sf. Episcop al Eparhiei Râmnicu – Noul Severin", în: *BOR*, an. XXIII (1899), nr. 3, pp. 346-347.

34 „Știri. Notițe statistice", în: *CA*, an. II (1904), nr. 19, p. 152.

35 † Atanasie Mironescu, *Sfânta Episcopie a Eparhiei Râmnicului – Noul Severin...*, pp. 516, 559, 607, 640, 681.

10 ani de la instalare, actele vremii arată că în acest timp s-au sfințit în eparhie 152 de biserici și anume: în județul Romanați 20 (9 de el), în județul Dolj 35 (6 de el) în județul Gorj 34 (7 de el), în județul Mehedinți 36 (5 de el), și în județul Vâlcea 27 (11 de el).[36]

Dar marele ierarh nu s-a mulțumit doar cu sfințirea acestora, ci transmitea de fiecare dată adevărate sfaturi părintești despre importanța actului săvârșit și ostenelile celor care au contribuit la construirea lor. Pentru început redăm un scurt fragment dintr-o impresionantă cuvântare, ținută la sfințirea Bisericii Sfinții Voievozi din Tg. Jiu în ziua de 7 aprilie 1902, din care vedem felul în care înțelegea educarea credincioșilor: „Oricât de departe vom ajunge cu cunoștințele omenești, oricât vom pătrunde în adâncimile pământului și ale cerului, la măsura înălțimii stelelor și a cunoștinței bogățiilor din adâncimile pământului, un lucru va rămâne veșnic – credința în D-zeu și evlavia către cele cerești, care sunt mângâierea și înălțarea sufletelor către Acel ce este darul cel bun și desăvârșit, către Acel ce ne-a dat viața și suflarea noastră. Vă rămâne acea mângâiere sufletească că în această viață totul e trecător, singur numai sufletul va supraviețui spre a fi veșnic însoțitor al făcătorului său. Aceasta e întărirea cea mai mare a inimilor celor slabe și a cugetelor ce șovăiesc adesea în grele împrejurări". La final, a oficiat un Te-Deum pentru rege, vorbindu-le ostașilor despre vitejia sa și îndemnându-i să se supună superiorilor și să îndeplinească legile, „care sunt făcute pentru a sădi în ei cât mai adânc sentimentul datoriei și al iubirii de neam, pentru ca atunci când trâmbița de război va suna, să fie gata a-și da cu drag sângele lor pentru țară".[37]

Tot aici considerăm potrivit să redăm câteva cuvinte rostite la 13 noiembrie 1902, după slujba Vecerniei și așezarea sfintelor moaște, cu prilejul sfințirii Bisericii Izvorul Tămăduirii din comuna Tismana, județul Gorj: „Începând serviciul dumnezeiesc pentru sfințirea acestei biserici, zidită cu cheltuiala și ajutorul credincioșilor iubitori de D-zeu, am chemat mai întâi ajutorul acelor sfinți ale căror moaște sunt puse în altar, ca să unească rugăciunile lor cu ale noastre și să facă pe D-zeu milostiv, ca să păzească locașul acesta de orice întâmplare, revărsând asupra lui harul său cel bogat și făcându-l ca o casă bine primită pentru oricine va veni și se va închina cu credință pentru a-și găsi alinarea și pacea căutată".[38]

O altă „frumoasă și bine sfințită cuvântare" a ținut în ziua de 21 septembrie 1903, când s-a târnosit biserica din satul Vlăduceni, comuna Păușești-Măglași, înălțată prin stăruința familiei viitorului episcop Antim Petrescu. Apropiat sufletește de păstoriții săi, le-a vorbit celor prezenți despre biserică și foloasele ei, ca „mamă de obște și mângâietoarea tuturor credincioșilor", cum trebuie să fie pregătiți creștinii să intre în ea și cât folos sufletesc oferă ascultarea cuvântului lui Dumnezeu. La final, a adus mulțumire ctitorilor și tuturor celor care s-au ostenit la ridicarea și împodobirea bisericii, arătând totodată greutățile întâmpinate la zidire, și a îndemnat enoriașii să o iubească, vizitând-o cât mai des și îngrijind-o cu cele necesare.[39]

Preocupat de grija mântuirii fiilor duhovnicești și iubind buna podoabă a casei Domnului, în septembrie 1904, a sfințit trei așezăminte în

36 „Știri", în: *CA*, an. VII (1909), nr. 21-22, p. 230.

37 Popescu-Breasta, „Slujirea Bisericei catedrale din Târgu-Jiului de către Preasfințitul episcop al Râmnicului – Noul Severin D. D. Atanasie", în: *CA*, an. I (1902), nr. 2, pp. 14-16.

38 „Știri", în: *CA*, an. I (1902), nr. 18, p. 128.

39 Pr. Al. Petrescu, „Biserica Vlăduceni (Vâlcea)", în: *BOR*, an. XXVII (1903), nr. 7, pp. 812-821; „Știri. O sfințire de biserică", în: *CA*, an. II (1903), nr. 13, p. 104.

parohiile Cetatea, județul Dolj, Nicolcioiu, județul Gorj, și Călinești, județul Vâlcea. La biserica din Cetatea au participat peste 5.000 de credincioși, mulți din Bulgaria, români de prin satele de pe lângă Dunăre, între ei și preoți, cu care el a vorbit, împărțindu-le cărți religioase. Înainte de slujba oficiată la biserica din Parohia Nicolcioiu, a ținut „o cuvântare despre importanța bisericii, a actului sfințirii și a darului ce li se hărăzește de la Dumnezeu în acea zi, dându-le mai multe povețe folositoare de suflet".[40]

Adăugăm la acestea cuvântarea rostită la sfințirea Bisericii Sfântul Mucenic Dimitrie din Corabia, mahalaua Dașova, unde „a vorbit despre însemnătatea și folosul sufletesc ce-l pot trage creștinii din vederea bisericii atât în exterior, cât și a celor ce sunt în interiorul ei, apoi vorbește despre cugetarea trupului și cea a sufletului, făcând aplicațiuni morale ce vor rămâne neșterse din mintea și inimile auditoriului".[41]

O nouă mărturie arată că în ziua de 9 octombrie 1906, când s-a sfințit Biserica Adormirea Maicii Domnului din comuna Ștefănești, județul Vâlcea, a ținut „o cuvântare plină de învățături înălțătoare și sfaturi înțelepte", prin care a explicat importanța noului locaș dumnezeiesc pentru enoriași, îndemnându-i să se adune cu râvnă duhovnicească în el pentru mângâierile lor sufletești și să caute mereu a-l ține în podoaba și măreția cuvenită. După ce a lăudat vrednicia ostenitorilor, în special a preotului paroh Teodor Bălășel, și a prezentat prin cuvinte mișcătoare rolul bisericii în mântuirea oamenilor, la final, i-a îndemnat să vină în duminici și sărbători la slujbe, pentru a-și umple sufletele cu învățăturile alese și mângâitoare ale Sfintei Evanghelii și cu sfaturile pline de înțelepciune ale vrednicului lor păstor.[42]

Este bine să mai notăm faptul că peste tot a fost întâmpinat cu multă căldură și dragoste. De pildă, când a sfințit biserica din Pătulele, județul Mehedinți, la 22 mai 1905, „n-a fost sat pe tot parcursul de la T.-Severin până la Pătulele, unde populația să nu-i facă cea mai călduroasă primire, întâmpinându-l cu cuvântări calde și lacrimi de bucurie, spunându-și fiecare păsurile lor cu privire la viața lor sufletească, iar P.S. Sa la toți le-a răspuns turnând balsam vindecător pe rănile lor sufletești". La slujba de sfințire, „prin o simțită cuvântare a făcut atenți pe creștini asupra actului săvârșit, îndemnându-i să iubească biserica, să fie buni creștini prin faptele lor și să prieapă însemnătatea bisericii, care le aduce atâtea foloase în toate împrejurările vieții".[43]

---

40 „Știri. Sfințiri de biserici", în: *CA*, an. III (1904), nr. 12, p. 123.

41 „Știri. O sfințire de biserică", în: *CA*, an. II (1903), nr. 15, p. 119.

42 „Știri. Sfințire de biserică", în: *CA*, an. IV (1906), nr. 13, p. 136; Pr. Teodor Bălășel, „Înștiințare", în: *CA*, an. IV (1906), nr. 11, p. 112.

43 „Știri. Târnosire de biserică", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 6, p. 64.

Aceeași bucurie a fost resimțită la 22 octombrie 1906, în ziua de sfințire a bisericii din Isvorul Bârzei: „Dragostea manifestată față de P.S. nostru episcop din partea autorităților, a epitropiei și a tuturor credincioșilor, a fost o nouă dovadă de putere a sentimentelor creștinești; iar vocea blândă, autoritară și plină de sfaturi creștinești a P.S. Sale a înduioșat pe cei mai numeroși credincioși și a încurajat pe cei evlavioși în practicarea virtuților”.[44]

La fel de triumfal a fost întâmpinat de credincioși în gara din Butoești, la 14 august 1907, cu prilejul sfințirii Bisericii Adormirea Maicii Domnului din comuna Stângăciaua de Jos, județul Mehedinți. Adânc emoționat, ierarhul le-a mulțumit tuturor „de buna primire ce i-au făcut”, apoi le-a recomandat să fie fii supuși Bisericii și patriei, „care sunt mama noastră purtătoare de grijă pentru bunăstarea sufletească și trupească”, și i-a îndemnat să se supună legilor și autorităților și să se iubească unii pe alții, „căci numai atunci, după cuvintele Mântuitorului, vor da dovadă că sunt urmași ai Lui și fii ai unuia și aceluiași Părinte care locuiește în ceruri”. A doua zi, după sfințire, a ținut o nouă cuvântare, prin care le-a arătat celor prezenți importanța bisericii în stat, rolul ei în omenire, scopul omului, însemnătatea slujbei de sfințire, foloasele pe care le primește omul de la biserică, rolul preotului ca învățător și servitor al altarului în săvârșirea misterelor, și a încheiat prin câteva sfaturi date poporului, încât i-a făcut pe mulți să verse lacrimi de durere și de bucurie.[45]

Ierarh între preoți

Din izvoarele vremii desprindem o serie de informații despre clerul din Oltenia, cele mai multe privind hirotonirea preoților, faptele lor vrednice, dar și abaterile sau viciile, pe care ierarhul n-a întârziat să le pedepsească. Dintre cei hirotoniți în timpul său, notăm pe: Gh. Mihălcescu (31 martie 1902, Biserica Madona Dudu din Craiova),[46] Gh. Popescu (29 septembrie 1902, Parohia Horezu-Poenari, jud. Dolj), Ilie Neagoe (29 septembrie 1902, Parohia Rojistea, jud. Dolj),[47] Dumitru Popescu (1 noiembrie 1902, Parohia Preajba, jud. Romanați), Constantin Popescu (1 noiembrie 1902, Parohia Lăpușata, jud. Vâlcea), Grigorie A. Roșioga (9 noiembrie 1902, Parohia Aninoasa, jud. Gorj), Nicolae Popescu (10 noiembrie 1902, Parohia Ciurari, jud. Dolj),[48] Dumitru Mărgăritescu (19 iunie 1905, Parohia Găvănești, jud.

44 Diac. I. V. Raiculescu, „Sfințirea bisericii din Isvorul Bârzei, din jud. Mehedinți”, în: *CA*, an. V (1906), nr. 15, p. 120.

45 Asistent, „Știri. O sfințire de biserică”, în: *CA*, an. VI (1907), nr. 9-10, pp. 78-79.

46 „Știri”, în: *CA*, an. I (1902), nr. 1, p. 8.

47 „Știri”, în: *CA*, an. I (1902), nr. 14, p. 112.

48 „Știri. numiri”, în: *CA*, an. I (1902), nr. 17, p. 136.

Romnați),[49] Nicolae Călugărescu (26 iunie 1905, Parohia Coțofenii din dos, jud. Dolj), Teodor Popescu (3 iulie 1905, Parohia Rojiștea, jud. Dolj),[50] Ioan Tucu (septembrie 1905, Parohia Calopăru, jud. Dolj).[51] La 3 iulie 1905, a hirotonit diacon pe seama Mănăstirii Tismana pe monahul Inochentie Radu,[52] iar la 6 august 1905, l-a preoțit pe ierodiaconul Calinic Popescu, pentru aceeași chinovie.[53] În acest timp, până în 1908, au fost hirotoniți la parohiile din eparhie 160 de preoți și 4 diaconi.[54]

În general, preoții olteni își îndeplineau cu cinste misiunea și îndatoririle față de Biserică și enoriași, fiind implicați în ridicarea de noi locașuri sfinte și case parohiale sau în înființarea de societăți culturale și bănci populare, încât au fost destui vrednici de laudă. De exemplu, prin grija protopopului Meletie Răuțu, s-a constituit în Râmnicu Vâlcea o societate cooperativă pe acțiuni numită *Providența*, al cărei scop era, pe de o parte, să fabrice lumânări din ceară curată de albine și să întreprindă orice industrie folositoare Bisericii și Școlii, iar pe de alta, de a da ajutor material văduvelor și orfanilor membrilor ei.[55] În 1903, la inițiativa preotului Teodor Bălășel, s-a înființat în comuna Ștefănești o bancă populară de împrumuturi și economii, intitulată Dobrușa, cu peste 60 de membrii.[56]

Bucurându-se de stima și respectul întregului cler, mulți îl considerau un adevărat părinte și un om drept, care răsplătește faptele de credință, uneori chiar cu ranguri bisericești.[57] Astfel, la 17 februarie 1904, în urma adresei comandantului Corpului I de armată, a hirotesit duhovnic și a confirmat în postul de confesor al garnizoanei din Craiova pe preotul Alexandru Petrescu, care pe atunci era supranumerar în Parohia Sfinții Voievozi.[58] La 28 iunie 1905, a hirotesit pe Teodor Bălășel și Dimitrie Bănescu, preot la Bolnița Episcopiei și dirijor al corului Catedralei, întru sachelar,[59] iar în ziua de 6 august, a conferit rangul de arhimandrit protosinghelului Damaschin Pandelescu, superiorul Mănăstirii Bistrița.[60] Pentru activitatea depusă în 35 de ani de preoție și zelul arătat la înfrumusețarea sfântului locaș, la 4 decembrie 1905, a ridicat la rangul de iconom-stavrofor pe preotul Iorgu Stănescu de la Biserica Adormirea din

49 „Știri. De la S-ta Episcopie de Râmnic", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 6, p. 64.

50 „Știri. De la Sfânta Episcopie", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 7, p. 71.

51 „Știri", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 11, p. 112.

52 „Știri. De la Sfânta Episcopie", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 7, p. 71.

53 „Știri. De la S-ta Episcopie de Râmnic", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 10, p. 104.

54 „Știri", în: *CA*, an. VII (1909), nr. 21-22, p. 230.

55 „Știri", în: *CA*, an. I (1902), nr. 1, p. 8.

56 „ Știri", în: *CA*, an. II (1903), nr. 3, p. 24.

57 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. 18.

58 „Știri și diverse", în: *CA*, an. III (1905), nr. 23, p. 252.

59 „Știri. De la Sfânta Episcopie", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 7, p. 71.

60 „Știri. Distincțiune", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 11, p. 112.

Turnu Severin, manifestându-și dorința ca pe viitor să fie și alți slujitori care să imite realizările acestui venerabil preot.[61]

Deși mulți erau conștienți de menirea lor, existau totuși și abateri clericale, iar pedepsele dictate variau, de la suspendare până la destituire sau oprire de la lucrarea preoțească. Cu privire la acest aspect, protopopul Meletie Răuțu afirma că Episcopul Atanasie era cumpănit atunci când trebuia să pedepsească, călăuzindu-se după vechiul principiu: „a greși este omenește; iar a stărui în greșeală este... lucru... drăcesc". Iată și mărturia lui: „Ca fost pedagog de tineri formați; iar acum păstor al păstorilor sufletești, în reprimarea celor abătuți, întrebuințează treptelnicească măsură pedagogică și evanghelica gradațiune a aplicării pedepselor celor mai cumpănite; veșnic condus de principiul nestrămutat «erare humanum est, perseverare diabolicum»".[62]

În continuare, amintim câteva cazuri interesante de preoți și cântăreți bisericești, care ne-au reținut atenția. De pildă, în 1902, un preot paroh din județul Vâlcea a fost oprit de la lucrarea preoției până când își va aduce locuința în desăvârșită curățenie, deoarece la inspecția făcută de protopop, s-a găsit într-o stare de necurățenie condamnabilă. Tot pentru dezordinea din casă, alți doi preoți din Vâlcea au fost canonisiți cu câte 10 și 15 zile de serviciu la Episcopie, iar un altul, din cauza abuzurilor de băuturi spirtoase, a fost destituit din postul de paroh.[63]

La 15 iunie 1903, revista eparhiei menționa că D. Ceaușescu, cântăreț la Biserica Sfântul Ioan Botezătorul din Râmnicu Vâlcea, a fost suspendat din serviciu până ce se va cununa civil și religios cu femeia cu care trăiește în concubinaj,[64] iar la 1 iulie, nota că un preot din județul Dolj a fost suspendat din serviciul parohial și oprit de la toată lucrarea preoțească până când va dovedi că a cununat civil și religios pe fiica sa minoră, care trăia în concubinaj.[65] În același an au fost canonisiți trei preoți din Caracal cu șapte zile serviciu la Episcopie pentru neglijență în ceea ce privește curățenia la biserică.[66]

Din raportul protoiereului județului Vâlcea cu nr. 381/99 către episcop, aflăm că erau mulți preoți care, cu o încăpățânare aproape sălbatică, nu voiau să se supună regulamentului Sfântului Sinod în privința uniformizării costumului clerical, amintind între ei pe: Dincă Berenu din Călina, Stanciu Gârdescu din Drăgășani, Ion Petroniu din Colțești, Ilie Popescu din Broșteni, C. Rădulescu din Ocnele-Mari, Gheorghe Ion Petre din Bunești, Ion Nedelcu din Nemoiu și Petre Stănescu din Lungești.[67]

Cercetând izvoarele vremii, găsim date însemnate și despre la conferințele din eparhie, la care episcopul a participat sau a aprobat temele supuse discuțiilor, în vederea îmbunătățirii vieții religios-morale a păstoriților săi. Trebuie să consemnăm în primul rând conferințele învățătorilor, desfășurate în perioada 5-12 aprilie 1901 la Râmnicu Vâlcea, unde s-a vorbit, printre altele, și despre predarea Religiei în școala primară. După terminarea serviciului religios, le-a recomandat să predea la început mai mult prin pilde și exemple, iar după ce școlarii vor ajunge la o treaptă mai înaltă de asimilare, se le ofere cunoștințe teoretice mai dezvoltate.

61 „O distincțiune", în: *CA*, an. VI (1906), nr. 24, pp. 255-256.

62 Meletie RĂUȚU, *Monografia eclesiastică...*, p. XVIII.

63 „Știri. Măsuri energice", în: *CA*, an. I (1902), nr. 11, p. 88.

64 „Știri. Suspendare", în: *CA*, an. II (1903), nr. 5, p. 40.

65 „Știri. Suspendare", în: *CA*, an. II (1903), nr. 6, p. 48.

66 „Știri. Canonisire", în: *CA*, an. II (1903), nr. 7, p. 56.

67 Prot. M. RĂUȚU, „Copie după raportul Prea Cucernicului Protoiereu al județului Vâlcea sub No. 381/99, către Prea Sf. Episcop al Eparhiei Râmnicului – Noul Severin", în: *BOR*, an. XXIII (1899), nr. 3, p. 350.

„Aici însă trebuie a fi cu mare băgare de seamă, pentru că, conform recomandărilor făcute de pedagogii mari, trebuie a ne feri de a produce în sufletul şcolarilor îndoieli sau nesiguranţă în ce priveşte adevărurile religioase. Învăţătorul în predarea Religiei să se ţină de metoda istoriei, unde se învaţă adevărurile fără discuţie, fiind întemeiate pe documente".[68]

Preocuparea sa pentru bunul mers al Episcopiei Râmnicului rezultă şi din îndrumările pe care le-a dat preoţilor vâlceni la conferinţa din 30 octombrie 1902, când „a ţinut încordată timp de o oră atenţia preoţilor şi a tuturor celor prezenţi, sporiţi în număr de vreo 70, cu atâtea sfaturi părinteşti, pecetluite cu atâtea citate din Sfânta Scriptură, încât a rezumat şi a făcut să reiasă şi să se oglindească toată activitatea morală şi pastorală a preotului. Poveţele pastorale, îndemnurile la muncă cinstită şi neîntreruptă, ce fiecare e dator a consacra pe altarul patriei şi al bisericii, bogăţia pildelor scoase din istoria popoarelor, a patriei şi cea bisericească; a hrănit sufleteşte şi a interesat atât de mult pe ascultători, încât şi cei ce vedeau altădată în conferinţe o greutate, acum au petrecut un timp plăcut de dumnezeiască mângâiere [...] acum mai mult ca oricând preoţii vâlceni au avut prilejul a cunoaşte şi mai de aproape pe păstorul lor; acum mai mult decât oricând, şi a-şi da seama de bogăţia cunoştinţelor cârmaciului lor şi fiecare a învăţat că tot omul prin neîntreruptă muncă şi osârdie, adaugă tot mai mult în capitolul cunoştinţelor, şi prin citire neîntreruptă, îşi agoniseşte cunoştinţe şi se pune în menirea a fi gata totdeauna cum să predice, să îndemne, să sfătuiască şi să se impună mai micilor semeni, şi chiar mai marilor lor". La final, după ce cântăreţii bisericeşti au părăsit sala, „a relevat cu nemărginită precauţie unele din greşelile grave ale preoţilor şi în special a celor certaţi cu soarta, dându-le o nouă serie de părinteşti poveţe, deşteptându-i asupra primejdiilor morale la care se expun şi la consecinţele asprimei canoanelor cărora nesocotitorii şi nesocotiţii inevitabil se expun a cădea victime de voie. Până aici Păstorul a sfătuit, a povăţuit, a îndemnat, iar aci a poruncit şi a ameninţat chiar pe cei ce, lipsiţi de scrupule, şi-ar dicta singuri pedeapsa meritată".[69]

În acest context, trebuie să scoatem în evidenţă faptul că în anul 1903, cu binecuvântarea sa, s-a înfiinţat Societatea Lumina a clerului oltean, care avea, între alte scopuri, pe cel cultural-educativ prin ţinerea de conferinţe şi înfiinţarea cercurilor culturale preoţeşti. În judeţul Gorj erau 20 de cercuri culturale preoţeşti, după numărul cercurilor dăscăleşti. În anul 1903/04, acestea au fost comune cu ale învăţătorilor, aşa cum au găsit de cuviinţă mai mulţi preoţi.[70]

68 G. „Cronica bisericească. Conferinţele învăţătorilor", în: *BOR*, an. XXV (1901), nr. 1, pp. 82-84.

69 Un Asistent, „O conferenţă a preoţilor vâlceni", în: *CA*, an. I (1902), nr. 15, pp. 118-119.

70 Prot. Ştefan Nicolaescu, „Raportul No. 417/a.c. al P.C. Protoiereu al jud. Gorjiu către Sf. Episcopie a

Fără să intrăm în detalii, notăm că în zilele de 26–27 august 1903, preoții din județul Gorj au luat parte la conferințele generale, având două teme de discuție: înființarea cercurilor culturale religioase și îndeplinirea de către creștini a celor nouă porunci.[71] În anul următor, preoții din Gorj și Adunarea generală a membrilor Societății *Lumina* a clerului din județ s-au întrunit în zilele de 25–26 august, având pe ordinea de zi: darea de seamă asupra activității arătate în cercurile culturale religioase în cursul anului 1903/904, ținuta preotului în parohie și în afară, relele de care suferă sătenii și cine este chemat să le dezrădăcineze, darea de seamă asupra situației materiale și morale a Societății *Lumina* pe primele două trimestre etc.[72]

Tot aici se cuvine să notăm întrunirea bisericească ținută în ziua de 30 noiembrie 1904 în sala Bibliotecii episcopale sub președinția sa, pentru prezentarea activității Administrației bisericești pe anul 1904 și lucrările Consistoriului bisericesc din cursul aceluiași an, unde a rostit o cuvântare despre marele Mitropolit Veniamin Costachi, intitulată: *Un păstor model al Bisericii noastre*.[73] La această ședință a fost delegată o comisie care să întocmească un regulament pentru ținerea conferințelor pastorale în eparhie. Proiectul prevedea: 1) reglementarea, obligativitatea, scopul și cuprinsul conferințelor; 2) speciile, durata, epoca și organizația externă a conferințelor; 3) organizația internă a conferințelor; 4) administrația conferințelor.[74]

Așa cum arată sursele vremii, conferințele generale pe anul 1905/06 au avut în dezbatere 7 chestiuni, printre care: mijloacele și căile prin care preotul ar putea să-și îndeplinească mai bine datoriile și să se bucure de drepturile sale, virtuțile casnice ale preotului și ale soției sale, semnele prin care Biserica noastră se deosebește de celelalte biserici creștine și se recunoaște ca adevărata biserică a lui Hristos, ce s-a făcut pentru Biserică și cler în cei 40 de ani de domnie a regelui Carol I etc. În județul Dolj, conferințele generale s-au ținut în zilele de 29–30 decembrie 1905, sub președinția sa.[75]

Luând cunoștință de regulamentul conferințelor pastorale, preoții din Gorj i-au trimis la 1 noiembrie 1906 o telegramă „cu cele mai profunde sentimente de mulțumire pentru solicitudinea ce poartă clerului, ca să se poată menține la înălțimea chemării sale", însoțită de urări privind o muncă rodnică și sănătate îndelungată. La această telegramă, el a răspuns: „foarte simțitor la frumoasa manifestare a simțămintelor iubitului cler gorjean față de organizarea conferințelor pastorale, mulțumesc călduros și doresc ca toți uniți în credință și fapte să propășească spre slava lui Dumnezeu și luminarea credinciosului nostru popor".[76]

Atașamentul față de păstoriții săi reiese și din telegrama preoților din județul Dolj, reuniți în zilele de 23–24 iunie 1908 la conferința de la Craiova, prin care și-au exprimat sentimentele de respect, însoțite de urări „de sănătate pentru a ne rămâne pildă înaltă de urmat în calea servirii noastre și pentru cinstea Bisericii noastre". Și de această dată le-a răspuns cu multă considerație: „Cu deosebită bucurie am luat cunoștință de întrunirea clerului doljean în conferință generală și, dorind ca lucrările sale să țintească la întărirea

Râmnicului – Noul Severin", în: *CA*, an. III (1904), nr. 8, pp. 82-83.

71 „Raportul no. 417/a.c. al P.C. Protoiereu al jud. Gorjiu către Sf. Episcopie a Râmnicului – Noul Severin", în: *CA*, an. III (1904), nr. 5, p. 49.

72 „Știri", în: *CA*, an. III (1904), nr. 10, p. 104.

73 „Știri", în: *CA*, an. III (1904), nr. 18, p. 192; „Viața și activitatea Mitropolitului Veniamin Costachi. Un păstor model al Bisericii române", în: *CA*, an. III (1905), nr. 21, p. 229.

74 „Aviz cucernicilor preoți din Eparhia Râmnicului", în: *CA*, an. III (1905), nr. 22, p. 242.

75 „Știri. Conferințe preoțești", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 12, p. 128.

76 „Știri", în: *CA*, an. IV (1906), nr. 18, p. 144.

dragostei frățești și la bună sporire a servirii păstorești pentru ridicarea moralului creștinesc în popor, vă binecuvântez”.[77]

La final, trebuie să precizăm că la 5 februarie 1905 a avut loc în sala Bibliotecii episcopale Adunarea ordinară a membrilor Societății *Providența* din Râmnicu Vâlcea, compusă din preoți, învățători și câțiva creștini evlavioși. Pe lângă scoaterea lumânărilor false din biserică și ajutorul oferit văduvelor și orfanilor membrilor ei, societatea înființase în acel an și Secția de credit și economie pentru ajutorarea membrilor și a altor persoane cu sumele necesare la diferite nevoi din viața lor sau a țăranilor, care de multe ori erau strâmtorați.[78]

Activitatea sinodală

Tot în legătură cu Episcopul Atanasie trebuie să prezentăm și rolul său în cadrul Sfântului Sinod, unde a avut numeroase interpelări, fiind ales în mai multe comisii. Având în vedere calitatea sa de membru în *Comisia pentru cercetarea socotelilor revistei Biserica Ortodoxă Română* și a Tipografiei Cărților Bisericești, a citit în ședința din mai 1900 un raport privitor la solicitarea monahului Dionisie Barbu de la Mănăstirea Cheia, care cerea la jumătate de preț, adică 5 lei, publicația respectivă, neavând mijloacele necesare pentru a plăti întreg abonamentul.[79]

Printr-o altă intervenție, avută în sesiunea de primăvară a anului 1903, la 5 mai, a propus să se publice cele *14 Epistole ale Apostolului neamurilor după Teofilact*, aflate în manuscris în Biblioteca Facultății de Teologie, ca un omagiu adus Mitropolitului Veniamin Costachi din partea Sfântului Sinod, la împlinirea a 100 de ani de la înființarea Seminarului din Iași.[80] În ședința din 8 mai, a fost ales în *Comisia pentru cercetarea cărților de învățământ religios*, elaborate conform noilor programe analitice pentru seminarii, și a primit sarcina de a cerceta și aproba, împreună cu membrii Ministerului, manualele, urmând să întocmească un raport cu lucrările cercetate, ce avea să fie prezentat la o viitoare sesiune. Tot acum s-a admis propunerea lui și a episcopului de la Huși cu privire la tipărirea Tâlcuirii epistolelor Sfântul Apostol Pavel după Teofilact, realizată de marele mitropolit moldovean, și a Evangheliilor, făcută tot după arhiepiscopul Bulgariei. Pentru supravegherea acestor tipărituri, a fost delegat el, împreună cu episcopul Argeșului.[81] A doua zi, a propus ca Tipografia și revista Sfântului Sinod, aflate în nere-

77 „Știri”, în: *CA*, an. VII (1908), nr. 7-8, p. 91.

78 „Știri”, în: *CA*, an. III (1905), nr. 22, p. 244.

79 „Procesele verbale ale ședințelor Sfântului Sinod din sesiunea de primăvară a anului 1900”, în: *BOR*, an. XXIV (1900), nr. 4, p. 19.

80 „Știri. Sfântul Sinod al Sfintei Bisericii Autocefale Ortodoxe Române”, în: *CA*, an. II (1903), nr. 5, pp. 38-39.

81 „Știri și diverse. De la Sfântul Sinod. Sesiunea de primăvară”, în: *CA*, an. II (1903), nr. 4, pp. 28-29.

guli financiare și chiar morale, să fie controlate de Ministerul Cultelor.[82]

Merită să notăm faptul că în sesiunea din toamna aceluiași an a fost ales membru în Comisia pentru cercetarea actelor și scrierilor candidaților înscriși pentru Catedra de Drept Bisericesc de la Facultatea de Teologie din București, în cea pentru revista Biserica Ortodoxă Română și Tipografia Cărților Bisericești și în cea pentru cercetarea manualelor din învățământul religios, cursul primar.[83] De reținut că în ședința din 22 octombrie, discutându-se despre cererea clerului din orașul Huși și județul Fălciu de a primi gradația prevăzută de Legea clerului, episcopul de la Râmnic a arătat prim-ministrului că ierarhii întotdeauna au pus în vedere preoților să-și îndeplinească conștiincios datoriile lor de slujitori ai lui Dumnezeu și buni povățuitori ai credincioșilor pe calea binelui și a credinței. Cu toate acestea, erau și preoți nemulțumiți pentru că nu li se plăteau salariile regulat, precum cei din Craiova, cărora el le-a cerut să stea liniștiți, fiindcă li se va face dreptate.[84]

Cu prilejul discuțiilor privind dispoziția episcopului de la Roman de a nu se cânta muzică militară la înmormântările militarilor, în sesiunea din mai 1904, ierarhul oltean și-a exprimat din nou părerea, spunând că „este bine a se menține în ce privește înmormântările militarilor uzul de a cânta muzică militară, însă nu în curtea bisericii, precum nici în cimitire, ci numai în locuința decedatului și pe drum până la cimitir". Apoi a arătat cazul unei biserici din Craiova, unde corul a cântat niște cântece, atrăgând atenția epitropilor, care nu le-au mai permis în viitor, deoarece erau oprite de canonul 59 al Sinodului din Laodicea. În urma dezbaterilor, s-a hotărât ca ierarhul moldovean să revină asupra dispoziției, întrucât obiceiul de a se cânta muzică la morți se practica de multă vreme în toate eparhiile. Tot în această sesiune, Atanasie a propus mai multe măsuri: „1) să se ceară certificate de moralitate de la aceia care fac denunțuri contra preoților, apoi să se procedeze la cercetare, căci prin aceasta s-ar împuțina numărul denunțătorilor. 2) Ministrul de Culte să ia măsuri ca epitropii, mai ales cei de la biserici cu fonduri proprii, să se mărginească numai în exercitarea atribuțiilor pe care legea le acordă și a se supune dispozițiilor luate de ierarhi. 3) să se observe noul regulament privitor la construcțiile bisericești, care cuprinde dispoziții ce îngreunează lucrările. De pildă, se cere a se dovedi existența fondurilor bănești necesare pentru o construcție de biserică, când se știe că cele mai multe biserici, mai ales la țară, s-au făcut și se fac de creștini prin pantahuse".[85]

Pentru bunul mers al Tipografiei Cărților Bisericești și al revistei sale, membrii Sfântului Sinod au instituit în sesiunea de toamnă a anului 1905 o comisie din care făcea parte și el, care să viziteze inopinat Cancelaria redacției și să supravegheze zilnic lucrările tipografiei, pentru a scoate la lumină textul cărților de ritual curat și fără greșeli. Această decizie s-a luat ca urmare a numeroaselor greșeli care s-au strecurat în Psaltire, ed. III, tipărită de Constantin Chiricescu.[86]

Vrednică de notat este și intervenția sa în sesiunea din mai 1907, când a citit un raport în care a expus motivele împotriva sărbătorilor neacceptate de Biserică, izvorâte din cre-

82 „Chestiunea Controlului Casei «Tipografiei» și «Revistei Sfântului Sinod» de către Ministerul de Culte", în: *CA*, an. II (1903), nr. 13, p. 99.

83 „Știri", în: *CA*, an. II (1903), nr. 14, p. 112.

84 „Știri. În chestia gradației preoțești", în: *CA*, an. II (1903), nr. 15, p. 120.

85 „Știri. De la Sfântul Sinod", în: *CA*, an. III (1904), nr. 7, p. 70.

86 „Știri. Propunere", în: *CA*, an. IV (1905), nr. 14, p. 144.

dulitate sau credințe deșarte, dar celebrate în mod abuziv de credincioșii de la sate. De reținut în mod special concluzia acestei intervenții, prin care se cere emiterea unei circulare în toată țara, care să ducă la îndepărtarea tuturor sărbătorilor păgânești: „Considerând că sfintele canoane rânduiesc aspre certări preoților și mirenilor care țin sărbători păgânești; având în vedere și regulamentul Sf. Sinod din 29 Mai 1874, care, la art. 3, oprește sărbătorile păgânești; având în vedere că sătenii din diferite localități ale țării țin încă și acum asemenea sărbători, după cum afirmă și d. Ministru al Cultelor, Spiru Haret; având în vedere că acesta este un abuz cu urmări pierzătoare de suflet, ce aduc încă și mai mare sărăcie în populația rurală, Comisia opinează ca Sf. Sinod să dea imediat o enciclică în toată țara pentru vestejirea acestui abuz, amintind totodată și sărbătorile ce creștinii sunt datori a ține, potrivit regulamentului respectiv din 1874. Cât privește acțiunea preoților în combaterea acestui abuz, comisia opinează a se pune preoților îndatorire să sfătuiască cu dinadinsul pe săteni la toate ocaziile, în biserică și prin enorii, ca să nu mai serbeze sărbători păgânești. Preoții care s-ar constata că n-au ascultat acest îndemn al Sf. Sinod să fie canonisiți la reședința chiriarhului respectiv, după a lui chibzuință. Pentru acest sfârșit preoții să fie îndatorați a raporta pe cale ierarhică activitatea desfășurată de ei spre stârpirea sărbătorilor păgânești și dacă enoriașii i-au ascultat, și în ce măsură. Iar preoții care nu numai că n-ar îndemna pe săteni să părăsească acest obicei, ci chiar le-ar vesti prin tragerea clopotului și prin slujbă la biserică, cu scop ca enoriașii, nelucrând pentru ei înșiși, să iasă la munca preotului. Având în vedere că Sf. Vasile cel Mare zice: «Nu se cade ca evlavia să fie îndemn de lenevire», asemenea preoți, potrivit canonului 70 al Sfinților Apostoli, să fie opriți de toată lucrarea preoțească de la o lună până la doi ani, pierzând și leafa pe timpul opririi…”.[87]

În încheiere, precizăm că în ședința din 20 octombrie 1908, ierarhul Râmnicului a arătat cele trei chemări ale Bisericii asupra cărora Sfântul Sinod trebuie să chibzuiască: „de a predica sau a învăța cuvântul dumnezeiesc, de a săvârși sfintele servicii dumnezeiești și de a povățui pe credincioși la săvârșirea faptelor bune”. Cu privire la cea dintâi, a prezentat nemulțumirea a doi profesori care s-au plâns că Ministerul nu a ameliorat și profesorilor de Religie salariile, precum celorlalți dascăli, deși muncesc ca și ei, cerându-li-se și lor titluri academice și concursuri. Referitor la seminarii și Facultatea de Teologie, el susține că trebuie să se găsească mijloacele necesare ca aceste școli să producă absolvenți pentru a putea fi hirotoniți preoți atât la orașe, cât și la sate, „căci se află multe parohii unde n-au preot și lipsa preoților face ca poporul să se înstrăineze de religie și de

87 „Raportul P.S. Athanasie episcop al Râmnicului – Noul Severin asupra sărbătorilor, cetit în Sf. Sinod în sesiunea de Mai a. c.”, în: *CA*, an. VI (1907), nr. 7-8, pp. 52-55.

biserică, și urmările acestei înstrăinări sunt foarte vătămătoare". În ceea ce privește Facultatea de Teologie, considera că profesorii trebuie să stea într-o legătură duhovnicească cu ierarhii și Sfântul Sinod, iar studenții trebuie să asimileze cunoștințe mai solide la cursuri.[88]

Cuvântări în Senat

Predicator de mare valoare și orator de frunte, și-a consacrat viața în întregime Bisericii și neamului, devenind cunoscut prin cuvântările lui și în Senat, unde participa frecvent la ședințe și lua deseori cuvântul. Dovedind alese însușiri, membrii înaltului for aveau o mare stimă și un deosebit respect pentru el.[89] La 7 ani după instalarea la Râmnic, redactorii de la Cuvântul Adevărului, remarcându-i bogata activitate pusă în slujba Bisericii și a țării, menționau cu aleasă considerație: „În apărarea Bisericii nu s-a condus de considerațiuni momentane, ci în Senat a expus cu demnitate părerile sale cu prilejul discuțiilor diverselor legi, ca: a recrutării, jandarmeriei rurale, modificarea procedurii civile, a învățământului secundar, a învățământului primar și normal, a înființării Cassei Bisericii etc., propunând ceea ce a socotit că este în folosul Bisericii și al clericilor".[90]

Pentru început notăm că în ședințele din toamna anului 1899, în calitate de președinte al subcomisiei pentru alcătuirea programei la Religie, care se preda o oră pe săptămână la gimnaziu și liceu, precum și la clasele V-VI liceale, a propus un proiect de programă și pentru clasele VII-VIII de băieți, ca să poată să-și completeze cunoștințele, absolut necesare oricărui creștin și mai ales viitorilor cetățeni și oameni de stat. Din păcate, Ministrul Cultelor a suprimat materia de la cele două clase, motivând tendința de a ușura și simplifica materia și nu de a o încărca și mai mult.[91]

De interes este și intervenția din 17 ianuarie 1900, prin care a răspuns la propunerea unui senator care ceruse urmărirea tuturor celor ce atacau prin presă religia, autoritatea, proprietatea etc. Pentru a arăta că Biserica nu dorește pedepsirea cu asprime a unor astfel de oameni, el aduce în discuție lucrarea Sfântului Sinod, care își face datoria, înlesnind răspândirea de cărți religioase și morale în popor, încurajând pe cei mai buni creștini să tipărească o serie de lucrări prin care să contra-atace pornirile anti-religioase și anti-creștine ale unora și dezmințind aceste calomnii prin răspândirea cunoștințelor sănătoase, religioase, morale și sociale în mijlocul poporului.[92]

88 „Știri", în: *CA*, an. VII (1908-1909), nr. 17-18, pp .209-210.

89 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, pp. 18, 25-26.

90 Redacția, 28 martie..., p. 223.

91 „Învățământul religios", în: *BOR*, an. XXIII (1899), nr. 1-5, pp. 82-84 (În raportul întocmit și înaintat ministrului se prevedea pentru clasa a VII-a Apologia religiunii creștine comparativ cu alte rituri, iar la clasa a VIII-a Apologia moralei creștine).

92 G., „Cronica bisericească" în: *BOR*, an. XXIII (1900), nr. 11, pp. 1043-1047.

Cu ocazia discuției asupra modificărilor ce trebuiau aduse procedurii civile, la art. 196, în ședința din primăvara anului 1900, analizând legitimitatea și utilitatea jurământului, a cerut „ca preoții să nu jure, ci să fie crezuți numai pe cuvânt" și a propus două amendamente prin care martorul să rostească un jurământ în fața preotului îmbrăcat în veșminte și cu Sfânta Evanghelie în mâini înainte de a depune mărturie, iar al doilea, preoții să nu fie supuși la jurământ.[93]

În continuare, notăm demersurile făcute de el în aprilie 1900, cu prilejul discuțiilor asupra legilor învățământului primar, normal, seminarial, secundar și superior, prin care atrăgea atenția asupra modificării art. 19 din proiectul aflat în dezbatere, care prevedea desființarea seminariilor inferioare pe măsura apariției școlilor primare superioare. După ce a arătat starea învățământului românesc, le-a cerut senatorilor să mențină toate seminariile inferioare, ba chiar să mai înființeze unul superior, pe lângă celelalte două existente, pentru a asigura preoți suficienți la sate. Această solicitare o vedea îndreptățită din cauza numărului de parohii vacante în întreaga țară. Râmnicul, de pildă, avea disponibile atunci 22 de parohii, care nu se puteau ocupa cu preoți supranumerari, deoarece aceștia mai degrabă renunțau la salariu decât să-și părăsească gospodăria pentru care munciseră toată tinerețea. Apariția unui al treilea seminar se impunea, întrucât numărul preoților supranumerari se împuținase în mod simțitor de la punerea în aplicare a Legii clerului, eparhia sa având doar în jur de 200 la aproape 800 de parohii. La finalul intervenției, i-a cerut Guvernului să nu facă economii în defavoarea educației, ci să înființeze un al treilea seminar superior, necesar viitorilor preoți, dovedind, astfel, că sunt „urmași credincioși nu numai ai tradițiilor Partidului Conservator în ce privește așezarea Bisericii noastre, ci și ai tuturor bărbaților cu dor de binele și viitorul acestei țări".[94]

În ședința din 24 februarie 1904, vorbindu-se despre modificarea unor articole din Legea învățământului primar și normal, episcopul de la Râmnic a propus un amendament prin care se suplinea lipsa de preoți la sate. Pornind de la Legea clerului mirean, care prevedea că nu se vor mai hirotoni preoți noi decât la patru vacanțe unul, dacă vor exista supranumerari, le-a prezentat senatorilor rigorile acestei decizii, care a făcut ca, „în timp de 10 ani, numai la Eparhia Râmnic, din 319 preoți supranumerari, care existau la 1894, în comunele rurale nu mai sunt decât 130; cele 189 locuri, așadar, câte au rămas vacante, nu s-au mai putut ocupa, nici măcar în parte, cu toate repetatele cereri ale locuitorilor de a li se da preoți, căci ei se găsesc în suferință". Pentru că în Oltenia se publicase un loc de paroh, la care s-au prezentat 14

93 „Cronica bisericească. Jurământul preoților", în: *BOR*, an. XXIII (1900), nr. 12, pp. 1152-1153.

94 Icon. Coman Vasilescu, „Cronica bisericească, Un discurs ținut în Senat", în: *BOR*, an. XXIV (1900), nr. 2, pp. 212-222.

candidați, a propus ca acești tineri să ocupe un post de învățător-ajutor în cătunele care au 40 de copii în vârstă de școală, apoi să fie hirotoniți și plătiți numai cu salariul din învățământ, „căci o asemenea populație de copii presupune și existența unui număr de locuitori destul de însemnat, ca să aibă și necesitate de un preot la biserică".[95]

La fel de însemnat rămâne și raportul său cu privire la proiectul pentru modificarea Legii clerului mirean, adoptat de senatori la 14 decembrie 1905. Ca să ne edificăm, vom reproduce mai jos partea finală a discursului, în care se subliniază importanța acestui demers pentru o mai bună administrare bisericească și îmbunătățire a vieții credincioșilor din mediul rural: „Rânduind și la sate preoți titrați, cu destulă pregătire, spre a fi adevărați păstori sufletești, cu ascendent intelectual și moral asupra sătenilor, cu viață și purtare exemplară în mijlocul lor, acest proiect urmărește scopul înalt și patriotic de a îmbunătăți starea țăranului român, a lucra pe orice căi la împuținarea a tot felul de călcări de lege, ce după ultimele statistici sunt din nefericire prea frecvente între sătenii noștri; a înfrâna din ce în ce mai mult concubinajele și divorțurile, a ajuta la propășirea economică a populației rurale, cu un cuvânt la ridicarea stării morale a iubiților noștri săteni [...] Obligând în viitor pe preoți de a preda învățământul religios în școlile primare, proiectul țintește a se sădi în inimile cetățenilor de mâine din cea mai fragedă vârstă temerea de Dumnezeu, care este începutul înțelepciunii, respectul și ascultarea de cei mai mari, simțul curat al datoriei, gătire spre jertfe pentru patrie și tron [...] destul este să gândim că sunt în țară peste trei mii de sate fără biserici și dar că un mare număr de săteni n-au încă lăcașuri în care să se deprindă din ce în ce mai mult a se ruga lui Dumnezeu și a se împărtăși de mângâierile religiei. Proiectul de față însă, prin înființarea de preoți ajutători, remediază și răul acesta, căci preoții se vor sili a face, cum zice Sf. Ioan Gură de Aur, ca fiecare casă să fie o biserică, până ce vor ajunge să aibă și localuri de biserică, pentru care cu bucurie constatăm că sătenii chiar în prezent sunt gata de orice jertfe".[96]

Demn de reținut este faptul că, în problema hirotoniilor, propunea, între alte măsuri, care să satisfacă numeroasele cereri de preoți, să se interpreteze mai pe larg art. 11 din Legea clerului și să se admită ca și patru decese de supranumerari să dea dreptul la o hirotonie. Deși Ministrul Cultelor s-a opus inițial, această cerință a fost revizuită prin adresa nr. 57/1905 către Episcopia Râmnicului, restabilindu-se astfel înțelesul articolului menționat: „Îndată ce au încetat din viață patru preoți, fie parohi, fie supranumerari, sau au refuzat patru preoți supranumerari de a fi înaintați parohi, s-a ivit o vacanță legală și se poate face hirotonie fie de preot paroh, fie de preot supranumerar".[97]

În ședința Senatului din 2 martie 1906 cu privire la organizarea și administrarea Cassei Bisericii, solicita ca directorul Tipografiei Cărților Bisericești să fie numit de către Sfântul Sinod, ca până atunci, și să fie o persoană distinsă prin știință și onestitate, care să depună o garanție de cel puțin 10.000 lei. În ceea ce privește revista Biserica Ortodoxă Română, administrată de Cassa Bisericii, considera că nu este echitabil și nici legal să

95 „Cronica bisericească. O cuvântare a P.S. Episcop Atanasie", an. XXVIII (1905), nr. 12, pp. 1402-1407; „Cuvântarea P.S. Episcop Atanasie al Râmnicului, ținută la Senat în chestia hirotoniilor", în: *CA*, an. III (1904), nr. 16, pp. 161-164.

96 „Raportul P.S. Episcop al Râmnicului privitor la proiectul de lege pentru modificarea legii clerului mirean din 1893", în: *CA*, an. IV (1906), nr. 21, pp. 212-216.

97 „Știri. O măsură salutară", în: *CA*, an. III (1905), nr. 19, p. 207.

se pună bir pe preoți pentru a se abona, ci să fie lăsați liberi să decidă. La final, îl atenționa pe ministru să respecte regulamentul în vigoare, pentru a nu zdruncina „credința poporului în puritatea cărților noastre de ritual, în cazul în care d-voastră ați face așa cum prevedeți prin proiectul de lege de față, că declarați tipografia cărților bisericești ca o instituțiune în care Sf. Sinod n-are niciun amestec, decât doar numai ca să dea acolo taxele ce trebuie să tipărească și altceva nimic".[98]

Tot atât de important a fost rolul lui în 1907, cu prilejul răscoalei țăranilor, când a apărat cu dovezi puternice clerul de învinovățirea nedreaptă ce i se aducea printr-o adresă amănunțită către Ministerul Cultelor, precum și în diferite ocazii, salvând cinstea Bisericii.[99] Combativ din fire cum era, în 1908, când s-a făcut legea Consistoriului Superior Bisericesc, a intrat într-o luptă crâncenă contra ei și a Ministrului Spiru Haret, pentru a sfârși prin a fi raportorul legii în Senatul țării.[100]

În sfârșit, amintim discursul său asupra proiectului de lege al fabricării lumânărilor, adus în deliberare Senatului la 4 februarie 1908. Deoarece abuzul de a falsifica lumânările nu s-a putut împiedica prin legea din 28 februarie 1906, s-a constituit un comitet doi ani mai târziu, din care făcea și el parte, pentru a cerceta din nou proiectul inițial. În urma revizuirii, comisia l-a adoptat pe următoarele considerente: „Acea lege pare că s-a făcut mai mult din preocuparea de a spori veniturile Casei Sfintei Biserici [...] Singurul ei rezultat a fost desființarea pangarului bisericilor, în dauna lor. Alt inconvenient al zisei legi mai este că taxele ce impunea pentru fabricarea lumânărilor și pentru vânzarea lor chiar în detaliu împiedică pe micii comercianți de a se ocupa și cu acest articol [...] Legea de față e menită a remedia toate aceste inconveniente. Ea are de scop pur și simplu a curma abuzul fabricării și vânzării de lumânări false pentru uzul bisericilor noastre, dar nu vreun venit pentru Cassa Bisericii, afară doar de produsul eventual al amenzilor. Ea menține și pangarele bisericilor în folosul lor și le scutește de taxe [...] legea de față nu impune taxe pentru fabricarea sau vânzarea lumânărilor de ceară curată, afară de cele prevăzute prin codul de comerț pentru fabricanți în genere [...] legea de față lasă libertatea fabricării lumânărilor de ceară curată de albine pentru uzul personal al omului sau familiei sale în casă sau în biserică; prevede însă amendă de la 500 până la 1.000 lei și confiscarea lumânărilor fabricate în casă, dacă se va dovedi că ele au fost puse în comerț...". În calitate de raportor, la final, s-a adresat senatorilor, conchizând: „Am accentuat, d-lor, în raport,

98 „Cuvântarea P.S. Episcop al Râmnicului în ședința Senatului de la 2 martie 1906", în: CA, an. V (1906), nr. 16, pp. 121-125.

99 Redacția, *Zece ani de păstorire...*, p. 225.

100 Vasile Romanescu, *Mitropolitul Athanasie Mironescu...*, p. V.

anume că se lasă liberă fabricarea lumânărilor de ceară adevărată de albine pentru uzul personal al fiecăruia gospodar în casă şi la biserică, ca să dăm posibilitate ţăranilor români să cultive albine şi mai mult decât până acum, ca să aibă cu ce să-şi facă lumânări pentru casa lor sau pentru ca să le dea de pomană, aprinse sau neaprinse, după cum este obiceiul creştinesc [...] Nu ne aruncaţi atunci învinuirea că n-am fi favorabili intereselor ţăranilor, din contră, tocmai de ţărani ne-am interesat în primul loc la cercetarea acestei legi; deoarece ei sunt apăraţi, ca şi preoţii, ca să poată face lumânări în casa lor; aceasta le va da şi mai mare îndemn să cultive albinele şi să utilizeze ceara, atât cât au trebuinţă pentru casă, iar restul să-l vândă ca să-şi întâmpine alte nevoi...".[101]

Om al rugăciunii şi al faptelor bune. Pentru a-i evidenţia cât mai bine personalitatea, se cuvine să prezentăm şi câteva aspecte privind viaţa sa religios-morală, dar şi actele de filantropie surprinse de apropriaţi. De reţinut, în primul rând, cuvintele lăsate de preotul Meletie Răuţu de la Parohia Toţi Sfinţii din Râmnicu Vâlcea, care l-a slujit ca protopop timp de 11 ani, însoţindu-l la sfintele slujbe atât în Catedrala episcopală, cât şi în alte locaşuri din judeţul Vâlcea: „A încurajat şi îndemnat pe toţi la muncă şi la împlinirea exactă a datoriilor în şi afară de biserică. Singur dând pilda celei mai asidue munci şi celei mai regulate îndepliniri a serviciilor bisericeşti, fără de care nu se începe niciun serviciu de seară ori de dimineaţă în bisericile Sfintei Episcopii, precum şi în bisericile Sfintei Mănăstiri Cozia, unde-şi petrece o bună parte din timpul verii, Însuşi Preasfinţia Sa fiind un desăvârşit cunoscător al cântărilor, tipicului şi tuturor rânduielilor interne bisericeşti, cum iarăşi puţini sunt în ierarhia bisericească".[102]

La fel de convingător aveau să scrie şi membrii Redacţiei revistei Cuvântul Adevărului, cu prilejul împlinirii a zece ani de păstorie: „cuvios şi cu totul supus pravilei monahale, duce o viaţă aspră şi cu totul potrivită cinului călugăresc. Patul, masa, rugăciunea le face aşa fel încât nici într-o altă chinovie nu pot fi făcute mai simplu şi mai după aspra pravilă bisericească. E nelipsit absolut de la toate serviciile bisericeşti, servind însuşi mai în toate duminicile şi sărbătorile de peste an".

În pofida vremurilor grele, putem să evocăm şi câteva mărturii cu un caracter filantropic, care vorbesc despre ajutorul acordat păstoriţilor. De la copii până la diferite instituţii vedeau în el un adevărat părinte care îi iubea şi preţuia, ştiind viaţa grea pe care fiecare o ducea. Iată, de pildă, ce reiese din paginile revistei Cuvântul Adevărului în privinţa firii sale

101 „Raportul şi discursul P.S. Episcop de Râmnic în Senat asupra proiectului de lege a fabricării lumânărilor", în: *CA*, an. VI (1908), nr. 23, pp. 215-216.

102 Meletie RĂUŢU, *Monografia eclesiastică...*, pp. XVI-XVII.

generoase: „Totdeauna blând, totdeauna smerit și cuvios, totdeauna gata a ajuta, P.S. Sa nu trece nici chiar pe lângă un copil fără a-i adresa o vorbă părintească și, de multe ori, fără ca să-i dăruiască ceva [...] Ca un călugăr adevărat, P.S. Sa nu-și lipește sufletul de ban și nu-i poartă prea mult grija. Toată socoteala bănească i-o poartă subalternii P.S. Sale. Cu banul personal plătește de multe ori cele de trebuință pentru Episcopie. Cine a cerut un ajutor P.S. Sale și să nu i se fi dat? Către săraci, ca și către diferite societăți, ajutorul bănesc al P.S. Sale a venit totdeauna din destul".[103]

Pentru a ne convinge încă o dată de grija pe care o manifesta față de semenii săi, notăm și descrierea lăsată de preotul Meletie Răuțu: „Milostiv și compătimitor cu cei lipsiți, pe toți îi ajuta fără întârziere. Naționalist înfocat, ajuta cu largă mână orice instituție și orice întreprindere începută în numele patriei și al neamului românesc".[104] La rândul său, preotul Teodor Bălășel de la parohia Ștefănești sublinia câțiva ani mai târziu: „Mărturisesc în cuget curat că ori de câte ori mă găseam lângă Î.P.S. Sa mă simțeam alt om, cu suflet mult înălțat și încălzit, gata a-mi face datoria de apostol al poporului cu puteri înzecite. Pentru care mărturisesc că multe din cele ce voi fi putut lucra ca preot și ca român datoresc sfaturilor și mai ales felului de a fi și păstori al Î.P.S. Sale. Și nu spun numai eu aceasta, o spune întreaga Eparhie a Râmnicului, unde a lăsat unanime regrete. Totdeauna bun, totdeauna fără preget, totdeauna treaz la minte și gata a da un sfat bun, vedeam în Î.P.S. Sa tipul ierarhului vrednic de înalta sa chemare".[105]

Deși puține, aceste mărturii arată că a fost un om al rugăciunii și un ierarh slujitor, care l-a mărturisit pe Mântuitorul Hristos cu toată ființa, predicând, sfințind, săvârșind hirotonii și mai ales trăind adevărurile de credință, pe care le propovăduia prin cuvânt și faptă. Pe bună dreptate, așadar, comitetul de redacție de la *Cuvântul Adevărului* scria după șase ani de la alegerea sa în scaunul de la Râmnic: „Vrednică este de o deosebită cinstire ziua de 28 martie 1898, deoarece cu ea se deschide o epocă rodnică pe toate terenurile de activitate bisericească, epocă care, în mersul dezvoltării religioase din România, înseamnă un pas înainte. E nevoie de ore a mai aminti cu câtă ardoare și demnitate conduce Eparhia P.S. Sa D.D. Athanasie, când acesta este un lucru devenit de domeniul public".[106]

103 Redacția, *Zece ani de păstorire...*, p. 225.

104 Meletie Răuțu, *Monografia eclesiastică...*, p. XVIII.

105 *Apărarea Mitropolitului Athanasie...*, p. 202.

106 Redacția, „Știri. Dată interesantă", în: *CA*, an. II (1904), nr. 24, pp. 191-192.

Procesiunea cu sfintele moaște ale Sfântului Cuvios Grigorie Decapolitul, București, 1765

Pr. Nicolae Moga

În vremea domniei lui Ștefan Mihai Racoviță Voievod (martie 1764 – septembrie 1765) s-a răspândit năprasnica ciumă, venită dinspre Constantinopol și cuprinzând întreg Bucureștiul. Mii de oameni erau atunci seceraţi zilnic de boală. Autoritățile timpului, văzând spaima ce cuprinsese poporul, au hotărât că doar prin mijlocirea și ajutorul Bunului Dumnezeu vor putea fi eliberaţi de această boală.

Printre mănăstirile blagoslovite de Dumnezeu este și Mănăstirea Bistrița din județul Vâlcea, unde se păstrează, încă de la întemeierea ei, moaștele făcătoare de minuni ale Sfântului Cuvios Grigorie Decapolitul, pline de harul și binecuvântarea lui Dumnezeu, unde, într-o procesiune nesfârșită, de-a lungul vremurilor, au venit aici să se închine, cu daruri bogate, voievozii, boierii și poporul de rând. În timp de secetă sau de boală grozavă (holeră, ciumă), acestea au fost purtate prin țară pentru izbăvirea poporului dreptcredincios.

Astfel, domnitorul și boierii au propus mitropolitului Grigorie al II-lea să se aducă în București sfintele moaște ale Sfântului Cuvios Grigore Decapolitul de la Sfânta Mănăstire Bistrița din Vâlcea. Acestea fuseseră aduse aici din Serbia de către Banu Barbu Craiovescu[1].

Printre sfintele moaște făcătoare de minuni din țară și înconjurate de toată evlavia creștinească a poporului, acestea s-au păstrat întregi. Distinsul cercetător Arhim. Veniamin Micle menționează că „în anul 1765, vine la Mănăstirea Bistrița mitropolitul Țării Românești Grigorie al II-lea (1760–1787), însoțit de alți ierarhi și numeroși arhimandriți, organizând prima procesiune cu moaștele Sfântului Grigorie la București, unde bântuia epidemia de ciumă, adusă de la Constantinopol”[2]. Chiriarhul Râmnicului a binecuvântat această solicitare și cu mare alai, împreună cu părinții mănăstirii Bistrița și cu mulțime de norod, au ridicat sfintele moaște, ce odihneau într-un sicriu de argint, și au pornit spre București.

1 Alex. Lepădatu, „O procesiune religioasă în București în 1765” în *Biserica Ortodoxă Română*, anul XXVIII (1904), nr. 1, p. 57; Gabriela Bordeianu, „Religiozitatea populară bucureșteană în București”, în Materiale de Istorie și Muzeografie, Anul XIII (1999), p. 74.

2 Arhim. Veniamin Micle, *Mănăstirea Bistrița Olteană*, Sfânta Mănăstire Bistrița, Eparhia Râmnicului, 1996, p. 20.

Odată aduse la București, în ziua de duminică, 1 mai 1765, sfintele moaște au fost așezate la loc de cinstire în biserica Mitropoliei, unde, după săvârșirea Sfintei Liturghii, a urmat procesiunea sub protia mitropolitului Țării Românești Grigorie al II-lea, la care au luat parte și ierarhii străini care se aflau în București în acel timp, anume: Nicodim al Sardelor (Lidya)[3], Matei al Ieropolei (Palestina)[4], Serafim al Iliopolei (Galathiei, Asia Mică)[5], Hrisant, episcopul Grevenilor (Serbia)[6], Parthenie al Râmnicului, Rafail, proin al Buzăului, Neofit al Cervenilor (Bulgaria)[7], Mitrofan al Drinopolei (Drinovar, azi Serbia), cu mulțime de egumeni și preoți. A făcut parte din alai și domnitorul, care, împreună cu ierarhii și credincioșii, au pornit de la mitropolie, coborând pe lângă proprietățile boierilor Brâncoveni în Livadia Domnească,[8]unde a avut loc o slujbă de binecuvântare a credincioșilor prezenți. Din locul acesta au intrat în Curtea Domnească,[9] au mers apoi cu sfintele moaște pe ulița Bărbierilor,[10] pe cea Mare a Șălarilor, pe la Hanul lui Șerban Vodă și al Sfintei Mănăstiri Stavropoleos, pe ulița Sfântul Ioan,[11] apoi au trecut Dâmbovița, pentru a se urca la mitropolie, unde au așezat sfintele moaște cele pline de har, pentru mare cinstire înaintea Sfântului Altar, în strana cea mare, slăvind și „mulțumind toată mulțimea de un dar mare ca acesta ce au dat Dumnezeu oamenilor, nădăjduindu-ne toți în rugăciunile Sfântului, cum că și noi și toată țara ne vom ușura de greutățile ce avem; și va curăți Domnul pământul norodului său”[12].

Din ziua acestei procesiuni, molima de ciumă a început să scadă în intensitate, iar Bucureștiul a fost izbăvit, în cele din urmă, de această grea epidemie.

Procesiunea din 1 mai 1765 de la București a fost consemnată și descrisă într-un hrisov al domnitorului Ștefan Racoviță din 23 mai, același an[13]. Atunci, când venea vreun necaz mare asupra țării, sfintele moaște erau ce-

3 Care se afla în București. Condica Sfântă 1886, p. 174.

4 Ales în Mitropolia din București. Condica Sfântă, p. 158.

5 Era în București în 1757. Condica Sfântă, p. 171.

6 Era în București în 1749. Condica Sfântă, p. 158.

7 Ales tot în București în 13 noiembrie 1752. Condica Sfântă, p. 161. Această alegere, ca și cea a lui Matei al Ieropolei, s-a făcut în București, fiind hirotoniți de către Neofit, Mitropolitul Țării Românești, care avea rolul unui al doilea Patriarh în Răsăritul ortodox. Condica Sfântă, p. 163.

8 Care se afla pe partea dreaptă a Dâmboviței, la poalele mitropoliei.

9 Pe locul actual situat în Piața *Sfântul Anton* până la străzile învecinate: Smârdan, Lipscani, Moșilor și Șerban Vodă.

10 „care trebuie să fie în lungul viitoarei uliți a «boieangiilor», actuala stradă a Bărăției”, precizează G. D. Florescu, „Drumul urmat de procesiunea religioasă a moaștelor Sf. Grigorie în București, 1765” în *Buletinul Societății Istorico-Arheologice „Bucureștiul Vechi”*, Anii I-V (1930–1934), p. 117.

11 Azi, Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC).

12 Alex. Lepadatu, *art. cit.*, p. 63.

13 Biblioteca Academiei Române, Nr. 30/XLEV, perg. mare.

rute pentru a fi purtate în procesiune, ca o ultimă nădejde de izbăvire, iar când nenorocirea era înlăturată, ca mulţumire, se hărăzeau multe danii Sfântului[14]. Astfel, domnitorul acorda, printr-un hrisov, privilegii Sfintei Mănăstiri Bistriţa din Vâlcea, menţionând, printre altele:

„Drept aceea şi Domnia mea deo învrednicire mare ca aceasta, pe lângă toată cucernicia ce o avem către Sfântul, ne cunoaştem datori şi către locaşul său; deci după mare mila lui Dumnezeu care ne-a cinstit cu marea treaptă a Domniei ţării aceştia, prin acest cinstit şi bine închipuit hrisov al Domniei mele, aceasta izbăvim şi hotărâm Domn; măcar că sfânta mănăstire Bistriţa cu orânduiala ei ce se orânduise de a da leafa dascălilor şi a doctorului din Craiova să scosese din dajdiile vistieriei. Dar domnia mea ne-am milostivit de am ridicat şi această dare de leafă, ca să fie cu totul slobodă şi scutită de toate dăjdiile vistieriei.[15] Încât şi când la preun păs ar da alte mănăstiri scutite, aceasta să nu se supere de nimic (iar la vreme ce vor da socoteală alţi egumeni să dea socoteala şi egumenul acestei sfinte mănăstiri).

Numai şi părinţii de acolo prin mijlocirea Sfântului să roage pe milostivul Dumnezeu în toată vremea pentru buna stare şi întremare a ţării acesteia. Şi afară din vremea ce s-au hotărât a fi venire Sfintele Moaşte, oricând ar fi trebuinţă la vreo vreme de nevoie ca aceasta (ferească Dumnezeu) şi le-ar scrie de aici, numaidecât cu cuviincioasă cinste, să ridice moaştele Sfântului să vie aici. Că această milă pentru aceasta s-au făcut ca mănăstirea şi părinţii să se ajutoreze la trebuinţele lor şi cu venirea Sfântului să se folosească norodul la nevoinţele lor. Iar venirea Sfintelor Moaşte acest fel s-au hotărât a fi; după ce va face sfinţia sa părintele episcop Anastasis la Sfânta Episcopie, a treia zi în săptămâna cea luminată să meargă la mănăstirea Bistriţa, să ridice Sfintele Moaşte şi cu phvala (laudă, pompă) ce s-au arătat mai sus să le aducă aici spre blagoslovenia norodului şi aici să zăbovească până la Ispas şi împreună cu întoarcerea Sfinţiei sale la Episcopie să ridice şi Sfintele Moaşte cu cinste să le ducă la mănăstirea sa[16]. Iar de s-ar îndemna oricine pricinuind ca să rămâie aici de tot Sfintele Moaşte, pre unul ca acela prin Sfinţia sa Părintele Mitropolitul ţării Chir Grigore şi prin toţi arhiereii ce s-au numit mai sus, îi supunem groaznicului blestem şi arhiereştilor afurisanii, având pe Sfântul aici împotrivitor vieţii şi dincolo pârâş sufletului”.[17]

14 Dragoş P. Petroşanu, „Sfântul Grigore Decapolitul din Mănăstirea Bistriţa – Vâlcea” în *Biserica Ortodoxă Română*, anul LIX (1941), nr. 11-12, p. 690.

15 Constantin Mihai Racoviţă hotărâse, prin hrisovul său din anul 1763, iulie 30 (original Academia Română, 28/XCIV), ca din veniturile sfintelor mănăstiri Bistriţa şi Arnota să se plătească dascălii de la şcoala elinească şi slavonească, precum şi doctorul oraşului Craiova.

16 Dragoş P. Petroşanu, *art. cit.*, p. 692.

17 *Idem*.

Peste un an, noul Domn, Scarlat Grigore Ghica, întăreşte această hotărâre, însă, deoarece Mănăstirea Arnota, care trebuia să plătească doctorul şi dascălul din Craiova în locul Bistriţei, împreună cu încă alte câteva mănăstiri nu aveau bani, obligă pe egumenul bistriţean să dea 90 taleri, până când va face rost cel de la Arnota.

La 28 septembrie 1767, Alexandru Scarlat Ghica, văzând că nu se poate respecta dorinţa lui Ştefan Racoviţă de a se aduce în fiecare an moaştele Sfântului la Bucureşti, „fiind cu greutate şi ca să nu se puie mănăstirea la bir", îi acorda privilegiul să plătească anual 300 taleri unui dascăl de la Craiova şi să fie scutită de orice altceva.

Procesiunea cu sfinte moaşte, în tradiţia ortodoxă, are roluri duhovniceşti, liturgice şi comunitare profunde, depăşind simpla manifestare exterioară. Aceasta reprezintă o mărturisire publică a credinţei, aducând sfinţenie în spaţiul cotidian şi oferind credincioşilor posibilitatea de a venera odoarele sfinte pentru că ei simt, real, în chip minunat ocrotirea Sfântului.

Maria Anastasiu

Faraonul eretic, faraonul evreu și faraonul femeie – o istorie (ne)știută

„Eu sunt iubirea care-apune-n lume,
Tu ești iubirea ce răsare-n veci:
speriat m-ascund de fața Ta când treci,
și știu că ești, dar nu și cum anume. [...]
Te văd în rug aprins ca-n ghicitură,
dar știu că Tu cu dar mai mult mă vrei,
și-n taină-Ți zic, să nu m-audă-ai mei:
Tu, Cel ce poți, de ruga mea Te-ndură,
ca trup și Tu din ce-ai zidit să iei
și vieții noi să-i fii începătură"
Răzvan Codrescu, *Moise se roagă*

La piramide nu poți decât să te simți mic, indiferent cine ai fi, și nu, nu e o chestiune de perspectivă. Nici măcar una de vechime, ci, mai degrabă, un sentiment tulburător al viitorului, vârsta lor matusalemică nefiind neapărat impresionantă prin ea însăși, cât prin garanția implicită a faptului că piramidele vor exista mult încă după ce tu nu vei mai fi.

La poalele lor, cu gâtul răsturnat în sus și ochii orbiți de soare, trebuie să fi stat cândva și Moise, marele Moise, pentru care acest magnific tablou al gloriei (a se citi „deșertăciunii") omenești n-avea să fie decât cea mai neînsemnată priveliște pe care urma să i-o ofere viața, o viață în care va vedea spatele lui Dumnezeu. De altfel, crescut la umbra marilor piramide, dorul său de măreție nici nu poate să ne mai mire și, chiar făcând abstracție de sfințenia sa, e de înțeles de ce acela care trăise în slava lui faraon (dezgustat de ea) a avut ambiția nesăturată (și îndrăzneala) de a-I cere Creatorului: „Arată-mi slava Ta!" Zis-a Domnul către Moise: „Eu voi trece pe dinaintea ta toată slava Mea, voi rosti numele lui Iahve înaintea ta și pe cel ce va fi de miluit îl voi milui și cine va fi vrednic de îndurare, de acela Mă voi îndura". Apoi a adăugat: „Fața Mea însă nu vei putea s-o vezi, că nu poate vedea omul fața Mea și să trăiască". Și iarăși a zis Domnul: „Iată, aici la Mine un loc: șezi pe stânca aceasta; Când va trece slava Mea,

te voi ascunde în scobitura stâncii și voi pune mâna Mea peste tine până voi trece; Iar când voi ridica mâna Mea, tu vei vedea spatele Meu, iar fața Mea nu o vei vedea!"[1]

Și dacă marele prooroc a început prin a vedea piramidele, ca să sfârșească apoi cu vederea lui Dumnezeu, noi ceilalți, păcătoși cum suntem, n-avem decât să ne mulțumim cu ele, ca să simțim, cât de cât, fiorul veșniciei. Dar gândind că și Moise a stat cândva înaintea lor, că ochii noștri privesc ceea ce și el a privit odată, străfulgerat poate de aceeași melancolie în fața pietrelor care, până și pentru el, erau deja un mit, ne simțim dintr-o dată mai mari, mai apropiați de Dumnezeu și – vorba poetului – „contemporani cu veșnicia"[2]. Poate că tocmai de aceea le-a lăsat Dumnezeu „în viață".

A studia istoria antică a Egiptului este o meserie pe care puteai s-o practici deja în Egiptul antic. Nu e o glumă – până în zilele noastre, egiptologii pleacă de la și se tot întorc la cronologia faraonilor lui Manetho, istoric din epoca Ptolemeilor, care dezgroapă din nisip trecutul imemorial, cu patima cu care scormonim noi astăzi ruinele Romei. Ca punct de referință: Cleopatra, tragica regină, ne este mai „contemporană" nouă decât ridicării piramidelor. După civilizația chineză, Egiptul antic e considerat cea mai longevivă civilizație a lumii, deși s-ar putea argumenta că egiptenii și-au menținut stilul de viață și valorile relativ constante pe toată durata Antichității, în vreme ce China actuală nu mai are mare lucru în comun cu Imperiul Qing de acum o sută, două sute de ani, universul mumificat al faraonilor fiind scutit de modernitatea care alterează și echivalează civilizațiile.

Acestea fiind zise, prinși în clepsidra timpului și înaintând printre dunele ei mai greoi decât în deșert, bătuți de soare, bântuiți de sete, vrăjiți de Morgana care s-a mutat demult dintr-o Sahară inospitalieră în paginile luxuriante ale cronicilor, e aproape imposibil să găsim oaza unei dovezi veritabile. Dacă istoria, în general, e un hățiș amețitor prin care trebuie să străbați cu cuțitul în mână, cu grijă să nu confunzi o iarbă de leac cu una otrăvitoare, antichitatea egipteană rămâne un deșert imens, mai vast decât Sahara – aici drumul de la o oază la alta, de la un adevăr la altul te poate costa ani de viață. De aceea nici nu ne surprinde că egiptologia, această ramură uscată a istoriei, este cea care primește cele mai alese îngrijiri din partea specialiștilor, cunoscută fiind fascinația omului pentru imposibil.

Dar unele oaze sunt, așa cum spuneam, Fata Morgana. Nu are sens să analizăm pretenția unor cercetători atei care (sleiți probabil de cât au rătăcit prin deșert, fără toiag, fără călăuză și fără cămile) au dezertat din călătoria lor, decretând, în delirul febrei, că Moise, dacă nu l-au găsit ei, nu există. Toiagul, în cazul de față, ar fi fost însăși Sfânta Scriptură pe care au

1 *Ieșirea* XXXIII, 18-23

2 Vasile Voiculescu, *Contemporan* – „O, Doamne, sunt contemporan cu Tine/ Și sunt contemporan cu Veșnicia".

decis s-o lase pe raft, ca pe o oarecare scriere beletristică, când, în realitate, cu acest toiag ar fi putut să despartă în două nu marea, ci însuși deșertul de nisipuri mișcătoare al egiptologiei. Ei nu se contrazic cu noi, creștinii de secol XXI, și nici măcar cu înțelepții evrei care au alcătuit *Septuaginta*, ci cu însuși preotul egiptean Manetho, care descria, în cronica *Aegyptiaca*, figura unui anume Osarseph, conducător al evreilor într-o revoltă anti-faraonică, ce-i va conduce pe aceștia în regiunea Ierusalimului de azi. A se aminti că în Egiptul antic o singură persoană putea avea zeci de nume, fiecare din ele reprezentând un alt aspect al personalității sale și fiind folosit în contexte diferite. Cronicarul vorbește despre Osarseph și evrei cu ură, asociindu-i cu hicsoșii alungați de dinastia a XVIII-a, în perioada Noului Regat.

Printre istoricii care n-au făcut cale întoarsă, nici nu s-au lăsat răpuși de insolație, s-au format două curente principale de opinie, două cărări prin care se poate străbate deșertul, cu destinații total diferite. Din păcate, drumul pe care-o iau astăzi majoritatea caravanelor duce la un miraj, unul popularizat nu atât de mulțimea sau calitatea dovezilor, cât de un gust pentru continuitate și de felurite reprezentări media ale „poveștii" biblice. Teoria cu pricina îl prezintă pe Ramses al II-lea, cel care a avut cea mai lungă domnie din istoria Egiptului antic, drept faraonul din vremea lui Moise, legându-se, mai degrabă, de cuvinte, decât analizând în profunzime textul Scripturii. Susținătorii ei aduc ca argument faptul că, de-a lungul vieții marelui prooroc, în Vechiul Testament nu este menționată decât o singură schimbare de domnie (după fuga lui Moise în Madian), faraonul fiind pomenit doar prin acest substantiv comun, care ar putea să dea senzația unui faraon unic pentru o mult mai lungă perioadă, motiv pentru care Ramses cel ultra-longeviv ar fi candidatul perfect. Dar, pentru cine nu vrea cu tot dinadinsul să caute nod în păpurișteа Nilului, ci preferă o privire de ansamblu, e destul de clar că *Biblia* niciodată nu a căutat cu predilecție numele puternicilor zilei, tratându-i mai degrabă ca pe niște figuranți, decât ca pe personaje cu normă întreagă, faraonul scripturistic fiind mai mult un „concept" care se tot repetă pe parcursul istoriei, decât o persoană care merită menționată. El este important pentru că e stăpânitorul Egiptului, care are un rol în narațiunea poporului ales, datorită funcției, nu pentru calitățile sale personale. Cu alte cuvinte, faraonul poate să fie oricine și dacă respectivul Ramses, Amenhotep, Tutmoses nu ar fi fost faraon, nici nu s-ar fi scris despre el. El nu este altceva decât un mare anonim.

Celălalt aspect căruia i se acordă o exagerată importanță în sprijinul acestei idei este versetul 11 din primul capitol al *Exodului*, unde se vorbește despre împilarea evreilor, anterioară nașterii lui Moise: „Atunci a zidit Israel cetăți tari lui Faraon: Pitom și Ramses, care serveau lui Faraon ca

hambare". Este destul de absurd să crezi că numele de Ramses a apărut obligatoriu odată cu primul faraon care l-a purtat (bunicul lui Ramses al II-lea), când numele la egipteni aveau (ca, de altfel, peste tot și tot timpul în istoria lumii) tradiții vechi, dar, admițând că ar fi așa, trebuie să analizăm această cetate construită de evrei la porunca faraonului necunoscut și să vedem dacă va corespunde cu Pi-Ramesses, orașul ridicat de Ramses al II-lea, așa cum a fost el reconstituit de arheologi. Nimic mai simplu – dacă în *Exod* se spune că „îi servea lui Faraon ca hambar", despre Pi-Ramesses știm astăzi că a fost creat special ca nouă capitală a Egiptului, pentru potențialul ei strategic, având docuri și facilități militare cum nu se mai întâlniseră până atunci în istoria egipteană. Nu doar atât, dar zona îi servise mai înainte lui Seti I, tatăl lui Ramses al II-lea, ca palat de vară. Astfel că, dintr-o singură examinare rapidă, vedem că cele două orașe nu pot fi unul și același. Oricum, argumentul căzuse deja de la sine, zdrobindu-se mai ceva decât nasul Sfinxului, când ne-am împiedicat de pragul înalt al unui alt verset 11, de data aceasta din *Geneză*, capitolul XLVII: „A așezat Iosif pe tatăl său și pe frații săi și le-a dat moșie în țara Egiptului, în cea mai bună parte a țării, în pământul Ramses". Numele s-a născut, deci, cu mult înaintea unui faraon care să-l poarte.

În plus (neintrând în amănunte imposibil de explicat în câteva pagini), cronologia biblică, așa cum apare ea în Septuaginta, face incompatibilă viața lui Moise cu epoca lui Ramses, ciocnirea dintre cele două însemnând ori că Biblia minte (să nu fie!), ori că bieții egiptologi, care și-au dedicat întreaga existență „dereticării" haoticei cronologii egiptene, au eșuat cu toții (ceea ce ar fi cam greu de crezut). Există încă multe dileme și controverse de datare, dar, cel puțin, domnia lui Ramses nu face parte dintre ele.

Ne întoarcem, așadar, pe un traseu mai anevoios pe care, însă, îl străbat cei mai serioși specialiști în domeniu. Alături de ei trebuie să îi enumerăm pe marii istorici ai trecutului, cronicari iudei și romani/bizantini, care au pus bazele în multe domenii istorice și care, trăind ceva mai aproape de Antichitate decât noi, au avut accesul la documente care, între timp, s-au pierdut. Nume ca Iosif Flavius și Gheorghios Synkellos ne vin în minte, ambii plasându-l pe Moise ceva mai devreme, în timpul dinastiei a XVIII-a, cea mai prosperă din istoria Egiptului. Până și Sfântul Cuvios Maxim Mărturisitorul, inegalatul teolog și cărturar al secolului al VII-lea, în cartea sa, *Despre calcularea datei Paștilor*, descrie aceeași datare. În prezent, istorici ca Douglas Petrovici (profesor universitar de egiptologie și istoria antică a Orientului apropiat, din Texas), Steven Rudd (cercetător în arheologie biblică), Scott Alan Roberts și John Richard Ward (autori ai faimoasei lucrări *The Exodus Reality: Unearthing the Real History of Moses, Identifying the Pharaohs, and Examining the Exodus from Egypt*)

sunt de acord că Moise nu putea exista decât în dinastia a XVIII-a, aducând, în acest sens, dovezi zdrobitoare.

Desigur, așa lucrurile se complică, pentru că nu mai vorbim de doi faraoni, ci de mai mulți. Totuși, deși dinastia a XVIII-a s-a întins pe trei secole, odată ce s-au încadrat în limitele ei, cercetătorilor în cauză le-a fost ușor să-i identifice imediat (în concordanță cu scriitorii bizantini) pe faraonii lui Moise. Astfel, faraonul care începe persecuția lui Israel este Ahmose I (sau Amosis), întemeietorul dinastiei; Thutmose al II-lea încearcă să-l ucidă pe Moise, care fuge în Madian, și abia fiul aceluia, Thutmose al III-lea, este faraonul exodului propriu-zis, cel cu plăgile. Ajungând aici, încep să ni se explice o mulțime de alte lucruri din istoria Egiptului, care până atunci nu erau foarte clare, la fel și în ceea ce privește textul biblic.

Ni se spune la începutul *Exodului* (1, 7-10): „Iar fiii lui Israel s-au născut în număr mare și s-au înmulțit, au crescut și s-au întărit foarte, foarte tare, și s-a umplut țara de ei. Dar s-a ridicat alt rege peste Egipt, care nu cunoscuse pe Iosif. Acesta a zis către poporul său: «Iată, neamul fiilor lui Israel e mulțime mare și e mai tare decât noi. Veniți, dar să-i împilăm, ca să nu se mai înmulțească și ca nu cumva la vreme de război să se unească cu vrăjmașii noștri și, bătându-ne, să iasă din țara noastră!»”

Cine este acest „alt rege” și de ce nu-l cunoscuse pe Iosif? De ce această politică subită de persecutare a unei populații prietene, ba chiar binefăcătoare a Egiptului? Dacă ar fi vorba doar de un faraon tânăr, de-abia urcat pe tron, care n-a apucat să-l prindă pe Iosif în viață, am putea înțelege o oarecare reticență, dar atâta paranoia nu e justificată. Cu siguranță, faraonul, care i-a dat lui Iosif pe mână Egiptul, care, practic, l-a făcut faraon neîncoronat, i-ar fi povestit urmașului său toate acestea și l-ar fi crescut în același spirit de colaborare cu iudeii. Noul faraon nu doar că l-ar fi cunoscut pe Iosif (măcar din auzite), dar nu ar fi avut nicio teamă de oamenii lui. Și despre care vrăjmași e vorba?

Brusc, ne dăm seama că singura explicație plauzibilă ar fi o fractură în continuitatea dinastică. Aici devin utile câteva cunoștințe de egiptologie. Istoria propriu-zisă a Egiptului antic cuprinde trei mari epoci de glorie (la care se adaugă perioada ptolemeică, diferită de celelalte trei din multe puncte de vedere[3]), denumite intuitiv: Regatul Vechi, Regatul de Mijloc și Noul Regat. Între ele avem așa-zisele perioade intermediare – vremuri în care Egiptul este divizat între mai multe puteri aflate în stare conflictuală. Cea care ne interesează în momentul de față, a doua perioadă intermediară, este caracterizată de împărțirea Egiptului în cele două regiuni istorice ale sale: Egiptul de Sus (partea de sud, numită astfel datorită curgerii Nilului de la sud la nord), cu capitala la Teba, și Egiptul de Jos (partea nordică, cuprinzând delta), guvernată de la Herakleopolis. Cele două „Egipturi” prezintă deosebiri mari din punct de vedere etnic, cel de Jos fiind condus și intens locuit de așa-numiții hicsoși, o populație de păstori nomazi din Canaan, de origine semită, care au migrat în mod pașnic în Egipt, luându-l treptat în stăpânire. Dacă acești hicsoși sunt chiar evreii sau nu, e foarte greu de spus (mania egiptenilor de a le da tuturor lucrurilor un milion de nume iarăși nu ne ajută), în tot cazul, dominația lor asupra Egiptului de Jos i se potrivește mănușă epocii în care „fiii lui Israel s-au născut în număr mare și s-au înmulțit,

3 Ptolemeii erau o dinastie străină, de origine macedoneană, ajunsă la cârma Egiptului în urma cucerii sale de către Alexandru cel Mare. Ei aduc elenismul în Egipt, producând schimbări semnificative în peisajul politic, social și cultural al țării.

au crescut și s-au întărit foarte, foarte tare, și s-a umplut țara de ei. Pe de altă parte, ceea ce este și mai convingător, e că și acum, cu 3.500 de ani mai târziu, legătura dintre hicsoși și Israel este conservată în memoria colectivă egipteană, până într-atât încât egipteanul de rând crede că hicsoșii erau evrei"[4]. Dar, chiar fiind o populație distinctă, rămâne limpede că s-au bucurat de o mare prietenie, de unde și pornește argumentația cercetătorilor care l-au „găsit" pe Moise în dinastia a XVIII-a.

Pentru că dacă noul faraon, cel care nu-l cunoscuse pe Iosif, devine atunci Ahmose I, inițial rege numai al Egiptului teban, care n-a moștenit tronul Egiptului de Jos, ci a purtat o campanie extinsă de cucerire a sa, în urma căreia i-a înfrânt pe hicsoși, vrăjmașii de care se temea atât într-o posibilă alianță cu iudeii, era hicsos, paranoia acelui „alt rege care s-a ridicat peste Egipt" (atenție la termenii „a se ridica" și „peste" care, deobicei, desemnează ei înșiși ideea de cucerire) e perfect justificabilă. Așa cum știm din studiile egiptologice laice, în zorii Noului Regat, inaugurat de Ahmose, începe o campanie susținută de asuprire a hicsoșilor, care iarăși concordă impecabil cu oprimarea poporului ales.

Vom sări peste o succesiune de faraoni mai puțin importanți în povestea noastră, ca să ajungem la ce ne doare cel mai tare și anume faraonul plăgilor, moment în care dovezile devin cu adevărat copleșitoare. Tatăl său, Thutmose al II-lea (cel din cauza căruia Moise a fost nevoit să ia calea exilului) fusese un faraon minor, unul dintre aceia pe care istoria îi pune de umplutură. Nici pedigriul nu îi era cel mai grozav, Thutmose I (bunicul) nu avea sânge albastru, ci se însurase numai cu Mutnofret, fiica lui Ahmose I, ceea ce i-a permis să ocupe tronul și să continue dinastia. Dar această prințesă nu a putut să dețină poziția de soție principală a faraonului arivist, fiind pusă în umbră de Marea soție, Ahmose, al cărei titlu auxiliar de *Soră a regelui*, cu care apare în diverse locuri, sugerează că era sora lui Thutmose I, obiceiul căsătoriei între frați fiind unul foarte comun în familia regală egipteană. Copiii născuți de Marea soție aveau întotdeauna întâietate la tron, erau moștenitorii oficiali, indiferent de ordinea nașterii lor, însă Ahmose nu-i naște faraonului băieți, așa că tronul trebuie să-i revină lui Thutmose al II-lea, fiul soției secundare. Cum, totuși, acesta avea nevoie de o legitimare mai puternică, este căsătorit cu una dintre fetele lui Ahmose și sora lui vitregă, Hatshepsut.

Despre Hatshepsut s-au scris atâtea în anii din urmă, pe cât s-au chinuit egiptenii să șteargă în anii dintâi. Privită astăzi ca un simbol feminist *par excellence*, ea este, bineînțeles, mult mai mult de atât, suferind din pricina paradoxului de care avea să sufere și cealaltă uriașă regină a Egiptului,

4 Orly Goldwasser, *The Hyksos Challenge – The Cultural Hypothesis în Contributions to the Archaeology of Egypt and the Levant*, vol. IV, Austrian Academy of Sciences Press, Viena, 2019.

Cleopatra, și anume că faima le-a șters întrucâtva realitatea istorică. Între egiptologii pasionați de Moise, s-a născut mitul conform căruia ea ar fi acea fiică a lui faraon care îl salvează pe viitorul prooroc, mama lui adoptivă, susținând că ea însăși era un copil când s-a petrecut evenimentul. Pentru că, pesemne, îi fascinează posibilitatea ca Moise să fi avut-o de „mamă" pe cel mai mare monarh de gen feminin din istoria Egiptului. Ei explică persecuția sistemică pe care a îndurat-o amintirea ei tocmai prin asocierea cu Moise, ce a fost, la rândul său, aproape eradicat din memoria colectivă a egiptenilor, periodic lobotomizată. Echilibrul pe această frânghie subțire, pe care se merge în căutarea faraonului-femeie, este nespus de precar – două mentalități vrăjmașe se ciocnesc până sar scântei. Pe de o parte avem curentul feminist, atotprezent în orice cercetare istorică actuală, care, privind faptele prin propriile lentile un pic afumate de mania persecuției, este sigur că Hatshepsut a fost condamnată la uitare fiindcă egiptenii nu puteau suporta rușinea de a fi fost conduși de o femeie. Ceea ce nu explică, însă, deloc de ce nu s-a trezit nimeni să o uzurpe și, chiar mai puțin decât deloc, cum se face că nu era prima regină care purta coroana dublă[5], predecesoarele sale, Merneith și Sobekneferu, nesuferind aceeași soartă post-mortem. Pe de altă parte, îi avem pe conservatorii protestanți, convinși că nu putea exista vreun alt motiv pentru care Hatshepsut să fi fost alungată de pe zidurile propriilor temple, în afară de presupusa ei legătură cu Moise, neînțelegând că nici Dumnezeu și nici profetul său nu au nevoie de strălucirea de gablonz a puterii omenești. Deși cronologic lucrurile s-ar potrivi, factual nu există dovezi decât că cei doi au fost contemporani, iar prințesele egiptene erau ca stelele pe cer la curtea din Teba. Autorii bizantini spun că nu ea, ci o anume Faria, figură secundară în istoria timpului, dar esențială în cea a veșniciei, l-a adoptat pe pruncul adus de Nil.

Dar să vedem cine fost Hatshepsut. Măritată cu un frate vitreg mediocru, se va pomeni destul de repede văduvă, cu un copil de doi ani, pe care trebuia să-l crească și care nici măcar nu era al ei. La fel ca maică-sa, eșuase în a-i naște faraonului un moștenitor, dar, fiind Marea soție a decedatului, dreptul la regență îi revenea ei, nu mamei adevărate. Însă, în plasa de intrigi criminale care este la orice curte imperială din istoria lumii, ea nu încearcă să-și ucidă rivalul neajutorat și nici măcar nu pare să adopte atitudinea stereotipică a mașterei, ci, dimpotrivă, îl transformă pe micuțul Thutmose al III-lea în coșcogea Napoleon al Egiptului. Acesta este ultimul „nume" cu care faraonul în discuție va fi „botezat", la atâtea milenii de la moarte, și nu știu dacă Richard A. Gabriel, istoricul care i-a consacrat porecla, a fost conștient că i se potrivește nu doar pentru viciul războinic (a purtat undeva la 17–20 de campanii militare victorioase), cât pentru dezastrul de la sfârșitul domniei și, mai presus de orice, pentru hybrisul său. Căci el singur, prin propria încăpățânare, a adus asupra Egiptului cohorta de plăgi.

În vremea asta, mama sa vitregă a prins gust pentru putere, încât și-a pus bărbuța lui Osiris, cobra, biciul și toiagul[6], și s-a auto-proclamat faraon cu titluri depline, fiică a lui Amon, mamă și tată al Egiptului. Toate astea Hatshepsut le face fără să-l înlăture pe Thutmose și, aparent, fără să intre în conflict cu el, cu multă naturalețe, ca și când nimic nu

5 Coroana faraonică, în forma ei definitivată, datează din timpul primei dinastii, atunci când Egiptul de Sus și Egiptul de Jos au fost unificate pentru întâia oară. Ea era alcătuită din coroana albă a Egiptului de Sus, numită Hedjet, înconjurată de coroana roșie a Egiptului de Jos, Deshret.

6 Însemnele regale care făceau parte din costumul ceremonial al faraonilor.

era mai firesc. Nu e treaba noastră să speculăm ce credea tânărul faraon despre noul său „coleg" întru ale guvernării, nici care au fost jocurile de culise, cert este că, în timp ce Napoleon înainte de Napoleon își va pierde orice urmă de umanitate pe câmpul de luptă, regina se va ocupa de politica internă. Oricum, colaborarea lor, cel puțin pe hârtie, ne apare azi ca una dintre cele mai izbutite, Egiptul cunoscând o înflorire fără precedent. Pe lângă asta, Hatshepsut pare cam obsedată de noua ei identitate de semi-zeiță, pe care o afișează pretutindeni, de unde ne vine cam greu să o mai socotim o posibilă candidată la titlul de adevărată și veșnică glorie, acela de „mamă" a lui Moise. Se aproximează că a murit undeva prin al douăzeci și doilea an al domniei lui Thutmose și, nu, eliminarea numelui și a imaginii ei nu a început imediat după deces, ceea ce ar fi fost logic, dacă într-adevăr feminitatea ei ar fi fost ceea ce îi deranja pe egipteni. Ca să nu mai spunem că fiul ei vitreg era el însuși atât de „pe val", încât e imposibil să-și fi simțit prestigiul amenințat de spectrul unei moarte. Abia mai târziu egiptenii s-au apucat, din senin, să-i răzuiască numele din documente, să-i dărâme statuile, să-i distrugă chipul de pe nenumăratele și colosale ei edificii.

De ce tocmai atunci? O variantă spune că Thutmose a făcut-o ca să întărească dreptul la tron al fiului său, dar această teorie se ține tot atât de bine în picioare ca un puf de păpădie de-o tulpină, în mijlocul unui taifun. Regina avusese o singură fată și nu exista suflet în Egipt care să pună la îndoială legitimitatea urmașului celui mai faraon dintre faraoni. Așa că le vom face (parțial) pe plac egiptologilor protestanți. Motivul mazilirii lui Hatshepsut întru uitare, departe de Duat-ul[7] unde numai cei a căror amintire dăinuia, beneficiau de un suflet nemuritor, este legat tot de Moise. Dar nu fiindcă marea regină l-ar fi crescut neapărat (am văzut care au fost roadele educației sale), ci fiindcă Thutmose al III-lea, un Napoleon după Trafalgar[8], așa cum era faraonul războinic când și-a pierdut armata (adică fala și rostul existenței) în Marea Roșie (chestiune confirmată de încetarea bruscă a campaniilor militare anuale, pe care le purtase decenii întregi), avea mare nevoie de un țap ispășitor (când încă nici nu se inventase termenul) pentru criza militară (și economică – să ne amintim de cumplitele plăgi) a imperiului. Eradicarea reginei începe exact când se termină expedițiile lui Thutmose. (Coincidență? Probabil că nu.) Cum Moise nu putea fi declarat singur vinovat (ar fi însemnat să admită că bătrânul octogenar, fără oștire, funcții sau bogății, Îl are de partea lui pe Dumnezeu), cea mai la îndemână i-a fost maică-sa vitregă,

7 Tărâmul de dincolo, în mitologia egipteană, unde morții erau judecați pentru faptele săvârșite în viață. Însă, dacă trupul decedatului, împreună cu orice urmă de amintire a sa dispăreau din memoria oamenilor, sufletul său înceta să existe.

8 În urma Bătăliei navale de la Trafalgar (21 octombrie 1805), Napoleon suferă o înfrângere dezastruoasă din partea englezilor și renunță la orice planuri de a mai invada Marea Britanie.

împotriva căreia trebuie să fi avut un dinte, măcar acolo unul mic, de lapte, pentru că-l obligase să-și împartă gloria. Hatshepsut putea fi acuzată de multe: de pildă, că-i tolerase poate pe evrei, cât timp era el în „deplasare". Că-l tolerase mai ales pe Moise. În altă ordine de idei, toți autorii patristici insistă că faraonul s-a înecat odată cu oastea lui, deci moștenitorul (Amenhotep al II-lea) a reușit să-l „culeagă" de la țărm (mumia lui Thutmose există[9]) și, din dorința de a „igieniza" amintirea tatălui său, ca să-și justifice dreptul la tron (se va vedea mai jos de ce), a început să persecute memoria lui Hatshepsut. Intră în scenă încă o teorie a egiptologilor, tot mai populară în ultimul timp. Conform ei, Moise (deși a fost șters din cronicile egiptene acolo unde era menționat cu acest nume, specific, așa cum am observat, dinastiei a XVIII-a) este totuși una dintre figurile bine consolidate ale egiptologiei, în persoana lui Senenmut (precum am zis, egiptenii aveau multe nume), misteriosul om de stat, arhitect și mână dreaptă a lui Hatshepsut. Importanța pe care o deține în administrația egipteană ca și în viața reginei este fabuloasă[10], la fel și titlurile sale[11], care te duc cu gândul la o eventuală apartenență la familia regală. Am spus misterios pentru că, la un moment dat, Senenmut pur și simplu dispare din orice sursă (scrisă sau dăltuită), iar mormântul care i se construia rămâne gol și neterminat. Acum putem sări în sus de bucurie că este vorba, fără umbră de îndoială, de fuga în Madian. Dar, după ce ne-am înghițit porția de entuziasm și ne potolim un pic, vedem, în sfârșit, că o umbră totuși există și încă una mai vastă decât cea a Marii piramide. Parte fiindcă această teorie e susținută de cei care îl consideră pe Moise, categoric, fiul adoptiv al reginei, parte fiindcă marele demnitar este arhitectul care a proiectat cele mai de seamă temple păgâne ale lui Hatshepsut. Despre Moise aflăm din *Antichitățile iudaice*[12] că primise educația desăvârșită a unui prinț egiptean, fiind un strateg militar de geniu și deci capabil să guverneze chiar regatul unei regine. Imposibil să nu fi fost respectat, ba poate chiar necesar pe timpul șederii la curte, indiferent de disensiunile ideologice din cadrul „familiei" sale. Însă, cum nici alinierea temporală nu se prea potrivește (Moise nu putea fi și consilierul unei văduve și refugiat, în același timp, din vina soțului ei) îl menționăm pe Senenmut doar ca pe o curiozitate.

Rămăsesem la mijlocul Mării Roșii, fugind să nu ne lovească apa. De dragul cercetării, nu o vom lua pe urmele lui Moise – iată, adâncul mării e

9 *Ieșirea* XIV, 30, „Așa a izbăvit Domnul în ziua aceea pe Israeliți din mâinile Egiptenilor; și au văzut fiii lui Israel pe Egipteni morți pe malurile mării".

10 Senenmut este desemnat ca tutore al prințesei Neferure, fiica lui Hatshepsut.

11 Însuși numele său înseamnă, în traducere literală, „frate al mamei", „unchi".

12 Lucrarea de căpătâi a lui Iosif Flavius.

bătătorit de tălpile lui – ci ne vom întoarce în țara Egiptului, urmărindu-l pe Amenhotep cum revine la Teba cu coada, la propriu[13], între picioare. Cum îi „șterge" din istorie pe amândoi. Ne amintim că, nici măcar când încă mai ardea pe cer soarele faraonilor, ștergerea aceasta nu s-a dovedit eficientă, pentru că (nu-i așa?) nimic nu se pierde, totul se transformă. Moise devine Osarseph, dar nu dispare.

Deși politica externă face o piruetă de 180 de grade, faraonul, tare de cerbice, rămâne consecvent cu sine însuși, în ceea ce a moștenit de la părintele său: mândria nemăsurată. Poate că nici nu e mânat de un scop rațional în persecuția postumă a lui Hatshepsut, ci, efectiv, orgoliul i-a primit o lovitură mult prea cumplită ca să mai îndure amintirea unei singure clipe în care gloria i-a fost câtuși de puțin umbrită. Femeia care a îndrăznit să se numească egalul lui Thutmose, care și-a pus tronul alături de al său, trebuie să dispară. Din suluri, de pe ziduri, din memoria oamenilor, din însăși viața de veci. La fel și bărbatul care ar fi trebuit să fie faraon în locul lui. Căci acum știe. Fiul unei soții secundare, cu un tată născut dintr-o soție secundară și un părinte din afara dinastiei, mai mic ca vârstă. Dacă Moise ar fi rămas la curte în urmă cu patruzeci de ani, istoria Egiptului ar fi fost alta. Ca fiu al fiicei lui faraon și mai în vârstă decât el, acest iudeu nesuferit ar fi putut oricând să-i conteste dreptul la tron. Thutmose era un copil abia când Moise fusese în floarea tinereții, un prinț impunător pe atunci, care condusese campanii militare încununate de glorie (dacă-i adevărat ce spune Iosif Flavius), când el încă se juca cu săbii de lemn. În Egiptul antic legea le conferea drepturi depline fiilor adoptivi, punându-i pe picior de egalitate cu cei biologici, inclusiv în privința moștenirii. Bătrânul faraon trăia cu oarecare nostalgie groaza din noaptea în care Moise îl anunțase că, dacă nu le dă drumul evreilor, „va muri tot întâiul născut în pământul Egiptului"[14]. Biologic, el era întâiul născut, biologic, el ar fi trebuit să moară. În noaptea aceea nu se mai jucase cu săbiile, ci cu însăși viața lui. Apoi Amenemhat, moștenitorul, mândria și nădejdea bătrâneților lui murise, iar el răsuflase ușurat și se scufundase, deopotrivă, în cea mai neagră disperare. Neștiind ce ar fi preferat: să moară fericit, cu gloria neștirbită de întâi născut, de faraon legitim, sau să trăiască o mie de ani, urmărit de suprema rușine. Dacă avusese vreodată îndoială că tronul îi aparține de drept, dacă umbra lui Moise îi bântuise visele, acum avea confirmarea divină că bătrânul evreu era „întâiul născut" al casei lui faraon. Că Moise era faraonul, pe care el îl uzurpase. Amenhotep avea, deci, toate motivele să se facă luntre și punte peste Marea Roșie (la propriu, am putea spune), ca toată lumea să uite că e urmașul unui uzurpator.

13 Coada de taur, atașată de veșmântul tradițional, era un alt însemn regal al faraonului.

14 *Ieșirea* XI, 5.

Sau, cel puțin, așa cred unii egiptologi. Fantezia, trebuie să recunoaștem, e irezistibilă, iar dovezile existente sunt caravana de cămile care ne conduce cu pas târșit, dar sigur, spre Thutmose al III-lea. Să fie acesta motivul pentru care faraonul nu s-a putut abține să-l urmărească pe Moise până, literalmente, pe fundul mării? Vedea în el nu doar un dușman de moarte, ci și un rival? Știm că fiul lui cel mare a murit și că în succesiune i-a luat locul fiul al doilea. Mai știm și că, dacă Hatshepsut este „mama" proorocului, atunci cei doi erau într-adevăr frați vitregi.

Un neașteptat „susținător" al teoriei de față vine tocmai din lumea bizantină – neașteptat pentru că nu este unul dintre cronicarii acelui veac de aur al istoriografiei, ci un împărat la fel de iconic ca Bizanțul însuși. La Istanbul, în piața Sultanahmet, în inima Constantinopolului de altădată, trăiește încă o bucată din Egiptul antic. Înconjurat de toate acele rotunjimi otomane și bizantine, atât de odihnitoare ochiului, între arce de cerc ca niște pântece bine hrănite și domuri care par să circumscrie timpul însuși, stă insolent un obelisc egiptean, ca o așchie înfiptă în palma cerului. Se numește Obeliscul lui Thutmose al III-lea și este, de departe, cel mai bătrân monument din capitala Imperiului Bizantin, atât de bătrân că o face și pe Hagia Sophia să pară o tinerică. A fost ridicat pentru marele templu din Karnak (Vaticanul panteonului egiptean) și, pe fiecare dintre cele patru fețe, poartă inscripții care celebrează victoria lui Thutmose asupra regatului Mitanni. Istanbulului i s-a dus buhul pentru mulțimea de animale maidaneze pe care le adăpostește, printre ele obeliscul acesta e și el un câine pierdut de primul lui stăpân, de aceea astăzi poartă numele stăpânului celui nou, cel care l-a cules dintre ruine, și se cheamă Obeliscul lui Teodosie. Ne putem întreba oare de ce Marele Teodosie (celebru pentru lupta sa asiduă împotriva păgânismului) a ales să-și decoreze cetatea cu un simbol eminamente păgân și nu ar fi greu să tragem concluzia că acest fapt s-a datorat mai degrabă evlaviei stârnite de o „relicvă" de pe vremea lui Moise, decât a unei fascinații față de Egipt. Ori, poate chiar mai mult – Teodosie, împăratul care a instaurat creștinismul ca religie de stat a imperiului, a ales să aducă, în noua capitală creștină, un monument al biruinței faraonului Exodului, tocmai pentru a simboliza biruința Noului Israel asupra păgânătății.

Dar poate cea mai bună dovadă pentru „amplasarea" lui Moise, pe axa cronologică, în dinastia a XVIII-a rămâne Akhenaton, al treilea faraon „șters" al poveștii noastre. Dându-le încă o dată cuvântul istoricilor care nu recunosc Scriptura, îi auzim cum încearcă să ne convingă că acest faraon straniu i-a dat lumii prima sa religie monoteistă. Citând un arheolog biblist: „Unul dintre cele mai uimitoare evenimente din istoria religioasă este convertirea lui Akhenaton la monoteism. […] Akhenaton a devenit

faraon [...] cu doar 2 ani mai înainte de moartea lui Iosua. [...] A domnit 17 ani [...] fiind foarte conștient de puterea Dumnezeului evreilor, Care cerea închinarea monoteistă. Ca faraon, știa cum cele 10 plăgi ale lui Moise distruseseră Egiptul, cum evreii traversaseră Marea Roșie ca pe uscat, printre ziduri de apă, înalte de 300 de metri, de o parte și de alta, care s-au prăbușit și au înecat întreaga armată a Egiptului. Pentru Akhenaton era clar că zeul monoteist al evreilor era superior întregului panteon politeist al zeilor egipteni, deci că monoteismul era superior politeismului. De aceea, s-a convertit la monoteism, prin venerarea Dumnezeului soare, «Aton». Convertirea lui Akhenaton la monoteism [...] este un reper uimitor, fără egal în istoria egipteană, explicabil doar prin exodul evreilor și cucerirea lui Iosua"[15].

Urmărindu-l pe acest urmaș al Napoleonului egiptean, vom fi șocați de „vizionarismul" principiilor sale, dar mai ales de faptul că, spre deosebire de înaintașii săi, nu le-a implementat într-un mod tiranic. Sigur, a „resetat" Egiptul din temelii, dar nu a făcut „martiri" în tabăra adversă, ci pur și simplu a pus ordine în ceea ce era un talmeș-balmeș de superstiții și idolatrie. E imposibil de stabilit dacă Akhenaton a încercat să adopte religia iudaică per se sau doar s-a inspirat din ea, dacă discul solar venerat în imaginile religioase ale lui Aton era sau nu un simbol al Dumnezeului evreiesc, creat anume pentru supușii săi, care nu puteau fi convinși să se închine, din senin, unei divinități imateriale. Era cultul soarelui un cult păgân, care venera astrul în sine, sau soarele era o metaforă, singura pe care faraonul putea să le-o ofere egiptenilor? Este și mai greu de spus dacă el însuși a înțeles imaterialitatea lui Iahve.

Materialiștii zilelor noastre au lansat ideea că poate Akenaton n-a inițiat această „schismă" de dragul convingerilor religioase, ci din pur interes politic, dornic să se descotorosească de puterea uriașă a tagmei, nepermis de corupte, a preoților lui Amon. Dar dacă urechii noastre moderne îi sună bine o asemenea supoziție pragmatică, trebuie să ne dăm cu apă rece pe față și să ne dezmeticim din visarea veacului nostru secular. Acum trei mii de ani, statul era o instituție eminamente religioasă, iar frica de zei era singurul sentiment universal. Într-o lume în care monarhii nu făceau un pas fără să consulte oracolele, iar pacea și războiul unei națiuni întregi le stabilea, în cel mai bun caz, dansul stelelor și, în cel mai rău, nervurile de pe ficatul unui vițel, a ne imagina că un om ar fi putut să schimbe religia unui imperiu din rațiuni strict politice este SF. Societatea egipteană era atât de intens teocratică, în fiecare celulă a ei, încât apariția oricărui gând hulitor ar fi fost înăbușită din fașă (cu groază) de însuși cel care l-a născo-

15 Steven Rudd, *The Date and Pharaoh of the Exodus*, în *Bible.Ca*, noiembrie 2019 (Thutmose III was Pharaoh of the Exodus in 1446 BC).

cit. Acolo unde nu există alternative ideologice, este cu neputință de imaginat ca un individ (și încă unul foarte tânăr, cum era Akhenaton) să rişte mânia zeului suprem (pe care nimeni, niciodată nu-l contestase în prezența sa), oricât ar fi el de rebel, afară doar dacă are parte de o profundă, răvășitoare revelație. Ce dovadă mai bună putem avea în sprijinul acestui fapt decât însăși singularitatea lui în istoria, aproape infinită, a Egiptului? Faptul că în trei mii de ani niciunui alt faraon nu i s-a mai năzărit să renunțe la nenumărarea zeilor în favoarea unui cult monoteist (deşi problema clerului păgân corupt era ceva la fel de „etern" ca Egiptul însuși) nu face decât să ne confirme că era nevoie de credință, o credință nemaipomenit de tare pentru a se produce schimbarea. Altminteri, Akhetaton nici nu va demonstra vreun mare talent politic și, în general, a fost un faraon cu capul mai mult în nori. Nicăieri nu prezintă pragmatismul feroce al cuiva care i-ar fi sfidat pe zei, numai ca să distrugă tagma preoțească. (Până și maniacul Henric al VIII-lea, o veşnicie mai târziu, va avea nevoie să se autoamăgească cu argumente religioase solide, ca să-și facă gustul de a o rupe cu Roma[16].) La un astfel de plan machiavelic ne-am fi putut aștepta de la un Thutmose al III-lea sau un Ramses al II-lea, indivizi vicleni, practici, nebuni după putere și, totuși, în fața lui Amon și a preoților lui, acești sângeroși monarhi s-au gudurat ca niște cățeluși. Cel mult, putem accepta că decizia lui Akhetaton e o chestiune amestecată, dar în niciun caz strict politică.

Pe el posteritatea păgână l-a declarat eretic și l-a șters cu sârguință, dar fără prea mult cap – edificiile sale, alcătuite din talatați (blocuri de piatră de dimensiune mică, standardizată, inovate și folosite numai de Akhetaton), pe cât au fost de ușor de dărâmat atunci, cu atât mai la îndemână le-au fost arheologilor de azi să le reasambleze. Ca pe niște puzzle-uri, eliberându-le din închisoarea zidurilor de la Karnak, în care preoțimea egipteană învingătoare a avut maxima satisfacție de a le recicla, spre slava lui Amon. Iar soția lui, splendida Nefertiti, șade enigmatică la Muzeul Egiptean din Berlin – veritabilă Mona Lisă a Antichității.

Acestea au fost cele mai controversate trei personaje din istoria Egiptului și, deopotrivă, cele cărora egiptenii s-au chinuit cel mai tare să le piardă amintirea. Mania actuală, supranumită *cancel culture*, este, de fapt, veche de când lumea și e cunoscută în istorie printr-o sintagmă mai radicală și mai pompoasă, în limba de circulație a Antichității (mijlocii, să-i zicem): *damnatio memorie*. Dar nu romanii au inventat conceptul și nici Platon

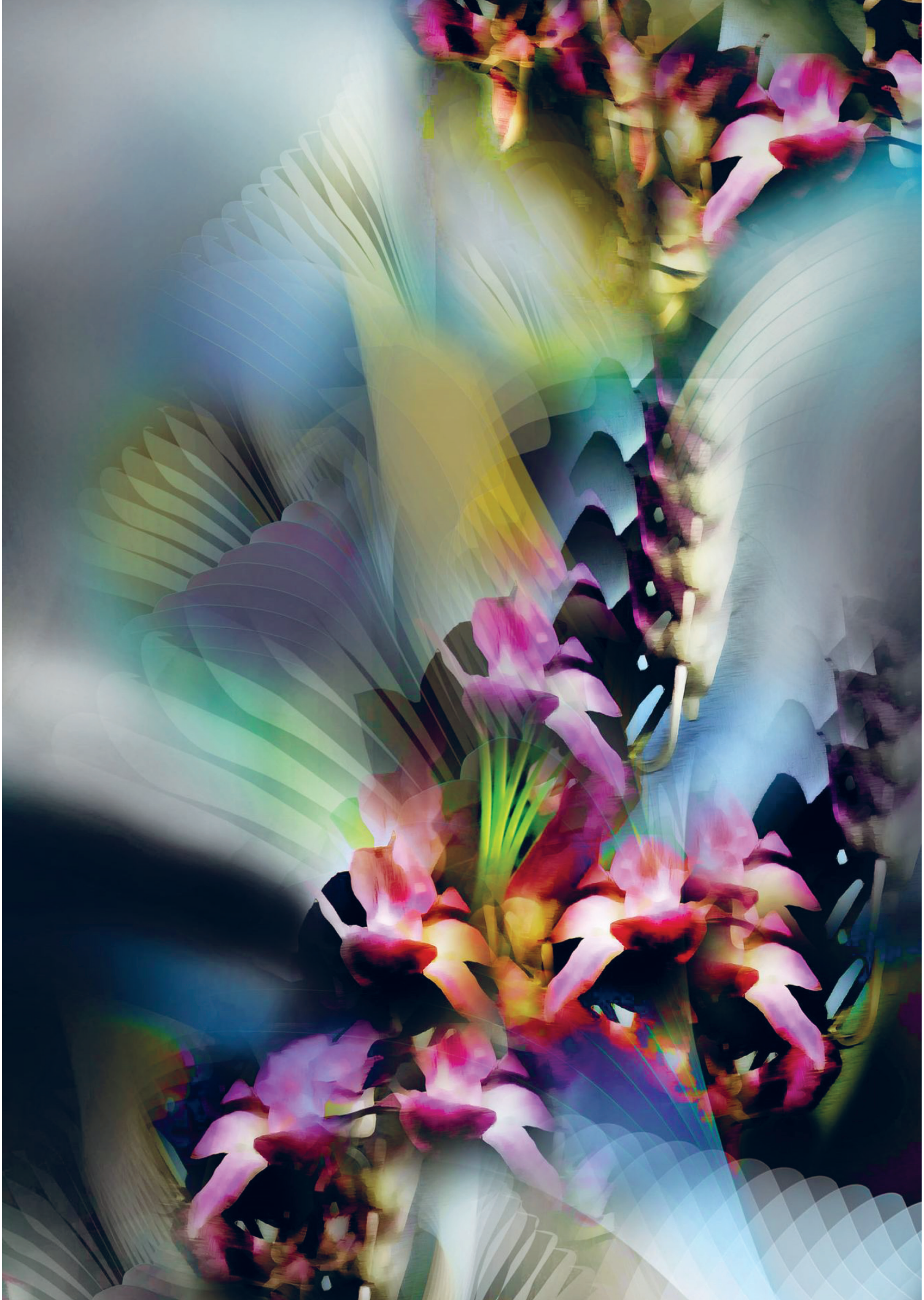
16 Deși motivele sale erau mai mult de natură personală (Papa nu-i acorda divorțul de prima soție), Henric al VIII-lea era, de asemenea, nemulțumit de lipsa de autonomie a Bisericii Angliei și atras de bogățiile pe care le putea obține desființând instituția monastică engleză. El se înconjoară de cărturari și clerici simpatizanți ai mișcării protestante, care îi aduc argumentația teologică necesară pentru a face pasul de a se desprinde de Biserica Catolică, fără mustrări de cuget.

care, în plin avânt al clasicismului grec (considerat astăzi atât de liberal), milita pentru cenzura absolută a unei literaturi care nu corespundea standardelor sale (și care nu era altceva decât beletristica în ansamblu, incomparabil mai morală față de opera celebrului filozof, ea însăși victimă a cenzurii în diverse medii din Occidentul contemporan – o, splendidă ironie a istoriei!) Ceea ce pentru Platon nu e decât o biată aspirație, enunțată cu năduf în *Republica*, era de mii de ani un „meșteșug" pe care egiptenii îl perfecționaseră până la virtuozitate. Ei nu făceau să dispară opere, nici măcar persoane, ci, am putea spune, epoci întregi, atunci când, cu o perfidă inocență de struț cu capul înfipt adânc în nisipurile Saharei, răzuiau siluetele și numele înaintașilor incomozi, închipuindu-și că pot să anuleze trecutul, dacă se prefac că nu există. Că de biata lor memorie depinde existența veșnică a sufletului care este suflarea lui Dumnezeu. Ironia splendidă a istoriei lovește iarăși, ca o ghiulea de tun: faraonii a căror amintire a fost combătută cu un zel delirant (tocmai de aceea) sunt cei care au devenit deliciul obsesiv al egiptologilor.

Iar Moise, ei bine, așa fictiv cum vor unii să-l facă, șters încă din atâtea cărți de istorie, pentru că amintirea lui este la fel de stânjenitoare în prezent ca acum trei mii de ani, este singurul dintre faraoni care le-a atins idealul. Fără să zidească piramide, să se îngroape cu comori sau să se mumifice măcar, acest bătrân gângav, al cărui mormânt stă nedescoperit până în ziua de azi, a devenit veșnic. Și nu doar veșnic, ci și înveșnicit, gravat cu fierul roșu în memoria omenirii.

La piramide ai sentimentul tulburător că ești un fir de nisip, trecut dintr-o jumătate de clepsidră în alta. Aici istoria și-a spart clepsidra, ergo deșertul. Nu e nimic special, de fapt, doar niște pietre, un soare impertinent, culcat pe-o rână, o tonă de praf – de atâtea milenii n-a mai făcut nimeni curățenie – și gustul, specific omenesc, al vremelniciei.

Piramidele erau cu mult înainte de Moise. Dar Moise va rămâne și după ce ele nu vor mai fi.

Traducere din limba greacă katharevousa și note de Ierom. dr. **Hariton Popescu**, Mănăstirea „Sfântul Calinic de la Cernica", Râmnicu Vâlcea

Cuvânt panegiric la Marele Constantin, cel întocmai cu apostolii*

[f. 1r-v]

Compus de [Sfântul] Ștefan Brâncoveanu și cu evlavie afierosit Preaseninului[1] său tată și Domn a toată Ungrovlahia, Domnului Domn Ioan Constantin Basaraba. Rostit în fața Seninătății Sale de Radu, fratele său. S-a tipărit în București, 1701, de către Antim ieromonahul din Iviria.

[f. 2r]

Preabinecredinciosule și preaseninule Domn,

Nu era necesar să prezint altă pricină pentru care să dedic Seninătății tale acest cuvânt, întrucât ca fiu [al tău] am cu adevărat o motivație îndestulătoare ca să-ți ofer un mic rod al minții mele. Vreau, totuși, să[-ți] fac arătat că, în afară de aceasta, voi avea o îndoită ocazie să-ți adresez [acest] cuvânt. Mai întâi, cine nu vede că discursul tău se armoniza[2]

*Traducerea de față reprezintă varianta completată și revizuită din limba greacă katharevousa a panegiricului constantinian: Sfântul Ștefan Brâncoveanu, *Λόγος Πανηγυρικός εἰς τὸν Ἰσαπόστολον Μέγαν Κωνσταντῖνον*, ediția I, (ἐν Βουκουρεστίῳ: Ἐτυπώθη παρὰ Ἀνθίμῳ Ἱερομονάχῳ τῳ ἐξ Ἰβηρίας, 1701), publicată în varianta digitală, la pp. 122–131 (vezi: https://rei.gov.ro/teze-doctorat), în teza noastră de doctorat, susținută în anul 2021, cu titlul: Popescu, ThD Andrei-Ion, „Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu Brâncoveanu: Text, traducere și comentariu teologic" (teză de doctorat, Universitatea „Lucian Blaga", 2021), publicată online la data de 6 august 2024). Originalul acestei traduceri a fost consultat în varianta digitală pe platforma Bibliotecii Academiei Române, regăsindu-se stocat și pe platforma online Dacoromanica (vezi: http://digitool.dc.bmms.ro:8881/R?RN=847209032).

Nu am scăpat din vedere nici prima traducere a acestui panegiric, publicată în 1891, ce îi revine academicianului Constantin Erbiceanu: Constantin Erbiceanu, „Cuvênt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele Constantin", în *Biserica Ortodoxă Română* (BOR), anul XV (1891), pp. 298-304, pe care am consultat-o pe alocuri și pentru traducerea de față. Însă, din rațiuni lingvistice, am retradus integral textul original grecesc, întrucât, în anul 2021, s-au împlinit 130 de ani de la prima traducere, astfel că avem de-a face cu o evoluție clară a limbii române, de peste un secol, fapt pentru care am considerat a fi foarte necesară pentru cititorii contemporani o actualizare a limbajului de secol XIX, folosit în traducerea erbiceană (n. trad.).

1 Termenul grecesc folosit aici este adjectivul la gradul superlativ „γᾰληνός -όν"= calm, liniștit, senin, al cărui echivalent latin este „serenus" – senin, luminos. De asemenea, poate fi folosit și ca titlu imperial – „foarte senin", așa cum apare în *Papyrus grecs d'époque byzantine. Catalogue … du Musée du Caire*, 3 vols., ed. J. Maspero, Cairo 1911–16, 243.2 (VICE). Explicația pentru care am utilizat în traducerea de față dativul «Preaseninului» este aceea de a marca una dintre însușirile cu care Sfântul Ștefan Brâncoveanu i se adresează deopotrivă tatălui și domnitorului Constantin Brâncoveanu, având în vedere conexiunea teologică dintre isihia duhovnicească, surprinsă prin etimologia grecească și transpunerea ei sinonimică în cea latină, prin lumina sau seninătatea care exprimă această pace interioară, cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*: "γᾰληνός -όν" (Brill, 2015), accesat la 29 noiembrie 2019, https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=25162, și Gheorghe Guțu, *Dicționar latin-român*, București, Humanitas, 2012, p. 553 (n. trad.).

2 Verbul „ἁρμόζω" are mai multe sensuri, între care se numără și *a se potrivi împreună*, *a se alătura*, *a se lega repe-*

în chip foarte cuviincios cu Seninătatea ta, iar, pe lângă faptul de a-l cinsti în chip măreț pe Marele Constantin, îi stârneai și pe ceilalți cu un exemplu atât de nobil, spre evlavia celui întocmai cu Apostolii? [f. 2v] Mai este și un alt motiv [pentru care îți ofer un mic rod al minții mele], anume că, publicând această compunere și dorind să găsesc simpatie aproape la toți, m-am decis să întrebuințez conduita aceluia din Samosata, care, pentru a se face mai ușor cunoscut tuturor, considera că, imitându-l pe Timotei flautistul, „cel mai bun în cetate este cel în care se încred ceilalți și care este suficient în locul tuturor”[3]. Deci acela spunea în chip foarte înțelept că, pentru a lăuda toți cuvintele sale, era de ajuns numai să-l laude primul și cel mai de vază. Imitând și eu această idee, spun că este suficientă privirea Seninătății tale, [și] nu faptul de a lăuda toți cuvântul, pentru că acest lucru este dincolo de vrednicie, ci [măcar] să-l vadă cu ochi vesel. Întărește, deci, voioșia obștească prin bunătatea [kalokagathian] ta cea mai profundă [f. 3r]. «Așa să te avem în multe perioade de timp ale anilor, sănătos, întru toate fericit și păzit de Dumnezeu.»[4]

Al Slăvitei tale Seninătăți, supus și preaevlavios fiu
Ștefan Brâncoveanu

[ff. 3v-4v]

Εἶπα τὴν ἀρετὴν οὐκ ἄδδην. Δέχνυσο τὸν δε Κωνσταντῖνε λόγον μείονα σῶν χαρίτων.
[Stih]: Am spus virtutea ta în chip nesatisfăcător. Primește, Constantine, acest cuvânt mai mic decât harurile tale. [f. 5r]

de, a pune ordine, a se potrivi, a conveni etc. Vezi *LSJ The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon* (Thesaurus Linguae Gracae), 243, accesat la 9 august 2019, http://stephanus.tlg.uci.edu/lsj/#eid=15645 (n. trad.).

3 Din nota marginală «Λουκιανὸς ἐν τῷ ἁρμονίδης.» deducem că textul citat este preluat de Sfântul Ștefan Brâncoveanu din lucrarea Ἁρμονίδης a lui Lucian (n. trad.). Vezi LUCIAN, *Loeb Classical Library*: Harmonides (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1959), pp. 220-221, accesat la 9 aprilie 2020, https://doi.org/10.4159/DLCL.lucian-harmonides.1959https://www.loebclassics.com/view/lucian-harmonides/1959/pb_LCL430.221.xml (n. trad.).

4 Această ultimă propoziție este pentru prima dată tradusă din limba greacă în românește, deoarece din traducerea erbiceană a anului 1891 lipsește (n. trad.).

CUVÂNT
că Marele Constantin a fost un sfânt mare, pentru că a fost Împărat și pentru că [a fost] primul Împărat [creștin][5]

Sfințenia este înălțimea greu de atins a virtuții creștine. Cu adevărat, povara Crucii este ușoară, de vreme ce a spus-o Însuși Adevărul[6], iar, pentru a ajunge la Ierusalimul cel de Sus, ajunge numai să călcăm în picioare pe urâta de Dumnezeu treime[7], potrivnică mântuirii omenești. Și, cu toate acestea, cât de puțini sunt cei aleși din cei mulți chemați?[8] Cu toată milostenia, cu toată fecioria [f. 5v] și aproape cu toate celelalte virtuți, o singură lucrare a răului, aducătoare de moarte nu poate oare să ne lipsească, cu o întristare nesfârșită, de veșnica bucurie, de negrăita veselie a Raiului? Și, dacă pentru a scăpa de prea adâncul întuneric al iadului, de înfricoșătoarea față a Gheenei, este necesar să transpirăm și să intrăm prin poarta cea strâmtă[9], de ce osteneală și de ce strădanie e nevoie ca să dobândească cineva un sălaș mai potrivit în Fericirea cea fără de sfârșit și un loc de sfințenie în strălucirile sfinților? Așadar, sfințenia este greu de atins și, deoarece împrejurările[10], la rândul lor, îi fac urcușul mai greu, se cuvine să concluzionăm că vrednicia [e] mai mare acolo unde și împrejurările sunt mai grele. Două împrejurări [f. 6r] i-au vădit Marelui Constantin, sărbăto-

---

5 Am păstrat acest adaos folosit de C. Erbiceanu, care anticipează viitoarea calitate a împăratului Constantin, aceea de creștin. Vezi Constantin Erbiceanu, „Cuvênt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele Constantin," în *Biserica Ortodoxă Română* (*BOR*), anul XV (1891), p. 299 (n. trad.).

6 Este destul de vizibilă sursa biblică a acestui text: [„Εἶναι ἡ Ἁγιότης τὸ δύσβατον ὕψος τῆς χριστιανικῆς ἀρετῆς. Τὸ φορτίον τοῦ Σταυροῦ εἶναι βέβαια ἐλαφρὸν(...)] în „Ἄρατε τὸν ζυγόν μου ἐφ᾽ ὑμᾶς καὶ μάθετε ἀπ᾽ ἐμοῦ, ὅτι πρᾴός εἰμι καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ καὶ εὑρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν."(-Matt. 11:29 BYZ), cât și în „Ὁ γὰρ ζυγός μου χρηστός, καὶ τὸ φορτίον μου ἐλαφρόν ἐστιν." (Matt. 11:30 BYZ) cf. Byzantine NT, *BibleWorks*; trad. rom.: „Luați jugul meu peste voi și vă învățați de la mine, că sunt blând și smerit cu inima, și veți afla odihnă sufletelor voastre; Că jugul meu este bun și sarcina mea ușoară."(Matei XI, 29–30), cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, București, Tipografia Cărților Bisericești, 1914, p. 1353 (n. trad.).

7 În acest context, Sfântul Mucenic Ștefan Brâncoveanu nu face referire la Sfânta Treime, ci la „treimea" care se împotrivește mântuirii oamenilor, ale cărei origini se află în lucrarea diavolească, ce dorește să împiedice îndumnezeirea omului (n. trad.).

8 Textul „ἀλλὰ μὲ ὅλα ταῦτα πόσον εἶναι ὀλίγοι ἀπὸ τοὺς πολλοὺς κλητοὺς οἱ ἐκλετοί;"/ „Dar, cu toate acestea, cât sunt de puțini cei aleși din cei mulți chemați!" face trimitere la următoare referință biblică: „Οὕτως ἔσονται οἱ ἔσχατοι πρῶτοι, καὶ οἱ πρῶτοι ἔσχατοι· πολλοὶ γάρ εἰσιν κλητοί, ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί."(Matt. 20:16 BYZ). Cf. Byzantine NT, BibleWorks; trad. rom.: „Așa vor fi cei de pe urmă întâi, și cei dintâi pre urmă, că mulți sunt chemați, dar puțini aleși. (Matei XX, 16), cf. Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi, p. 1365 (n. trad.).

9 „Εἰσέλθατε διὰ τῆς στενῆς πύλης ὅτι πλατεῖα ἡ πύλη καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν καὶ πολλοί εἰσιν οἱ εἰσερχόμενοι δι᾽ αὐτῆς·14 τί στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν καὶ ὀλίγοι εἰσὶν οἱ εὑρίσκοντες αὐτήν". (Matt. 7:13-14 BGT). Byzantine NT, BibleWorks; trad. rom.: „Intrați prin ușa cea strâmtă, că largă este ușa și lată calea, ceea ce duce la pierzare, și mulți sunt cei ce intră printr-însa; Că strâmtă este ușa și îngustă calea care duce la viață și puțini sunt cei ce o află pe ea." cf. *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi și a celei Noi*, p. 1348 (n. trad.).

10 Vezi sensul adjectivului «περιστᾰτικός -ή -όν», conexat cu circumstanțe dificile sau situație critică: τὰ π. πράγματα = αἱ περιστάσεις Plut. Superst. 169c καθήκοντα π. – acțiuni rezonabile, impuse de condiții nefavorabile Diog. 7.109 (opp. to ἄνευ περιστάσεως). Cf. Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*: ,'περιστατικός" (Brill, 2015), accesat la 26 august 2021, https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=93059 (n. trad.).

rit astăzi, că sfinţenia este un lucru greu de atins. Prima [împrejurare dificilă a fost] că era Împărat, [iar] a doua că era primul care alerga spre sfinţenie. Fiţi atenţi la demonstraţie, ca să se înţeleagă vrednicia celui prăznuit, a Împăratului celui întocmai cu Apostolii!

Faptul că împrejurările fie fac mai grea dobândirea lucrurilor, fie o fac mai uşoară, e o premisă pe care experienţa de fiecare zi [o] arată [a fi] foarte adevărată, pentru că generalii biruiesc mai greu inamicul cu o oaste mai mică, din cauza deficitului [de soldaţi], dar ajung mai uşor triumfători cu una mai mare, graţie plusului de ajutor. Sunt multe argumente care dovedesc limpede că două împrejurări [dificile] s-au unit la rândul lor în ceea ce-l priveşte pe Marele Constantin, pentru a-l pune într-o postură anevoioasă [f. 6v], în vederea [dobândirii] sfinţeniei. Să începem de la împărăţie, care îi era primul obstacol.

Cine nu ştie că sărăcia pregăteşte sufletul pentru cinstirea lui Dumnezeu? Săracul nu este supus trufiei, din care curg atâtea rele. „Sărăcia smereşte pe om."[11] Săracul îşi ţine uşor în frâu patimile iraţionale, uşor îşi domoleşte trupul, chiar dacă e greu de stăpânit, uşor respinge plăcerile zadarnice, uşor îmbrăţişează înfrânarea, uşor trăieşte în curăţie, uşor ajunge cumpătat, uşor alcătuieşte în sufletul său, după rânduială, un cor foarte frumos cu variate virtuţi. „Oricine ar putea vedea, afirmă în mod encomiastic Hrisostom, că uşurinţa curăţiei, grija de suflet, faptul de a fi moderat cu seninătate, [f. 7r] de a nu se îngâmfa repede şi de a se elibera de grandomanie, şi, simplu spus, oricare altă virtute, cu multă îmbelşugare poate încolţi mai uşor în sufletele săracilor". Nenorocirea şi nevoia îl aduc pe păcătos la pocăinţă, aşa cum a recunoscut-o şi a mărturisit-o proorocul [David]: „Doamne, în necaz ne-am adus aminte de Tine"[12]. Şi, într-o împrejurare atât de [plină de] evlavie şi de virtute plăcută lui Dumnezeu, pe care sărăcia o oferă cu bogăţie multă, cum e de mirare dacă e posibil ca cineva să ia îndrăzneală, să se ridice mai sus şi să câştige un loc în corul sfinţilor? Este drept, de asemenea, ori de câte ori strigă Ioan cel cu limbă de aur: „Cine ar putea fi mai fericit decât săracul?". Oare bogăţia nu creşte împreună cu atâta răutate şi atâtea metehne? Auzi bogăţie? Înţelege grămezi de rele ca-n Iliada! [f. 7v] Cu bogăţia împărăţeşte trufia[13], stăpâneşte invidia, creşte uciderea, domină cearta, plăcerea guvernează tiranic, moliciunea tiranizează, minciuna se înalţă, adevărul e surghiunit, credinţa piere, fecioria se strică, virtutea e detestată, răutatea e îmbrăţişată, legea este călcată în picioa-

11 Pe marginea textului grecesc, apare şi sursa de inspiraţie: Παροιμία [pildă/proverb] (vezi Franco Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*: „παροιμία" (Brill, 2015), accesat la 18 octombrie 2021, https://dictionaries.brillonline.com/search#dictionary=montanari&id=90126). Această frântură de text este tradusă acum pentru prima dată, deoarece am constatat, în urma consultării traducerii iniţiale a panegiricului, publicată în 1891, că acest mic fragment grecesc: «πενία ἄνδρα ταπεινοῖ» a fost omis în traducerea românească aparţinând academicianului C. Erbiceanu (vezi Erbiceanu, „Cuvênt Panegiric la Cel Întocmai cu Apostolii Marele Constantin", p. 300), lipsind, bineînţeles, şi din ediţiile ulterioare, revizuite, din 2014 (vezi L. S. Desartovici, ed., *Martiriul Sfinţilor Brâncoveni*, Bucureşti, Editura Sofia, 2014), p. 137; L. S. Desartovici, ed., *Cuvintele fiilor lui Brâncoveanu*, Bucureşti, Editura Sophia, 2014, p. 36 şi din Preot N.-C. Câdă, ed., *Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu: mărturisitor jertfelnic şi ctitor darnic*, vol. II, Bucureşti, Editura Cuvântul Vieţii a Mitropoliei Munteniei şi Dobrogei, 2014, p. 243 (n. trad.).

12 Textul original grecesc biblic integral este următorul „κύριε ἐν θλίψει ἐμνήσθην σου, ἐν θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν"(Isa. 26:16 BGT), cf. Barbara and Kurt Aland, Johannes Karavidopoulos, Carlo M. Martini, Bruce M. Metzger and Alfred Rahlfs, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland, Novum Testamentum Graece - LXX Septuaginta (LXT): 28th Revised Edition/LXT of Old Greek Jewish Scriptures*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft and the Württembergische Bibelanstalt/Deutsche Bibelgesellschaft (German Bible Society), 1935, 2012, accesat la 20 iunie 2021; trad. rom.: „Doamne, întru necaz ne-am adus aminte de tine, întru necaz mic pedepsirea ta este nouă."[Is. 26:16] în *Biblia adică Dumnezeeasca Scriptură a Legii Vechi şi a celei Noi*, Bucureşti, Tipografia Cărţilor Bisericeşti, 1914 (n. trad.).

13 Aroganţa sau înfumurarea, privită ca păcat ce distruge sufletul, este traducerea substantivului grecesc feminin «ὑπερηφανία, ἡ». Cf. G.W.H. Lampe, ed., *A patristic greek lexicon*, Oxford, Clarendon Press, 1961, p. 1439 (n. trad.).

re, Dumnezeu e insultat. Ca o furtună foarte mare, aceasta îl poartă pe cel bogat încoace și încolo în marea plăcerilor, îi întunecă înțelegerea, îi încâlcește mintea, îi strivește sufletul cu lanțuri de nedezlegat[14] și, așa cum hainele lungi împiedică mersul, în același fel și bogăția de prisos [împiedică] progresul [duhovnicesc][15]: „Hainele lungi până la călcâie împiedică trupurile, iar averile peste măsură [împiedică] sufletele. Relaxarea (spunea un dascăl vrednic al Bisericii), [f. 8r] nepăsarea și odihna[16] secătuiesc și împrăștie sufletul"[17]. Argintul împinge la lucrarea răului fiindcă lățește drumul spre pofte rele, iar, când firea înclină cu bucurie către răutate (potrivit [Sfântului] Grigorie al Nyssei), „se pornește repede spre ceea ce este mai josnic". De asemenea, atunci când zvâcnește înspre lucrul rău ca focul către lemnul uscat, potrivit maximei preaînțeleptului teologhisitor [Grigorie][18], „binele va fi greu de prins de firea omenească, ca și focul de o materie mai umedă.[19] Cum să nu alerge mai sprinten «bogații spre păcate» – potrivit sfintei elocințe a celui cu gură de aur[20] – din moment ce abundența confortului economic oferă multă ușurință poftelor rele? O, cât de mult se apropie bogatul de pieire! O, cât de departe este bogatul de mântuire! Cu greu [f. 8v] va intra bogatul în Împărăția Cerurilor"[21].

Așadar, pentru bogăție, sfințenia nu este, totuși, un lucru foarte greu? Totodată, nu pare de neîmpăcat norocul cu sfințenia? [Ba da,] cu excepția tuturor celor care duc o viață privată și nu au putere, pentru că se supun legilor, nu au libertate absolută pentru [a săvârși] răul și, astfel, nu au în chip desăvârșit nici frâul absolut al poftelor. Cine împărățește cu domnie întinsă, cine legiferează pentru ceilalți crezând în socoteala sa că supunerea față legi este lucru necuvenit [pentru el], în mod cert, ușor ajunge unul care încalcă legile morale.

Cei vechi numeau tiran pe orice împărat și, puțin câte puțin, acest supranume a rămas pentru stăpânitorii nedrepți, poate din cauză că [împărații]

14 Pentru secvența „ἀλύτοις συραῖς" am păstrat parțial traducerea lui Erbiceanu din 1891 (n. trad.).

15 Avem aici în vedere înaintarea duhovnicească pornind de la accepțiunea lui «προκοπή, ἡ» = progres duhovnicesc. Vezi Lampe, *A patristic greek lexicon*, 1153–54, pentru o creionare completă a înțelesurilor (n. trad.).

16 Din varietatea de înțelesuri, în acest context, „ἀνάπαυσις -εως, ἡ" face trimitere la odihna cea rea, odihna fără o trudă în prealabil, adică lene sau trândăvie, cf. Lampe, *A patristic greek lexicon*, p. 115 (n. trad.).

17 Textul uzitat aici aparține Sfântului Dorotei din Gaza, după cum se menționează în originalul grecesc într-o notă laterală: «Δωρόθε» (n. trad.).

18 Persoana amintită în sintagma: „σοφωτάτην γνώμην τοῦ Θεολόγου" este Sfântul Grigorie de Nazianz, dovadă de netăgăduit în acest sens fiind autenticitatea acestuia ca autor al textului imediat următor (n. trad.).

19 Acest scurt fragment aparținând Sfântului Grigorie Teologul: „(…)δύσληπτον μὲν τὸ ἀγαθὸν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ὥσπερ καὶ πῦρ ὕλῃ τῇ ὑγροτέρᾳ·"(cf. J. P. Migne, ed., *Patrologia graeca*. Tomus XXXV: Gregorius Nazianzenus, Apologetica (orat. 2), Patrologiæ Cursus Completus (MPG), vol. 35, Paris, 1857-1866), p. 421, accesat la 14 aprilie 2020, http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?2022:016:12934), este acum tradus întâia oară în acest panegiric, deoarece am constatat că în traducerea din 1891 a fost omis. De asemenea, același scurt text l-am întâlnit și într-una dintre scrierile Sfântului Ioan Damaschin (n. trad.).

20 Acest text face trimitere la Sfântul Ioan Hrisostom (n. trad.).

21 Cf. Matei XIX, 23 (n. trad.).

drepți fiind foarte rari, o singură răutate cu o atâta răspândire [f. 9r] era vrednică să fie numită cu o denumire comună. Greu este ca împăratul să nu devină un tiran, mai ales când nu are [pe cineva] mai sus [decât el] pe pământ. Mulți dintre cei dinainte, fie urând orice fel de jug, au căzut ușor în ateism, fie dorind cu orice preț puterea, s-au numărat pe ei înșiși împreună cu zeii. Lingușirea cum că ar fi copil al lui Zeus Olimpianul[22] nu l-ar fi putut convinge pe Marele Alexandru [Macedon][23], dacă nu l-ar fi găsit ușor de convins din pricina înălțimii tronului pe care ședea și trufaș din pricina succesului său foarte mare. O, aspru obstacol al virtuții, unde-ți este sceptrul!? Și în ce fel de luptă te-ai găsit, preasfinte suflet al Marelui Constantin!? Din pricina diademei de mult preț [pe care o purtai], aveai multe ocazii spre plăceri, [f. 9v] spre patimi, iubitorule de Hristos Împărat! Și totuși, pe marea vieții omenești, nu te-a dus în rătăcire mulțimea iubirii de voluptăți, ci, ca un alt preaînțelept Odisseu, ți-ai astupat urechile la cântecul cu sunet de miere al sirenelor distrugătoare, păzindu-ți auzul din pricina glăsuirii mântuitoare a Domnului, Care zice: „Ascultă-mă pe Mine!". Iar, dacă ai ajuns la limanul foarte sigur al fericirii, triumfător peste primejdii și peste pornirea valurilor, cum să nu se veselească cu mare cuviință Biserica astăzi? Cum să nu salte buna credință pentru un asemenea sfânt?[24]

Greu este ca împăratul să nu devină un tiran, mai ales când nu are [pe cineva] mai sus [decât el] pe pământ. Mulți dintre cei dinainte, fie urând orice fel de jug, au căzut ușor în ateism, fie dorind cu orice preț puterea, s-au numărat pe ei înșiși împreună cu zeii.

Când preadreptul împărat era necăjit de cumplita lepră, n-a primit doctoria nelegiuită a iudeilor, la care-l sfătuiau iubitorii de tulburare, de a omorî mulți copii[25] [f. 10r] fragezi, ca să spele cu sângele lor nevinovat și

22 Zeus sau Dia era fiul lui Saturn, care avea numele de „Olimpianul" întrucât locuia în Muntele Olimp, fiind salvat de la pieire de către mama lui prin faptul că i-a dat lui Saturn să mănânce o piatră. Pe parcursul vieții sale, s-a dat la numeroase orgii, având o viață foarte spurcată, despre care multe basme scriu păgânii. Pentru a vedea și alte detalii privind adevărata viață a acestuia, vezi lucrarea *Hronograf*, transcrisă din chirilică în limba română de diaconul Gheorghe Băbuț, Oradea, Editura Pelerinul Român, 2005, pp. 335–347 (n. trad.).

23 Alexandru cel Mare, cunoscut și sub numele de Alexandru al III-lea sau Alexandru al Macedoniei, născut în 356 î. Hr. la Pella, Macedonia [la nord-vest de Salonic, Grecia], a murit la 13 iunie 323 î. Hr., Babilonia [lângă Al-Hillah, Irak]), fiind rege al Macedoniei între anii 336–323 î. Hr. El a înfrânt Imperiul Persan și a pus bazele creării lumii elenistice. Cf. The Editors of Encyclopaedia Britannica, „Alexander the Great", accesat la 17 octombrie 2019, https://www.britannica.com/biography/Alexander-the-Great (n. trad.).

24 Acest scurt pasaj: «πῶς νὰ μὲν σκιρτᾷ ἡ εὐσέβεια εἰς τοιοῦτον Ἅγιον» a fost omis din traducerea publicată în *Revista B.O.R.* din 1891 și din revizuirile ulterioare, fapt pentru care îl redăm în integralitate aici (n. trad.).

25 Cu siguranță că Sfântul Constantin cel Mare nu era un ucigaș al acestor copii și nici măcar al lui Crispus, fiul său. Legat de acest ultim punct, în teza noastră de doctorat: ThD Andrei-Ion Popescu, „Panegiricele grecești ale Sfinților Ștefan și Radu Brâncoveanu", pp. 140-156, fundamentându-ne demonstrația pe cuvintele Sfântului Cuv. Nicodim Aghioritul, am făcut mențiunea, neexplicitată suficient, cum că Sfântul Constantin cel Mare l-ar fi ucis pe Crispus, ceea ce nu-l incriminează ca „ucigaș" și nici nu-i umbresc sfințenia, ci mai de grabă o fac și mai luminoasă: „Încă același Dositei adaugă că părerea comună ecleziastică este că, înainte de botezul său, Constantin a ucis pe soția sa, Fausta, fiica lui Maximian, și pe fiul său, Crispus, motiv pentru care a scris pe statuia de argint ca titlu „Fiului meu nedreptățit". Deci pe Crispus l-a omorât în chip nedrept

delicat întinata [sa] boală[26]. Și, chiar dacă îl constrângea iubirea de sine și-l îndemna [la aceasta] puterea împărătească, s-a împotrivit în chip foarte nobil asalturilor [lor] și cel preamilostiv s-a mulțumit mai bine să nu se folosească de sănătate decât să se lase păgubit de nevinovăție. La zidirea

din cauza calomniei Faustei, iar pe Fausta în chip drept, ca ceea a calomniat pe Crispus și a devenit cauză a morții aceluia. Așadar, dacă vom admite că Marele Constantin s-a botezat mai târziu, deoarece aștepta să fie botezat în Iordan, acest lucru nu-i dăunează cu nimic sfinteniei lui (...)." (Νικοδήμου Αγιορείτου, *Συναξαριστής των Δώδεκα Μηνών*, ἐν Βενέτια:Ἐν τῃ τυπογραφιᾳ Πανου Θεοδοσιου του εξ Ιοαννινων, 1819, p. 4. Totuși, în cele ce urmează, dorim să aprofundăm aceste cuvinte ale sfântului athonit pentru a nu fi înțelese greșit, să explicităm și să reconfigurăm cele afirmate în teza noastră de doctorat sub aspect istoric, teologic și duhovnicesc, și chiar să le corectăm acolo unde va fi nevoie, pe aceste trei coordonate, astfel încât să corespundă în întregime adevărului istoric și patristic, anume acela că Sfântul Constantin cel Mare nu a fost ucigașul fiului său:

„1. Nu e singura calomnie la adresa Sf. Constantin cel Mare. Sunt multe altele, aproape la fel ca la adresa Mântuitorului, a Maicii Domnului, a Sf. Apostoli, a Sf. Mironosițe Maria Magdalena, fiindcă a fost întocmai cu apostolii. Sfinții nu au omis acest episod din viața Sf. Constantin cel Mare, nici Viețile Sfinților, fiindcă nu manipulează.

2. Sfântul Teofan Mărturisitorul nu menționează în *Istoria* sa că omorârea lui Crispus din anul 325 d.H. s-ar fi făcut de Sfântul Împărat Constantin cel Mare:

„În acest an, s-a săvârșit aniversarea a 20 de ani ai [domniei] lui Constantin Augustul. Și s-a făcut cel dintâi Sfânt Sinod Ecumenic, al celor 318 Părinți (...). În acest an, Crispus, fiul împăratului, a adormit creștin. Și s-a început zidirea Bizanțului. [...] S-a întrunit, deci, cel dintâi Sfânt Sinod Ecumenic, în al doisprezecelea an al indictionului, al douăzecilea al Marelui Constantin, în luna mai, [ziua] 20." (Sf. Cuv. Teofan Mărturisitorul, *Cronografia*, Ed. Basilica, București, 2012, pp. 43–46).

3. Executarea Faustei, la ordinul Sf. Constantin cel Mare, a avut loc în anul 328 d.H.

„Sfântul Ieronim (c. 347–420 d.H.), preot creștin latin, [...] ne spune clar că Fausta a fost omorâtă la trei ani după moartea lui Crispus, iar această informație are o mare importanță istorică, așa cum vom explica mai jos (Sf. Ieronim, *Cronica*). [...] Cea mai importantă mărturie care aparține scriitorului bisericesc latin, Sfântul Ieronim (347-420), este aceea că moartea Faustei a survenit la trei ani după moartea lui Crispus (Sf. Ieronim, *Cronica*)". (Kostas V. Karasthatis, *Marele Constantin. Învinuiri și adevăr: studiu istoric*, trad. de pr. Ion Andrei Gh. Țârlescu, Ed. Egumenița, Galați, 2013, pp. 179, 201.) În traducerea engleză a acestei cronici, se menționează că, după Fericitul Ieronim, Crisp ar fi fost omorât în anul 325 d.H., iar Fausta ar fi fost executată în anul 328 d.H. (Vezi Fer. Ieronim, *Chronicle*, trad. de Roger Pearse et. al., în Tertullian.org, 2005, pp. 313–314. Vezi și Jerome, *Chronicle* (2005) pp. 188–332, Tertullian.org, accesat la 31 decembrie 2022.

4. Sf. Ier. Nicolae nu l-a certat pe Sf. Constantin cel Mare pentru graba în judecată în cazul lui Crisp (ci în alte cazuri, oprindu-l de la grabă), fiindcă, în cazul lui Crisp, împăratul l-a exilat, dar nu l-a omorât, tocmai pentru a avea timp să-l judece drept, pe îndelete, la adăpost de presiunea locului și a momentului în care toți complotau împotriva lui, iar omorârea lui (de către complotiști) nu s-a făcut din ordinul său.

5. Sf. Cuv. Ioan Damaschin ne spune limpede că împăratul a decis nu moartea nedreaptă, ci cele bune și drepte pentru fiul său: „Împăratul, pe bună dreptate, a trimis-o la moarte pe soția sa, Fausta, fiindcă aceasta a acționat asemenea Fedrei din timpurile mai vechi, cu Hipolit, fiul lui Teyeu [sic! Tezeu – n.n.], și, tot pe bună dreptate, l-a învinuit și pe fiul său, Crispus, fiindcă a dorit-o trupește și a forțat-o. Așadar, conform legilor firii, ca tată, l-a pedepsit pe fiul său. După aceea, aflând adevărul, a ucis-o și pe aceasta, după ce a judecat-o cu judecata cea mai dreaptă dintre toate judecățile." (Sf. Cuv. Ioan Damaschin, *Martiriul Sf. Artemie*, cap. 45, în *PG* 96, p. 1252).

6. Uciderea lui Crisp nu poate fi înțeleasă simplu, ca și cum Sfântul l-ar fi ucis personal, cu mâinile lui, ci, fiind împărat, doar ordinul său ar fi putut să-l ucidă, fie direct (dacă ar fi fost un ordin de execuție), fie indirect, dacă a fost ordin de exilare rău aplicat, prin intervenția complotiștilor (cum a și fost). Ordinul acesta, de exilare, a fost drept (după cum spune Sf. Cuv. Ioan Damaschin), din punctul de vedere al acuzațiilor (că fiul său, Crisp, ar fi vrut să facă adulter cu mama sa vitregă, Fausta, păcat pedepsit cu moartea de legea romană, de curând dată tocmai de Sfântul Constantin cel Mare), pe care le avea în față Sfântul Constantin cel Mare, când a fost nevoit să decidă ce este de făcut, dar a fost, în același timp, și nedrept (cum spune Sf. M. Mc. Artemie), din punctul de vedere al realității (fiindcă Crisp nici nu făcuse, nici nu încercase să facă adulterul respectiv). Așadar, ordinul dat de Sfântul Constantin cel Mare, drept din perspectiva acuzațiilor, nedrept din perspectiva realității, a dus, prin succesiunea evenimentelor (nedorite de Sfânt), la uciderea nedreaptă a iubitului său fiu, Crisp, complotiștii înșelându-l pe Sfânt să facă o ucidere nedreaptă, indirectă, printr-o succesiune de evenimente nedorite de el, deși a vrut să aplice în mod drept și pilduitor legea, exilându-l chiar pe fiul său, pentru ca, pe de o parte, să nu mai îndrăznească nimeni, indiferent ce putere politică și economică ar avea, să facă așa ceva, pe de alta, pentru a avea suficient timp ca să verifice acuzațiile, dacă sunt drepte sau nedrepte, pentru a vedea ce să facă, în final, cu fiul său: să-l execute sau, respectiv, să-l reabiliteze. Cf. Pr. Dr. (ThD) medic Alexandru Anastasiu, *Ortodoxismul și evoluționismul*, col. T*etralogia omului nou – Sfinții Părinți și oamenii de știință despre originea, căderea și înnoirea omului* , vol. 4, Ed. Mariam, Râmnicu Vâlcea, în curs de publicare.

26 Ultimele trei cuvinte din această frază: «ἁπαλὸν τὴν ῥυπαρὰν ἀσθένειαν» au fost trecute cu vederea în traducerea din 1891, fapt pentru care completăm acum această lacună (n. trad.).

foarte cuvioasă a bisericilor, nu căuta la demnitatea sa lumească, la râvna pentru funcția lui supremă, [ci căuta] îngrijitorul mărinimos al oamenilor, purtătorul de sceptru, să conlucreze la creația făcută de mâini omenești cu muncitorii care deserveau mașinile de construcții. La facerea legilor, nu căuta excepționalitatea suveranității lui, ca [astfel] legislatorul să se supună legilor[27].

Și, dacă preabinecinstitorul autocrat a învins o atât de mare opoziție ca să realizeze[28] [f. 10v] fapte bineplăcute lui Dumnezeu și Mântuitorului, oare nu a învins un mare obstacol, ca să alerge ca un uriaș spre sfințenie? Și, totuși, dacă n-ar fi fost să fie învinsă o altă opoziție, pe bună dreptate n-ar fi fost atât de admirabilă sfințenia celui întocmai cu Apostolii! De altfel, ceea ce produce uimirea nu este atât că Marele Constantin a fost împărat și a ajuns sfânt, cât este faptul că nu a avut mai înainte [de el] vreun împărat care să fi ajuns sfânt. Dacă ar fi văzut alte urme împărătești pe drumul spre virtute, care duce drept spre sfințenie, ar fi alergat mai ușor și noi l-am fi privit cu mai puțină admirație. Însă, fiind primul care a străbătut [această cale], isprava sa este mai eroică și demnă de admirație.

Ceea ce produce uimirea nu este atât că Marele Constantin a fost împărat și a ajuns sfânt, cât este faptul că nu a avut mai înainte [de el] vreun împărat care să fi ajuns sfânt.

Începutul, precum îl descriau [f. 11r] în chip foarte potrivit poeții, are o înfățișare sălbatică și înfricoșătoare și, din acest motiv, nu lasă pe vreun om să se apropie [de el]. Și, oricât de greu este lucrul, nu este atât de greu pe cât este de foarte dificil începutul (spune filosoful): „Poate că cel mai mare lucru este începutul a toate, după cum se spune, de aceea este și cel mai greu”![29] Câtă frică nu semăna odată în navigatori acel „Nu trece dincolo de [coloanele][30] lui Heracle!” Nu îndrăznea nimeni să treacă peste granițele pe care coloana eroului învingător în douăsprezece lupte [le] trasa, dar, după ce a trecut cu foarte mult succes primul vas biruitor, după ce a fost identificată [ca] mincinoasă inscripția coloanei, de atunci, navigatorii plutesc cu îndrăzneală dincolo de acele granițe și mulți merg pe mare nu numai din iubire de aur, ci și din curiozitate. Desigur că mare și vrednică de laudă îndrăzneală [f. 11v] a avut primul care a trecut vechile hotare și care a arătat blândă și navigabilă acea parte a mării, care înde-

27 Cu toate că Sfântul Constantin cel Mare era împărat și se putea ghida după principiul „princeps legibus solutus”(principele este dezlegat de legi/deasupra legilor), totuși, din smerenie, se supune legilor (n. trad.).

28 Am păstrat aici sensul folosit de Erbiceanu, deși verbul «κατορθόω» are următoarele înțelesuri: 1. a ține drept, a menține sau a îndrepta. 2. a pune la loc; 3. a conduce în mod corespunzător. Cf. M. A. Bailly, *Dictionnaire grec-français*, Paris: Libraire Hachette, 1894, p. 1086 (n. trad.).

29 Aici avem o notă laterală în partea dreaptă, ce redă următoarele cuvinte: „Περὶ σοφιστ. ἐλέγ.”, fapt ce ne indică că acest text este de inspirație aristotelică: ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΣΟΦΙΣΤΙΚΩΝ ΕΛΕΓΧΩΝ”(„Respingerile sofistice”): „μέγιστον γὰρ ἴσως ἀρχὴ παντός, ὥσπερ λέγεται.”. Vezi W. D. Ross, *Thesaurus Linguae Graecae: Aristotelis topica et sophistici elenchi*, 183b, accesat la 22 aprilie 2020, http://stephanus.tlg.uci.edu/Iris/Cite?0086:040:101270 (n. trad.).

30 Am păstrat acest adaos așa cum apare în traducerea din 1891 a lui Constantin Erbiceanu (n. trad.).

obște era crezută mai înainte de către toți ca fiind de nestrăbătut. Norocul acestei lumii, bogăția, slava nu-l lasă atât de ușor pe om să-și ia zborul spre Cetatea[31] cerească. „Cu greu va intra un bogat în Împărăția Cerurilor."[32] Primul lider care a cutezat să deschidă drumul închis este Marele Constantin. Preaînțeleptul își imagina întotdeauna chipul strălucirii omenești despre care scria proorocul Isaia: „Toată slava omului [e] ca floarea ierbii"[33]. A cunoscut că suita, pompa și grandioasa gătire de mai înainte sunt lucruri de scurtă durată, vise [f. 12r] înșelătoare și, de aceea, depărtându-și mintea de la toată frumusețea pământească, adică de la toată umbra, a dorit să devină cetățean al Cerului, văzător al frumuseții dumnezeiești, și atât a sporit în dorința [sa], încât a devenit exemplu de sfințenie împărătească. Câți oameni mari sunt cinstiți ca sfinți de către Biserică, câți suverani sunt lăudați în imnuri cu mare glas, câți împărați sunt slăviți, toți aceștia merg în urma Marelui Constantin ca după un povățuitor. Toți îi sunt datori pentru călăuzirea spre Rai. De aici, subtilitatea gândirii [voastre] să ajungă la concluzia definitivă a vredniciei celui întocmai cu Apostolii.

Norocul acestei lumii, bogăția, slava nu-l lasă atât de ușor pe om să-și ia zborul spre Cetatea cerească. Primul lider care a cutezat să deschidă drumul închis este Marele Constantin.

Două împrejurări i-au făcut anevoios progresul în virtute și, mai cu seamă, sfințenia, dar liderul cel preasfânt le-a biruit pe acestea două cu o bărbăție extraordinară. A stropit cu îndrăzneală sfântă pe bogat [f. 12v] și pe sărac, pe nobili și pe umili, pe puternici și pe supuși. Se îmbărbătează bogatul, deoarece Constantin, care era cel mai bogat, a intrat cu atâta slavă în ceruri, unde îi era comoara din tinerețe, împlinind porunca evanghelică: „Strângeți-vă comoară în ceruri" (Matei 6)[34]. Se îmbărbătează nobilul, deoarece Constantin, care era cel mai nobil, a dorit cetățenia Cetății de sus, învățând de la Pavel că „nu copiii trupului acestuia sunt copiii lui Dumnezeu,

---

31 Deși termenul original, folosit în textul grecesc, este «ἀκρόπολιν», provenit din substantivul „ἀκρό-πολις, εως, ἡ" (vezi Henry G. Liddell and Robert Scott, *Liddell and Scott's Greek-English Lexicon Abridged*, Oxford, Simon Wallenberg Press, 2007, 29), am adoptat, în traducerea de față, sensul de „cetate"/„cetățuie", fiind mai apropiat discursului teologic, sens pe care îl regăsim și în Lampe, *A patristic greek lexicon*, p. 66. Acest cuvânt este compus din două părți: „ἄκρος"= cel mai sus, superior și „πόλις"= oraș, desemnând astfel partea cea mai înaltă a unui oraș grecesc, de regulă situl original al unei așezări (vezi Dictionary Online Etymology, „acropolis," accesat la 18 iulie 2019, https://www.etymonline.com/search?q=acropolis). Una dintre cele mai cunoscute acropole este Athena, conținând Parthenonul și alte edificii notabile, cele mai multe dintre ele datând din secolul V î. Hr. Cf. Lexico, „acropolis," accesat la 18 iulie 2019, https://www.lexico.com/en/definition/acropolis (n. trad.).

32 Cf. Matt. 19:23 (BYZ): „Ὁ δὲ Ἰησοῦς εἶπεν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ, *Ἀμὴν λέγω ὑμῖν ὅτι δυσκόλως πλούσιος εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*" în Byzantine NT, BibleWorks (n. trad.).

33 Avem aici și o notă laterală „κεφ. μ' " care face trimitere la textul vechitestamentar din Isa. 40:6 BGT: „φωνὴ λέγοντος βόησον καὶ *εἶπα τί βοήσω πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου*" cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

34 Există o notă marginală în partea stângă, care consemnează această trimitere biblică : «Ματθ. Κεφ. στ'», adică textul din Matt. 6:20 (BYZ): „θησαυρίζετε δὲ ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὔτε σὴς οὔτε βρῶσις ἀφανίζει, καὶ ὅπου κλέπται οὐ διορύσσουσιν οὐδὲ ". Cf. Byzantine NT, BibleWorks (n. trad.).

ci copiii făgăduinței sunt socotiți urmași" (Pavel către Romani, cap. 9)[35]. Se îmbărbătează împăratul, deoarece Constantin care a împărățit cu atâta putere, s-a silit să dobândească moștenirea făgăduinței lui Hristos: „Moșteniți Împărăția cea pregătită vouă" (Matei, cap. 25)[36]. Se îmbărbătează săracii [f. 13r] [și] nefericiții pentru că, dacă bogăția [și] slava au fost biruite de dorința virtuții, cum să nu progreseze ușor sărăcia, care este un prilej pentru facere de bine! „Doamne întru necaz ne-am adus aminte de tine."[37]

Privește fericitul întocmai cu Apostolii și se bucură pentru rodul exemplului pe care [ni l]-a lăsat. O, câtă voioșie va primi văzând pe preavestitul nostru Domnitor[38] cum, cu toată bogăția, cu toată slava, cu toată domnia, nu neglijează deloc isprăvile credinței, cum, pe fruntea măreției [sale], lumea nu distinge o rază mai strălucitoare și purtătoare de lumină decât buna cinstire de Dumnezeu, cum, având numele lui Constantin, are pe deasupra și icoana virtuții lui Constantin. Preasenine Domnitor, ai biruit obstacolul puterii! Recunoaștem biruința [ta] plecând de la dreptatea, de la afecțiunea, de la blândețea ta. Recunoaștem triumful, deoarece vedem triumfând ortodoxia lui Dumnezeu. Se veselește fiecare și saltă la virtuțile care înfloresc peste tine și, din această pricină, urmează mulțimea virtuților tale, Domnitorule de Dumnezeu promovat, și cu dreptate [fiecare] trage această concluzie, întrucât adevărată este premisa proorocului care spune: „Cum [e] mai marele[39] cetății, așa [sunt] toți cei ce locuiesc în ea"[40] (Sir. cap. 10).

Sfârșit.

Și lui Dumnezu mulțumită.

---

35 Referința laterală stângă «Παῦλ. πρὸς Ρώμ. κεφ. θ'.» face trimitere la textul din Rom. 9:8 (BYZ) „Τοῦτ' ἔστιν, *οὐ τὰ τέκνα τῆς σαρκός, ταῦτα τέκνα τοῦ θεοῦ ἀλλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐπαγγελίας λογίζεται εἰς σπέρμα*." Cf. Byzantine NT, *BibleWorks*, (n. trad.).

36 Tot în partea stângă, pe aceeași pagină, se găsește cea de-a treia notă: «Ματθ. Κεφ. κέ.», indicând textul biblic din Matt. 25:34 (BYZ) „Τότε ἐρεῖ ὁ βασιλεὺς τοῖς ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Δεῦτε, οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, *κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν* ἀπὸ καταβολῆς κόσμου". Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.).

37 Vezi originalul biblic grecesc: „*κύριε ἐν θλίψει ἐμνήσθην σου ἐν* θλίψει μικρᾷ ἡ παιδεία σου ἡμῖν" (Isa. 26:16, BGT). Cf. Barbara and Kurt ALAND, Johannes KARAVIDOPOULOS, Carlo M. MARTINI, Bruce M, METZGER and Alfred RAHLFS, *BibleWorks: BNT Nestle-Aland*, *Novum Testamentum Graece - LXX Septuaginta (LXT)* (n. trad.).

38 Sfântul Voievod Constantin Brâncoveanu (n. trad.).

39 O analiză gramaticală mai atentă asupra cuvântului „τὸν Ἡγοῦμενον" ne arată că este un participiu mediu, acuzativ, singular de la verbul *ἡγέομαι*. În Friberg, *Analytical Greek Lexicon* [Fri], avem *ἡγέομαι* cu 1 aor. ἡγησάμην; pf. ἧγημαι; (1) în NT, ca participiu prezent, legat de ἡγεμών (conducând, guvernând) (Fp. 15, 22); participiul substantivizat este ὁ ἡγούμενος (conducătorul) (Fp. 14,12); pluralul este οἱ ἡγούμενοι (liderii comunității) (Evr. 13,7); (2) ca luând o decizie după ce au cântărit faptele sau circumstanțele – *a lua în considerare*, *a socoti*, *a avea o opinie* (In. 1,2); *a considera* cu dublu acuzativ (Flp. 2,3) (...), iar în Danker, *Greek NT Lexicon* (DAN)-[DANK] *ἡγέομαι* [cp. Lat. duco], apare cu sensul de: 1. „a funcționa cu capacitate de conducător", a conduce (Lc 22:26; Fp. 15:22; Evr. 13:7). Despre Pavel drept conferențiar în Fp. 14:12; 2. foarte frecvent, cu sensul de a „se considera a fi", a crede, a considera, a deduce (Fp. 26:2; 2 Cor 9:5; Flp. 2:3, 6; 1 Tes. 5:13; 2 Tes. 3:15; 1 Tim. 1:12; Evr. 10:29; In. 1:2; 2 Pt. 1:13). Cf. Byzantine NT, *BibleWorks* (n. trad.)

40 Găsim în acest prim panegiric și o ultimă însemnare : «Σειρ. Κεφ. ί.», trimițând către Sir. 10:2 (BGT) „κατὰ τὸν κριτὴν τοῦ λαοῦ οὕτως καὶ οἱ λειτουργοὶ αὐτοῦ *καὶ κατὰ τὸν ἡγούμενον τῆς πόλεως πάντες οἱ κατοικοῦντες αὐτήν*." Cf. Byzantine NT, BibleWorks.

ΛΟΓΟΣ
ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΟΣ

Εἰς τὸν Ἁγιοπόλιτον Μέγαν
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΝ.

Συντεθεὶς παρὰ Στεφάνῳ Μπραγκοβάνῳ. καὶ τοῦ Γαλεώτου αὐτοῦ Πατρὶ, καὶ Ἡγεμόνι
Πάσης Οὐγγροβλαχίας Κυρίῳ Κυρίῳ
Ἰωάννῃ Κωνσταντίνῳ Μπασαράμπᾳ
Εὐλαβῶς ἀφιερωθείς.

Ἐκφωνηθεὶς δὲ παρὰ Ῥαδόλῳ αὐτοῦ
Ἀδελφῷ, ἐνώπιον τῆς αὐτοῦ
Γαλεώτητος.

Ἐτυπώθη, ἐν Βυκουρεστίῳ, ᾳψά.
Παρὰ Ἀνθίμῳ Ἱερομονάχῳ
τοῦ ἐξ Ἰβηρίας.

BIBLIOTECA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÂNE

Conf. Elena Dulgheru,
Universitatea
„1 Decembrie 1918”,
Alba Iulia

„Prințul”
In memoriam Costion Nicolescu
[Partea I]

I. Începutul

Aș putea spune că-l cunosc de o viață. Dar, de fapt, îmi aduc aminte foarte clar când l-am cunoscut pe Costion. Era prin 1995, cred că la începutul lui septembrie. Eram pe atunci în plin proces de reorientare profesională; era o perioadă de tatonări, destul de confuză pentru mine. Colaborasem câteva luni ca redactor în televiziune, începuse să mă fascineze spectacolul imaginii și tocmai intrasem la UNATC. Ca să-I mulțumesc lui Dumnezeu pentru reușită, plecasem într-un mic pelerinaj la Mănăstirea Balamuci, de unde m-am întors cu primul meu reportaj literar. Nu lucram încă în presă pe atunci și căutam o publicație potrivită ca să-l dau la tipar. Cineva mi-a recomandat Suplimentul „Alfa şi Omega” al ziarului „Cotidianul” și pe Costion Nicolescu, redactorul-șef al acestuia.

O primă discuție telefonică, scurtă și limpede. O primă întâlnire, la fel de deschisă, limpede și neașteptat de prietenească. M-a primit cu o încredere pe care rar cineva ți-o acordă din prima și mai ales unei debutante.

Holurile largi, aulice și luminoase, ale Muzeului Țăranului Român, primitorul edificiu neobrâncovenesc făurit de Nicolae Ghika-Budești, acest înaripat părinte al neoromânismului arhitectonic, al cărui geniu ne vorbește, prin tăieturile arcadelor de piatră, și azi. Cred în legătura inspiratoare dintre om și ambientul său și cred că mulți din iubitorii și locatarii acestui muzeu au fost înrâuriți de spiritul creștin-aristocratic al minunatului așezământ princiar… și Costion nu cred că face excepție. Aceasta era rezidența sa profesională de atunci (și singura de după 1991), o rezidență pentru care îl invidiam… Dar, oare, doar pentru asta? Dar… numai eu?! Era vorba, desigur, de exerciții de admirație…

O reședință unde pașii au ecou, ca și vocile. Unde gândurile capătă larghețe și elevație, flexate de boltele zvelte și mlădiate de rotunjimea cupolelor. Un spațiu cu o arhitectură creștin-răsăriteană antropică, chiar teandrică, aș zice, care îți modelează blând ființa și ți-o înscrie în marile sfere… Un spațiu care nu tolerează urâciunea și vulgaritatea. Îl modelase acesta și

pe Costion, ori era el dinainte „brâncovenește modelat” și edificiul fusese cel care îl alesese pe el? Nu știu… Luminile cheamă lumini… „Spune-mi Costion!”, a insistat să îl tutuiesc, cu toate că era o anumită distanță de ani între noi. Urma apoi să descopăr că așa se purta cu toată lumea.

II. Prințul

În Muzeul Țăranului Român, Costion era „Prințul”. Așa i-am perceput pașii, eleganța interioară, armonia gesturilor, luminozitatea cuvintelor și a gândurilor, filtrate de diafane intuiții, care îmbrățișau idei generoase și cu care se încadra organic în acel edificiu aulic. E adevărat că, odată intrat sub cupolele largi și pășind pe armonioasele culoare, fiecare se simțea aici prinț sau prințesă, gesturi ușor princiare aveau și unii din muzeografii afierosiți muzeului, dar unul era Costion.

Era mereu senin și părea lipsit de griji. Purta mereu pe chip acea bucurie a transfigurării lăuntrice primite în preajma părintelui Dumitru Stăniloae și părea că vrea să împărtășească tuturor din acest har. Paulinicul „Iubește și fă ce vrei!” i se citea mereu în ființă. Părea că viața i se oferise ușor și că Dumnezeu îl ținuse în brațe, iar el doar se pricepuse să-și valorifice cu chibzuință, dar mereu ascendent, havuzul bogat de talanți cu care Cerul îl înzestrase. Și cred că Îi era foarte recunoscător lui Dumnezeu pentru toate acestea. Nu părea deloc erodat de marile dezamăgiri și de loviturile amare ale vieții. Iubea oamenii și îi plăcea să-i facă să simtă aceasta. Și de aceea era iubit.

Știa să asculte, tratându-ți persoana cu o deschidere și prietenie firească, cum rar mai găsești. Nu era îndrăgostit de propriul *ego* și nu încerca să și-l impună, nu căuta să fie flatat și nici nu era deranjat dacă nu-i împărtășeai convingerile – lucru rar la personalitățile culturale, cum urma să descopăr mai târziu. De aici aerul imponderal și elevat, pe care îl simțeai în preajma lui. De fapt, urma să constat, cu aceeași noblețe se purta peste tot: își purta palatele interioare cu sine. Și ele îi luminau și pe cei din jurul său. Aveai un sentiment al ferestrelor însorite și deschise în preajma lui. Ferestre prin care lumina acelor palate lăuntrice trece spre tine, în tine. Și bucuria de a fi tu însuți, în largul tău, în prezența lui, de a te întâlni cu sinele tău sub cupolele de lumină schițate de gesturile mâinilor lui. Jubila și el de această bucurie discretă, pe care o împărțea tuturor și pe care Dumnezeu i-o reîntorcea. Psihologii numesc asta sec „a petrece timp de calitate”, dar pierd esențialul. Costion nu îl pierdea.

Toți cei care l-au cunoscut îl numeau prieten. Și sunt mulți. Așa te făcea să te simți în preajma lui, chiar dacă nu vorbeai multe, nu făceai schimb de confesiuni sau nu interacționai decât ocazional. Te primea cu o încredere deplină. Nicio urmă de iscodire în gând. O teologie a prezenței și a comuniunii, trăită nemijlocit; și bineînțeles, a frumuseții filocalice.

Peste vreo trei luni, ne-am reîntâlnit să-mi dea exemplarele suplimentului cu reportajul meu publicat: „Valea Mușii"; le-aș fi putut cumpăra de la un chioșc, dar nu voiam să ratez prilejul unei reîntâlniri. Mai ales că asemenea prilejuri erau rare. Începusem să scriu pe atunci eseuri de spiritualitate creștină, dar destul de rar aveam ocazia să le definitivez pentru publicare, iar facultatea de film, la care tocmai intrasem, îmi impunea exigențele ei, de obicei străine de zona sacrului.

Conversam, totuși, ocazional, pe teme ale culturii creștin-răsăritene. Uneori, pe când abordam primele mele traduceri teologice, îi ceream sfatul. Mai ales în cazul dificilelor tălmăciri din părintele Pavel Florenski. Rarele noastre conversații erau mereu o încântare. Intelectuală și umană deopotrivă. Evita totdeauna zona bârfei și a trivialului; pur și simplu, nu se lipeau de ființa lui, era incompatibil cu ele și intuiesc că avea un simț acut al igienei gândului. Câtă nevoie avem mereu de astfel de oameni în preajmă!

III. Împărătești orații

Nu eram prieteni în sensul strict al cuvântului, cu toate că aveam multe cunoștințe comune cu aceleași afinități elective. Poate era și o barieră de vârstă care ne separa, nu știu. Dar ne felicitam reciproc de marile sărbători creștine și în special de onomastici, care se suprapuneau. Inițial telefonic. Apoi au apărut telefoanele mobile și lumea exersa miniepistolele SMS. Se pierdea plăcerea și bogăția contactului aproape nemijlocit al discuției, dar erau practice. Costion era foarte fidel în trimiterea lor, totdeauna la timp; erau miniorații creștine, îmbucurătoare și ușor inedite.

Nu lipsea niciodată din ele, chiar textual, gestul îmbrățișării, dar nu oricare, ci întotdeauna „împărătești". Era, în primul rând, omagiul direct adus sfinților Împărați Întocmai cu Apostolii, cărora aveam cinstea să le purtăm numele și de a căror viață încercam să ne lăsăm inspirați, fiecare în felul său; dar era mereu prezentă în ele și aluzia la empireul ceresc, ca urare mântuitoare, care să dea un sens major prieteniei noastre în spirit. Parcă rezonau în laitmotivul anual al acestor lapidare, dar constante „îmbrățișări împărătești" și reverberațiile reședinței princiare a muzeului în care Costion își desfășura activitatea, dar și ecourile „palatelor interioare", de care vorbisem mai sus și prin care uneori comunicam, ca printr-un sistem discret de vase parțial comunicante.

IV. Prezența luminoasă

A mai trecut ceva timp și câteva mici festinuri culturale ne-au readus împreună. În 2001, lansam prima ediție a cărții mele *Tarkovski. Filmul ca rugăciune*, iar Costion era unul dintre prietenii care mă susțineau sincer. Avea încredere în mine și asta conta foarte mult, mai ales în lumea destul

de corozivă în care plonjasem. „Palatele" lui Costion erau de mare trebuință acolo. Aveam mare nevoie de aliați, iar Dumnezeu mi-i trimitea.

Au urmat, relativ la scurtă vreme, o serie de alte cărți și reuniuni culturale care ne-au adus împreună. Poezia creștină mistică, sacrul în cinema și în cultura laică, precum și luminile spiritului răsăritean erau nucleele noastre de afinitate și convergență.

Între timp, cărțile lui Costion apăreau într-un ritm alert și cu atât mai mult conferințele, iar eu nu prea reușeam să țin pasul cu ele. Desigur că mă ierta. În schimb, el își găsea mereu timpul și disponibilitatea să mă susțină atunci când îl solicitam. Nu se întâmpla des. Uneori, îl consultam în diferite chestiuni ale scrisului sau chiar organizatorice, legate de evenimentele pe care le inițiam. Fișiere și e-mailuri rătăcite prin calculator îmi reamintesc de astfel de dialoguri scurte și la obiect, parțial uitate, și de eleganța, flerul și seriozitatea cu care îmi răspundea, gata să mă ajute nu doar cu sfaturi, ci uneori și cu fapte.

V. Oameni-icoane

Mi-a prezentat cărțile – și pe cele de cinema, și pe cele de poezie – mereu cu generozitatea de a evidenția spectrul luminos al lucrurilor și cu intuirea resorturilor intime ale focarului lor creativ, unele, nebănuite pentru mine, altele, doar de mine știute. O iubire elevată de oameni și de Dumnezeu era cea care-i infuza inspirația. Era fascinant să-l asculți și chiar să-i privești ființa fluidă vorbind. Era creativ și, de aceea, ușor surprinzător în ceea ce spunea, având talentul să reverse ceva din harul „palatelor sale" peste oamenii sau lucrurile despre care vorbea. Și atunci, aceștia deveneau mai luminoși și tot frumosul din ei se deslușea mai bine. Simțeai că te îmbrățișează ceva de Sus atunci când vorbea despre tine. De fapt, Îngerul se așeza printre noi, adus de cuvintele sale.

Și orice subiect îl aborda ca dintr-o îmbrățișare de Sus. Iubire se cheamă asta! Te simțeai ridicat la putere; te punea efectiv pe piedestal, dar în modul cel mai firesc, folosindu-se parcă de resursele tale intrinseci, fără nicio notă forțată, cu o tandrețe cunoscătoare, ce-i era proprie și pe care nu puteai s-o refuzi. Tocmai de aceea trebuia să ai picioarele bine înfipte în pământ și să fii dotat cu simțul autoironiei, ca să nu cazi în ispita euforiei și a părerii de sine. Costion o făcea din încrederea iubitoare investită în tine o încredere lucidă, dar care refuza din eleganță să vadă penumbrele și obstacolele în realizarea vectorilor de ideal pe care îi intuia în tine și pe care el îi scotea la lumină. Și vectorii aceia erau reali, nu erau fantasmele lui. Nu era nimic naiv sau exaltat, ci pur și simplu cultivarea „gândirii luminoase", agapice. Un mod de a ființa poetic în lume.

Era, până la urmă, ceva palamit în toate acestea. O lecție de isihasm în cetate, isihasm în cultură și în jurnalismul cultural. Și Costion era unic, printre intelectualii pe care-i cunoșteam, în cultivarea acestui tip de stare rugătoare a inimii în cetate. Avea talentul să transforme taifasurile creștin-cărturărești în festinuri euharistice deschise și captivante, unele dintre acele rare momente când vrei să-i spui clipei: „Oprește-te!", iar convorbitorului: „Rămâi!".

Simțeai, în unele momente, că te iconicizează; dar nu era nici adulare și nici naivitate în asta. Și nu doar cu mine făcea așa. Avea darul de a vedea „eshatonul personal" al fiecăruia, imaginea de dincolo de timp a ceea ce urma să devenim. Adică icoana. Icoana noastră, a fiecăruia dintre noi. Dar, oare, nu așa ar trebui să ne vedem unii pe alții, iconic? Așa cum spunea Cehov odată, că trebuie să privim lumea cu ochi de îndrăgostit și că atunci vom vedea raiul. Lui Costion îi plăcea mult rostirea aceasta. Și mie.

Ce lecție profundă de privit a aproapelui ne-a oferit Costion! Și ce nepregătiți suntem, în genere, să primim acest dar!

Cam din asemenea lucruri erau țesute scurtele noastre întâlniri și întrezăriri. În urma lor rămâneau ușoare halouri de lumină și fiecare își vedea apoi de drumul său. Și totuși, clipele de aur treceau. Toate aceste momente confereau clipelor petrecute în preajma lui Costion, dar și existenței noastre, a prietenilor săi, o consistență luminoasă, de taină pnevmatică, coborâtă de sus și foarte accesibilă totodată. Era, neîndoielnic, și un fel de apostolat al lui Costion în toate aceste rostiri, pe care îl practica atât în întâlnirile personale, cât și în multele lui rostiri publice: conferințele. Apostolatul ca mod de a fi.

Stavrofora
Theodora Videscu,
Mănăstirea „Înălțarea
Sfintei Cruci”, Budești

Nazaret – Cetatea Bunei Vestiri

**„O Mlădiță va ieși din tulpina lui Iesei
și un Lăstar din rădăcinile lui va da”** (Isaia 11,1).

Cetatea Nazaret, aflată în zona denumită în Noul Testament „Galileea neamurilor”, este astăzi un oraș împărțit în două: orașul vechi, locuit de o populație arabă de religie creștin-ortodoxă, romano-catolică, musulmană, și orașul nou (*Nazareth Ilit*), locuit de populație israeliană.

Cetatea veche a Nazaretului poate fi străbătută la pas, fiind un muzeu în aer liber, ce amintește de perioadele sale din timpuri preistorice. Amintirea cea mai vie, însă, cea care atrage mulțimi de vizitatori, este cea a Bunei Vestiri, a copilăriei lui Iisus Hristos, petrecută aici. În acea vreme, Nazaretul era un sat mic, pierdut între colinele înverzite și pline de farmec ale Țării Sfinte. Rădăcina numelui Nazaret (*netzer*, „mlădiță”, „vlăstar” – lb. aramaică) amintește de versetul biblic: „o Mlădiță va ieși din tulpina lui Iesei și un Lăstar din rădăcinile lui va da” (VT, *Isaia* 11,1).

Soarele, lumina albă a zilei, îmbrățișează colinele ce înconjoară cetatea Nazaretului. Cedri și chiparoși desenează pe cerul albastru siluete solitare, punctând drumurile ce urcă și coboară versanții. Satul Nazaret de acum 2000 de ani se întindea pe o arie destul de mică, fiind locuit de puține familii, însumând, toți laolaltă, aproximativ 150 de persoane. Nazaretul a devenit cunoscut prin Iisus Hristos și este supranumit orașul Bunei Vestiri.

La Nazaret s-a săvârșit minunea Întrupării Fiului lui Dumnezeu de la Duhul Sfânt, din Fecioara Maria. Dumnezeu a ales acest sat, Nazaretul, pentru a pune piatra de temelie a planului Său de mântuire a întregului neam omenesc. Dumnezeu a ales-o pe Fecioara Maria dintre milioanele de fecioare de pe glob pentru smerenia ei.

Izvorul Maicii Domnului din Nazaret

Drumul principal din Nazaret coboară de pe coline, dinspre Cana Galileii, și pe partea dreaptă, într-un mic scuar pavat cu piatră, se află Izvorul Maicii Domnului (*Ma'ayan*, lb. aramaică). Acest izvor a fost martorul

apariției Sfântului Arhanghel Gavriil. Fecioara Maria venea zilnic la acest izvor, de unde lua apă cu un ulcior de lut pentru consumul zilnic și pentru prepararea hranei, după cum procedau toate femeile din sat. În ziua aceea, a Bunei Vestiri, o voce îngerească i-a vorbit Fecioarei Maria: „Bucură-te, ceea ce ești plină de har, Domnul este cu tine. Binecuvântată ești tu între femei" (*Luca* 1, 28).

În zilele acelea, Fecioara Maria trăia la Nazaret, țesea o pânză de purpură pentru catapeteasma templului din Ierusalim, iar bătrânul Iosif era ocupat cu construirea de case în zona Mării Galileea.

„Maria a fost fecioară curată, senină în șederea sufletului ei, atât de mult îmbogățit. De fapt, ei îi plăcea să muncească, să-și îndeplinească îndatoririle ei și să-și înalțe gândurile către credință și curățenie. Ea nu a spus că nu îi place să fie văzută lângă un bărbat, ci s-a rugat la Dumnezeu ca El să îi fie ei Judecător. Ei nu îi plăcea să își părăsească casa, să cunoască locuri publice, preferând să rămână în interiorul casei, trăind o viață retrasă, ca o albină în stup. Ea dăruia cu generozitate orice lucru era necesar și se găsea în casa ei săracilor din oraș. Cuvintele ei erau discrete și vocea, măsurată; ea era atentă în inima ei să nu greșească cuiva, cu vreun cuvânt greșit, nici chiar doritorilor să asculte cleveteli (...)" (Sfântul Atanasie 296–373)[1]. Alți Sfinți Părinți ai Bisericii Universale au scris încă multe alte cuvinte despre curățenia sufletească și trupească a Maicii Domnului: „Maria, care a zămislit pe Hristos, disprețuia căsătoria; nu pentru a fi singură, ci pentru a-L primi pe El, căci în Care El locuiește trebuie ca aceea să fie fecioară, pentru ca să Îl primească pe El" (Sfântul Efrem Sirul, aprox. 306–373). „În orice caz, ea păstra cu multă cinste fecioria ei, pe cât de bine, pe atât de constant. Ea vorbea foarte puțin – doar ceea ce era necesar și bun. Cuvintele ei erau dulci la auz. Ea trata pe oricine cu respect. Cu fiecare persoană ea purta o conversație fără să ridice tonul, fără să își arate vreo tulburare și, mai mult decât atât, fără să se supere" (Sfântul Epifanie, Arhiepiscopul Ciprului).

Sfinții Părinți ai Bisericii Universale au explicat în scrierile lor motivele care au stat la baza evenimentelor petrecute acum 2000 de ani în Nazaret astfel: „Sfântul Arhanghel Gavriil nu a venit la o fecioară oarecare, ci la una logodită cu un bărbat, în ideea de a se face înțeles faptul că, logodită fiind cu un bărbat, Maria a fost cu adevărat o ființă umană" (Sfântul Atanasie cel Mare)[2].

Sfântul Ambrozie a descris viața Fecioarei Maria în casa logodnicului ei, bătrânul Iosif, astfel: „Fecioara Maria nu a cunoscut niciun contact cu vreun alt trup. Ea a fost fecioară nu doar cu trupul, ci și cu mintea, pe care niciodată nu le-a întinat, nu au fost înclinații spre a-i fi pângărită fecioria. Ea a fost întotdeauna smerită în inima ei, serioasă în vorbire, atentă cu mintea, cumpătată în cuvinte, studioasă în a citi, păstrându-și nădejdea nu în averi trecătoare, ci ca un sărman aplecat spre muncă și modest în vorbire. Ea nu a căutat vreodată să supere pe cineva, ci a arătat bunăvoință față de toți. Ea nu s-a arătat semeață niciodată înaintea mai-marilor ei, cu atât mai mult în fața semenilor ei. Ea a evitat a se lăuda pe sine, a iubit cinstea și a urmat dreptatea. Niciodată nu a trecut vreun cuvânt pe buzele ei care să fie lipsit de grație. Ea nu a purtat niciodată supărare cu vecinii ei, nici nu a încălcat legea. Ea nu a evitat vreodată să își ajute semenii, cu atât mai mult pe cei sărmani. Ea nu a râs vreodată de cineva și i-a acoperit pe toți cu iubirea ei"[3].

1 *Viața Preasfintei Născătoare de Dumnezeu și pururea Fecioarei Maria*, Ed. Doxologia, Iași, 2013.

2 *Ibidem*, pp. 433–439.

3 *Ibidem*, pp. 433–449.

Fecioara Maria a traversat de mai multe ori drumurile Țării Sfinte. Venind din Cetatea Ierusalimului, unde se născuse și trăise la Templu până la vârsta de 15 ani, când arhiereii iudei au încredințat-o lui Iosif din Nazaret spre a-i purta de grijă, Fecioara Maria s-a stabilit în casa acestuia. Scriitorii bisericești au relatat despre acest fapt spunând că Iosif era un bărbat văduv, de vârstă respectabilă și care locuia în Nazaret, unde își ducea traiul și lucrul ca tâmplar, sculptor în lemn. Această meserie o va fi învățat și Iisus Hristos în timpul copilăriei Sale în Nazaret (*Marcu* 6, 3).

Fecioara Maria a părăsit Nazaretul în mai multe momente importante din viața ei și a lui Iisus, lipsind câțiva ani în momentul fugii lor în Egipt. Au revenit la casa lui Iosif după ce Irod cel Mare a murit și nu mai erau în pericol. Iisus a petrecut anii săi de copilărie în acest târg, înconjurat de dragostea Mamei Sale și de purtarea de grijă a bătrânului Iosif. Iosif a murit pe când Iisus avea aproape 13 ani, vârsta la care băieții din familiile evreiești sunt pregătiți să devină *bar mitzvah* (fiu aflat sub Lege), adică momentul trecerii de la copilărie la maturitate.

Cetatea Nazaretului include în patrimoniul ei ecleziastic două biserici care poartă istoria milenară a Bunei Vestiri, cea grec-ortodoxă și cea romano-catolică, aflate la mică distanță una de cealaltă. Drumul dintre cele două bazilici creștine trece prin centrul vechi al orașului. Accesul pietonal se face doar prin străduțe înguste, labirintice, străjuite de case vechi din piatră, martore tăcute ale atâtor evenimente petrecute în acest colț de lume. Mitropolia grec-ortodoxă de Nazaret își are sediul tot în această zonă și deține o biserică cu hramul „Sfântul M. Mc. Gheorghe".

Biserica grec-ortodoxă Buna Vestire

Pe locurile unde se afla Izvorul, Patriarhia grec-ortodoxă a Ierusalimului a construit, mai înainte de anii 1700, o biserică cu hramul Bunei Vestiri, numită „Sfântul Arhanghel Gavriil". Aceasta a fost zidită peste ruinele unei biserici bizantine, construită de cruciați, dar distrusă de furia mamelucilor conduși de comandantul de armată Beybars în anul 1263. Coborând pe treptele vechi de piatră, interiorul bisericii se deschide din naos către alte trepte de piatră, unde se află până astăzi izvorul Maicii Domnului. Un arc peste timp. Un arc de peste 2000 de ani de la ziua Bunei Vestiri și până astăzi. Și un alt arc peste timp – de la Buna Vestire din Nazaret, încă 33 de ani, viața pământească a lui Iisus Hristos, ce a culminat în Ierusalim, pe Muntele Golgota, unde El Și-a arătat iubirea și smerenia: „Ci S-a deșertat pe Sine, chip de rob luând, făcându-Se asemenea oamenilor, și la înfățișare aflându-Se ca un om, S-a smerit pe Sine, ascultător făcându-Se până la moarte, și încă moarte pe cruce" (*Filipeni* 2, 7-9).

Catedrala romano-catolică a Bunei Vestiri

Peste ruinele casei în care a copilărit Iisus Hristos în primii ani de viață și unde a lucrat, alături de Iosif – în atelierul de tâmplărie al acestuia –, mai târziu, un iudeu convertit la creștinism, un anume Iosif din Tiberias, a construit un mic paraclis care a servit slujbelor religioase creștine până în anul 614, când armatele persane, conduse de Cosroe, au distrus și această biserică. După mai multe alte distrugeri și reconstrucții, călugării franciscani au construit, în anul 1730, deasupra casei, o altă biserică, demolată și ea în 1955. Între 1960 și 1969, a fost construită marea catedrală de astăzi, impunătoare și plină de referiri la viața și activitatea lui Iisus Hristos, exprimate în mozaicuri de mare valoare artistică.

Catedrala Bunei Vestiri aparținând de Custodia Latină Terra Sancta (*Knasiat Al-Bishra*, lb. arabă) a fost proiectată de către arhitectul italian Giovanni Muzio, în asociere cu arhitectul israelian Itzhak Moshe Levkovicz.

În curtea interioară, sunt expuse pe pereți icoane ale Maicii Domnului, realizate în mozaic. Ele au fost oferite de mai multe țări creștine de pe glob. Aceste icoane o înfățișează pe Maica Domnului așa după cum și-o imaginează creștinii de diferite naționalități: Grecia, Italia, Filipine, Costa Rica, Vietnam, China, Coreea, România, Rusia, Georgia, Venezuela ș.a. De-a lungul secolelor, de la începutul erei creștine, iconografia bizantină a înfățișat-o pe Fecioara Maria în diferite feluri, însă, din toate, răzbate ceva aparte: „Privirea ei poate fi simplă, directă, liniștită, simpatică, iubitoare, purtătoare de grijă, dar, în același timp, plină de compasiune și bunăvoință. Ea este uneori pictată cu aer nevinovat, critic, cel mai modest, castă sau frățească; alte ori, este înfățișată senină, spirituală și meditativă. Uneori, privirea ei inspiră speranță. Alteori, expresia ei este căutătoare și rugătoare. Înfățișarea ei este uneori fulgerătoare pentru toți aceia care au gânduri diavolești; ea mai poate fi înfățișată cu privirea pătrunzătoare, certând, neclintită, dar, în același timp, răbdătoare și cuminte. Ea mai poate fi văzută, de asemenea, maternă, distinsă, nobilă și discretă. Nasul ei este iudaic, lung și îngust, cu nări subțiri. Ea are gura mică, cu buze nu prea mult strălucitoare. Buzele ei curate sunt înfățișate întotdeauna închise. Obrajii ei sunt palizi, cu o ușoară roșeață pe pomeți. Delicatul ei gât de lebădă este mereu aplecat cu smerenie, întâlnind bărbia ei într-o ușoară umbră. Întreaga ei făptură este hieratică și religioasă, mărturie că ea este descendenta unei foarte vechi rase. Mâinile ei sunt delicate și pline de grație, iar degetele, lungi, cu unghii înguste și scurte”[4].

Fațada catedralei este la fel de surprinzătoare și monumentală prin scenele din viața și minunile lui Iisus, care sunt înfățișate pe ușile centrale, sculptate în bronz: *Nașterea*, *Botezul*, *Pescuirea minunată*, *Potolirea furtunii pe mare* și altele.

4 *Ibidem.*

Interiorul bazilicii pare sobru, datorită finisajelor în tonuri cenușii ale pereților, însă lumina filtrată prin ferestrele cupolei cade blând peste pardoseala de marmură și se întoarce spre înalt, învăluind locul într-o smerită evlavie și caldă recunoștință pentru viața și activitatea mesianică a lui Iisus Hristos pe aceste locuri.

În interiorul catedralei se află două biserici suprapuse:

– la subsol se află ruinele casei Maicii Domnului și altarul romano-catolic, cu hramul Bunei Vestiri;

– biserica de la etaj este împodobită cu alte imagini ale Maicii Domnului, realizate în mozaic, din materiale scumpe, precum cea oferită de Japonia: o icoană supradimensionată, în care veșmintele Maicii Domnului sunt brodate cu perle veritabile. În nava centrală se află un frumos mozaic, înfățișându-L pe Iisus oferindu-i Sfântului Petru cheile Raiului.

Se spune că din sinagoga existentă la acea vreme nu departe de acest loc, Iisus Hristos, având vârsta de 30 de ani, a început activitatea de propovăduire a Evangheliei la începutul lunii septembrie: „Duhul Domnului peste Mine, pentru că M-a uns ca să binevestesc săracilor, să vestesc anul milei Domnului" (*Luca* 4, 18–19). De aceea, în cultul Bisericii Ortodoxe, anul nou bisericesc începe la 1 septembrie.

Muntele Prăpastiei sau Sprânceana Muntelui

Locul de unde Iisus a părăsit Nazaretul, alungat de ai Săi, se numește Muntele Prăpastiei (*Jabal al-Qafzeh*, lb. arabă).

Iisus Hristos, după ce Își începuse activitatea mesianică în Galileea, a venit la Nazaret și le-a vorbit localnicilor iudei în sinagogă: „Și a venit în Nazaret, unde fusese crescut, și, după obiceiul Său, a intrat în ziua sâmbetei în sinagogă și S-a sculat să citească. Și I s-a dat cartea proorocului Isaia. Și, deschizând El cartea, a găsit locul unde este scris: «Duhul Domnului este peste Mine, pentru care M-a uns să binevestesc săracilor; M-a trimis să vindec pe cei zdrobiți cu inima; să propovăduiesc robilor dezrobirea și celor orbi vederea; să slobozesc pe cei apăsați și să vestesc anul plăcut Domnului». Și, închizând cartea și dând-o slujitorului, a șezut, iar ochii tuturor din sinagogă erau ațintiți asupra Lui. Și El a început a zice către ei: «Astăzi s-a împlinit Scriptura aceasta în urechile voastre». Și toți Îl încuviințau și se mirau de cuvintele harului care ieșea din gura Lui, și ziceau: Nu este, oare, Acesta fiul lui Iosif? Și El le-a zis: «Cu adevărat Îmi veți spune această pildă: Doctore, vindecă-te pe tine însuți! Câte am auzit că s-au făcut în Capernaum fă și aici în patria Ta!» Și le-a zis: «Adevărat zic vouă că nici un prooroc nu este bine primit în patria sa. Și adevărat vă spun că multe văduve erau în zilele lui Ilie în Israel, când s-a închis cerul trei ani și șase luni, încât a fost foamete mare peste tot pământul, și la niciuna dintre ele n-a fost trimis Ilie,

decât la Sarepta Sidonului, la o femeie văduvă. Și mulți leproși erau în Israel în zilele proorocului Elisei, dar niciunul dintre ei nu s-a curățat, decât Neeman Sirianul». Și toți în sinagogă, auzind acestea, s-au umplut de mânie. Și, sculându-se, L-au scos afară din cetate, și L-au dus până pe sprânceana muntelui, pe care era zidită cetatea lor, ca să-L arunce în prăpastie" (*Luca* 4, 16-29).

Din cetatea iudeilor de pe Muntele Prăpastiei a rămas doar o zonă stâncoasă, pe înălțimi greu accesibile, dar care oferă o priveliște de ansamblu asupra Văii Ezdrelon și a Muntelui Tabor. Iisus Hristos a părăsit atunci Nazaretul: „Iar El, trecând prin mijlocul lor, S-a dus. Și S-a coborât în Capernaum, cetate a Galileii, și îi învăța sâmbăta" (*Luca* 4, 30). În anul 2009, cu ocazia vizitei Papei Benedict al XVI-lea în Țara Sfântă, a fost construit pe acel loc un mic altar din piatră, pentru a se marca momentul descris în Sfânta Scriptură.

Cetatea Nazaret, acel mic sat pierdut între colinele biblice ale Țării Sfinte, a devenit, în secole, odată cu evenimentul Bunei Vestiri, locul cel mai vizitat din Galileea. Mântuirea neamului omenesc a început în Nazaret, lângă un fuior de apă, prin cea mai curată și smerită ființă umană, Fecioara Maria. Orașul are mereu un aer primăvăratic, liniștit și plin de bucuria oricărui început.

„Bucură-te, ceea ce ești înveșmântată în Soare, care răspândești har și slavă peste întreaga făptură!" (*Acatistul Adormirii Maicii Domnului*)